

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Jana Pešlová

**Secesní sakrální architektura
v Čechách**

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Milan Pech, Ph.D.

Praha 2013

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 17. 6. 2013

Jana Pešlová

Bibliografická citace

Secesní sakrální architektura v Čechách [rukopis]: diplomová práce / Jana Pešlová; vedoucí práce: PhDr. Milan Pech, Ph.D. Praha, 2013. 237 s.

Anotace

Secesní sakrální architektura v Čechách

Diplomová práce se zabývá secesní sakrální architekturou v Čechách. Představuje kulturní a umělecké dění mezi léty 1890 – 1920, které zahrnuje architekturu pozdního historismu, secese a moderny. V první části se práce zabývá inspiračními vlivy, které působily na vývoj secesní sakrální architektury v Čechách, její stavitele a architekty. Předkládá také vybrané architektonické prvky, které jsou pro zdejší secesní sakrální architekturu charakteristické. Druhá část práce představuje konkrétní sakrální realizace v jednotlivých regionech Čech a následně v chronologicky uspořádaném katalogu.

Klíčová slova

Secese, sakrální architektura, katolická církev, evangelická církev, Čechy, 19. a 20. století, 1890–1920

Abstract

The Art Nouveau ecclesiastical architecture in Czech Republic (Bohemia)

The diploma thesis focusses on Art Nouveau religious architecture in Bohemia. It deals with the cultural and art movements between 1890–1920 which includes the late Historicism, Art Nouveau, and Modernism. The first part of the diploma thesis presents the influences which affected the development of Art Nouveau religious architecture in Bohemia and its architects. It also introduces architectural elements that are typical for Art Nouveau religious architecture. The second part of the diploma thesis presents religious buildings in the particular regions of Bohemia and describes them subsequently in the catalogue that is arranged chronologically.

Keywords

Art Nouveau, religious architecture, the Catholic Church, the Evangelical Church, Bohemia, 19th and 20th century, 1890–1920

Počet znaků (včetně mezer): 398 278

(bez mezer): 341 574

Pouze text (včetně mezer): 344 220

Poděkování

Děkuji Mgr. Evě Novotné za prvotní vedení diplomové práce. Dále děkuji PhDr. Milanu Pechovi, Ph.D. ze převzetí mé diplomové práce, za její odborné vedení a věcné připomínky.

Poděkování patří také všem institucím a osobám, které mi byly nápomocny při mé badatelské činnosti. Církvím a jejich zástupcům, kteří mi umožnili vstup do jednotlivých kostelů.

V neposlední řadě bych chtěla poděkovat rodině a přátelům za jejich podporu během mého studia.

Obsah

Úvod.....	6
1 Shrnutí odborné literatury a dosavadního bádání.....	9
2 Sakrální architektura v Čechách v období secese a moderny	16
2.1 Secese a moderna	18
2.2 Vlivy na secesní sakrální architekturu v Čechách.....	21
2.3 Katolické církve jako stavitelé chrámů	32
2.4 Evangelické církve jako stavitelé chrámů	36
2.5 Secesní sakrální architektura na Moravě a ve Slezsku.....	39
3 Vybrané znaky secesní sakrální architektury	43
4 Vybrané okruhy secesních sakrálních staveb v Čechách	49
4.1 Okruh severních Čech	49
4.2 Okruh východních Čech.....	58
4.3 Okruh jižních Čech.....	62
4.4 Okruh západních Čech	65
4.5 Okruh středních Čech.....	67
5 Katalog	73
5.1 KOSTEL MARTINA LUTHERA v DUCHCOVĚ	74
5.2 KRISTŮV KOSTEL v TRNOVANECH.....	81
5.3 KOSTEL VZKŘÍŠENÍ KRISTA v HROBU	89
5.4 EVANGELICKÝ KOSTEL v PROSTŘEDNÍM LÁNOVĚ	97
5.5 EVANGELICKÝ KOSTEL v HERLÍKOVICÍCH.....	102
5.6 KOSTEL POVÝŠENÍ SV. KŘÍŽE v JABLONCI NAD NISOU... ..	107
5.7 KOSTEL SV. VOJTĚCHA v PRAZE	115
5.8 KOSTEL PANNY MARIE „U OBRÁZKU“ v LIBERCI.....	120
5.9 KOSTEL SV. MÁŘI MAGDALENY v LIBERCI.....	126
5.10 EVANGELICKÝ KOSTEL v ROUDNÍCI nad LABEM.....	134
5.11 KOSTEL SV. JANA NEPOMUCKÉHO ve ŠTĚCHOVICÍCH... ..	139
5.12 KOSTEL SV. ANNY v PRAZE	146
5.13 KOSTEL PANNY MARIE RŮŽENCOVÉ v PLZNI	152
5.14 KOSTEL SV. VÁCLAVA v PRAZE	162
Závěr	170
Seznam literatury	174
Obrazová příloha.....	189
Seznam vyobrazení	230

Úvod

Secesní hnutí, šířící se na přelomu 19. a 20. století Evropou, bylo vesměs všude hnáno myšlenkou, jež byla naplňována možností odtrhnout se od zavedených akademických zvyklostí a historizujících slohů a utvořit osobitý styl, který by představil nové tvarosloví a umožnil nové vnímání umění a umělce jako individuality. Secese ovládla postupně všechny druhy uměleckého projevu od malířství, sochařství, grafické tvorby, až po šperkařství a textil. Proměnou prošla také architektura, která se pokusila vytvořit sloh, jenž by naboural zavedená dogmata historizující architektury. Secese uplatňovala nová půdorysná schémata, nové formy fasád a tvůrčím způsobem přetvářela tradiční tvarosloví. Profánní secesní architektura je již zmapovaným a známým umělecko-historickým tématem. Naopak sakrální architektura v období secese byla prozatím zkoumána jen okrajově.

Doposud nejrozsáhlejší publikací, která se věnuje tématu církevních památek v období secese, je kniha *Secesní sakrální architektura na Moravě a ve Slezsku* od Aleše Filipa z roku 2004. Jak název napovídá, zabývá se architekturou a uměním kolem roku 1900 pouze na území Moravy a Slezska. Pro území Čech prozatím podobná publikace neexistuje, přesto se někteří autoři tématu stručně dotýkají v rámci svých studií. Primárně se však zabývají secesní architekturou necírkevní. Snad jediným ucelenějším textem, který pojednává o secesních sakrálních stavbách v Čechách, je text Zdeňka Lukeše, publikovaný ve sborníku *Bůh a Bohové* v roce 2003. Některým konkrétním stavbám byla věnována větší či menší pozornost v monografiích, v diplomových pracích a statích v rámci tematických sborníků. Také regionální badatelé se často věnovali stavbám nacházejícím se v jejich blízkém okolí. Jsou však stavby, kterým se prozatím nikdo nevěnoval, a víme pouze o jejich existenci.

Tato diplomová práce si klade za cíl především přiblížit čtenáři secesní sakrální architekturu v Čechách v kontextu doby. Dalším záměrem je pokusit se na základě výrazných secesních staveb, například na kostelech *Povýšení sv. Kříže* v Jablonci nad Nisou nebo *sv. Vojtěcha* v Praze, které jsou v dosavadní odborné literatuře považovány za jedny z nejvíce secesních staveb v Čechách, vysledovat a specifikovat jednotlivé znaky a následně výskyt těchto znaků secesní církevní architektury reflektovat na ostatních sledovaných stavbách.

Dále si tato práce klade za cíl představit formou katalogu jednotlivé secesní sakrální stavby. Při jejich zpracování je kladen důraz na heuristickou metodu shromáždění

dosavadní literatury a rešerši dostupných archivních materiálů, které je možné ke konkrétním stavbám dohledat. Struktura mého textu částečně vychází z uspořádání, které ve své publikaci uplatnil Aleš Filip. Dělení na průvodní text, který čtenáře seznámí s problematikou tématu, od obecných informací jej provede k jednotlivým stavbám, a na samostatný katalog staveb, který odlehčuje základnímu textu od faktických informací.

Množství reálně dochovaných secesních kostelů v Čechách není velké. V poměru ke stavbám historizujícího stylu, které vznikaly paralelně se secesními stavbami, se jedná jen o malé procento realizací. První část práce tak nastíní čtenáři možné vlivy a podněty, na které mohla secesní sakrální architektura v Čechách reagovat, a pokusí se představit významné secesní sakrální stavby na území Evropy. Dále představí konkrétní umělecká hnutí, která ovlivnila sakrální umění přelomu 19. a 20. století nejen na území Čech. V této části se budu věnovat také rozdílnému přístupu katolické a evangelické církve ke stavbě chrámů a zabývat se otázkou, proč je secesních sakrálních staveb v poměru k historizujícím chrámům tak malé množství. V neposlední řadě se budu věnovat termínu secese a moderna v architektuře. Okrajově se dotknu některých významných osobností a staveb, protože mnoho architektů projektovalo zároveň světskou i církevní architekturu a jejich tvorba spolu často souvisela.

V následující části své práce se budu zabývat možným rozdělením secesní sakrální architektury v Čechách. V rámci územního dělení je možné stavby členit podle konkrétních regionů (západních, severních, východních, jižních a středních Čech). Nabízejí se však i jiné možnosti rozlišení, například podle architektů nebo tvarosloví staveb a jejich podobností. Představím zde vybrané sakrální stavby i jejich autory. Pokusím se zmínit všechny stavby, které se mi podaří v rámci uvedených kategorií dohledat a doplnit i nové stavby, které nejsou doposud v literatuře zmiňované a rozšířit tak již seznam známých realizací. Nejvýznamnějších kostelů se v této části vždy jen stručně dotknu, jelikož se jimi budu daleko podrobněji zabývat v katalogu.

Katalog bude obsahovat vybrané kostely, které mají prvky charakteristické pro secesní sakrální stavby. Tyto prvky však mohou být u jednotlivých staveb využity v různé míře, jelikož rozmanitost jednotlivých kostelů nedovoluje jednoznačné dělení či „škatulkování“. V této části práce bude kladen důraz na seznámení se s památkou „in situ“, na kulturně teoretickou analýzu stavby a kontext jejího vzniku. Ke každé stavbě se pokusím dohledat dostupnou literaturu, dále provedu rešerši přístupných archivních materiálů v regionálních pracovištích (muzea, archivy, soukromé sbírky).

Do katalogu se pokusím zařadit co největší množství secesních sakrálních staveb tak, abych představila nejen ty nejznámější stavby, ale také kostely méně známé. Stavby, které nezařadím do katalogu jako samostatná katalogová hesla, zmíním v základní části práce. Rozhodla jsem se tak, protože k některým stavbám nebylo možné získat dostačující dokumentační materiál a literaturu. Mnohé z těchto staveb tak teprve na podrobné badatelské zpracování čekají. Katalogová hesla jednotlivých staveb obsahují stručný popis stavby z exteriéru a interiéru, nastínění historických okolností vzniku stavby, průběh stavby a přehled odborné literatury a pramenů, které ke stavbě existují a jsou dostupné. U některých staveb se bohužel setkáme s nepřístupným archivním materiálem z důvodu nedostupnosti některých odborných pracovišť nebo nedohledatelnosti archivních materiálů, pokud ke stavbě vůbec existují.

Závěr předkládané práce je doplněn obrazovou přílohou, která obsahuje jak reprodukce k základnímu textu, tak ke katalogu.

1 Shrnutí odborné literatury a dosavadního bádání

Secesnímu umění se dostalo odpovídající reflexe v odborné literatuře jak na světové úrovni, tak v Čechách. Literatury, která se secesnímu umění věnuje, je velké množství. Z mnoha odborných publikací, které se zabývají secesním slohem v rámci celoevropského vývoje, jmenujme alespoň knihu *Secese*, která vyšla již v několika vydáních.¹ Knihy, jež se primárně věnují malířství, sochařství nebo užitému umění v období přelomu 19. a 20. století, nechávám úmyslně stranou této práce, jelikož se netýkají přímo tématu, i když byly pro tuto práci častým inspiračním zdrojem.

Již klasickým pojednáním o vývoji architektury a umění přelomu 19. a 20. století na mezinárodní platformě je kniha *Pioneers of modern design: from William Morris to Walter Gropius* od Nikolause Pevsnera,² která se zabývá nejen secesní architekturou, ale také malířstvím, nebo inženýrským stavitelstvím. Stručné přehledy vývoje secesní architektury v jednotlivých zemích Evropy přináší publikace *Art Nouveau/Jugendstil. Architecture in Europe*,³ ve které lze nalézt také příspěvek Petra Wittliche o secesní architektuře na našem území. Kapitoly o beuronském umění a o sakrálním umění secese a moderny v architektuře lze vyhledat v obsáhlé publikaci *Ars Sacra*,⁴ která se snaží čtenáři představit jednotlivé významné sakrální stavby v Evropě. V celku strohý text jednotlivých kapitol však doplňují kvalitní obrazové reprodukce míst, která návštěvník v kostele do takových detailů nemůže vidět.

Secesnímu umění v jednotlivých zemích Evropy se již věnuje také velké množství publikací. O umění Art Nouveau v Paříži a Francii pojednává kniha *Art Nouveau. The French Aesthetic*.⁵ O secesi v Rakousku a především ve Vídni referuje publikace *Vídeňská secese a moderna 1900–1925*,⁶ která se na rozdíl od ostatních přehledových publikací zabývá i méně preferovanými uměleckými obory v době secese, jako je například fotografie. Představu o myšlení architekta Otto Wagnera a o jeho tvorbě nám předkládá útlá kniha *Moderní architektura* z roku 1910.⁷ Tato publikace je tak jakýmsi

¹ FAHR–BECKER 1998.

² PEVSNER 1991.

³ DYROFF 1988.

⁴ TOMAN 2011.

⁵ ARWAS 2002.

⁶ AMBROŽ 2005.

⁷ WAGNER 1910.

pramenem, který ovlivňoval mnoho mladých architektů, především Wagnerových žáků. Předkládá nám pohled na soudobou problematiku v architektuře.

Umění secese a secesní styl v Čechách byl, po svém rychlém vzniku na přelomu 19. a 20. století a expanzi do všech uměleckých odvětví, relativně rychle odsouzen a v závěru považován za úpadkový. S nástupem moderny a nově vznikajících expresionistických stylů a po funkcionalistickém vývoji architektury již secese nevyhovovala estetickým a kulturním požadavkům soudobých umělců a společenské potřebě. I z tohoto důvodu se secesnímu umění začali nezaujatě badatelé věnovat až v 60. letech 20. století. Soudobou reflexi secesní architektury lze nalézt v knize *Česká architektura 1800–1920* od Zdeňka Wirtha a Antonína Matějčka.⁸ Autoři zde pro architekturu od roku 1895 používají termín moderní architektura tak, aby čtenáři naznačili nově přichozí sloh. Dále představují konkrétní architektky v čele s Janem Kotěrou.

Prvním ucelenějším pokusem o zmapování secesního slohu na našem území se stala výstava v roce 1966, která se konala v Hluboké nad Vltavou a následně v Brně. Výstava nesla název *Česká secese. Umění 1900* a k jejímu konání byl vydán útlý katalog⁹, který tak rozběhl éru badatelských počinů o secesním umění v Čechách. První rozsáhlejší publikací, která pojednává o secesním stylu v českém umění, je kniha *Secese* od autorské dvojice Mrázových.¹⁰ Autoři se pokusili nastínit východiska secesního stylu, jeho projevy v Evropě, ale i mimo ni, v neposlední řadě se věnují secesi na našem území. Uměním secese v Čechách, na Moravě a ve Slezsku se podrobně zabývá publikace Petr Wittlicha *Česká secese*.¹¹ Tato, již časem ověřená, kniha rozebírá předcházející období a vlivy na secesi u nás, zabývá se termínem secese a jeho vývojem a použitím s ohledem na umění přelomu 19. a 20. století. Kniha je syntézou uměleckých odvětví, představuje oblasti architektury, malířství i sochařství a zmiňuje také období druhé secese. Obdobnou publikací od Petra Wittlicha je kniha *Umění a život – Doba secese*.¹² Vývoji architektury během 19. a 20. století se věnoval také Felix Haas,¹³ nebo Marie Benešová.¹⁴ Oba tyto autoři se však secesní architekturou nezabývali dopodrobna, pouze ji zpracovali jako součást vývoje posledních dvou století.

⁸ WIRTH/MATĚJČEK 1922.

⁹ KOTALÍK 1966.

¹⁰ MRÁZ/MRÁZOVÁ 1971.

¹¹ WITTLICH 1982.

¹² WITTLICH 1986.

¹³ HAAS, 1980.

¹⁴ BENEŠOVÁ 1984.

Obsáhlou syntézou umění na přelomu století, která představuje snad všechna umělecká odvětví mezi léty 1890 až 1938 a přináší nám tak ucelený přehled uměleckého dění v tomto období, je IV. díl *Dějiny českého výtvarného umění*,¹⁵ který ve svém prvním svazku představuje přehled secesního umění a architektury v Čechách a na Moravě.

Podrobněji se architektonickému vývoji věnuje Rostislav Švácha v publikaci *Od moderny k funkcionalismu*.¹⁶ Především v první kapitole, která se zabývá obdobím mezi léty 1898–1911, seznamuje čtenáře se secesní architekturou, pro kterou ale autor používá termín moderna. Architekturu nazývá secesní až ve spojitosti s architektem Otto Wagnerem a vídeňskou secesí. Architektuře 19. století a počátku 20. století, pojmu moderní architektura a vlivům na stavební vývoj doby, se věnuje také Jindřich Vybíral v knize krátkých esejů *Česká architektura na Prahu moderní doby*.¹⁷ Zde se autor věnuje vždy konkrétní problematice nebo tématu, například architektuře nádraží, či konkrétním osobnostem. Velice přínosnou publikací, jež mapuje vývoj architektury převážně na Moravě, ovšem dotýká se také celkového dění na našem území, je obsáhlá kniha Pavla Zatloukala *Příběhy z dlouhého století*,¹⁸ která představuje konkrétní stavby v jednotlivých příbězích. V této knize se snaží autor obsáhnout celou škálu typů staveb, nevyhýbá se ani církevním památkám přelomu století, ovšem opět pouze na Moravě a ve Slezsku. Kniha se strukturou podobá jakémusi katalogu staveb, který je pojat velice čtivou formou.

Secesní sakrální architekturou se nejuceleněji zabývá publikace Aleše Filipa *Secesní sakrální architektura na Moravě a ve Slezsku*.¹⁹ Kniha se čtenáři snaží představit problematiku a historický kontext církevních staveb na území Moravy a Slezska, které následně představuje v samostatných heslech katalogu. Jedná se prozatím o jedinou vydanou obsáhlejší knihu, která mapuje konkrétní secesní stavby a jejich architekty. Bohužel se kniha zabývá pouze územím Moravy a Slezska, o stavbách v Čechách se zmiňuje jen výjimečně. Secesním sakrálním stavbám na území Čech se věnuje Zdeněk Lukeš ve stati *Secesní kostely v Čechách*.²⁰ Tento krátký text však jen stručně představuje konkrétní stavby a některé architekty, nedotýká se však zdaleka všech staveb a pouze velice stručně naznačuje celkovou problematiku. Obsáhlejší literatura,

¹⁵ DČVU IV/1,1998.

¹⁶ ŠVÁCHA 1995.

¹⁷ VYBÍRAL 2002a.

¹⁸ ZATLOUKAL 2002.

¹⁹ FILIP 2002.

²⁰ LUKEŠ 2003.

jež by se zabývala problematikou secesních kostelů v Čechách, není bohužel doposud zpracována.

Naopak historickému, politickému i kulturnímu pozadí, které formovalo umění kolem roku 1900 na našem území, se celkem podrobně věnuje publikace *Neklidem k Bohu* od autorů Aleše Filipa a Romana Musila z roku 2006.²¹ Kniha se primárně nevěnuje architektuře, ale konkrétní příklady secesních církevních staveb zde lze dohledat. Texty jsou zde doplněny obsáhlou obrazovou dokumentací. Publikace byla vydána jako doprovodný katalog ke stejnojmenné výstavě. Obdobnou publikací je kniha *Zajatci hvězd a snů* od stejných autorů.²² I tato kniha je doprovodným počinem k výstavě, která se konala v roce 2000 v Brně. Tematicky je však zaměřena především na hnutí Katolické moderny.

V rámci literatury o architektuře jednotlivých měst v Čechách lze zmínit obsáhlé dílo *Města a městečka*,²³ které však čtenáři předkládá jen stručný výčet konkrétní historie města a jeho památek. Z publikací o Praze a jejím kulturním a uměleckém dění mezi lety 1890 až 1914, bych zmínila alespoň knihu Tomáše Vlčka *Praha 1900*.²⁴ Další publikací, která se však primárně zaměřuje na architekturu tohoto období a představuje čtenáři stavby v uzavřených kapitolách podle jednotlivých pražských čtvrtí, je kniha *Praha 1891–1918* od kolektivu autorů.²⁵ Kulturním děním a rozmanitými odvětvími umění v době secese v Praze, v čele s architekturou, se věnuje publikace *Důvěrný prostor, nová dálka*.²⁶ Zajímavý pohled na pražskou secesní architekturu v podobě jednotlivých vycházkových tras nabízí kniha *Praha a secese*²⁷ od Marie Vytochové a Jindřicha Kejře. Tato kniha je tak svou koncepcí podobá knize *Secesní Prahou: podoby stylu* od Petra Wittliche z roku 2005.²⁸ Obě publikace jsou koncipovány jako průvodci po secesních památkách Prahy. Reprezentativností secesních i historizujících staveb v Praze a jejich výzdobou se zabývá publikace *Umění jako dekorace a symbol*.²⁹

Z literatury, která se věnuje architektuře ostatních měst v Čechách, jmenujme alespoň knihu o vývoji Hradce Králové od Marie Benešové, Františka Tomana a Jana

²¹ FILIP/MUSIL 2006.

²² FILIP/MUSIL 2000.

²³ KUČA 2002.

²⁴ VLČEK 1986.

²⁵ SVOBODA/LUKEŠ/HAVLOVÁ 1997.

²⁶ WITTLICH 1997.

²⁷ VYTOCHOVÁ/KEJŘ 1997.

²⁸ WITTLICH, 2005.

²⁹ PRAHL/ŠÁMAL 2012.

Jakla *Salón republiky – moderní architektura Hradce Králové* z roku 2000.³⁰ Zajímavou publikací je *Plzeň v době secese* od autorů Petra Domanického a Jaroslavy Jedličkové,³¹ která představuje secesní architekturu a konkrétní stavby v Plzni. Publikace *Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou*³² se zabývá architektonickým rozvojem města. V první kapitole se podrobně věnuje osobnosti architekta Josefa Zascheho.

Konkrétním architektům jsou povětšinou věnovány jednotlivé články v časopisech, či statě ve sbornících. Osobnosti Emila Králíčka se věnuje Zdeněk Lukeš a Jan Svoboda,³³ zabývá se jím rovněž monografie *Emil Králíček – zapomenutý mistr secese a kubismu*,³⁴ jež doprovázela stejnojmennou výstavu na přelomu let 2004 a 2005. Kniha vyzdvihuje tohoto architekta mezi významné představitele architektury přelomu 19. a 20. století. Zdeněk Lukeš a Jan Svoboda zpracovali také odbornou stať mapující osobnost architekta Josefa Zascheho.³⁵ Literatura k ostatním osobnostem bude dále uvedena v textu diplomové práce.

Problematice evangelických kostelů se věnuje například odborný článek *Možnosti studia evangelické sakrální architektury*.³⁶ Tento text se dotýká nejen evangelického prostoru, jako je modlitebna či kostel, ale také osobností architektů. V závěru také seznamuje čtenáře s konkrétními evangelickými stavbami. Obdobný text Blanky Altové lze nalézt jako úvodní stať v *Encyklopedii moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*.³⁷ Tato kniha představuje evangelické kostely a modlitebny v České republice formou encyklopedických hesel, která jsou doplněna úvodními texty o historii a vývoji evangelické církve, ale také evangelické architektury na našem území. Zajímavou publikací od Mahuleny Čejkové, přibližující čtenářům evangelické modlitebny v České republice formou jakéhosi průvodce, je kniha *Po stopách památek reformace v České republice*.³⁸ V úvodu knihy je nastíněna historie evangelické církve na našem území a opět vývoj evangelické architektury, ovšem stručnější formou než u již zmíněné encyklopedie. Dále jsou pak představeny jednotlivé stavby dělené podle krajů republiky. Dobové nahlížení na evangelické stavby nám předkládá kniha *Protestantismus a architektura* z roku 1912 od

³⁰ BNEŠOVÁ/TOMAN/JAKL 2000.

³¹ DOMANICKÝ/JEDLIČKOVÁ 2005.

³² KOBER/LHOTOVÁ/PADRŤA/STRNAD 2004.

³³ LUKEŠ/SVOBODA 1984.

³⁴ LUKEŠ/HAVLOVÁ/HNIDKOVÁ 2005.

³⁵ LUKEŠ/SVOBODA 1990.

³⁶ ALTOVÁ 2009b.

³⁷ NEŠPOR 2009.

³⁸ ČEJKOVÁ 2011.

Emila Edgara.³⁹ V první části představuje autor vývoj evangelických modliteben do Tolerančního patentu, v druhé části se zabývá architekturou evangelických modliteben během 19. století, dále pak moderní architekturou po roce 1900. V této knize lze však sledovat silné subjektivní názory autora, který se nijak netají otevřeným kritizováním, nebo naopak pochvalou konkrétních sakrálních staveb a architektů. V rámci evangelické církve nelze opomenout literaturu zabývající se problematikou Česko–německých vztahů v pohraničí, převážně na území severovýchodních Čech. Tímto tématem se zabývá například Kristina Kaiserová v knize *Konfesní myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20 století*.⁴⁰

Přehled literatury a pramenů, kterými jsou archivní dokumenty, plánová dokumentace, nebo články v dobových periodikách, je ke konkrétním církevním stavbám velice rozsáhlý. Převážně se ale jedná o krátké texty k jednotlivým kostelům, často se opakujících v několika zdrojích. K mnoha stavbám je uváděna jen stručná informace ohledně autora stavby, doby realizace kostela, případné demolice, či současný stav. Výčet literatury, kde je kostel zmiňován, články a doposud dohledané prameny ke konkrétní stavbě, jsou vždy uvedeny na konci každého katalogového hesla, který je doplněn přehledným seznamem těchto zdrojů.

Při vyhledávání konkrétních sakrálních staveb jsou významným pomocníkem také internetové zdroje. Velice zajímavým projektem jsou internetové stránky zabývající se architekturou severních Čech, které jsou zpracovány pod jednotlivými městy. Je tak možné vyhledávat architekturu v Teplicích,⁴¹ v Liberci,⁴² nebo v Ústí nad Labem.⁴³ Obdobný přehled architektury, zde však již pouze církevní, je možné vyhledávat na stránkách Kostely a církevní stavby v České republice.⁴⁴ Velice podobné stránky pak zpracovávají poškozené a zničené kostely a ostatní nefunkční církevní stavby.⁴⁵ K jednotlivým architektům a některým stavbám lze dohledat informace také na stránkách archiwebu.⁴⁶ Všechny tyto elektronické zdroje, jsou převážně pouze doplňující, ale především inspirační platformou, v mnoha případech také dostupným zdrojem obrazové dokumentace staveb. Informace k evangelickým kostelům lze vyhledávat na stránkách projektu Dědictví reformace. Jsou zde představovány konkrétní

³⁹ EDGAR 1912.

⁴⁰ KAISEROVÁ 2003a.

⁴¹ <http://teplice-teplitz.net/>, vyhledáno 3. 5. 2013.

⁴² <http://liberec-reichenberg.net/>, vyhledáno 3. 5. 2013.

⁴³ <http://www.usti-aussig.net/>, vyhledáno 3. 5. 2013.

⁴⁴ www.kostelycz.cz, vyhledáno 20. 5. 2013.

⁴⁵ <http://www.znicenekostely.cz/>, vyhledáno 3. 5. 2013.

⁴⁶ <http://www.archiweb.cz/>, vyhledáno 20. 5. 2013.

evangelické stavby, historie evangelické architektury a církve, ale také informace z aktuálního kulturního dění.⁴⁷

Protože zde není možné představit všechny publikace s tematikou secesní architektury, další literatura a zdroje budou uváděny v konkrétních kapitolách v průběhu celé práce. Celkový seznam pramenů, jednotlivých odborných statí a literatury je uveden na konci textové části práce, před obrazovou přílohou.

⁴⁷ <http://www.pamatky-cz.eu/>, vyhledáno 3. 5. 2013.

2 Sakrální architektura v Čechách v období secese a moderny

Architekturu vzniklou na přelomu 19. a 20. století lze rozdělit do celků, které se vyvíjely vesměs samostatným směrem. V posledních dvou desetiletích 19. století doznívala architektura pozdního historismu, na kterou pozvolna navazovala secese. Tento styl se v architektuře objevuje jako protiklad k formám pozdního historismu, který se zdál již vyčerpaný, a mladí umělci hledali způsoby jak uchopit tvarosloví nové. I přesto byl historizmus využíván v mnoha případech souběžně s novým slohem. Architektonické snažení rebelujících umělců se obracelo především k profánní architektuře, která dobře vyhovovala požadavkům na změnu průčelí, popření tradičních forem architektury a umožňovala dekorativním prvkům vystoupit do popředí. Tomuto architektonickému vývoji napomáhaly také nové stavební technologie a materiály a architektura se mohla stát více subtilní. I přes tento progresivní technologický vývoj a nové pojetí architektury zůstávaly oblasti, kterým nový styl ne zcela vyhovoval. Nový styl se výrazněji neprosadil například u církevních staveb. I přes to, že se v tomto období realizovalo velké množství staveb chrámů a kostelů, jen malé množství bylo vytvořeno v secesním stylu, nebo secesní prvky alespoň přijímalo jako dekorativní součást historizujícího základu. Většina církevních staveb byla i nadále projektována v historizujícím tvarosloví, kdy novorománský, novorenesanční a novobarokní sloh navazovaly na kulturní a historické tradice církve.

I přes zakořeněné tradiční zpracování sakrální architektury se secesní tvarosloví v tomto architektonickém odvětví částečně prosadilo. Nejprve se secesní styl objevoval skrze jednotlivé prvky na historizujících stavbách, někdy v menší, někdy ve větší míře. Takto pojatých staveb, které ve svém základu vycházejí z historizujících stylů, a secesního tvarosloví je u nich využito jen částečně, existuje relativně velké množství. Sakrálních staveb, které by byly projektované od počátku v čistě secesním slohu, je tedy velice málo. I v těchto případech lze dohledat na stavbách určité historizující prvky, většinou však přetransformované tak, aby vyhovovaly konkrétnímu chrámu a jeho funkci. Jak již bylo zmíněno, kostel je stavbou s jasně danou funkcí, a proto musí základ stavby, její architektonické řešení a funkčnost vycházet z tradice a využívat zavedených prvků a jejich uspořádání. Z tohoto hlediska jsou i secesní chrámy a kostely povětšinou

vystavěné na tradičních půdorysných řešeních a využívají zavedených prostorových uspořádání. Jen nemnozí architekti se pokusili prostor a ztvárnění sakrálních staveb pojmout ve zcela novém stylu. Výjimkou snad zůstává jen chrám Svaté rodiny, Sagrada Familia, v Barceloně od Antonia Gaudího (1852–1926). Stavba začala v roce 1882 a dodnes nebyla zcela dokončena. Přes to, že tento chrám je jedinečnou stavbou, časově i stylově zapadající do architektury období secese a je bezesporu originálním počinem, nelze ani zde zcela vyloučit vliv historických prvků sakrální architektury, v čele s gotikou. Z tohoto hlediska lze tedy u všech sakrálních secesních staveb sledovat jistý odkaz historismu, přesto je díky celkovému pojetí lze hodnotit jako secesní. Obdobně tomu bylo u secesních sakrálních staveb v Čechách.

Jak již bylo uvedeno, secesní architektura byla jen jedním stylovým proudem, který byl pro sakrální stavby kolem roku 1900 využíván. Většina sakrálních staveb vznikajících v tomto období na území Čech byla projektována v historizujících novorománských, novogotických a novorenesančních stylech, kdy převážně románský a gotický sloh vyhovoval tradici a navazoval na hodnoty křesťanské kultury a víry. V těchto neoslozích vznikaly stavby převážně pro katolickou církev, která byla nositelem tisícileté tradice křesťanství a snažila se tak tuto tradici navázat. Naopak, v méně konzervativním prostředí jiných církví, například evangelických, nebyl kladen tak velký důraz na tradici a byla zde otevřenost vůči novému secesnímu stylu. To ovšem neznamená, že by i katolické stavby nebyly stavěny v secesním stylu. Při zadávání nového kostela a jeho podoby vždy také záleželo na zadavateli, na osobě donátora stavby, nebo na vybraných architektech a stylu, který byl pro danou stavbu preferován.

Čistě secesních sakrálních staveb se v Čechách nachází velice málo. Kostely, které lze více či méně nazývat secesními, nesou často prvky určitého historizmu a tradice, a to ať se jedná o stavby katolické či evangelické. U většiny kostelů, které budou v práci zmíněny, lze nalézt paralely s historizujícími styly. Ovšem všechny vybrané stavby s tímto tvaroslovím nakládají novým způsobem a přetvářejí je k vlastní potřebě. Všechny vybrané církevní stavby v mé práci nesou secesní tvarosloví, většinou v podobě výrazného dekoru fasád a výzdoby interiérů. Vývoj secesní architektury světské se samozřejmě odrážel ve vývoji církevního stavitelství. Pro stavby chrámů začaly být využívány nové materiály a stavební postupy. Secesní tvarosloví kostelů realizovaných kolem roku 1900 reagovalo na vývoj dobové architektury a postupně se proměňovalo v geometrické secesní zpracování. V některých sakrálních stavbách se promítá také vliv nastupující architektonické moderny.

2.1 Secese a moderna

Jelikož se tato práce zabývá secesní sakrální architekturou, je zapotřebí specifikovat názvosloví, které bude v textu používáno. Za secesní mohou být považovány stavby vzniklé zhruba v rozmezí let 1896 až 1914. Toto datové vymezení v sobě ovšem zahrnuje několik skupin nebo proudů vývoje architektury a nelze striktně říci, že všechny stavby z tohoto období jsou secesní. Během těchto let se začíná secesní sloh uplatňovat na profánních stavbách a pozvolna se stává jedním z hlavních proudů ve vývoji architektury. V následujících letech je však rozmanitý secesní dekor nahrazován stylizovanou formou slohu a postupně opouštěn. V mnoha případech se tyto vývojové stupně secesní architektury u staveb prolínají, tvoří tak přechodné verze slohu, nebo se v mnohém od hlavního proudu odlišují. V počátcích se secesní styl v architektuře objevuje ve své rostlinné formě, ovšem v kontextu historizující architektury, kterou ve své prvotní fázi doplňoval několika málo secesními prvky. Až okolo roku 1900 se objevují první výrazné stavby, které se oprostí od historizujících slohů a vytvářejí nový architektonický styl rostlinných propletenců, maskaronů a skleněných fasád.

V prvním desetiletí této etapy lze mluvit o florální (rostlinné, vegetativní) secesi. Tento architektonický styl postupně, zhruba od roku 1896, nahrazoval předešlé formy pozdního historismu, který se již v této době stával eklektickým.⁴⁸ Nelze však říci, že byl secesí zcela nahrazen. I nadále vznikaly budovy v historizujícím stylu, který preferovala spíše starší konzervativnější generace architektů a zadavatelů staveb. Mladá generace architektů vyčítala historismu vyčerpanost a snažila se o nastolení nového stylu, který by se od tradičních forem oprostil. Nový styl začali v Čechách prosazovat především studenti vídeňské Akademie umění, kteří v převážné většině studovali u Otto Wagnera. Mezi první secesní realizace patří například Peterkův dům v Praze od Jana Kotěry, nebo kavárna Corso od Friedricha Ohmanna,⁴⁹ obě stavby z roku 1898.⁵⁰ Architekti se postupně oprostovali od historizujících prvků a tradičního uspořádání průčelí domů. Pokoušeli se vytvářet nově pojatá průčelí, která byla dekorována florálním motivem, často v kontrastu s plochou, jež byla vyplňována malbou, sgrafitem nebo sochařskou výzdobou. Na fasádách budov se objevovaly nové prvky železných konstrukcí a skleněných ploch. Za vrchol této etapy secesního slohu lze považovat

⁴⁸ LUKEŠ 1998, 127.

⁴⁹ VYBÍRAL 2005, 41.

⁵⁰ LUKEŠ 1998, 132.

období kolem roku 1900 až 1905, kdy jsou rostlinné dekory postupně stylizovány a zjednodušovány do geometrických forem.

Impulzem pro transformování rostlinné secese do geometrických forem byla osmá výstava Vídeňské Secese v roce 1900 ve Vídni, kde se poprvé představila tzv. Glasgowská čtyřka v čele s Charlesem Rennie Mackintoshem⁵¹ a kde byla prezentována anglická odnož secesního stylu, preferující více geometrické dekory. Tato výstava představila pro Evropu do té doby nové půdorysné řešení anglického rodinného domu. Tento impuls geometrického tvarosloví dal také podnět ke vzniku dílen Wiener Werkstätte v roce 1903.⁵² Vídeňské dílny se staly především centrem užitého umění, které mělo doplňovat architekturu ve smyslu gesamtkunstwerku.⁵³ Rostlinný motiv byl postupně přetvářen a stylizován do dekoru spirály nebo polygonálních tvarů.⁵⁴

Kolem roku 1905 směřovala tvorba architektů k uklidnění průčelí budov, k jejich zjednodušení. V tomto období lze mluvit o pozvolném nástupu architektonické moderny. Moderna již nekladla důraz na dekorativní složku architektury, ale především na její funkčnost a srozumitelnost. Secesní tvarosloví bylo redukováno na linie, plochy a tělesa. Dekorem staveb se stává jen vazba cihel, střídání hladkých a hrubých omítek. Konstrukce a využití stavby bylo na prvním místě při tvorbě návrhů, důraz byl kladen na čistotu pojetí fasád. Potřeba jednoduchosti a srozumitelnosti stavby se kolem roku 1910 promítla také v používání antikizujících prvků architektury.⁵⁵ Pozdější stavby Otto Wagnera z této doby vykazují antikizující tvarosloví a mnoho jeho žáků se navrácí k osvědčeným architektonickým prvkům. K novému pojetí architektury přispěl vývoj stavebních materiálů, jako je například železobeton. Nově se na fasádách uplatňují neomítané cihly. Inspiraci architekti čerpali v Holandsku a Anglii u osobností jako Hendrik Petrus Berlage, Charles Rennie Mackintosh nebo u amerického architekta Franka Lloyda Wrighta.

Nejvýraznější osobností prosazující architekturu moderny v Čechách byl bezesporu Jan Kotěra (1871–1923). Mnoho architektů, kteří projektovali stavby v rostlinné secesi, postupně přecházeli k moderně a dále k individuálnímu stylu. Někteří architekti, jako například Josef Gočár, který je jakýmsi vyvrcholením moderny a postupného stylizování ornamentu a dekoru staveb z prvního desetiletí 20. století, svou činnost

⁵¹ Glasgowskou čtyřku tvořili umělci: Charles Rennie Mackintosh, Herbert MacNair a sestry Margaret MacDonaldová a Frances Mac Donaldová.

⁵² AMBROŽ 2005, 16.

⁵³ FAHR–BECKER 2008, 12.

⁵⁴ LUKEŠ 1998, 151.

⁵⁵ VYBÍRAL 2005, 47.

završili kubismem. Jiní architekti své tvarosloví pročistili a věnovali se spíše použitému materiálu, který sám o sobě stavby dekoroval. Tento náznak purismu měl východisko u kritika secesního dekoru Adolfa Loose. V Čechách se tímto směrem vydal například Josef Zasche, jehož první stavby jsou v duchu rostlinné secese, zatímco pozdší se hlásí k moderně. Jedná se například o palác Vídeňské bankovní jednoty v Praze, na kterém je možné sledovat i prvky nově nastupujícího novoklasicismu a purismu.⁵⁶ Klasicizující a antikizující prvky se v české architektuře objevují kolem roku 1910 až 1912 a jsou reakcí na vývoj architektury ve Vídni. Tento trend lze vysledovat například u architekta Emila Králíčka, který ve své tvorbě začínal florální secesí, dále se věnoval klasicizující moderně a postupně přešel ke kubistické tvorbě. V moderně lze také sledovat architekty nebo umělce, kteří jsou specifičtí a vesměs nezařaditelní. Příkladem za všechny je František Bílek. Je tedy nutné mít na paměti, že vývoj architektury neprobíhal kontinuálně, ale že se jednotlivé slohy prolínaly, a tím pádem také ovlivňovaly navzájem.

Termín secesní architektura je tedy zavedeným pojmem, který používají autoři v globálním pojmenování architektury přelomu 19. a 20. století. Mnozí badatelé však rozlišují termíny secese a moderna, což je zajisté správné, jelikož oba tyto termíny označují vývojové fáze architektury tohoto období. Secesní architekturou lze označovat nejen již zmíněné období přelomu století, ale především prvotní fázi vývoje stylu, pro kterou jsou typické již zmiňované dekory propletenců a rozevlátých linií, odkazující k přírodním vzorům flóry, či groteskní maskarony a stylizované symbolistní vzory společně se skleněnou a ocelovou konstrukcí fasád, které navíc nechávají určité prostory fasády prázdné, nebo je podstupují malbám a mozaikám.

Někteří badatelé, například Rostislav Švácha,⁵⁷ však i toto období nazývají modernou, jelikož i v dobové literatuře byla často nazývána stylem moderním (modernou) jako protiklad k historizujícím slohům. Za secesní architekturu tak označují stavby spojené až s vídeňskou secesí, kde se tento termín objevuje v souvislosti s novým uměleckým hnutím. Za modernu se tedy v širším kontextu považuje až období slohu zhruba od roku 1905, kdy se florální secese začíná transformovat do geometrických tvarů, ale především jsou v díle jednotlivých architektů patrné individuální pokusy o ztvárnění architektury. Projevují se jednoduché a funkční prvky architektury, které postupně vytlačují secesní dekor, jenž je nahrazován strukturou

⁵⁶ AMBROŽ 2005, 20.

⁵⁷ ŠVÁCHA 1995.

materiálů jako jsou cihly a omítky. V této práci tedy preferuji dělení na secesní, florální, a posléze geometrickou architekturu prvních let počátku 20. století, kterou následně nahrazuje architektura individuální moderny.

2.2 Vlivy na secesní sakrální architekturu v Čechách

V období přelomu 19. a 20. století byla situace v Čechách, respektive na území Rakouska–Uherska, do které územní části Čech, Moravy a Slezska patřily, vesměs podobná vývoji v okolní Evropě. Propojení tohoto území s hlavním městem monarchie, Vídní, nelze při vývoji secesního umění opomenout, stejně jako vlivy z ostatních velkých evropských center. I přes to bylo například propojení Moravy a Slezska s Vídní mnohem bližší než s územím Čech a Prahou. V Praze se navíc objevují vlivy Paříže, Mnichova, Berlína a dalších center secesního umění, ve kterých mnoho českých umělců a architektů studovalo a po studiích zde zůstávalo, nebo se naopak vracelo nazpět do vlasti, kde své nabyté vědomosti dále přetvářelo do osobitého stylu. Mnoho secesních staveb v Čechách projektovali architekti ze zahraničí, jako například Rudolf Schilling a Julius W. Gräbner z Drážďan. U těchto autorů je tedy inspirace zahraničními vlivy přirozená.

Inspiračními zdroji pro secesní sakrální architekturu v Čechách mohly být dále určité umělecké spolky či školy, jako například Beuronská umělecká škola. S touto výtvarnou školou jsou některé stavby přímo propojeny, jelikož beuronští umělci působili v určitém období přímo na území Čech, Moravy a Slezska. V secesní sakrální architektuře lze dohledat prvky, které charakterizují všeobecně secesní architekturu, jako jsou rostlinné a zvířecí motivy objevující se na fasádách staveb, ale také v interiérech. Prvky architektury, které jsou často symboly, transformovanými do zvířecích motivů pelikána krmícího svá mláďata, kohouta, sovy, draka či zvířecích symbolů čtyř evangelistů, zdobí převážně exteriéry chrámů. Rostlinné motivy vinné révy, dubu, kaštanu nebo stromu života se často objevují ve výmalbě interiéru či výzdobě oltářů a dalšího chrámového mobiliáře.

Výzdoba interiérů i exteriérů secesních staveb souvisí také s folklórním uměním či místní uměleckou a řemeslnou tradicí. Folklórní vlivy se často projevují ve využití dřeva pro výzdobu chrámů a v používané barevnosti. Modrá, červená, zelená nebo zlatá barva dekorativních prvků často kontrastuje se střídou výmalbou chrámových lodí.

Zde zajisté nelze opomenout také symboliku barev, která se v secesním stylu celkem výrazně prosazovala.

2.2.1 Evropská centra a jejich umělci

I přes větší vzdálenost a zdánlivou slabší vazbu českého území a místních umělců na Vídeň, si nelze nevšimnout vlivu tohoto kulturního centra na umělce a architekty tvořící v Čechách. Ve Vídni byl hlavním iniciátorem hnutí secese Otto Wagner (1841–1918)⁵⁸ a společenství umělců a studentů kolem něj.⁵⁹ Podle Otto Wagnera, který se specializoval především na umění architektury, je secesní dílo syntézou funkce, konstrukce a poezie stavby.⁶⁰ Otto Wagner projektoval nejen profánní architekturu, ale zajímal se o architekturu sakrální, kterou považoval za velice významnou architektonickou kategorii.⁶¹ Mezi jeho důležité stavby patří kostel sv. Leopolda, který byl postaven v areálu psychiatrické léčebny Am Steinhof ve Vídni. [2] Chrám byl vystavěn v letech 1905–1907 a je považován za první moderní kostel v Evropě. Otto Wagner zde využil nejen centrální půdorys, kdy se pokusil o navázání na velké sakrální stavby Byzance či renesance a baroka.⁶² Použil nové stavební technologie, které mu například umožnily vyzdvihnout kupoli chrámu do výšky tak, aby mohla být nad centrální loď kostela zavěšena klenba chrámu. Kládł důraz také na praktickou formu stavby. Jelikož byl chrám prvotně určený pacientům psychiatrické léčebny, využil architekt takové materiály pro interiér stavby, aby bylo možné udržovat kostel v hygienické čistotě. Také uspořádání vnitřního prostoru kostela je těmto potřebám

⁵⁸ Otto Wagner studoval na vídeňském polytechnickém institutu, který absolvoval v roce 1859. Dále O. Wagner studoval na Akademii výtvarných umění ve Vídni u Augusta Sicarda von Sicardsburga, dále pak v Berlíně. Od roku 1862 pracoval v ateliéru Ludwiga von Förstera a realizuje první stavby. Mezi významné stavby Otto Wagnera patří židovská synagoga v Budapešti, budova Rakouské zemské banky ve Vídni, rodinné vily, projekty a realizace vídeňské městské dráhy a stanic. Realizoval mnoho obytných domů, mezi nejvýznamnější patří tzv. Majolikové domy na Köstlergasse, kostel sv. Leopolda s komplexem psychiatrické léčebny nebo budova c. k. Poštovní spořitelny ve Vídni a mnoho dalších staveb. V roce 1896 Otto Wagner publikoval knihu *Moderní architektura*, roku 1899 vstoupil do Vídeňské Secese. Jako profesor na akademii výtvarných umění ve Vídni vychoval mnoho architektů, například: Jana Kotěru, Josefa Maria Olbricha, Josefa Hoffmanna, Huberta Gessnera nebo Josipa Plečnika (SARNITZ 2006)

⁵⁹ V roce 1897 vznikla pod vedením Otto Wagnera a Gustava Klimta skupina Secesion – skupina Vídeňské secese, která sdružovala mladé, progresivní a moderně přemýšlející umělce jako byl Gustav Klimt, Alfons Mucha, Josef Maria Olbrich, Josef Hoffmann a další. Secesní skupina si vystavěla v roce 1898 vlastní pavilon, který se stal kulturním a výstavním centrem skupiny. Autorem pavilonu Secese byl Josef Maria Olbrich.

⁶⁰ WAGNER 1910.

⁶¹ FILIP 2004, 49.

⁶² FILIP 2004, 51.

podřízeno.⁶³ I výzdoba kostela byla realizována tak, aby návštěvníky především uklidňovala. Otto Wagner kladl důraz také na to, aby bylo ze všech míst dobře vidět na oltář. Z tohoto důvodu je podlaha kostela směrem k oltáři snížena. Samotná výzdoba kostela není nijak výrazná. Barevná okna vnáší do chrámu světlo stejně jako subtilní lustry zavěšené z kupole. Zlatý baldachýn odkazuje opět k byzantským vlivům. [3] Sochařská výzdoba je přenesena na průčelí kostela. Chrám byl ve své době přijímán jako něco nového a progresivního a působil na jiné architekty.

Otto Wagner měl bezesporu vliv například na stavbu hřbitovního chrámu sv. Karla Boromejského ve Vídni. [4] Autorem chrámu byl architekt Max Hegele (1873–1945). Kostel byl vystavěn v letech 1908–1911. I přes to, že první návrhy na tento kostel vznikly již roku 1899, mohl být Max Hegele Wagnerovým kostelem inspirován.⁶⁴

Kostel sv. Leopolda ve Vídni se stal jakýmsi vzorem, který ve své tvorbě reflektovalo mnoho architektů také u nás. Za zmínku stojí kostel sv. Cyrila a Metoděje v Kroměříži [26] od Huberta Gessnera (1871–1943).⁶⁵ Nejen, že se jedná rovněž o kostel pro psychiatrickou léčebnu s podobnými funkčními nároky, ale tvarosloví a forma stavby je inspirována přímo kostelem sv. Leopolda. V Čechách lze dohledat také analogii k Wagnerovu chrámu ve Vídni. Především svou funkční stránkou k němu má blízko kostel sv. Václava v psychiatrické léčebně v Praze–Bohnicích. [108] Zde je patrná inspirace především v interiéru stavby, kdy je prostor osvětlován velkými okny, oltář je dobře viditelný ze všech míst chrámové lodi. Rozdílnost je v tvarovém pojetí chrámu. Architekt Václav Roštlapil projektoval kostel na půdorysu latinského kříže s vysokou věží v ose průčelí. Ovšem kupole věže svým tvarem k vídeňskému kostelu přímo odkazuje. Stejně jako usazení kostela na vyvýšeném terénu.

Další inspirační zdroje vídeňské secese lze vysledovat například na návrzích Jana Kotěry, který zpracovával plány pro přestavbu malého kostela sv. Jiří ve čtvrti Doubravka v Plzni. [44] Návrhy jsou z let 1899–1903 a na tvaru věžní bání lze

⁶³ SARNITZ 2006, 61.

⁶⁴ Lze však také připustit, že se mohl inspirovat naopak Otto Wagner, jelikož návrhy na tento kostel vznikly a byly prezentovány několik let před stavbou kostela v léčebně a také proto, že Otto Wagner byl členem komise, která schvalovala návrhy na stavbu hřbitovního kostela. Výrazná tvarová podobnost, vysoké kupole a půdorysu, či použití vysokých bočních pylonů, stejně jako interiéry kostelů mohly být inspiračními zdroji pro obě stavby navzájem. (<http://www.luegerkirche.at/geschichte.html>, vyhledáno 29. 3. 2013.).

⁶⁵ Hubert Gessner, rodák z Valašských Klobouků. Studoval u Otto Wagnera ve Vídni a byl jeho dílem velice ovlivněn. Pro léčebnu v Kroměříži vypracoval celý koncept nemocničních pavilonů s kostelem (VLČEK 2004, 196).

vysledovat inspiraci pavilonem Vídeňské Secese. [5] Pavilon byl navrhnout architektem Josefem Maria Olbrichem a postaven již v roce 1897.

Dalšími centry, které měly vliv na vývoj secesní architektury v Čechách, byl Mnichov a Drážďany. Německá secese, nazývaná Jugendstil, vznikla v Mnichově v roce 1896, kdy začali místní mladí umělci vydávat časopis Jugend a prosazovat myšlenky nového uměleckého proudu. V mnichovské secesi se prosazoval symbolismus, mytologická tematika a kladl se mnohem větší důraz na regionální a národní kontext. V rámci mnichovské secesní architektury je nutné zmínit především architekta Petra Behrense (1868–1940), který měl velký vliv na pozdější stavby Jana Kotěry a jiných architektů moderny. Secesní hnutí se z Mnichova šířilo dále do Berlína, kde bylo přijato v roce 1898. Významným centrem německé secese byl také Darmstadt, kde vznikla umělecká kolonie pod vedením Josefa Maria Olbricha (1867–1908).

Významným německým architektem, který projektoval sakrální stavby v novém secesním stylu a mohl ovlivňovat i architekturu na našem území, byl Theodor Fischer (1862–1938).⁶⁶ Stylově zajímavou stavbou je evangelický kostel sv. Pavla v Ulmu.⁶⁷ Budování kostela trvalo od roku 1907 do 1910, kdy byl kostel otevřen. Jedná se o velkou sakrální stavbu, která měla sloužit až pro dva tisíce věřících. Kostel je v exteriéru projektován v novorománském stylu, ovšem uspořádání a umístění tradičních prvků na netradičních místech stavby z něj vytváří velice originální stavbu. Architekt zde zcela pozměnil tradiční uspořádání velkých středověkých staveb, kdy nad závěr kostela vystavěl vysoký westwerk a hlavní vstup do kostela situoval do apsidy nesené pilíři. Pro stavbu kostela využil Theodor Fischer moderních stavebních technologií – železných nosníků a betonu. Tyto materiály se navíc nesnažil nijak zakrýt a zapojil je do estetického působení chrámu, například betonové překlady stropu s trojlistými vazníky, které jsou zdobeny secesním dekorem. Dvojitě empory nad vchodem do kostela zasahují z velké části do chrámové lodi. [6] Rovná oltářní zeď kostela je prolomena jednoduchým pravoúhlým výklenkem, kde je umístěn oltář a dřevěný kříž.⁶⁸ Další významnou sakrální stavbou Theodora Fischera

⁶⁶ Theodor Fischer vystudoval polytechnickou vysokou školu v Mnichově. Spolupracoval na výstavbě Berlínského Reichstagu s architektem Paulem Wallotem. Působil jako profesor na technických školách ve Stuttgartu a v Mnichově (LUKEŠ 2002, 39).

⁶⁷ <http://www.pauluskirche-ulm.de/index.php>, vyhledáno 3. 4. 2013.

⁶⁸ TOMAN 2011, 744.

je evangelický kostel Krista Vykupitele v Mnichově vystavěný v letech 1896–1901.⁶⁹ Kostel je v exteriéru opět pojat jako novorománská stavba, také zde architekt projektoval tradiční tvarosloví v novém celku. Vstupní portál do kostela tvoří několik odstupňovaných hmot, které vrcholí v asymetricky umístěné věži po levé straně. [7] Závěr chrámu tvoří klasické apsidové zakončení. V interiéru je však presbytář kostela nesen sloupovou arkádou, kde vítězný oblouk podpírají dva mohutné pilíře. Tato arkáda tvoří jakýsi ohoz kolem presbytáře. Na těchto stavbách je možné vysledovat románské či byzantské architektonické vlivy. Využití tohoto tvarosloví je zřetelné i na menším evangelickém kostele v Kirchbergu, který byl postaven v letech 1901 až 1905. [8] Architekt zde opět použil vyvýšený westwerk nad závěrem kostela. Tento kostel je v exteriéru obložen vysokým kamenným obkladem, pouze věže westwerku jsou omítnuty a tvoří tak kontrast k hmotě celého chrámu. V interiéru je využito kontrastu bílé barvy zdí a převažující modré barvy dřevěných prvků kostela, jako jsou lavice či zábradlí tribun. [9] Theodor Fischer je doložen jako architekt působící také v Praze, například na stavbě Paláce pojišťovacího spolku průmyslu cukrovarského, kde spolupracoval s architektem sakrálních staveb v Jablonci nad Nisou Josefem Zaschem.⁷⁰ Je tedy pravděpodobné, že i mnozí jiní architekti jeho dílo znali a mohli se jím inspirovat.

Drážďany mají jasný a přímý vliv na secesní sakrální architekturu v Čechách v osobnostech architektů Julia W. Gräbnera a Rudolfa Schillinga. Oba tito drážďanští architekti v počátcích své stavitelské praxe vycházeli z historizujících stylů. Následně jejich architektura dostala secesního tvarosloví, které využívali nejen na profánní městské nebo průmyslové stavby, ale také na sakrální prostory. Zahraničním stavbám architektů Julia W. Gräbnera a Rudolfa Schillinga a jejich vlivům se bude podrobněji věnovat kapitola o vybraných sakrálních stavbách v Čechách. Inspirací pro české sakrální stavby byla tvorba dalšího drážďanského architekta Woldemara Kandlera či jiných architektů. Tvarosloví drážďanských staveb, zpracování kamenných obložení budov kyklopským zdivem, nebo využívání hrázděného zdiva odkazuje k tradiční architektuře, která je vázána především na místní stavitelské praxe.

V Praze a v Čechách byla situace přijímání secesního stylu z Vídně a německy mluvících zemí mírně komplikovanější než v Brně a na Moravě. Z důvodu národnostního a kulturního bylo mnohem přijatelnější pro pražské prostředí přijmout

⁶⁹ TOMAN 2011, 742.

⁷⁰ LUKEŠ 2002, 39.

secesi Pařížskou.⁷¹ Inspirační zdroje přicházející z Paříže lze vysledovat především díky propojení umělců se Světovou výstavou pořádanou v roce 1900 právě v Paříži a následným působením umělců ve Francii. Světová výstava v Paříži nebyla jen velkolepou přehlídkou současného umění, ale především nových materiálů a technologií. Moderní materiály, jako železo a ocel, železobeton a sklo, se projeví především v prezentaci nejnovějších architektonických počinů. Ocelové konstrukce staveb se v Paříži prosadily také v sakrální architektuře. Snad nejznámější stavbou, kde byla ocel využita pro stavbu chrámu, je kostel Panny Marie patronky práce (Notre Dame du Travail). [10] Kostel byl postaven v letech 1897–1902, stavbu projektoval architekt Jules Godefroy Astruc (1862–1955).⁷² Stavba je z exteriéru tradiční novorománskou trojlodní bazilikou. Venkovní plášť nosných zdí je však v interiéru přetransformován do lehké ocelové konstrukce nesené velice subtilními sloupy, které pokračují do ocelového krovu střechy. Tato stavba je kombinací moderního materiálu a tradičního stavitelství se secesním dekorem, který se objevuje v bočních lodích. Další podobnou stavbou v Paříži je chrám sv. Jana Evangelisty na Montmartru (Saint Jean de Montmartre). [11] Architektem kostela byl Anatole de Baudot (1834–1915). Stavba byla realizována v letech 1894–1904 ve stylu secese. Chrám je z exteriéru cihlový s betonovými detaily odkazujícími k muslimskému umění. Interiér kostela je tvořen subtilní betonovou konstrukcí, která v prostoru chrámu vytváří trojlodní baziliku s polygonálním závěrem. Lodě kostela jsou překlenuty betonovou klenbou. [12]

Na Světové výstavě v Paříži byly zastoupeny také severské země. Například Finský pavilon odkazoval na tradiční architekturu. [13] Zřetelná inspirace tradiční severskou architekturou je patrná také u realizace prozatímního kostela od architektů Julia W. Gräbnera a Rudolfa Schillinga, který stál v Teplicích. [55] Obdobný kostel však stál již od roku 1844 na polské straně Krkonoš. Kostel nese jméno Wang a pochází z Norska z 12. století.⁷³ [14] Je zde zapotřebí zmínit také holandského architekta Henrika Petrusa Berlageho (1856–1934), který byl především představitelem individuální moderny. Jeho díla působila například na pozdější tvorbu Jana Kotěry. V rámci severského regionu lze uvést také katedrálu sv. Jana v Tampere [15] postavenou v letech 1902–1907 architektem Larsem Sonckem (1870–1956), nebo

⁷¹ AMBROŽ 2005, 18.

⁷² <http://www.notredamedutravail.net/index.php/paroisse-pratique/nos-locaux/visiter-culture-et-foi/33-presentation-de-leglise>, vyhledáno 13. 4. 2013.

⁷³ <http://www.wang.com.pl/en.php?D=51>, vyhledáno 13. 4. 2013.

stavbu farního Engelberkova kostela, který byl postavený v letech 1906–1914 architektem Larsem Israelem Wahlmanem (1870–1952). [16] Tento kostel je často charakterizován jako secesní s prvky národního stylu a moderny.⁷⁴ [17]

Vlivy na českou secesní sakrální architekturu lze pozorovat také u kostelů v Anglii. Zde je secese propojena s dřívějším hnutím Arts & Crafts a mnohem větším příklonem k tradičnímu zpracování materiálů a místním formám architektury. Většina sakrální architektury přelomu 19. a 20. století se v Anglii odvolává na silnou gotickou tradici chrámových staveb a čerpá tak z jejich tvarosloví. Příkladem lze uvést stavbu kostela sv. Ondřeje v Rokeru, který byl vyprojektován Edwardem Priorem (1857–1932) v letech 1905–1907. [18]

2.2.2 Beuronská umělecká škola

Beuronská umělecká škola je jedním z fenoménů sakrálního umění přelomu 19. a 20. století. Beuronští benediktini se do Čech dostali v době Bismarckova boje proti katolické církvi, dokonce byli nuceni roku 1875 uprchnout z Německa. Následně se v roce 1880 usadili v Emauzském klášteře v Praze, kde se na přechodnou dobu utvořilo hlavní centrum beuronské kongregace.⁷⁵ Významnou osobností, která utvářela styl beuronské umělecké školy, byl její zakladatel Peter Desiderius Lenz.⁷⁶ Desiderius Lenz studoval umění na mnichovské akademii výtvarných umění, kde se během studia seznámil s díly starého Egypta, Řecka a jiných starých civilizací. Největší vliv na Lenzovu další tvorbu mělo bezesporu umění Egypta, jeho plošnost a schématicnost nejvíce vyhovovala záměrům umělce. Stejně tak i původní využívání egyptského umění k výmalbě sakrálních prostor odpovídalo jeho účelům. Egyptské umění bylo pro Desideria Lenze jedním ze vzorů k vytvoření pravidel zobrazování lidského těla a jeho

⁷⁴ <http://www.therstam.se/engelbrektchurcc.html>, vyhledáno 13. 4. 2013.

⁷⁵ ČIŽINSKÁ 1999, 12.

⁷⁶ Desiderius Peter Lenz se narodil 12. března 1832 v Haigerlochu. Roku 1857 absolvoval mnichovskou Akademii, Roku 1872 žádal o přijetí do Beuronského kláštera a přijal jméno Desiderius. V roce 1894 založil Beuronskou uměleckou školu pro chlapce, později vyučoval i dívky v klášteře sv. Gabriela v Praze. Desiderius Lenz zemřel 29. ledna 1928 v Beuronu (ŠEBOVÁ 2002, 14). Desiderius Peter Lenz nebyl samozřejmě jediným významným zástupcem beuronské výtvarné školy. Jelikož byla beuronská umělecká škola klášterní školou, nebylo autorství návrhů či maleb v tomto společenství důležité. Návrhy ani malby autoři nesignovali, proto je často problematické určení autorství. Mezi další umělce beuronského uměleckého hnutí patřil Willibrord Jan Verkade (1868–1946) jenž byl nizozemským malířem, který se stal členem skupiny Nabis. Studoval na Malířské akademii v Amsterdamu a v roce 1894 vstoupil do řádu benediktinů v Beuronu. V roce 1905 zastupoval Beuronskou výtvarnou školu na XXIV. výstavě vídeňské Secese na popud Josipa Plečnika. (ČIŽINSKÁ 2002, 22–33). Původem českým umělcem, který realizoval beuronské umění, byl například Pantaleon Jaroslav Major (1869–1936). V rámci zařazení beuronského umění do kontextu doby je nesporné, že se beuronští autoři setkávali s umělci, například s Paulem Sérusierem, Maurice Denisem nebo Alfonsem Muchou.

proporcí.⁷⁷ Další inspirací pro vznik beuronského umění byla geometrie a její čistá, matematická logika. Desiderius Lenz ve svém uměleckém stylu vytvořil jakýsi kánon, podle kterého byla veškerá umělecká díla spíše konstruována nežli volně utvářena. Měla ke všem zúčastněným divákům promlouvat jasně a srozumitelně.⁷⁸ Všechny znaky takto vytvořeného umění, které mělo být vypovídající, aniž by se odkazovalo k jakémukoliv aktuálnímu uměleckému stylu. Mělo být neměnné, ve své době odpovídalo v mnoha bodech výtvarnému vývoji a nástupu secesního umění. Pravděpodobně z tohoto důvodu se beuronské umění objevuje v secesních sakrálních stavbách kolem roku 1900 a dosahuje tak svého vrcholu. Ovšem z důvodu své neměnnosti nakonec tento výtvarný proud pomalu zanikal, jelikož již neodpovídal následujícímu rychlému nástupu dalších uměleckých stylů.

Beuronská umělecká škola se zabývala především výzdobou církevních interiérů nebo užitým uměním a sloužila výhradně k liturgickým účelům. V Čechách se beuronské umění uchytilo relativně rychle ihned po příchodu mnichů do Prahy a odpovídal tomu také relativně velký počet realizací. Na Moravě jich je možné dohledat jen několik.⁷⁹ Nejvýznamnějším dílem této školy v Čechách je klášter svatého Gabriela v Praze na Smíchově. Stavba tohoto klášterního komplexu byla započata v roce 1888 a sloužila jako sídlo benediktinek beuronské kongregace.⁸⁰ Klášterní komplex sv. Gabriela s jednodílným kostelem Zvěstování Panně Marii je vystavěn v novorománském stylu, avšak interiér kostela je pojednán jako jednotný stylový manifest beuronského umění.[19] Druhým významným počinem beuronské školy v Praze je výzdoba benediktinského kláštera na Slovanech. Je třeba vyzdvihnout výzdobu secesních sakrálních staveb a propojení s touto výtvarnou školou, například kostel sv. Anny v Praze na Žižkově, kde je vymalována beuronskou školou oltářní stěna. Dále lze nalézt spojení s beuronskou uměleckou školou v Plzni v kostele Panny Marie Růžencové, kde je dílem této školy svatostánek umístěný na hlavním oltáři. Tabernákl svým zpracováním odpovídá beuronské škole. Je zde ovšem možné vysledovat také inspirační zdroje Otto Wagnera a kostela sv. Leopolda ve Vídni.

⁷⁷ KRINS 2002, 2–12.

⁷⁸ FILIP 2004, 42.

⁷⁹ Na Moravě je zastoupena beuronská škola výmalbou kaple Nejsvětější Trojice u farního kostela Povýšení sv. Kříže v Prostějově, kterou navrhl Pantaleon Jaroslav Major v roce 1912. Dále byla realizována výmalba, opět podle návrhů P. J. Majora, v kostele Nejsvětějšího Srdce Ježíšova v Hodslavicích v letech 1909–1910. Další beuronská realizace se nachází v kapli Panny Marie Lurdské u kláštera milosrdných sester III. Řádu sv. Františka v Opavě nebo v Kapli nejsvětějšího srdce Ježíšova v tzv. Opavském Marianu. Výčet beuronských realizací na Moravě není zdaleka kompletní, podrobněji se této tématice a popisu výmalb věnuje Aleš Filip (FILIP 2004, 41–49).

⁸⁰ ČIŽINSKÁ 1999, 12.

I přes skutečnost, že beuronské umělecké hnutí během své existence ovlivňovalo sakrální umění své doby, vytvořilo pevný umělecký kánon, postavený na přísných pravidlech geometrie a vlivu starých umění, nikdy tato škola nevytvořila samostatnou architektonický styl, který by bylo možné, s propojením interiéru, považovat jako gesamtkunstwerk, o který se naopak secesní sakrální stavby přelomu století pokoušely. Architektonické realizace beuronské výtvarné školy v Čechách jsou vždy vázány na architekturu historizujících stylů.⁸¹

Jedinou známou stavbou beuronského hnutí, která odpovídá myšlenkám o uceleném sakrálním díle, je kaple svatého Maura v Beuronu.⁸² [20] Desiderius Lenz se pokoušel o návrhy sakrální stavby, která by ve všech ohledech odpovídala jeho představám ideálního chrámu. Návrhy kostela byly určeny pro Jubilejní kostel ve Vídni, na který byla vypsaná soutěž v roce 1898.⁸³

Na rozdíl od památek v klášteře na Slovanech, které byly zmiňovány již od 30. let minulého století, i když vždy jen sporadicky, byl klášter svatého Gabriela na Smíchově, stejně jako jiné realizace v Čechách, v rámci badatelské činnosti opomíjeny. Beuronské výtvarné škole je věnována větší pozornost až v posledních desetiletích. Vznikla Společnost přátel beuronského umění⁸⁴ a následně byly vydány odborné publikace zabývající se některými realizacemi.⁸⁵

2.2.3 Folklorní umění a místní tradice

Umění přelomu 19. a 20. století bylo v Čechách také silně ovlivňováno národním smýšlením a folklorními vlivy. Důraz na lidové umění, folklor a tradice českého národa má své počátky již v národním obrození a ve snaze vymezit českou kulturu proti

⁸¹ Mezi realizace beuronské výtvarné školy na území Čech lze zařadit kostel Sacré Coeur (1882–1884), který navrhl architekt P. Gislénus Béthune. Tento architekt stojí také za návrhem stavby kláštera sv. Gabriela na Smíchově. Další významnou realizací této výtvarné školy je kostel Panny Marie Růžencové v Českých Budějovicích při klášteře petrinů (1899–1900), autorem koncepce výzdoby byl Jaroslav Pantaleon Major. Také kaple v bývalém klášteře sester Karla Boromejského v Teplicích, dnes Gymnázium je uceleným dílem beuronské školy (1888–1889), dále kostel Sv. rodiny v Praze Řepích, kostel sv. Jana Nepomuckého v Hradci Králové, či kostel sv. Václava v Kladně Rozdělově. Tento výčet realizací beuronské školy na území Čech není kompletní, podrobnější informace o celém hnutí a dalších realizacích lze nalézt na <http://www.beuron.cz/> nebo <http://pro-arte.cz/beuronske-umeni/>.

⁸² Kaple sv. Maura nedaleko Beuronu byla vystavěna v letech 1869–1870. Donátorkou kaple byla kněžna Kateřina z Hohenzollernu. Výzdobu provedl Desiderius Lenz, Jakob Wüger a Fridolin Steiner. (ŠEBOVÁ 2002, 14).

⁸³ <http://www.beuron.cz/cs/architektura.html>, vyhledáno 3. 4. 2013.

⁸⁴ <http://www.beuron.cz/cs/spolenost-patel-beuronskeho-umni-a-beuronska-umlecka-kola.html>, vyhledáno 2. 4. 2013.

⁸⁵ ČIŽINSKÁ 1999.

Rakouské nadvládě. V této době se projevoval návrat k vlastenectví především v literatuře, dále pak v malířství, kde se umělci pokoušeli zachytit život na venkově a lidovou kulturu.

První výraznější impulsy, které představily lidové umění jako vzor pro umění soudobé, lze vysledovat na Jubilejní zemské výstavě konané v roce 1891 v Praze. Původní myšlenkou výstavy byla prezentace vyspělého průmyslu a řemeslné výroby na našem území a bylo počítáno také se zastoupením německy mluvících vystavovatelů. Ti však svou účast na výstavě odmítli, a tak se stala výstava první větší manifestací národního umění a tradice. Druhým impulsem, který měl na vývoj soudobé architektury již větší vliv, byla Národopisná výstava československá, konaná v roce 1985 v Praze. Koncept této výstavy byl již jasně daným manifestem českého lidového umění ve všech tvůrčích oblastech. Důraz byl kladen také na lidovou architekturu. Součástí výstavy byla venkovská dědina, jejímž autorem byl Dušan Jurkovič. Jednalo se o kopii existujících lidových staveb, představených veřejnosti v podobě nově postavených kopií. Expozice představila i dřevěný vesnický kostelík, který projektoval Eduard Sochor.[21]

Odkazy této výstavy, ale především pečlivé studium lidových staveb, vedlo k dalšímu šíření folklorního umění, tradic a ornamentiky do tvorby současných architektů. Již zmíněný Dušan Jurkovič projektoval i nadále stavby inspirované lidovou architekturou. Pustevny, lázně Luhačovice a mnoho rodinných vil včetně jeho vlastního domu v Brně jsou jeho vrcholnými díly. Také mnozí jiní architekti se věnovali ve své tvorbě lidovému umění, například první vily Jana Kotěry vykazují inspirační zdroje v lidové architektuře. Jan Kotěra však do své tvorby promítal i vlivy anglického hnutí Arts & Crafts a anglického pojetí venkovského domu. Příklady těchto inspiračních zdrojů vyazuje například Trmalova vila v Praze, Máchova vila v Bechyni či Fröhlichova vila v Černošicích.⁸⁶ Také architekt Kamil Hilbert projektoval vilu dr. Franty v Dobřichovicích ve folklorním duchu.

Již zmíněné hnutí Arts & Crafts a díla jeho zakladatele Williama Morrisa byla bezesporu inspiračním zdrojem pro umělce. Hnutí zastávalo myšlenku ruční výroby uměleckých předmětů v opozici k rozvíjející se výrobě průmyslové. Hnutí Arts & Crafts své inspirační zdroje hledalo v tradici a historii místa a v jeho předcházejícím umění. Tyto myšlenky také mohly vést k novému pohledu na lidové umění na našem území. Folklorní umění, nazývané také vernakulární, je uměním lidovým nebo pololidovým,

⁸⁶ HERMANOVÁ 2011, 24–31.

tvořeným vesměs umělci bez odborného vzdělání. Stává se inspiračním zdrojem pro soudobé umělce, kteří jej transformují ve své tvorbě.⁸⁷ Folklorní či lidové umění je vázáno na prostředí venkova a vesnice. Pokud mluvíme o možné inspiraci tradicí a místním uměním na architekturu přelomu 19. a 20. století, je třeba zmínit také termín Heimatstil.

Heimatstil lze chápat jako odkaz k místním tradicím, obyčejům, ale také jako návrat k přírodě. Lze jej označit také jako umění „domorodé“, rozvíjející lokální dialekty.⁸⁸ Heimatstil svou pozornost vztahuje k regionálnímu stavitelství, ale také k ochraně již existujících památek, využívá ke stavbě místní materiály a zajímá se o zasazení architektury v krajině.⁸⁹ Tento termín se týká především německého území a pohraničí. O Heimatstilu lze hovořit také v souvislosti s tvorbou architektů severních Čech. Na rozdíl od folklorních vlivů vycházejících z vesnického prostředí, čerpá heimatstil z prostředí malého města a jeho historické zástavby, která se tak stává inspiračním zdrojem pro nové stavby.⁹⁰

V secesní sakrální architektuře se folklorní vlivy objevují převážně ve výzdobě interiérů. Kostely jsou vybaveny dřevěným mobiliářem, který bývá zpravidla zpracován ozdobnou dřevořezbou. Motivy, které se nacházejí na dřevěných prvcích sakrálního umění, často odkazují také k lidovým symbolům. Srdce, jablko či strom života, dále pak ornament spirály jsou nejčastější symboly, jejichž výklad lze využít také pro církevní ikonografii. Z folklorního prostředí vychází také zpracování krovů, které jsou v secesních stavbách relativně časté. S dřevěným krovem, který není krytý žádnou další klenbou, se setkáváme především ve tvorbě architektů Julia W. Gräbnera a Rudolfa Schilinga. Dřevěné krovy použili architekti na kostele v Duchcově, v Teplicích, v Lánově a v Herlíkovicích. U kostelíka v Herlíkovicích je využití folklorních vlivů zřetelné také v barevnosti interiéru a zdobných prvků. Je zde hojně zastoupena zelená barva doplněná červenými detaily. Právě zde je použit symbol stromu života na kolmých trámech krovu. Také architekt Emil Králíček využil folklorní vlivy při stavbě provizorního kostela sv. Vojtěcha v Praze v Libni. Kostel byl původně provizorní stavbou, která měla být později nahrazena větším chrámem. I z tohoto důvodu použil Emil Králíček jako stavební materiál dřevo a dřevěnou konstrukci nejen krovu, ale vesměs celé stavby. V interiéru kostela je využito k dekoru převážně modré, zelené

⁸⁷ VYBÍRAL 2002a, 247–259.

⁸⁸ VYBÍRAL 2002a, 251.

⁸⁹ ŘÍČÁNKOVÁ 2010, 61.

⁹⁰ VYBÍRAL 2002a, 253.

a zlaté barvy zastoupené v květinových ornamentech na zdech a trámův kostela. Za stavbu inspirovanou folklorním uměním lze označit také Tesařovskou kapli v Kořenově, kterou projektoval Otto Barting. Kaple byla vystavěna v roce 1909 na osmibokém půdorysu, svým vzezřením odkazuje k tradičnímu využívání hrázděného zdiva.⁹¹

Heimatstil lze vysledovat u sakrálních staveb především na severu Čech. Například u kostelů v Liberci, od Maxe Kühna a Heinricha Fanty, je zřetelný zájem o libereckou barokní architekturu, na kterou se ve svých stavbách snažili navázat. Také použité materiály pro stavbu jsou lokálního charakteru. Podobný přístup použil také Kamil Hilbert u kostela sv. Jana Nepomuckého ve Štěchovicích, kde se pokusil navázat na tradici románských církevních staveb, ale zároveň využít hrázděného zdiva. Architektura kolem roku 1900 se tak stala v jistém duchu odkazem na tradici a folklorní umění českého národa, jelikož panoval všeobecný názor, že nový styl v architektuře by měl více vycházet z národních tradic a nebýt pouze kopií vídeňského stylu.

2.3 Katolické církve jako stavitelé chrámů

Římskokatolická církev se kolem roku 1900 stala společenstvím, které muselo reagovat na okolní dění, protože začala ztrácet svou výraznou pozici, díky které ještě v polovině 19. století uplatňovala své pevné postavení ve společnosti. Na konci století se musela více zaměřit na charitativní činnost a školství.⁹² Bylo zapotřebí reagovat také na vývoj světského pojetí světa a na nové filozofie. Proto byl patrný návrat římskokatolické církve k tradicím a také snaha o udržení jejího vlivu. Tato tendence se projevovala především zvýšenou stavební aktivitou. Katolická církev také ztratila svou dřívější pozici největšího objednavatele umění, jelikož se umění začalo více soustředit na světská témata a život. S touto problematikou souvisí také úsilí o větší srozumitelnost umění v katolickém prostředí. Církev se snažila o jakousi reformu, aby věřící mnohem lépe a rychleji porozuměl umění, které se v sakrálním prostředí nacházelo. Od 60. let 19. století budovala katolická církev velké množství nových kostelů, nejen ze snahy o upevnění své pozice, ale také z důvodu rychlého nárůstu populace. Sakrální umění se tak rychle stalo spíše masovou produkcí. Na tuto

⁹¹ ALTOVÁ 2009b, 517.

⁹² FILIP 2004, 17.

problematiku začala v druhé polovině 19. století církev reagovat jakýmsi cíleným ovlivňováním a sledováním sakrálního umění a to především prostřednictvím katolických jednot a spolků, které své myšlenky vyjadřovaly na platformě časopisů. Na našem území se tak objevila Křesťanská akademie založená roku 1875, která vydávala časopis *Method*.⁹³ Tento spolek zastával především tradicionalistický proud církevního umění s důrazem na středověk.⁹⁴ Současně nacházel podporu na Akademii výtvarných umění, kde byl kolem roku 1880 velice aktivní ateliér náboženské a historické malby.⁹⁵ Dalším sdružením, které zastávalo odlišný názor na církevní umění a podporovalo ve svých myšlenkách současné a moderní umění, byla Katolická moderna, jež vydávala časopis *Nový život*.⁹⁶

Stavební rozmach iniciovaný katolickou církví byl před rokem 1900 podmíněn velkým množstvím rekonstrukcí a dostavěb již existujících chrámů. Zde se pak převážně odrážely myšlenky Křesťanské akademie, která zastávala při restaurování chrámů puristické zásady, například v tvorbě Josefa Mockera. Preferovala výhradně novogotický styl, případně novorománský, i pro novostavby kostelů.⁹⁷ Ovšem i tento tradicionalistický proud byl kolem roku 1900 ovlivněn nově přichozími členy akademie, jako byli architekti Josef Fanta nebo Kamil Hilbert a další umělci zabývající se postupně nastupujícím stylem secese. Nový styl se do sakrálního umění promítal rovněž skrze veřejné zakázky, které byly často propojeny s církevním prostředím a preferovali v mnoha případech významné umělce, pracující již v novém slohu.⁹⁸

Katolická moderna existovala z počátku jako literární hnutí, které se až postupem času začalo věnovat více církevnímu umění především ve svých kritikách. K tomuto hnutí patřily výrazné solitérní osobnosti současné umělecké scény jako František Bílek, Otokar Březina nebo Felix Jenewein.

Jak již bylo řečeno, od 90. let 19. století nastala masivní stavební činnost římskokatolické církve. Přesto byla stavba chrámu stále velice náročným počinem, jak z organizačního, tak převážně z finančního hlediska. Před samotnou stavbou byla většinou založena kostelní jednota nebo spolek pro výstavbu nového chrámu. V těchto

⁹³ FILIP/MUSIL 2006, 258.

⁹⁴ FILIP 2004, 20.

⁹⁵ FILIP/MUSIL 2006, 63.

⁹⁶ Podrobnější zpracování problematiky Katolické moderny nabízí kniha *Zajatci hvězd a snů* od Aleše Filipa a Romana Musila. (FILIP/MUSIL 2000). Zákulisím, vývojem a vlivy na církevní umění kolem roku 1900 na našem území se podrobně zabývá rozsáhlá publikace *Neklidem k Bohu* od stejných autorů. (FILIP/MUSIL 2006). Obě tyto publikace předkládají čtenáři také velice bohatou obrazovou přílohu.

⁹⁷ FILIP/MUSIL 2006, 67.

⁹⁸ FILIP 2004, 22.

spolcích působili, jak významné osobnosti církevního života, tak představitelé konkrétního města, nebo zástupci místních obyvatel či donátoři stavby. Stavební spolky spravovaly finanční účty pro stavbu kostela, rozhodovaly o procesu stavby a zařizovaly stavební povolení a schvalovací dokumenty pro výstavbu. Nový kostel byl vždy chápán jako velice reprezentativní a prestižní záležitost a jako možnost prezentace obce a církve.

V oblasti staveb nejen katolických chrámů je možné specifikovat také skupinu kostelů, které vznikaly převážně za podpory významných mecenášů a donátorů, často z řad šlechty. Specifickou skupinou nových kostelů pak byly chrámy podporované habsburským rodem. Jednalo se o stavby dedikované převážně k určitému výročí císaře Františka Josefa I.. Tyto kostely pak nesly názvy Jubilejní chrám.⁹⁹ Římskokatolické kostely byly převážně zasvěceny konkrétnímu světci nebo skupině světců. Během druhé poloviny 19. století byla pomalu šířena nová patrocina a zasvěcení kostelů. Velice oblíbeným se stalo zasvěcení kostela Panně Marii, často Panně Marii Růžencové. Tento trend byl podporován vyhlášením dogmatu o neposkvrněném početí Panny Marie v roce 1854. S oblibou zasvěcení nových staveb Panně Marii souvisí také časté patrociniem sv. Josefa jako prostředníka mezi věřícím a Pannou Marií.¹⁰⁰ Dalším nově využívaným patrociniem kostelů se stalo zasvěcení Nejsvětějšímu srdci Páně. Toto patrociniem se stalo oblíbeným, jelikož byl rok 1900 vyhlášen papežem Lvem XIII. jako rok zasvěcený právě Ježíšovu srdci. Všechny zmíněné dedikace byly známy již dříve, ale během druhé poloviny 19. století se masově rozšířily, také vlivem nových papežských vyhlášení a událostí spojených například se zjevením světce, či novým zázrakem.¹⁰¹

Při stavbě katolického chrámu je kladen důraz na místo založení nové stavby, například kostel Panny Marie „U Obrázku“ v Liberci byl vystavěn v blízkosti údajně zázračné studánky. Nový kostel je rituálně svěcen vodou. Během slavnosti vysvěcení kostela je také pokládání základního kamene slavnostní událostí. Katolický sakrální prostor je symbolem Kristova těla a jeho přítomností v chrámu. Kostel je tedy posvátným místem, které smí být využíváno pouze pro liturgické potřeby.¹⁰² Těmto podmínkám je také přizpůsoben sakrální prostor kostela nebo chrámu.

Období kolem roku 1880 lze stanovit jako přelom využívání historického tvarosloví pro stavby chrámů. Před tímto datem byly sakrální římskokatolické stavby projektovány

⁹⁹ FILIP 2004, 28.

¹⁰⁰ PETRÁČEK 2006, 40.

¹⁰¹ FILIP 2004, 33.

¹⁰² ALTOVÁ 2009b, 507.

v přísných historizujících stylech, kterým vévodila především novogotika a novorománský sloh. Po roce 1880 se v sakrálních stavbách začíná uplatňovat pozdní historismus, který již dovoloval využití dalších historických stylů jako novorenesance a novobaroko, a dovoloval také volnější zacházení s tradičním uspořádáním kostelů a jejich stavebních prvků.¹⁰³ Sakrální stavby kolem roku 1900 vesměs využívaly historizujícího tvarosloví, ovšem v mnoha případech i jejich kombinace tak, že vznikaly až eklektické stavby. Historizující tvarosloví využívala převážně starší generace architektů. Mladší generace považovala historismy za zastaralé a vyčerpané. Proto mladí architekti začali vytvářet sloh nový – secesi, která se postupem času projevuje i na sakrálních stavbách. Secesní tvarosloví nebo ornamenty se v církevní architektuře objevují pozvolna. V mnoha případech se jedná pouze o doplnění stavby v ryze historizujícím tvarosloví. Čistě secesních staveb, respektive projektů, kde by secesní dekor dominoval nad historismem, se nachází na území Čech velice málo. Důvodem odmítání secesního stylu pro sakrální stavby byla bezesporu „civilnost“ tohoto stylu. Secese byla nejprve přijata v profánní architektuře, kde se také velice rychle šířila. Pro katolickou církev bylo vždy důležité navazovat na tradici křesťanství a odkazovat se k tisíciletému vývoji právě pomocí časem ověřených stavebních stylů. Přesto se secesní styl v nemnoha případech v katolické církvi prosadil.

Pokud se zabýváme stavební činností římskokatolické církve na přelomu 19. a 20. století u nás, nesmíme opomenout také činnost spolku sv. Bonifáce. Spolek má svůj duchovní původ u sv. Bonifáce v Německu, jenž se stal národním patronem. Tento spolek vznikl v Německu již v roce 1849, byl jakousi platformou pro katolickou církev a měl stanovené dva cíle. Prvním bylo vydávání bezplatného listu, druhým pak podpora stavebního rozvoje církve. Spolek sv. Bonifáce sídlil v Čechách v Emauzském klášteře a jeho nejvýznačnějším představitelem byl Alban Schachleitner. Spolek podporoval veřejné sbírky na stavby nových kostelů, často stavbu také finančně dotoval. Zabýval se problematikou stavebního povolení nebo vyjednáváním s městskou radou a podobnými otázkami. Úkolem spolku byla také podpora katolických škol a sirotčinců.¹⁰⁴ Velice často podporoval stavby nových katolických kostelů v místech, kde ve stejné době vznikala stavba evangelické církve.¹⁰⁵ Spolek sv. Bonifáce tak tvořil protějšek

¹⁰³ FILIP 2004, 79.

¹⁰⁴ ŠUBRT 1012, 1.

¹⁰⁵ KAISEROVÁ 2003b, 212.

evangelického spolku Gustava Adolfa, který měl vesměs stejné cíle v evangelické církvi.

Jestliže mluvíme o katolických církvích jako o stavitelích chrámů, nesmíme opomenout také Starokatolickou církev. Ta se od té římskokatolické odštěpila roku 1870. I tato malá církev stavěla nové chrámy ke své reprezentaci a shromažďování věřících. Starokatolická církev byla církví novou a tento postoj se odrážel také v její stavební činnosti. Kostely stavěné pro Starokatolickou církev jsou v mnohém stejné jako katolické kostely. Také převážně využívaly historizujícího tvarosloví, jako například u kostela Proměnění Páně ve Varnsdorfu, ovšem nalezneme zde také chrámy, které jsou vystavěny v secesním stylu. Mezi nejznámější stavby starokatolické církve patří kostel Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou, který je jednou z mála sakrálních staveb ve stylu rostlinné secese a splňuje ideál gesamtkunstwerku. Dobré přijetí secesního tvarosloví Starokatolickou církví bylo pravděpodobně podmíněno také snahou odlišit se od římskokatolické církve.

2.4 Evangelické církve jako stavitelé chrámů

Evangelické církve a protestantská vyznání byly až do roku 1781, kdy byl vydán Toleranční patent, potlačovány. Od té doby byly v Čechách tolerovány. I přes některá omezující pravidla bylo umožněno evangelickým církvím obnovit svou činnost veřejně. Tento vývoj vedl k nárůstu stavební činnosti evangelických obcí. V období po uznání tolerančního patentu působily na našem území dvě evangelické konfese. První konfese luteránská – augsburského vyznání, druhá konfese kalvinistická – helvetského vyznání.¹⁰⁶ Plného uznání se evangelické církve dočkaly až v roce 1861, kdy vešel v platnost tzv. Protestantský patent, kterým byly všechny církve zrovnoprávněny.

Evangelické církve byly rozdílné také po národnostní a jazykové stránce. Česky mluvící evangelíci se sdružovali pod Českobratrskou církev, německy mluvící evangelíci pod Německou evangelickou církev. Obě tyto církve byly však v roce 1918 sloučeny v Českobratrskou církev evangelickou, kterou opustili v roce 1945 původní německy mluvící evangelíci.¹⁰⁷

¹⁰⁶ NEŠPOR 2009, 9.

¹⁰⁷ Podrobný popis evangelických církví a jejich vývoje od doby Tolerančního patentu po současnost uvádí v úvodu své knihy Zdeněk R. Nešpor. (NEŠPOR 2009, 12–31).

Po vydání Tolerančního patentu mohly evangelické církve stavět nové chrámy a modlitebny. Jejich podoba však byla ovlivněna mnoha omezujícími výnosy o tom, jak měl evangelický církevní prostor vypadat. Modlitebny se například nesměly podobat katolickým chrámům, nesměly mít věže, mohutná průčelí ani zvony. Musely být umístěny na okraji obce, vstup do modlitebny nesměl být z ulice.¹⁰⁸ Do první poloviny 19. století vzniklo relativně málo staveb. Stavební rozvoj lze pozorovat až od druhé poloviny 19. století, právě díky plnému zrovnoprávnění evangelických církví. V tomto období se v evangelické architektuře začínají prosazovat historizující slohy.

Evangelické církevní stavby měly vykazovat jistou střídmost a jednoduchost. Mělo se vždy jednat o otevřený síňový prostor s hudební kruchtou. Empory byly často nejen na protější straně oltáře, ale také po stranách lodí. Kostel také často sloužil i jiným než pouze liturgickým účelům. Církevní stavby byly často bez patrocina ve smyslu katolickém. Pověštinou byly dedikovány Kristu.¹⁰⁹ V chrámu nesměla chybět kazatelna, oltářní stůl a křtitelnice. Výzdoba kostelů musela být střízlivá. Tyto požadavky však nebyly u všech evangelických církví stejné a mohly se u konkrétních staveb v detailech odlišovat. Církevní evangelické stavby byly v druhé polovině 19. století často vybavovány centrálním vestavěným vytápěním.

Kolem roku 1900 lze sledovat určité rozdělení evangelické architektury na dvě skupiny. První skupina staveb dále preferuje historizující styly, jedná se především o česky mluvící evangelické sbory. Naopak německy mluvící sbory často preferovaly nový stavební styl a nové stavební technologie.¹¹⁰ Především území severních Čech využívalo německých architektů, uveďme například Rudolfa Schillinga a Julia W. Gräbnera. Tvorba těchto architektů tak zastupuje jakousi módní vlnu secesního stylu, která se projevovala kolem roku 1900 a byla alternativou k tradičnějšímu pojetí evangelických sakrálních prostorů. Vzhledem k velkému rozvoji evangelických staveb na přelomu 19. a 20. století a jejich typovému množství lze právě na stavbách nesoucích secesní tvarosloví pozorovat jisté konkurenční nasazení proti katolickým stavbám. Lze se tak domnívat, že jedním z požadavků stavitelů i stavebníků těchto chrámů byl právě konkurenční boj s katolickou církví. Z tohoto důvodu jsou mnohé evangelické stavby z tohoto období vlastně pro evangelickou liturgii skoro až nevhodné, jelikož se svým vzezřením chtějí podobat katolickým kostelům, ale popírají

¹⁰⁸ NEŠPOR 2009, 15.

¹⁰⁹ ALTOVÁ 2009b, 507.

¹¹⁰ ALTOVÁ 2009a, 39.

tak podstatu čistého evangelického prostoru. Do tohoto okruhu patří například stavby Julia W. Gräbnera a Rudolfa Schillinga, které se svým tvaroslovím mnohem více podobají katolickým kostelům než evangelickým modlitebnám. Pro tyto stavby lze proto používat také označení kostel, jelikož všechny stavby mají vysokou věž, výrazný vstupní portál a výrazný prostor presbytáře.¹¹¹ Proti tomuto ztvárnění evangelického sakrálního prostoru vystupoval již v roce 1912 Emil Edgar, který odsuzoval evangelické stavby napodobující katolické kostely. Naopak preferoval stavby jednoduché, moderní a takové, které odpovídají evangelickému rytu. Evangelický sakrální prostor měl být především funkční, s dobrou akustikou a mělkým závěrem. Za první moderní evangelický chrám považoval Emil Edgar evangelický kostel v Přerově od architekta Otto Kuhlmana, vystavěný v letech 1907–1908.¹¹² Přestože je tento kostel na Moravě, lze jej považovat za jakýsi vzor, který vyhovoval potřebám liturgie, ale také spojení nové stavební technologie a architektonického tvarosloví moderny.¹¹³ Dále řadil mezi povedené stavby evangelický kostel v Roudnici nad Labem, opět od Otto Kuhlmana. Naopak jako nepovedený uvádí kostel v Hradci Králové od Oldřicha Lisky.¹¹⁴ Jako naprosto nevyhovující stavby, které měly sloužit evangelické liturgii, uváděl kostely Josefa Gočára.¹¹⁵

S výstavbou evangelických kostelů a modliteben byl na přelomu 19. a 20. století spojen také Evangelický spolek Gustava Adolfa, který financoval mnoho stavebních projektů. Spolek byl založen již v roce 1832 z iniciativy Gottloba Grossmanna s odkazem na dvousté výročí smrti švédského krále Gustava II. Adolfa.¹¹⁶ Jeho hlavním úkolem byla finanční podpora evangelických obcí a kazatelských stanic mimo jiné také na území Čech.¹¹⁷ Spolek byl již od svého počátku v kontaktu s českým územím a to především na Česko-Saské hranici. Zde bylo první působení spolku spojeno s evangelickou obcí v Plesné, kde byla již v roce 1934 za podpory spolku postavena

¹¹¹ Naopak termín modlitebny více vyhovuje evangelické tradici, představuje povětšinou jednolodní podélné sakrální prostory bez věže a výrazně odděleného prostoru pro duchovní a věřící. Tyto stavby jsou také častou využívány i mimo liturgické potřeby evangelického sboru a to především pro vzdělávání věřících nebo jejich setkávání. Přesto je termín kostel v této práci používán i v kontextu evangelických staveb, právě při rozlišení typických evangelických modliteben a staveb, které vykazují prvky kostela.

¹¹² EDGAR 1912, 89.

¹¹³ Emil Edgar tento kostel popisuje jako velký, ale finančně nenákladný, prostý ve své výzdobě. Jako velkou přednost udává umístění lavic v celé lodi, bez prostřední uličky. Snad nejvýrazněji vyzdvihuje závěr, ve kterém je umístěna kazatelna a dobré šíření zvuku, který vychází právě z tohoto uspořádání sakrálního prostoru. Vyzdvihuje také jako vhodné architektonické tvarosloví pozdní secese a nastupující moderny (EDGAR 1912, 89).

¹¹⁴ EDGAR 1912, 97.

¹¹⁵ EDGAR 1912, 108–117.

¹¹⁶ ALTOVÁ 2009b, 521.

¹¹⁷ KAISEROVÁ 2003a, 80.

nová modlitebna.¹¹⁸ Nadále se spolek snažil podporovat evangelické obce na území Čech, kdy čeští evangelíci získávali velké finanční částky pro stavby nových kostelů, modliteben a škol. Činnost spolku Adolfa Gustava tak byla protipólem k činnosti katolického spolku sv. Bonifáce.

2.5 Secesní sakrální architektura na Moravě a ve Slezsku

Secesním sakrálním stavbám na území Moravy a Slezska se podrobně věnuje historik umění Aleš Filip v publikaci *Secesní chrámy na Moravě a ve Slezsku*.¹¹⁹ I přes tuto skutečnost se zde pokusím stručně představit nejvýznamnější stavby na tomto území, jelikož mnoho architektů sakrálních realizací na Moravě bylo činných i v Čechách a jejich stavby spolu často souvisí či se navzájem ovlivňují.

Morava a Slezsko mělo vždy velice blízko k Vídni jako k velkému kulturnímu centru. Mnoho rodáků z Moravy ve Vídni studovalo, mluvilo německy a po studiích ve Vídni zůstávalo, nebo udržovalo s rakouskou metropolí vytrvalé styky. Naopak architekti pocházející z Čech mluvící česky se po studiích do Čech často vraceli.¹²⁰ Na Moravě se však nesetkáváme pouze s vlivem Vídně. Architekti pracující na Moravě znali bezesporu také práci architektů z Prahy, Paříže a německých měst a zajímali se o soudobou architekturu. Kromě toho byl důležitým inspiračním prvkem folklorismus, který byl na Moravě hluboce zakořeněn. Vliv lidových tradic v umění byl na Moravě mnohem silnější než v Čechách, protože kontinuita venkovského života a větší důraz na křesťanskou víru, zde trvaly nepřetržitě. Snad nejznámější architekturou vycházející z lidových zdrojů jsou stavby architekta Dušana Jurkoviče na Pustevnách nebo v Luhačovicích.¹²¹ Dušan Jurkovič realizoval také křížovou cestu na Svatém Hostýně. [22] Zajímavou sakrální stavbou tohoto lidového charakteru je poutní kaple sv. Cyrila a Metoděje na Radhošti od architekta Felixe Skrbiňského postavená v roce 1896 až 1898, přestavěná ve 20. letech 20. století. Folklorismus se převážně projevoval

¹¹⁸ MELVILLE 2003, 147.

¹¹⁹ FILIP 2004. Dále se této tématice věnuje Jan Sedlák v knize *Brno secesní*, kde sakrálnímu umění věnuje samostatnou kapitolu (SEDLÁK 1994). Jednotlivým sakrálním stavbám jsou také věnována hesla v knize Pavla Zatloukala *Příběhy z dlouhého století* (ZATLOUKAL 2002).

¹²⁰ VYBÍRAL 2005, 41.

¹²¹ O díle Dušana Jurkoviče podrobně pojednává publikace *Architekt Dušan Samuel Jurkovič* (BOŘUTOVÁ 2009).

při výzdobě interiérů, například na dřevořezbách krovů či jiných dřevěných předmětech. Často lze vysledovat vliv lidového umění v malbě a užitém umění.

Na Moravě se také nesetkáme v takové míře se spolky, které by se zabývaly reformou a reflexí umění v církvi, jako tomu bylo v Čechách, například v instituci Křesťanské akademie. Přesto se na Moravě setkáme s působením Katolické moderny.¹²² Jmenujme především osobnost Karla Dostála Lutinova, který byl činný především na platformě časopisu *Nový život*.¹²³ Dostál Lutinov například „sakralizoval“ secesní ornament s folklorními prvky v díle *Otčenáš* od Alfonse Muchy, když o něm prohlásil, že má smysl pro moravskou tradici a ospravedlňoval tím množství ornamentu v jeho díle, které je určeno církevnímu užití.¹²⁴

Rovněž jako v Čechách se na Moravě secesních sakrálních staveb nenachází mnoho. Přesto jsou tyto stavby vždy výraznými lokálními dominantami. V mnoha případech se na stavbách na Moravě i v Čechách podílel stejný architekt. Například Eduard Sochor projektoval kostel Nejsvětějšího srdce Ježíšova v Hodslavicích, postavený v letech 1905–1906. [23] Kostel je vyprojektován ve svém jádru jako centrální stavba na půdorysu řeckého kříže. Dominantou hlavního průčelí je vysoká věž v ose a dvě menší věže po stranách. Interiér kostela i hlavní oltář je zhotoven také podle návrhů Eduarda Sochora. Zajímavé je opětovné propojení architektury s Beuronskou uměleckou školou.¹²⁵ Další významnou realizací je kostel Neposkvrněného početí Panny Marie v Brně, postavený podle návrhů Franze Holika v letech 1910–1913.[24] V průčelí kostela je opět dominantním prvkem vysoká věž umístěná na osu průčelí, která vystupuje z vysokého průčelního štítu odkazujícího k baroknímu tvarosloví.¹²⁶ Mezi secesní stavby lze zařadit také kostel Nejsvětějšího srdce Ježíšova v Brně. [25] Tento chrám byl postaven v letech 1906 až 1910 podle návrhů architekta Karla Hugo Kepky jako bazilikální trojlodí, dobře čitelné již z hlavního průčelí. To je tvořeno mohutnou, k patě se rozšiřující, věž v ose průčelí.¹²⁷ V rámci Moravského území je

¹²² FILIP 2004, 22.

¹²³ FILIP 2004, 100.

¹²⁴ FILIP/MUSIL 2006, 94.

¹²⁵ Kostel byl vymalován podle návrhů Pantaleona Jaroslava Majora z let 1909 až 1910, malby byly realizovány až ve 30. letech, z části až v 70. letech 20. století (FILIP 2004, 150–155).

¹²⁶ Zajímavým prvkem této stavby je výzdoba interiéru, která působí uceleným dojmem. Celý prostor klenby a závěru je zdoben bohatým secesním ornamentem. Závěru kostela dominuje mohutný oltářní obraz v celé výšce zdi s přesahem do zaklenutí presbytáře (FILIP 2004, 127–135).

¹²⁷ V rozích lodí vystupují čtyři menší věže. Kostel je v exteriéru obložen kamenným zdivem v kombinaci s hrubou omítkou. Loď je zakončena apsidovým presbytářem. Kostelu Nejsvětějšího srdce Páně v Brně – Husovicích je věnována monografie, která dopodrobna mapuje historii kostela, jeho stavební vývoj a významné osobnosti husovické farnosti (KUMMER/KOLEČNÍK/GRANÁT/FILIP 2010).

třeba vzpomenout také kostel sv. Cyrila a Metoděje v psychiatrické léčebně v Kroměříži od architekta Huberta Gessnera. [26] Tento kostel byl realizován v letech 1908 až 1909. Stavba je vystavěna na centrálním půdorysu řeckého kříže a zaklenuta vysokou kupolí. Interiér kostela je pojednán v jednotném stylu.¹²⁸ Za zmínku stojí také kostel sv. Martina v Tošovicích, od Leopolda Bauera, postavený v letech 1912–1915. [27] Autor zde opět využívá vysokou věž v ose hlavního průčelí, doplněnou věží na každé straně.¹²⁹ Dále je třeba zmínit tvorbu architekta Karla Weinbrennera, který projektoval kostel sv. Michala v Ladné a kostel Navštívení Panny Marie v Břeclavi, který byl vystavěn v letech 1895 až 1898 na centrálním půdorysu.¹³⁰

Zajímavým prvkem, v porovnání s kostely v Čechách, se u moravských realizací stává vysoká věž v ose hlavního průčelí, která je po stranách doplněna dalšími věžemi. S tímto uspořádáním hlavního průčelí secesního kostela se v Čechách prakticky nesetkáme. Středová věž v ose průčelí je sice použita u kostelů v Hrobě a v Praze Bohnicích, zde ji ale nedoplňují menší věže. Také výzdoba interiérů je u moravských staveb výraznější a bohatší, často také více dochovaná. Přímé vlivy Vídně lze vysledovat například u kostela sv. Cyrila a Metoděje v psychiatrické léčebně v Kroměříži, který je jakousi paralelou kostela sv. Leopolda do Otto Wagnera.

Tento stručný výčet secesních sakrálních staveb na území Moravy a Slezska není zajisté vyčerpávající a ani to není cílem této práce. V rámci prostředí evangelické církve je nutné zmínit také kostel v Přerově od architekta Otto Kuhlmana. [28] Jak již bylo zmíněno, byl tento kostel považován za první moderní sakrální prostor, který plně vyhovoval evangelické liturgii. Emil Edgar tento kostel popisuje jako velký, ale finančně nenákladný, prostý ve své výzdobě.¹³¹ Jako velkou přednost stavby udává umístění lavic v prostoru celé lodi bez prostřední uličky. Snad nejvýrazněji vyzdvihuje závěr, v němž je umístěna kazatelna pro dobré šíření zvuku, které je umožněno právě díky tomuto uspořádání sakrálního prostoru. Kostel byl postaven v letech 1907 až 1908 ve stylu pozdní secese s přechodem do moderny. Zajímavé je také architektonické řešení stavby, které lze rozdělit na obdélný prostor modlitebny a na čtvercový prostor obytné věže přiléhající k lodi kostela.¹³² V rámci církevních sakrálních staveb na

¹²⁸ FILIP 2004, 155–160.

¹²⁹ Toto uspořádání architektonických prvků připomíná architekturu westwerků, mohutný odstupňovaný portál odkazuje k románské architektuře. V interiéru je použito secesního ornamentu. (FILIP 2004, 197–202).

¹³⁰ FILIP 2004, 146–150.

¹³¹ EDGAR 1912, 89.

¹³² FILIP 2004, 190–196.

Moravě je možné zařadit mezi nejvýznamnější stavby také Mohyly míru, která připomíná bitvu u Slavkova z roku 1805. [29] Byla vystavěna podle návrhů Josefa Fanty v letech 1910–1912.¹³³ Památník je tvořen čtvercovým půdorysem, na kterém je vybudována klenutá kaple. Hmota mohyly dále pokračuje v kónicky se vypínající vrchol, jenž je završen měděným křížem, zdobeným reliéfem Kalvárie, Boha Otce a symbolem Krista, pelikánem. Prostor kaple je zaklenut devět metrů vysokou klenbou. V hlavním výklenku je umístěn oltář.¹³⁴

¹³³ FILIP 2004, 180–187.

¹³⁴ Podrobněji se Mohyle míru věnuje útlá publikace pojednávající o historii i výzdobě stavby, ale také o bitvě u Slavkova (HANÁK 2008). Obsáhlou stať o této stavbě lze nalézt také v knize Pavla Zatloukala, Příběhy z dlouhého století (ZATLOUKAL 2002, 545–554).

3 Vybrané znaky secesní sakrální architektury

Jedním z cílů této diplomové práce je pokusit se čtenáři nastínit charakteristické stavební a dekorativní prvky, které je možné vysledovat na secesních sakrálních stavbách. I přes to, že jsou všechny secesní sakrální realizace v Čechách svým způsobem originální a vykazují své specifické tvarosloví, lze u nich vysledovat jisté architektonické prvky, které se na mnoha realizacích opakují a díky tomuto opakování je lze označit jako prvky typické pro českou secesní sakrální architekturu.

Pro charakteristiku typických prvků určitého druhu architektury je zapotřebí stanovit si nejvýraznější zástupce z této skupiny a následně vysledované stavební prvky a jejich výskyt reflektovat u ostatních staveb a ověřit tak jejich platnost.

Jako vzor pro určení některých architektonických prvků secesních kostelů a jiných církevních staveb jsem v první řadě vybrala starokatolický kostel Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou [77], který projektoval Josef Zasche. Tento kostel je snad nejtypičtějším zástupcem secesní sakrální architektury, jelikož je jako jeden z mála kostelů pojat v čistém secesním slohu. U této stavby se tak podařilo propojit exteriér i interiér kostela a realizovat myšlenku gesamtkunstwerku, který propojuje tyto dvě složky díla a o který se ve svém základu secesní umění pokoušelo. Kostel lze zařadit do skupiny raných secesních staveb, jelikož byl vystavěn v letech 1900–1902. Je tak zástupcem florální secese, která se ve své hlavní vlně stylu v secesní architektuře nejvýrazněji projevovala zhruba do roku 1907.

Jako dominantní architektonický prvek lze u jabloneckého kostela vysledovat vysokou a velice štíhlou věž. Zde je umístěna asymetricky vedle hlavního průčelí. U jiných realizací je věž spojnicí mezi kostelem a farou, nebo klášterní budovou, jako je tomu v Plzni u kostela Panny Marie Růžencové, [105] či u evangelického kostela v Roudnici nad Labem. [93] V některých případech je věž umístěna do středu hlavního průčelí. Takto umístěnou věž nalezneme u evangelického kostela Vzkříšení Krista v Hrobu [62] nebo u kostela sv. Václava v Praze.[108] V menším měřítku u chrámu sv. Vojtěcha v Praze.[82] V dalších variantách je věž umístěna na stranu kostela vedle prostoru presbytáře. Tak je tomu u evangelického kostelíka v Herlikovicích [70] nebo v Duchcově. [53]

Věže secesních kostelů jsou většinou na čtyřbokém půdorysu, k zemi se často výrazně kónicky rozšiřující. Hmota věže pak k vrcholu ustupuje, mnohdy mění své půdorysné řešení a bývá v horních partiích rozmanitě architektonicky členěna.

Na vrcholu věže se objevují ochozy, malé balkony a netradičně tvarovaná střešní bání. U kostela sv. Máří Magdaleny v Liberci [90] je zajímavá absence věže, kterou ovšem nahrazuje mohutný až naddimenzovaný sanktusník. Součástí věže jsou často hodinové ciferníky. Věž dotváří specifickou siluetu kostela, tím spíše asymetricky nebo v ose umístěná zvonice, a nabourává tak tradiční předpokládané uspořádání obrysu sakrálních staveb.

Vedle vysoké věže bývá nejčastějším znakem secesní sakrální architektury vysoký průčelní štít, který se může v menším měřítku opakovat také na bočních průčelích. Vysoký, mnohdy asymetrický, štít je architektonickým prvkem typickým také pro civilní budovy. Většinou je umístěn do hlavního průčelí. V základu mívá trojúhelníkový tvar, který je pro každou stavbu upraven tak, aby odpovídal celkovému charakteru kostela. Průčelní štít ve tvaru trojúhelníku je použit u kostela sv. Jana ve Štěchovicích. [99] V mnoha případech je štít po stranách prolamován konkávně, jako je tomu u kostela Panny Marie Růžencové v Plzni. [105] Časté je také prolamování okraje štítu konvexním směrem, což je užito u evangelického kostela v Duchcově. [53] Odstupňováním vypouklých částí pak dochází k efektu vzestupného obloučkového štítu. Kombinace prolomení štítu oběma směry lze sledovat u kostela sv. Máří Magdaleny v Liberci. [90]

Výrazným architektonickým prvkem, který lze nalézt u všech sakrálních staveb, ovšem u secesních kostelů je většinou mnohem více akcentován originálním pojetím a secesním dekorem, je hlavní vstup do kostela. V mnoha případech je vstup do kostela tvořen předsunutým portikem, který je vyzdvižen na několik stupňů. Schody kostela jsou rámovány většinou plným, lineárně tvarovaným zábradlím z kamene. U jabloneckého kostela je portál výrazně zdoben sochami andělů a kopíruje tvar štítu. Obdobně je tomu u kostela Panny Marie Růžencové v Plzni [104] nebo u kostela sv. Máří Magdaleny v Liberci, [90] kde je vstupní portikus dominantním prvkem hlavního průčelí.

S celkovým působením stavby, převážně však v exteriéru kostela, souvisí používání kontrastu hrubých a hladkých ploch na fasádách. Méně se kontrasty omítek objevují v interiérech kostelů, kde je pro dělení velkých ploch využíváno častěji lizénových rámců. Kontrasty hladké a hrubé omítky se objevují například u evangelického kostela v Duchcově, [53] kde je kontrast umocněn kamennými dekorativními prvky v průčelí chrámu.

Kamenné obložení a ornamentální kamenná výzdoba je tak dalším charakteristickým kontrastním prvkem vůči omítce kostela. Charakteristickým znakem secesní architektury je také kontrast mezi hladkou omítkou stavby a výrazným secesním dekorem. Ten bývá většinou proveden ve štuku a vytváří tak výrazný dekor v ploše. Jedná se o jeden z hlavních principů secesní architektury, který je přenášen také na církevní stavby. Na jabloneckém kostele se objevují florální ornamenty propojené secesní linií a nápisovou páskou. Štuková výzdoba se většinou objevuje na hlavním průčelí kostela, dále pak u vchodů do kostela či jako rámování oken. V exteriérech bývá štukový ornament využíván především na hlavicích sloupů nebo na pilastrech, dále pak zvyrazňuje například zábradlí balkonů nebo stropy. Výrazná štuková výzdoba stropu se nachází například v libereckém kostele Panny Marie „U Obrázku.“[87] Zde jsou výrazným dekorativním prvkem okřídlené hlavy andělů, které se opakují také na průčelním štítu kostela. Obdobné andělské hlavy lze najít na průčelí kostela sv. Máří Magdaleny v Liberci, který je do stejných architektů. Tento motiv se objevuje také u evangelického kostela v Duchcově, [53] kde mohutná hlava anděla podpírá patu kamenného kříže v průčelí kostela. Sochy andělů jsou použity na portálu i na oltáři kostela v Jablonci.[77]

Dalším architektonickým prvkem dohledatelným na většině secesních staveb, je zvýšený sokl, který obíhá po celém obvodu kostela. Na určitých realizacích je sokl pouze zděný a omítnutý. Většinou jej však tvoří kamenný sokl. Tento kamenný obklad bývá zpracován z větších hrubě opracovaných kamenů, které jsou často kladeny nepravidelně a tvoří tak kyklopské nebo haklíkové zdivo. U mnoha staveb je kamenný sokl v určitých partiích chrámu vyveden do výšky, často na podpěrných pilířích, nebo do výše vstupních portálů. Někdy bývá kamenné obložení umístěno na nárožích věže a hlavního průčelí a na šambránách oken, jako je tomu například u kostela sv. Panny Marie „U Obrázku“ v Liberci. [87] Zde navíc některé kamenné kvádry vystupují více do prostoru a vytváří tak jakousi přidanou plasticitu průčelí. V rámci secesních sakrálních staveb lze nalézt kamenné obložení po celé fasádě kostela, například u evangelického chrámu v Hrobu. [62] Tento chrám je vystavěn ve svém základu z cihel a následně celý obložen hrubým kamenným obkladem. Zde je pak využito kontrastu hrubého kamene a jemného kamenického dekoru, který je proveden v jiném druhu kamene. Obdobné řešení fasády bylo použito také na Kristově kostele v Teplicích. [57] Toto zpracování fasády se však objevuje spíše výjimečně a především

na stavbách, které jsou v blízkosti německého pohraničí, nebo byly projektovány německými architekty.

Folklorní vlivy lze vysledovat u secesních sakrálních staveb především v jejich dřevěných prvcích. Jednou z nejvýraznějších staveb, které jsou inspirovány folklorní architekturou, je kostel sv. Vojtěcha v Libni. [82] Využití dřevěné konstrukce pro celou stavbu kostela je výjimečné. Byla zde použita, jelikož se mělo jednat pouze o provizorní stavbu. Podobná stavba byla realizována také v Teplicích, kde si evangelická obec nechala postavit také provizorní dřevěný kostel, [55] který byl však inspirován tvaroslovím severských kostelů. Dřevěné konstrukce jsou však častěji využívány na krovech kostelů. Velkou skupinu secesních kostelů s dřevěnými krovky tvoří kostely Julia W. Gräbnera a Rudolfa Schillinga.

S vlivem folklorního umění souvisí také barevnost interiérů a vybavení kostela, která bývá u secesních chrámů různorodá. Evangelické kostely jsou převážně čisté, nejčastěji v kombinaci dvou světlých barev, v mnoha případech kombinované se secesním ornamentem nebo dekorativním typem písma. Katolické chrámy bývají častěji vymalovány výraznější barvou. Například původní výmalba kostela sv. Václava v Praze Bohnicích byla modrá a okrová. Interiér kostela sv. Vojtěcha v Libni je také světle modrý v kontrastu zeleného dekoru a žlutých detailů. Chrám sv. Jana Nepomuckého ve Štěchovicích je naopak vyveden v tlumených odstínech výrazných barev s malovanými dekory. Barevnost interiérů vytváří také dřevěný inventář kostela. Chrátové lavice a dřevěné architektonické prvky bývají často vyvedeny v zelené barvě, kterou v detailech doplňují červené, modré nebo žluté elementy. Této barevnosti je použito například v evangelickém kostele v Herlíkovicích.

Výrazným prvkem, který lze vysledovat u secesních církevních staveb, je jakási transformace tradičního architektonického tvarosloví do netradičních uspořádání. Již zmíněná vysoká věž bývá často umístována vedle hlavního průčelí, do jeho středu, nebo na stranu kostela. Také schodišťové věže bývají zdůrazněny a netradičně umístěny, jako je tomu například u kostela sv. Máří Magdaleny v Liberci, [90] kde jsou oválné věže součástí hlavního průčelí kostela. U některých evangelických kostelů dochází k transformaci chrátového závěru, do něhož jsou umístěny varhany, které do této doby byly většinou na empoře kostela nad vstupem. Příkladem tohoto uspořádání může být evangelický kostel v Roudnici nad Labem, [96] který má svůj vzor u kostela v Přerově, kde bylo toto uspořádání moderního evangelického chrámu použito poprvé.

Transformace architektonických prvků je také patrná ve stylovém vzezření staveb. Kostely nesou často historizující tvarosloví, které je určitým způsobem stylizováno. Příkladem může být kostel sv. Jana Nepomuckého, [99] který využívá románských a byzantských vzorů. Propojení secese a barokních prvků je patrné u kostelů v Liberci od Maxe Kühna a Heinricha Fanty, kde na autory zajisté působila lokální barokní architektura. Vliv barokního stylu je patrný i na půdorysném řešení kostela Panny Marie „U Obrázku“, [87] který je projektován jako centrála vyhovující poutnímu účelu stavby. Novobarokní styl je patrný také u kostela Panny Marie Růžencové v Plzni, [105] který se projevuje především tvarem velkého průčelního okna. Naopak secesním rysem této stavby je vysoký odstupňovaný štít a asymetricky umístěná věž. Novobarokní rysy vykazuje také hlavní průčelí evangelického kostela v Roudnici nad Labem. [94] Zajímavostí je, že ostatní průčelí kostela i interiér kostela představuje spíše geometrickou secesi a modernu.

U staveb, které vznikaly kolem roku 1910, lze sledovat jisté zjednodušování a stylizaci. Uplatňuje se také jistá geometrizace secesního dekoru, která je typická především ve stylizaci původně rostlinného ornamentu do dekoru spirál a propletenců. Takto stylizovaný ornament lze nalézt například na fasádě kostela sv. Anny v Praze, [100] kde je lidový ornament geometricky zjednodušován.

S nástupem moderny v architektuře je možné vysledovat používání antikizujících prvků, jako jsou kanelované sloupy v průčelí, nebo trojúhelníkové tympanony nad vstupními portiky. Uplatňuje se také stále důraznější geometrizace secesního dekoru, který se v mnoha případech přibližuje již kubistickému pojetí. Takto je využito geometrického ornamentu v evangelické modlitebně v Praze na Žižkově. [48] Příkladem zjednodušení průčelí kostela s využitím antikizujících stavebních prvků může být evangelický kostel v Hradci Králové. [38] Propojení secesního dekoru a antikizujících vlivů je typické také pro profánní architekturu vznikající ve stejném období.

Výrazným prvkem secesních kostelů, i když ne na první pohled viditelným, je také jejich technické zpracování. V mnoha případech při stavbě kostela použil architekt moderní materiály. Nejčastěji se lze setkat s betonovým zaklenutím hlavního prostoru kostela. Nové zaklenutí chrámové lodi betonovou skořepinovou klenbou, která je zavěšena na krovu kostela, lze nalézt snad na všech větších sakrálních stavbách po roce 1900. Ovšem některé secesní kostely se již nesnaží tento materiál maskovat. Příkladem může být kostel sv. Jana Nepomuckého, ve kterém jsou v bočních lodích zanechány

viditelné stopy po bednění při lití betonu. Zajímavá betonová klenba se nachází například v kostele v Hrobu, kde supluje klenbu křížovou, nebo v kostele v Roudnici nad Labem, kde je zavěšena na množství kovových prutů. Také centrální vytápění horkovzdušným topením, které je umístěno v podlaze lodi, je na přelomu 19. a 20. století novinkou. Některé secesní kostely byly touto novinkou vybaveny.

Výše uvedené prvky se však neobjevují všude. Naopak na mnohých realizacích lze dohledat jen některé ze jmenovaných prvků. Často tak záleží na individuálním názoru badatele, zda lze kostel označit za secesní.

4 Vybrané okruhy secesních sakrálních staveb v Čechách

Secesní sakrální stavby v Čechách je možné dělit podle mnoha hledisek. Pro tuto práci jsem se rozhodla pro dělení podle vybraných českých regionů. V době svého vzniku byly zde zmiňované secesní kostely součástí českých zemí, které spadaly pod Rakousko–uherskou nadvládu. Území českých zemí bylo děleno na Čechy, Moravu a Slezsko. Po roce 1918 se z nich utvořila samostatná Československá republika Tato práce zpracovává stavby pouze na území tehdejších Čech, které se jen s malými rozdíly svou rozlohou podobaly území dnešních Čech. Ty lze dnes rozdělit na regiony severních, východních, jižních, západních a středních Čech.

V rámci každého regionu se vždy pokusím představit dobové poměry v kraji nebo městě. Dále bude kladen důraz na představení konkrétních staveb, jejich architektů a stavebníků. V jednotlivých regionech budou stručně představeny nejen ty významné a již známé sakrální stavby, ale i realizace méně známé, nebo nově objevené, které prozatím nikdo mezi secesní sakrální architekturu nezařadil. Již více známé secesní sakrální stavby, k nimž je možné dohledat dostačující množství archivních materiálů či zmínek v literatuře, jsou pak podrobněji představeny v následujícím katalogu.

4.1 Okruh severních Čech

Jako první územní celek je představena oblast severních a severovýchodních Čech, reprezentovaná především skupinou secesních sakrálních staveb architektů Julia W. Gräbnera a Rudolfa Schillinga. Jedná se převážně o stavby zakládané kolem roku 1900, čímž se řadí na počátek linie secesních sakrálních staveb na území Čech. Tato oblast je pro architekturu přelomu 19. a 20. století specifická také svou úzkou vazbou na území německého pohraničí a německého obyvatelstva. K této skupině architektů lze řadit také osobnost Josefa Zscheho, který působil převážně v Praze, ale svá významná sakrální díla projektoval v Jablonci nad Nisou.

Skupina pěti secesních kostelů architektů Julia W. Gräbnera a Rudolfa Schillinga byla stavěna bez výjimky evangelickou církví. Úzké propojení zadavatelů staveb

s německy mluvícím obyvatelstvem, tím pádem i příhraničními oblastmi na území Německa, je spojováno s hnutím Los von Rom a německým nacionalismem.

Hnutí Los von Rom, v překladu Pryč od Říma, se začalo formovat již v sedmdesátých letech 19. století v Rakousku–Uhersku. Za zakladatele hnutí lze považovat Georga von Schönerera, který byl mluvčím německonacionálního hnutí, jehož hlavní myšlenkou bylo vést boj proti katolické církvi, získávat nové věřící pro evangelickou církev a podporovat nacionální německé myšlení. Do hnutí Pryč od Říma zapojil Julius Lehmann v roce 1897 také dvě skupiny, respektive spolky. Jednalo se o Spolek pro ochranu německo-protestantských zájmů a Spolek Gustava Adolfa. Prohlášení hnutí se ale nesetkalo s takovým přijetím, jaké bylo očekáváno, a následkem toho se z hnutí stala více náboženská a nacionální platforma.¹³⁵

Na českém území se hnutí Los von Rom nejvíce rozmohlo právě v severovýchodních Čechách. Významné centrum bylo v Chabařovicích, a to díky působení Antona Eisenkolba, který zde žil a byl velkým podporovatelem hnutí. Další centra byla v Hrobu nebo Teplicích a vesměs všechny nové stavby evangelických kostelů v regionu byly spojeny s tímto společenstvím. Vliv hnutí Pryč od Říma již kolem roku 1904 slábl a nadále nebyl nijak výrazným.¹³⁶ Působení hnutí Los von Rom souvisí také se starokatolickou církví, která vznikala v 70. letech 20. století ve Varnsdorfu. Varnsdorf se stal, společně s Vídní, hlavním centrem starokatolické církve. Nově vznikající církve v Čechách vedl Anton Nittel, který ve Varnsdorfu působil již od roku 1863.¹³⁷ Starokatolická církev působila dále především na území severních Čech, v oblasti od Varnsdorfu po Jablonec nad Nisou. Také zde, stejně jako u hnutí Los von Rom, existovala vazba na německé území, především Sasko. Dále se však myšlenka hnutí Pryč od Říma věnovala německá evangelická církev a Starokatolická církev šla vlastní cestou.¹³⁸

Mezi nejranější secesní stavby v Čechách patří realizace projektované drážďanskými architekty Juliem W. Gräbnerem (1858–1917), někdy psaným také Graebner, a Rudolfem Schillingem (1859–1933). Oba architekti založili firmu v Drážďanech a řídili ji společně od roku 1889 do roku 1917.¹³⁹ Vycházeli z historizujících prvků architektury, ale velice brzy do svých projektů začali promítat prvky secese. Stali se tak

¹³⁵ KAISEROVÁ 2003a, 83.

¹³⁶ KAISEROVÁ 200a, 103.

¹³⁷ KAISEROVÁ 2003b, 209.

¹³⁸ KAISEROVÁ 2003b, 211.

¹³⁹ Firma Schilling & Gräbner existovala až do roku 1947.

reprezentanty saské secese, kterou uplatňovali na mnoha stavbách nejen v Drážďanech, ale také v regionu Saska a následně pak v pohraničí Čech. Nové tvarosloví a uspořádání světských staveb přenášely také na stavby sakrální, kterých projektovali několik desítek.¹⁴⁰

Skupinu evangelických kostelů v Čechách, která vznikala v letech 1899–1905, lze specifikovat, spolu s několika kostely na území Saska, jako nejvíce secesní. Nelze však žádný z kostelů označit za čistě secesní, jelikož je vždy možné vysledovat na konkrétních stavbách také historizující prvky. Nicméně historizujícím základem, variabilitou a experimentováním s prostorovým uspořádáním stavby a jejím dekorem, či vnitřním vybavením kostela splňuje kritéria pro zařazením staveb do skupiny secesní sakrální architektury. K položení základních kamenů skupiny secesních kostelů v severních Čechách došlo v roce 1899 u *evangelického kostela Martina Luthera v Duchcově* [53] a *Kristova kostela v Teplicích–Trnovanech*, [57] kde vznikl také výjimečný *prozatímní kostel*, [55] jenž byl po dostavění kamenného kostela stržen. Dalším založeným chrámem v roce 1900 byl *kostel Vzkříšení Krista v Hrobu*, [62] dále pak v roce 1901 *kostel v Prostředním Lánově*. [67] Jako poslední byl stavěn do roku 1902 *kostel v Herlikovicích*. [70] Všechny zmiňované chrámy vznikaly pro evangelickou církev a za podpory hnutí Los von Rom a vždy za částečné dotace Evangelického spolku Gustava Adolfa.

První tři jmenované stavby byly projektovány s vysokou štíhlou věží a výrazným hlavním průčelím. Kostel v Hrobu byl obložen tmavým kamenem, věž kostela byla architektky umístěna do hlavní osy. Na realizaci lze vysledovat inspirace středověkou sakrální architekturou, jejíž prvky jsou zde transformovány do nového upořádání a doplněny secesní ornamentikou. Obdobně byl projektován i kostel v Teplicích, který byl oproti kostelu v Hrobu větších rozměrů a jeho fasáda byla pojata mnohem více

¹⁴⁰ Významným počinem je přestavba, původně barokního, evangelického kostela Svatého Kříže v Drážďanech, kde architekti využili možnosti zvýraznění rozdílu vnitřního vybavení kostela, které provedli v secesním rostlinném dekoru, a strohým exteriérem stavby (NEUE DRESEDEN ARCHITEKTUR II, 147). Nejvýznamnější sakrální stavbou Julia W. Gräbnera a Rudolfa Schillinga je bezesporu Kristův kostel v Drážďanech. Základní kámen byl položen v roce 1902 a kostel byl vysvěcen v roce 1905. Chrám je projektován jako jednoduší stavba, evokující z exteriéru centrální půdorysné řešení. Nad závěrem kostela jsou vystavěny dvě vysoké štíhlé věže vytvářející dojem jakéhosi westwerku, který je odkazem k tradicím německé sakrální architektury. Vedle velkých církevních zakázek se Julius W. Gräbner a Rudolf Schilling věnovali také projektování menších venkovských kostelů, které architektům umožňovaly větší volnost a variabilitu tvarosloví. Velká část kostelů je postavena v historizujícím stylu, ale některé doplňují již secesní prvky a několik málo kostelů je z větší části projektováno v secesním duchu. Ve stejném období jako kostely v Čechách vznikl například kostel Svaté Trojice ve městě Wiesa postavený v letech 1903–1904, nebo Lutherův kostel ve Zwickau postavený v letech 1902–1903. Tento kostel je svým tvaroslovím podobný kostelům v Hrobě nebo Trnovanech.

monumentálně a dekorativně. Zde byla věž umístěna asymetricky u závěru kostela. Bohužel trnovanský kostel byl v roce 1973 zdemolován. Rozdílné pojetí vykazuje kostel Martina Luthera v Duchcově, zde je vysoká věž umístěna opět u závěru kostela. Zajímavým architektonickým prvkem je výrazný štít, který svým tvaroslovím odkazuje k novorenesančnímu slohu. Duchcovský kostel je, oproti dvěma předešlým, omítán což umožňuje vyniknout výrazným kamenným dekorativním prvkům. Všechny tři kostely tak tvořily jakousi skupinu secesních sakrálních staveb v okolí Teplic.

Další dva již zmiňované kostely drážďanských architektů Julia W. Gräbnera a Rudolfa Schillinga, tedy evangelický kostel v Herlíkovicích a v Prostředním Lánově, se od předcházející skupiny odlišují. Jedná se o menší sakrální stavby, které jsou především v dekoru fasády pojety střízlivěji. Jelikož se oba kostely nacházely relativně nedaleko od sebe a přidáme-li k těmto stavbám ještě evangelickou faru ve Vrchlabí a nerealizovaný kostel ve Vrchlabí, vzniká tak druhá skupina sakrálních staveb těchto architektů, jež by se nacházela na území Krkonoš. Kostely v Herlíkovicích a v Prostředním Lánově si jsou dispozičně i tvarově velice podobné. V exteriéru staveb bylo využito kontrastu omítek, v interiéru pak folklorního vlivu. Kostel v Prostředním Lánově již bohužel neexistuje, byl zdemolován v roce 1982. Z této skupiny secesních staveb nám tak zůstává pouze kostelík v Herlíkovicích a fara ve Vrchlabí.

V souvislosti s hnutím Los von Rom a skupinou kostelů drážďanských architektů Julia W. Gräbnera a Rudolfa Schillinga zde musím zmínit také **evangelický kostel v Chabařovicích**, [30] který byl postaven v letech 1900–1901. Tato stavba je v literatuře často připisována zmiňovaným architektům a svým tvaroslovím a celkovým pojetím je této skupině kostelů velice podobná. Autorství Julia W. Gräbnera a Rudolfa Schillinga přiřkl tomuto kostelu například Zdeněk Lukeš.¹⁴¹ Také na internetové stránce zabývající se architekturou severních Čech je kostel zařazen mezi stavby těchto architektů.¹⁴² Naopak jiné autorství návrhů zmiňuje František Cvrk v knize o dějinách města Chabařovic.¹⁴³ Zde je autorství kostela připsáno Waldemaru Kindlerovi z Drážďan. Stavbu kostela měl provádět Johann Benesch. Toto autorství lze dohledat také v německých zdrojích,¹⁴⁴ kde je uváděn tento drážďanský architekt jako Woldemar Kandler (1866–1929). K tomuto autorství se také přikláním, a to především díky podrobnějšímu zkoumání obrazové dokumentace stavby. Tvarosloví použité pro

¹⁴¹ LUKEŠ 2003, 218.

¹⁴² www.usti-aussig.net, vyhledáno 19. 2. 2013.

¹⁴³ KAISER/KAISEROVÁ 1998, 99.

¹⁴⁴ [De.wikipedia.org/wiki/Woldemar_Kandler](http://de.wikipedia.org/wiki/Woldemar_Kandler), vyhledáno 19. 2. 2013.

kostel v Chabařovicích odpovídá sakrálním stavbám období přelomu 19. a 20. století. Jedná se spíše o historizující tvarosloví s minimálním využitím secesního dekoru. Podobně pojaté jsou také ostatní stavby Woldemara Kandlera. Zde se jednalo o jednodolní stavbu a asymetricky umístěnou věž v průčelí kostela. Průčelní štíty byly vysoké, přesto vykazovaly spíše výrazné neorenesanční a neobarokní tvarosloví, podobně jako věžní bání. Okna byla pojata v neorománském stylu. Slavnostní vysvěcení kostela se uskutečnilo v červenci 1901. Kostel sloužil svému účelu do roku 1968. V dalších letech byl využíván jako sklad nábytku a postupně chátral. Zdemolován byl 23. května 1987.¹⁴⁵ Interiér kostela není dnes možné z důvodu nedostatečné dokumentace posoudit. Z těchto důvodů jsem bývalý evangelický kostel v Chabařovicích nezařadila do katalogu, jelikož se jedná o stavbu relativně spornou. Přesto z důvodu časového zařazením a teritoriální blízkosti ke skupině kostelů Julia W. Gräbnera a Rudolfa Schillinga je nutné tento kostel zmínit.

S osobností architekta Woldemara Kandlera je spojen také *evangelický kostel v Bystřanech*, [31] jež byl postaven v letech 1902–1910. Stavba kostela je spojena s hnutím Los von Rom. Kostel je vystavěn v převažujícím neorománském stylu s prvky secese, která se projevuje především dominantní mohutnou věží v ose průčelí. Kostel je dnes nově opraven.¹⁴⁶

Další výraznou církevní stavbou, jenž svým tvaroslovím snad nejvíce odpovídá secesnímu stylu, je *kostel Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou*. [77] Ten je spjat s osobností architekta Josefa Zascheho (1871–1957), který pocházel z německé rodiny a během své kariéry spolupracoval s německými zadavateli a stavebníky. Zároveň ale dokázal tvořit společně s českými architekty a byl jimi i velice uznáván. Takováto spolupráce české a německé kultury na počátku dvacátého století byla vcelku ojedinělá. Lze tedy říci, že na rozdíl od národnostně vyhrazené evangelické církve v oblasti Teplicka a Vrchlabí, kde stavby architektů J. W. Gräbnera a R. Schillinga vznikaly za podpory německých obyvatel a spolků, spolupracoval Josef Zasche i na katolických a českých stavbách.¹⁴⁷ Josef Zasche byl jabloneckým rodákem, studoval na průmyslové škole v Liberci.¹⁴⁸

¹⁴⁵ NEŠPOR 2009, 185.

¹⁴⁶ <http://www.teplice-teplitz.net/stavby/karta/nazev/76-evangelicky-kostel-v-bystranech>, vyhledáno 3. 6. 2013.

¹⁴⁷ LUKEŠ/SVOBODA 1990, 534.

¹⁴⁸ Spolužákem Josefa Zascheho byl například Adolf Loos. Školu absolvoval roku 1888, poté odešel na studia do Vídně na Akademii výtvarných umění u Karla von Hasenauera. Ve Vídni pracoval v ateliéru F. Schachnera zhruba tři roky, v Praze se usadil natrvalo po roce 1895. První zakázky získává Josef

Výstavba jabloneckého kostela byla zahájena v roce 1900, dokončen byl v roce 1902. Chrám byl vystavěn Starokatolickou církví v čistém secesním slohu. Věž je umístěná asymetricky na stranu průčelí, které zakončuje vysoký průčelní štít. Loď kostela má v interiéru tvar podkovy a je zde zachováno původní vybavení kostela. Tato sakrální stavba se tak v mnohém od předcházejících kostelů Julia W. Gräbnera a Rudolfa Schillinga odlišuje, především ve své čistotě stylového provedení, jelikož kostel nevykazuje žádné historizující architektonické prvky. Na kostel navazuje stylově obdobná budova fary a rodinných domů od architekta Roberta Hemmricha.

Z pohledu této práce je významnou stavbou také *kostel Nejsvětějšího Srdce Páně v Jablonci nad Nisou*, respektive jeho první návrhy, které pro tento kostel Josef Zasche vypracovával již od roku 1898. Ve svém prvním a druhém návrhu je kostel zcela secesní, [32] v pozdějších návrzích je patrný autorův odklon od secese a příklon k individuální moderně (1908 a 1928).¹⁴⁹ [33] Samotná stavba byla zahájena až v roce 1930 a dokončena byla o rok později.¹⁵⁰ Kostel Nejsvětějšího Srdce Páně v Jablonci nad Nisou je jednou z nejvýznamnějších sakrálních staveb v meziválečném období v Čechách a je srovnatelný například s realizací kostela Nejsvětějšího Srdce Páně v Praze na Vinohradech od Josipa Plečnika.

Další skupinu secesní sakrálních staveb v severních, respektive v severovýchodních Čechách, lze nalézt v Liberci, který byl jako velké rozvíjející se město na přelomu 19. a 20. století svědkem velkého stavebního rozvoje. Tento stavební rozmach byl navíc v roce 1906 podnícen německo – českou výstavou, pro kterou navrhovalo pavilony mnoho architektů.¹⁵¹ Rozmach stavebnictví se týkal jak průmyslových staveb, tak staveb veřejných, soukromých i sakrálních. Mezi významné architekty, kteří se v tomto období angažovali na území Liberce, patří Max Kühn (1877–1944) a

Zasche mimo Prahu (LUKEŠ/SVOBODA 1900, 535). Mezi další realizace J. Zacheho patří například spořitelna v Aši, v roce 1906 projektoval pro libereckou výstavu pavilon „Domu umění“, který je svou koncepcí podobný Olbrichovu Darmstadtu. Zde také získal titul c & k. stavebního rady. Další projekty realizoval převážně v Praze, například budovu železářské společnosti v Opletalově ulici, hotel „U tří jezdců“ na Senovážném náměstí nebo budovu Paláce Vídeňské bankovní jednoty na Václavském náměstí. Tyto stavby se již přiklání k modernímu pojetí architektury svou strohostí průčelí a použitými materiály. Za budovu Vídeňské bankovní jednoty získal Zasche cenu pro nejlepší stavbu Rakouska – Uherska v období 1900-1910. Dále projektoval J. Zasche stavby v Praze, ale i mimo hlavní město, například pro Ústí nad Labem, Králův Dvůr, a opět pro Jablonec nad Nisou. Josef Zasche byl jako Němec v roce 1945 dočasně vysídlen do Roudnice nad Labem a posléze odsunut do Schackenslebenu. Již mu nebylo umožněno vrátit se do Čech (VLČEK 2004, 724).

¹⁴⁹ KOBER/STRNAD 2004, 13.

¹⁵⁰ LUKEŠ/SVOBODA 1990, 541.

¹⁵¹ Podrobněji o německo – české výstavě referuje publikace Liberecká výstava 1906. (MELANOVÁ 1990).

Heinrich Fanta (1877–1941).¹⁵² Spolupráce obou architektů se začala projevovat v obytné architektuře, reprezentativních budovách a průmyslových stavbách, v neposlední řadě v sakrální architektuře. Lze předpokládat, že Max Kühn navrhoval spíše architektonické a stylové řešení stavby, zatímco Heinrich Fanta technickou stránku projektu.¹⁵³

V Liberci vznikly v rozmezí několika málo let hned tři sakrální stavby ateliéru Kühn a Fanta. Ještě před první realizací je dochován společný *návrh kaple pro Liberec*. [34] Podle půdorysu a nákresu kostela, který byl publikován v časopise *Der Architekt* v roce 1905, se jednalo o jednolodní sakrální prostor s asymetricky řešeným průčelím. Hlavní průčelí mělo být tvořeno vstupním portálem, vysokou věží po pravé straně a menším schodišťovým rizalitem na straně levé. Boční průčelí kostela pak měla být o čtyřech okenních osách. Závěr kostela byl projektovaný jako apsida, ke které po pravé straně přiléhala sakristie, jež měla být propojena úzkou chodbou s bočním vstupem do kostela. Pojetí stavby se od následujících realizací v mnohém lišilo. Největší rozdíl byl v celkovém dojmu, kterým měla stavba působit. V návrhu je kostel celý obložen nepravidelným kamenným zdivem, přičemž některé kameny reliéfně vystupují z fasády. Tato stavba se v mnohém podobá například kostelu Vzkříšení Krista v Hrobu od drážďanských architektů Julia W. Gräbnera a Rudolfa Schillinga, který mohl být jedním z inspiračních zdrojů pro tento návrh, jelikož byl tento kostel v době návrhu již postaven. Architekti použili celou škálu historizujících stylových prvků, které jsou zde však použity nově bez ohledu na architektonické zvyklosti. Objevuje se zde neorománské, neogotické, ale i secesní tvarosloví. I přes to, že je stavba svým vzezřením odlišná od později realizovaných kostelů, lze zde vyzorovat několik prvků, které architekti použili i v pozdějších návrzích. Jsou to například oválné schodišťové rizality, mohutný kamenný sokl a vystouplé obložení, podélná okna ve věži či předsíň

¹⁵² Oba architekti studovali Vysokou školu technickou ve Vídni u Maxe von Ferstela, který své stavby projektoval v eklektickém stylu. Často využíval neobarokního tvarosloví a pro sakrální stavby využíval také neogotický styl. V roce 1903 se Max Kühn přestěhoval do Liberce, o rok později se přistěhoval také Heinrich Fanta a oba architekti zde zastávali místo profesorů na Státní průmyslové škole. V roce 1904 založili společnou kancelář. Spolupráci obou architektů ukončila první světová válka. Oba se sice po válce do Liberce vrátili, ale dále spolu již neprojektovali. Max Kühn v Liberci zůstal celý život, Heinrich Fanta pracoval po válce v Tyrolsku a od roku 1924 se nastálo usídlil v Brně, kde přednášel na Německé vysoké škole. Mezi významné profánní stavby architektů patří bezesporu pavilony jabloneckého a trutnovského pivovaru, které projektovali pro německo – českou výstavu, či průmyslové budovy pro firmu Johanna Liebiega & Comp. v Liberci. Dále společně projektovali mnoho rodinných domů, či veřejných budov v Liberci a Trutnově (ŘIČÁNKOVÁ 2010, 13). Osobě a stavbám Maxe Kühna se podrobně věnuje Jan Dostálík ve své diplomové práci (DOSTÁLÍK 2008).

s arkádou. Nerealizovaný návrh kaple pro Liberec lze zajisté považovat za inspirační zdroj pro následující provedené kostely, ale také za solitérní dílo, které odpovídá dobovému trendu a lze jej tak zařadit do skupiny secesních sakrálních staveb.

Prvním společným realizovaným kostelem architektů Maxe Kühna a Heinricha Fanty je kostel Neposkvrněné *Panny Marie Královny andělů „U Obrázku“ v Liberci – Ruprechticích*. [87] Tento chrám byl postaven v letech 1906–1907 a projektován na kruhovém půdorysu jako menší sakrální stavba odpovídající spíše poutní kapli než velkému chrámu. Historie kostela se váže k legendě o zázračné studánce, u které byl pověšen obrázek Panny Marie. Od této legendy se tak odvíjí lidový název kostela „U Obrázku.“ Stavba nese architektonické prvky novobaroka, které je doplněno o secesní tvarosloví. To se projevuje například na asymetricky umístěné zvonici, vysokém průčelním štítu a jeho dekoru. Na kamenném soklu, který obíhá celou stavbu, či na kamenných šambránách a nárožích stavby. Také využití moderních stavebních technologií, převážně konstrukce zavěšené skořepinové klenby, je příkladem nového přístupu ke stavbě. Tento stavební prvek zavěšené klenby se objevuje na všech třech chrámových stavbách M. Kühna a H. Fanty v Liberci. Podrobnější popis stavby a historie kostela „U Obrázku“ je uveden následně v katalogu, stejně jako u *kostela sv. Máří Magdaleny s bývalým kapucínským hospicem*. [90] Tento kostel vznikl v letech 1909–1911. Jedná se o velkou sakrální stavbu na svažitém pozemku, se kterým se museli architekti vyrovnávat, stejně jako s regulemi kapucínského řádu, který určuje rozvržení a funkci chrámu. Podobně jako u kostela Panny Marie „U Obrázku“ je pro tuto realizaci charakteristické neobarokní tvarosloví kombinované se secesními prvky, které tvoří netradiční vstupní portikus s přílehlými schodišťovými rizality na kruhovém půdorysu, či vysoký průčelní štít, absence kostelní věže, kterou nahrazuje relativně mohutný sanktusník umístěný na vrcholu střechy, nebo kamenný sokl obíhající po obvodu stavby a obložení terasy a sloupů arkádové chodby.

Třetí sakrální stavbou architektů Maxe Kühna a Heinricha Fanty v Liberci je kostel *sv. Antonína Paduánského v Liberci – Ruprechticích*. [35] Kostel byl vystavěn v letech 1909–1910 spolkem pro stavbu kostela v Ruprechticích a za finanční podpory továrníka Josefa Salomona. Základní kámen byl položen 20. června 1909 a původně nesl chrám název Kaiser Franz Josef Jubiläums – Pfarrkirche. Kostel je svou velikostí i některými prvky podobný kapucínskému chrámu. Přesto jsem kostel nezařadila jako samostatnou stavbu do katalogu této práce, nelze jej však zde zcela opomenout. Tvarosloví exteriéru výrazně odkazuje k neogotickému stylu zejména zpracováním

oken zakončených lomeným obloukem, velkým kruhovým oknem, které odkazuje na chrámová rosetová okna. Vysoká věž je umístěna u křížení kostela, které je zde použito s odkazem na tradiční křížový půdorys kostelů. Stejně tak závěr kostela, který je projektován na pětibokém půdorysu. Zajímavým prvkem exteriéru stavby je vstupní portikus, který je posunut k levé straně průčelí a je tvořen třemi arkádami s lomeným obloukem.¹⁵⁴ Schodišťový rizalit zasahuje zhruba do poloviny průčelí kostela. Vysoký trojúhelníkový štít je uprostřed prolomen velkým kruhovým oknem, dále není nijak výrazně členěn. Loď kostela je dělena na každé straně kamennými opěráky, jež odkazují ke gotickému tvarosloví. Mezi opěráky je vždy prolomeno velké lomené okno v horní části lodi, dolní část pole je tvořena předsazenou hmotou boční kaple zastřešenou pultovou stříškou, pod kterou je umístěno obdélné okénko. Na východní straně kostela je příčná loď zakončena bočním vchodem. Dále na této straně k lodi přiléhá prostor sakristie, z níž je možné krytou spojovací chodbou přejít do budovy fary. Závěr kostela je tvořen polygonálním prostorem, ke kterému na západní straně přiléhá vysoká věž s jehlancovou střechou. Západní průčelí kostela je dále tvořeno stejně jako protilehlé průčelí. Kostelní loď je zastřešena vysokou sedlovou střechou s vikýři s trojlaločným okénkem. V interiéru je prostor lodi členěn do tří klenebních polí, klenba je opět skořepinová, zavěšená v krovu. Nad křížením je klenba vyvýšena a tvarově inspirována plackovou klenbou. Presbytář je zaklenut žebrovou klenbou. Nad vstupem do kostela se nachází kruchta. Okna jsou provedena ve vitrážích a znázorňují biblické postavy. Z původního vybavení kostela se nedochovalo téměř nic. Autorem návrhů vybavení kostela byl Max Kühn.¹⁵⁵

Zajímavou sakrální stavbou je *chrám svatého Josefa v Rybníšti*. [36] Autorem návrhu kostela je Antom Möller z Varnsdorfu. Kostel je menších rozměrů umístěný uprostřed obce byl vystavěn v letech 1909 až 1911. Jedná se o jednolodní stavbu s vysokou zvonovou věží umístěnou na pravé straně závěru kostela. Vstupní průčelí tvoří odstupňovaný portikus nesený dvěma pilíři. Kostel je obehnán vysokým kamenným soklem, dále je tvořen kontrastním omítnutím a opět pásem kamenného obložení na věži. Tvarosloví kostela odkazuje k novobaroku se secesními prvky.

¹⁵⁴ Dnes jsou dvě arkády zazděny a vchod do kostela tvoří pouze arkáda přiléhající k schodišťové věži na pravé straně průčelí.

¹⁵⁵ Podrobněji se kostelu sv. Antonína Paduánského věnuje Alena Řičánková ve své diplomové práci (ŘIČÁNKOVÁ 2010, 27–39). Existuje také monografie k 100. výročí založení kostela (PETRÁKOVÁ/DOLEŽALOVÁ 2010).

Jako spoluautor této realizace je uváděn Eduard Sochor.¹⁵⁶ Pokud je tomu opravdu tak, bylo by pravděpodobné, že se tito dva stavitelé, kteří se společně účastnili stavby kostela Panny Marie Růžencové v Plzni, pracovníě setkávali také na jiné realizaci sakrální stavby. Kostel je dnes opraven, fasáda je kombinována světlou žlutavou a výraznou modrou barvou s kamenným soklem.

V rámci zvoleného územního dělení lze to této kapitoly zařadit také *evangelický „Mírový“ kostel v Lovosicích*. [37] Stavbu kostela iniciovala evangelická církev augsburského vyznání, jež byla v Lovosicích činná již od roku 1900. Autory návrhů chrámu jsou uváděni drážďanští architekti William Lossow a Hans Kühn, který byl činný především v Liberci.¹⁵⁷ V jiných zdrojích je uváděn jako autor plánů Paul Lange.¹⁵⁸ Kostel byl vybudován v roce 1905. Jedná se o jednolodní sakrální prostor s trojbokým závěrem. Hlavní průčelí je tvořeno asymetricky umístěnou věží, do níž je z boku prolomen vstup do kostela. Průčelí je zakončeno výrazným prohýbaným trojúhelníkovým štítem. Tvarově stejné štíty se opakují na zakončení čtyřboké věže, která je ve vrcholu osazena zvonovou věžičkou. Boční průčelí kostela tvoří tři vysoká okna. Na dobových fotografiích je na fasádě kostela zřetelná kombinace hrubé a hladké omítky.

Na hranici severních a středních Čech lze nalézt *evangelický kostel v Roudnici nad Labem*. [93] Autorem návrhů je německý architekt Otto Kuhlmann. Kostel byl vystavěn v letech 1908–1909. Jedná se o stavbu, která ve svém hlavním průčelí využívá novobarokní architektonické prvky, ale jejich uspořádání je zcela nové. Výrazným prvkem je například vypouklá středová část průčelí. Boční průčelí kostela a jeho interiér pak odkazují k pozdní secesi a individuální moderně. Interiér je prostý, plně odpovídající potřebám evangelické církve.

4.2 Okruh východních Čech

Centrem východních Čech je město Hradec Králové, které prošlo na přelomu 19. a 20. století rozsáhlou proměnou z města obklopeného hradbami v rozvíjející se moderní město. Významnou osobností, která stála za přeměnou Hradce Králové, byl František Ulrich, jenž byl dlouholetým starostou města. V roce 1893 odkoupilo město

¹⁵⁶ LUKEŠ 2003, 223.

¹⁵⁷ NEŠPOR 2009, 279.

¹⁵⁸ litoměřice-leitmeritz.net/stavby/karta/nazev/4-evangelicky-kostel-pokoje, vyhledáno 3. 6. 2013.

pozemky, na kterých stály městské hradby, a postupně je nechalo zbourat.¹⁵⁹ Vzniklá prostranství pak byla zakomponována do nového Hradce, který byl urbanisticky řešen osobnostmi soudobé architektury – Janem Kotěrou, Josefem Gočárem nebo Oldřichem Liskou. V roce 1909 byla vypsána již druhá soutěž na nový regulační plán města, který byl nakonec zadán architektům Václavu Rejchlovi a Oldřichu Liskovi. V této době také ve městě vznikaly významné budovy, příkladem za všechny je Kotěrovo muzeum. Regulační plán na výstavu Velkého Hradce byl vypracován roku 1919 Oldřichem Liskou. Po první světové válce zpracovával mezi lety 1926–1928 regulační plán Josef Gočár. Asanace městských hradeb probíhala postupně až do 30. let 20. století.¹⁶⁰

Mezi zajímavé stavby nově vznikajícího města patří *evangelická modlitebna v Hradci Králové*, [38] která byla postavena v letech 1911–1912 architektem a urbanistou Oldřichem Liskou (1881–1959).¹⁶¹ Jedná se o relativně velkou sakrální stavbu s prvky pozdní geometrické secese a moderny. Oldřich Liska projektoval celý komplex evangelického kostela a fary, který je propojen vysokou věží. Zdobné ornamenty na průčelí kostela, převážně symbol spirály, jsou dílem Antonína Waiganta.¹⁶²

Evangelická obec zakoupila pozemek pro stavbu nového chrámu již v roce 1905, ale až v roce 1910 začalo probíhat jednání o výstavbě nového kostela podle plánů Oldřicha Lisky. Kostel byl vystavěn za finanční podpory evangelického společenství ve Švýcarsku, které si také přálo kostel s věží. Kostel byl posvěcen 7. července 1912.¹⁶³ Fara kostela byla vystavěna až v letech 1913–1914 podle původních návrhů.

Evangelický kostel v Hradci Králové je sakrální stavbou, která svým tvaroslovím odpovídá stylu pozdní, spíše antikizující secesi a moderně. Nejvýrazněji na diváka působí průčelí chrámu, kterému dominuje mohutný portál. Vstup do kostela je vyvýšen nad okolní terén, hlavní dveře jsou dvoukřídlé s ústupkovým ostěním, které je zdobeno

¹⁵⁹ KUČA 2009, 22.

¹⁶⁰ BENEŠOVÁ/OMAN/JAKL 2000.

¹⁶¹ Oldřich Liska vystudoval průmyslovou školu v Praze, od roku 1901 studoval na Uměleckoprůmyslové škole v Drážďanech u prof. W. Meyera, kde později také pracoval jako projektant ve formě H. Watzlavika. Praxi získal u stavební firmy Matěje Blechy v Praze. Od roku 1909 pracuje Oldřich Liska v Hradci Králové, v letech 1910 až 1914 byl spolujednatel společnosti Fňouk stavitel & Liska architekt, po první světové válce byl projektantem Stavební společnosti Hradce Králové. Po druhé světové válce odešel do Opavy. Oldřich Liska zemřel v Brně 8. prosince 1959 (KRÍŽEK/POTŮČEK 2010, 42–54). Podrobný výčet Liskových realizací lze nalézt na stránkách Archiwebu (POTŮČEK 2006, <http://www.archiweb.cz/news.php?action=show&type=10&id=975>, vyhledáno 12. 5. 2013).

¹⁶² LUKEŠ 2003, 224.

¹⁶³ <http://hradec-kralove.evangnet.cz/drupal/node/2>, vyhledáno 12. 5. 2013.

reliéfy propletenců a spirál. Hlavní vchod do kostela je lemován vysokými sloupy, jenž jsou ve výšce prvního patra přerušeny římsou a dále pokračují sloupy s naznačeným kanelováním, které odkazuje k antikizujícím vlivům. Sloupů je nad vchodem umístěno pět, prostor mezi nimi tvoří úzká podlouhlá okénka. Nad sloupy je posazen trojúhelníkový tympanon s reliéfem kalicha uprostřed. Tento hlavní vchod je před hmotu lodě předsazen společně s jakousi sníženou předsíní, ve které jsou po stranách portálu prolomena malá oválná okénka, v prvním patře pak dvě obdélná okna. Hlavní průčelí kostela dále navazuje na předsazenou předsíň empory vysokým trojúhelníkovým průčelním štítem, který je ve středu prolomen podlouhlým oválným okénkem. Na jižní straně chrámu je umístěn boční vchod do kostela, který je krytý mělkým portikem s dekorativně provedenými sloupy. Loď kostela je zde prolomena třemi obdélnými okny, dále k lodi přiléhá čtvercová věž, která je do výše prvního patra obložena kamenným soklem, jenž obíhá celou stavbu. V prvním patře jsou ve věži okna, dále jen malé oválné okénko, nad kterým je hmota věže přerušena zábradlím ochozu, za kterým hmota věže ustupuje do pozadí. Zde ji tvoří čtyři antikizující polosloupy s hlavicemi. Nad sloupy nasedá střešní bání, svým tvarem odkazující k husitské helmici.

Interiér kostela je velice strohý a odpovídá evangelickým požadavkům na jednoduchost a nezdobnost. Dominantou mělkého závěru je kazatelna, před níž je umístěn oltář, závěr je osvětlován dvěma oválnými okny v zaklenutí. Varhany jsou umístěny na kruchtě kostela, která se nachází nad vchodem do lodi a je oddělena zděným zábradlím s geometrickými motivy. Vstup do lodi je rámován antikizujícími sloupy. Prostor lodi chrámu je jednoduchý a strohý, zajímavá je dekorativní římsa nad okny kostela, která je dvakrát převýšena a nasedá na ni klenba lodi. Římsu doplňují pravidelně rozmístěné ozdoby, jejichž pojetí a prostorové řešení se blíží již kubistickému tvarosloví, které Oldřich Liska použil později při stavbě evangelické modlitebny v Pečkách. Pod okny jsou umístěna geometricky zpracovaná svítidla.¹⁶⁴

Mimo Hradec Králové lze nalézt spíše menší stavbu se secesním dekorem, a to *ossarium v Kbelnici nedaleko Jíčina*. [39] Mezi nejvýznamnější památky tohoto malého městečka patří vojenský hřbitov s ossariem, neboli kostnicí, která je věnována památce padlých vojáků během prusko–rakouské války z roku 1866. Památník byl

¹⁶⁴ Informace o historii evangelického sboru v Hradci králové, nebo aktuální informace o dění v kostele, lze dohledat na internetových stránkách sboru (<http://hradec-kralove.evangnet.cz/drupal/>, vyhledáno 12. 5. 2013).

vystavěn za podpory spolku Komitét 1866, který byl založen v roce 1888.¹⁶⁵ Hřbitov a hřbitovní kaple byly navrženy jako památný komplex padlým vojákům, jejichž ostatky jsou uloženy pod kaplí v kostnici. Ossarium bylo postaveno v letech 1904 až 1905 jako jednolodní hřbitovní kaple na obdélném půdorysu.¹⁶⁶ Kaple je zasvěcena památce apoštolů sv. Petra a Pavla.¹⁶⁷ Architektem kbelnického ossaria byl pravděpodobně Václav Weinzettel (1862–1930), který byl ředitelem střední průmyslové školy v Hořicích.¹⁶⁸ Stavbu realizovala firma Jana Mareše z Jičína.

Hlavní průčelí kostnice, jež je bohatě zdobeno secesním dekorem, tvoří mohutný portál, který je vyzdvižen na sedm schodů. Hlavní dekorativně pojatý vchod kryje předsunutý oblouk, na který navazuje výrazný stupňovitý štít na vrcholu osazený sochou Anděla míru od Václava Suchomela, v ploše štítu zdobený reliéfem kříže s paprsky. Po stranách hlavního průčelí jsou umístěny vysoké nárožní pylony, které jsou v úrovni štítu prolomeny obdélným oknem s florálním dekorem. Nárožní věže jsou zakončeny kamennými kříži na vrcholu, které jsou osazeny na odstupňovaném soklu, jež je u paty reliéfně ozdoben girlandovým věncem. Boční stěny kostnice jsou prolomeny vždy dvěma potrojnými okny. Kostnice je zastřešena sedlovou střechou. Prostor kaple je od lodi snižen a zakončen menším odstupňovaným tympanonem. Sochařskou výzdobu kaple provedli žáci hořické kamenosochařské školy a Václav Suchomel.¹⁶⁹ Interiér kaple je prostý. Obdélný prostor lodi je zaplněn dřevěnými lavicemi, loď je od kněžiště oddělena výrazným obloukem. V závěru je umístěn jednoduchý dřevěný oltář s vzesupným oltářním nástavcem, na vrcholu osazený dřevěným krucifixem. Oltář je pravděpodobně dílem žáků truhlářské školy v Chrudimi, svícny pro kapli provedli žáci průmyslové školy v Hradci Králové.¹⁷⁰ Kaple byla vysvěcena 29. června 1906.¹⁷¹ Ossarium v Kbelnici u Jičína je jednou z pozoruhodných staveb reprezentující funerální sakrální stavby postavené ve stylu secese. Kaple není nikterak velkou stavbou, ale svým pojetím exteriéru, převážně pak hlavního průčelí, ji lze řadit mezi zajímavé secesní stavby, které by bylo zapotřebí dále

¹⁶⁵ komitet.1866.cz, vyhledáno 9. 5. 2013.

¹⁶⁶ LUKEŠ 2003, 221.

¹⁶⁷ LUKEŠ/PANOCH 2008, 18

¹⁶⁸ Václav Weinzettel vystudoval pozemní stavitelství na České technice. Od roku 1902 byl učitelem na Hořické umělecko průmyslové škole, kde se stal později ředitelem (VLČEK 2004, 708).

¹⁶⁹ LUKEŠ 2003, 221.

¹⁷⁰ <http://www.mistnidedictviceskyraj.cz/index.php?page=266&idp=32&idrr=&str=1&lang=cz&task=detail&sm=#fotogalerie>, vyhledáno 10. 5. 2013.

¹⁷¹ ULRYCHOVÁ/KRSEK 1996, 21.

podrobit důkladnějšímu bádání. Do katalogu diplomové práce jsem ossarium nakonec nezařadila především z důvodu funerální funkce stavby.

Zdeněk Lukeš ve svém článku ve sborníku *Bůh a Bohové* řadí mezi secesní sakrální architekturu také *modlitebnu Českobratrské církve v Jičíně*¹⁷² Modlitebna byla postavena jako součást obytné vily Bohuslava Marečka. Výstavba proběhla v letech 1906 až 1908 podle návrhů architekta Emila Králíčka. Jedná se však o malý sakrální prostor, který svým zpracováním odkazuje k novobaroknímu tvarosloví.

4.3 Okruh jižních Čech

Území jižních Čech je oproti ostatním územím v mnohém rozdílné, neboť jižní Čechy jsou v naší republice oblastí, která byla vždy více zemědělsky zaměřená a velká města nebyla průmyslovými centry jako například Plzeň, Liberec a další. Jihočeský kraj lze charakterizovat spíše jako venkovský a tradiční s důrazem na krajinu. Z architektonického pohledu lze rozdělit architekturu venkova, která se hlásí především k tradicím a využívá historických slohů v čele s renesancí a barokem, kdy se největším fenoménem architektury jihočeské vesnice stává „selské baroko.“ Architektura měst jako jsou České Budějovice, Jindřichův Hradec, Tábor, Strakonice a další je utvářena také historickým základem, který dosahoval největšího rozvoje v době renesance. Právě silný odkaz místní historické architektury je jedním z důvodů, proč se tato města na přelomu 19. a 20. století nepřestavovala a nemodernizovala v takovém rozsahu, jako například Hradec Králové nebo Praha, a proč si města uchovala svůj historický ráz.

Dalším činitelem vývoje architektury jižních Čech bylo působení šlechtických rodů, které sice podporovaly stavební rozvoj kraje, ale jako architektonický styl preferovaly také historizující slohy, převážně pak sloh neogotický.¹⁷³ Secesní architektura se v tomto prostředí prosazovala pomalu a spíše v solitérních realizacích. Významná je například stavba Máchovy vily v Bechyni od Jana Kotěry. Sakrální architektury se však secesní tvarosloví v jižních Čechách nijak dramaticky nedotklo, pravděpodobně také z důvodu velkého množství již existujících katolických kostelů v barokním nebo starším slohu. Pokud se secesní tvarosloví objevuje, jedná se převážně o stavby evangelické církve.

¹⁷² LUKEŠ 2003, 222.

¹⁷³ VYBÍRAL 1999, 166.

Zajímavou stavbou je například *evangelická modlitebna v Jindřichově Hradci*. [40] Byla vystavěna v roce 1906 podle návrhu stavitele Matěje Blechy z Prahy. Stavbu provedl stavitel z Jindřichova Hradce František Černý. Zajímavostí je, že návrh na kostel zaslal také Jan Kotěra, jehož návrh nebyl nakonec vybrán, a to především z důvodu finanční náročnosti.¹⁷⁴ Modlitebna byla hotova již v září 1906, slavnost svěcení kostela se konala 28. září.¹⁷⁵

Jedná se o jednodílnou stavbu se secesními prvky, inspirovanou gotickým tvaroslovím a prvky folklorismu. Hlavní průčelí modlitebny je situováno do ulice severojižním směrem. Dominantou průčelí je předsunutý rizalit s hlavním vstupem do kostela, který nese novogotické prvky, převážně ve tvaru dveří, jež jsou zakončeny lomeným obloukem. Nad obloukem je vyveden sgrafitový nápis s reliéfem kalicha. Rizalit je ve výšce prvního patra prolomen obdélnými okénky a zakončen stanovou střešou s lucernou, střecha je podpírána dřevěnou konstrukcí. Hlavní průčelí je po pravé straně rizalitu prolomeno třemi dvojitými okny, která svou výškou zasahují do střechy kostela a vytváří tak specifický tvar střechy. Okna jsou zakončena geometricky zjednodušeným lomeným obloukem. Mezi okny vystupují ze země kamenné opěráky, které dosahují do poloviny oken. Nad opěráky je pod střechou opět dřevěná konstrukce. Po levé straně vstupního rizalitu jsou prolomena ve výšce empory dvě obdélná okénka. Presbytář kostela se nachází na severní straně, není však původní, byl přistavěn až v 50. letech 20. století.¹⁷⁶ Budova fary přiléhá ke kostelu z jihozápadní strany. Byla postavena až v roce 1929. V roce 1979 proběhla rozsáhlá přestavba interiéru, tudíž se z původního vnitřního vybavení mnoho nedochovalo.¹⁷⁷

Kostel je u země obehnán kamenným soklem. Kamenné obložení na opěrácích odkazuje na neogotický styl, stejně jako zakončení oken a hlavního vstupu. Dřevěné prvky pod střechou odkazují také na folklorní vlivy. Jindřichohradecká modlitebna je zajímavou stavbou, jež kombinuje prvky historismu, folkloru a secesního tvarosloví, které se promítá například u asymetrického umístění vstupu, či využíváním kontrastu hrubých kamenných ploch a hladké omítky. Svým vzezřením je kostel podobný pražskému kostelu sv. Vojtěcha v Libni, který je také propojen s osobností Matěje Blechy.

¹⁷⁴ FIALOVÁ 2006, 8.

¹⁷⁵ <http://jindrichuv-hradec.evangnet.cz/node/46>, vyhledáno 15. 5. 2013.

¹⁷⁶ FIALOVÁ 2006, 9.

¹⁷⁷ <http://jindrichuv-hradec.evangnet.cz/node/46>, vyhledáno 15. 5. 2013.

Nedaleko Jindřichova Hradce lze nalézt malý *evangelický kostel v obci Strmilov*, [41] který byl vystavěn v letech 1914–1915 a svým tvaroslovím jej lze zařadit také mezi secesní sakrální stavby. Jedná se o menší jednolodní stavbu svým tvaroslovím vesměs prostou. Nejvýrazněji se k secesnímu tvarosloví hlásí hlavní průčelí kostela, které je tvořeno strohým, geometricky zpracovaným vstupem s trojúhelníkovým tympanonem. Nad vchodem jsou po stranách prolomena vždy tři malá obdélná okénka. Kostelní průčelí završuje relativně široký trojúhelníkový štít, který je v nároží zdoben kamenným zakončením. Za štítem je ve vrcholu věže umístěn osmiboký sanktusník. Na bočních průčelích jsou použita netradiční okna ve tvaru klíčové dírky. Nad nimi jsou opět tři malá okénka. Hmotu vystouplého zdiva zakončuje dvakrát zalomený štít. Boční průčelí dále pokračují dvojicí obdélných oken s obloukovým zakončením, mezi kterými jsou umístěny venkovní opěráky, jenž pokračují také v prostoru závěru. Zakončení je trojboké s oknem na každé straně. Kostelík obíhá kamenný sokl.

Zajímavou stavbou je také *evangelický kostel v Soběslavi*, [42] který byl postaven až v roce 1925. Přesto vykazuje prvky pozdně secesního tvarosloví. Kostel je zajímavý především svým hlavním průčelím, kterému dominuje obloukově vystouplá vstupní předsíň. Hlavní vstup do kostela je vyvýšen na pět schodů, dveře jsou orámovány antikizujícími polosloupky s výrazným rovným překladem. Vedle vstupu je po obou stranách úzké oválné okénko. Za vystouplou předsíní je v průčelí prolomeno velké obloukové okno rámované lizénovým dekorem. Vysoký odstupňovaný štít, je také dekorován lizénovým rámcem obloučkového vlysu, který odkazuje k vlivům renesančních městských domů.

Ze sakrálních staveb lze zmínit také evangelický kostel, zvaný *Husův sbor v Českých Budějovicích*. [43] Stavba chrámu je prostorná a svým tvaroslovím odkazující k pozdní moderně s náznaky rondokubismu. Využívá však také stavební prvky inspirované renesancí a je jakýmsi představitelem „předfunkcionalistických“ chrámů, které později hojně vznikaly právě pro evangelickou církev. Tento kostel byl postaven až v roce 1924. Architektem tohoto kostela byl Tomáš Šaška z Prahy. Stavbu prováděl budějovický stavitel Taverný. Interiér kostela je zajímavý svou sochařskou výzdobou, která je dílem Františka Bílka.¹⁷⁸

¹⁷⁸ <http://www.slavnevilky.cz/stavby/stavby-ceskych-budejovic/husuv-sbor>, vyhledáno 12. 5. 2013.

4.4 Okruh západních Čech

Hlavním centrem západních Čech byla vždy Plzeň, jež se na přelomu 19. a 20. století rozvíjela převážně v průmyslové zóně, kterou zastupovaly Škodovy závody. Plzeň procházela od 90. let 19. století velkým stavebním rozvojem. Nejenže byla obchodním a dopravním uzlem na železnici, ale stala se také jedním z nejprůmyslovějších měst Rakouska–Uherska.¹⁷⁹ Rozvoj průmyslu se projevoval také ve velkém přílivu nových obyvatel a nutném stavebnímu rozmachu. Bylo zapotřebí vystavět velké množství činžovních domů, ale také veřejných budov jako jsou muzea, divadla, nádraží nebo církevní stavby. Plzeň v této době také rozšiřovala svá území na okolní předměstí, která pak spojovala se starým městem.

Mezi významné architekty spojené s Plzní patří Jan Kotěra. Pro Plzeň předložil, mimo jiných staveb, také *návrh na přestavbu kostela sv. Jiří v Doubravce*, [44] který vypracoval v letech 1899–1903. Počítal s relativně náročnou úpravou, kde nejvýraznějším prvkem stavby měla být zvonice kostela, kterou měla zakončovat střešní baň ve tvaru koule s rohovými pilíři. Zde je možné vysledovat podobnost s listovou kupolí pavilonu Secese ve Vídni od Josefa Maria Olbricha.¹⁸⁰ [5]

V rámci této práce je možné zmínit také významný počín interiérové výzdoby ve stylu secese v chrámu sv. Bartoloměje, kde byla v letech 1879 až 1923 prováděna rekonstrukce kostela po ničující vichřici v roce 1870. Mezi prováděcími architekty byl také Josef Mocker nebo Kamil Hilbert. Během rekonstrukce stavby byla provedena vitrážová okna chrámu a z velké části nově vystavěna Štenberská kaple, do níž byl umístěn tzv. Český oltář od Jana Kastnera.¹⁸¹

Jelikož se v rychle rozvíjející Plzni nacházela na přelomu 19. a 20. století pouze jedna farnost u kostela sv. Bartoloměje v centru města, bylo zapotřebí stavby nového kostela. Plzeň byla, již z historického hlediska, z větší části katolického vyznání a bylo tedy rozhodnuto o stavbě dvou nových chrámů. Kostela sv. Jana Nepomuckého na dnešním Chodském náměstí a kostela Panny Marie Růžencové na Jiráskově náměstí.

¹⁷⁹ DOMANICKÝ/JEDLIČKOVÁ 2005, 10.

¹⁸⁰ Podobný architektonický prvek lze v Plzni nalézt také na Kestránkově vile od architekta Františka Krásného (DOMANICKÝ/JEDLIČKOVÁ 2005, 29–30).

¹⁸¹ Český oltář od Jana Kastnera byl exponátem Světové výstavy v Paříži v roce 1900. Oltář byl do kaple instalován v roce 1824, (DOMANICKÝ/JEDLIČKOVÁ 2005, 109–112).

Prvně zmíněný chrám byl vystavěn v novorománském stylu v letech 1908 až 1911. Návrhy a realizaci stavby byla pověřena firma Müller a Kapsa.¹⁸²

Druhým novým kostelem v Plzni se stal **chrám Panny Marie Růžencové s klášteřem dominikánského řádu**. [105] Kostel je vystavěn ve stylu pozdní secese, jejíž prvky doplňuje novobarokní tvarosloví. Komplex zabírá většinu prostoru Jiráskova náměstí a tvoří tak jeho dominantu. Jako architekt kostela a kláštera byl vybrán Anton Möller z Varnsdorfu¹⁸³, stavbu vedl Eduard Sochor.

V ročence dominikánského kláštera je uvedeno, že architekt Anton Möller z Varnsdorfu byl vybrán především pro svou rozsáhlou zkušenost se stavbou kostelů.¹⁸⁴ Mimo kostel Panny Marie Růžencové v Plzni projektoval Anton Möller v západočeském kraji kostel, který se nachází v obci Mořiny u Aše. Jedná se jednolodní stavbu **kostel sv Karla Boromejského** [45] vystavěnou v roce 1912. Dominantou kostela ne vysoká zvonová věž umístěna na levé straně závěru kostela. Vstupní průčelí tvoří odstupňovaný portikus nesený dvěma pilíři. Kostel je obehnán vysokým kamenným soklem, dále je tvořen kontrastním omítnutím a opět pásem kamenného obložení na věži. Tvarosloví kostela odkazuje k novobaroknímu tvarosloví s prvky secese. Téměř identický kostel se nachází v Rybníšti v severních Čechách.

Další významnou osobností, která se také podílela na stavbě kostela Panny Marie Růžencové, byl již zmíněný Eduard Sochor (1862–1947).¹⁸⁵ Tento architekt byl pro

¹⁸² DOMANICKÝ/JEDLIČKOVÁ 2005, 113–117.

¹⁸³ Anton Möller je prozatím velice málo prostudovanou osobností. Jedná se o architekta, který pracoval převážně ve Varnsdorfu, kde projektoval několik významných městských staveb a zabýval se také sakrální architekturou. V ročence dominikánského kláštera je uvedeno, že architekt Anton Möller z Varnsdorfu byl vybrán především pro svou rozsáhlou zkušenost se stavbou kostelů. Je zaznamenán jako městský stavitel ve Varnsdorfu, v roce 1897 doložen jako stavitel a projektant městských jatek. Stejně tak projektoval v roce 1900 plány na rozšíření jatek v Jablonci nad Nisou. Ve Varnsdorfu postavil tzv. „Hrádek“, restauraci s rozhlednou, kterou nechali vybudovat členové varnsdorfské sekce Horského spolku pro nejsevernější Čechy. Stavba byla zahájena v roce 1903. Slavnostně byla restaurace s rozhlednou, vysokou 29 metrů, otevřena v roce 1904. Podle Möllerova návrhu byla projektována také rozhledna císaře Františka Josefa na Vraním vrchu, která je vysoká 16 metrů, a jejíž stavba byla zahájena v roce 1907 (VLČEK 1994, 433).

¹⁸⁴ Mezi významné sakrální stavby Antona Möllera patří kostel svatého Karla Boromejského, zvaný též kostel „bez věže“ ve Varnsdorfu. Byl postaven v novogotickém slohu v letech 1904 až 1912. Kostel se nazývá „bez věže“, jelikož hlavní věž kostela nebyla dostavena, pravděpodobně kvůli nedostatku financí, (HOLEČEK 2003, 161).

¹⁸⁵ Eduard Sochor studoval na České technice v Praze, dále pokračoval ve studiích v Berlíně a ve Vídni. Během studia podnikl několik stipendijních cest. Ve Francii byl zaměstnán v pařížském ateliéru u Anatola de Baudota. Velkou část života prožil v Řevnicích u Prahy. Stavební realizace Eduarda Sochora jsou rozmístěny po celém území České republiky, proto je složité tuto osobnost zařadit do konkrétnějšího územního celku. Architektonická práce Eduarda Sochora zahrnuje jak profánní stavby, tak architekturu sakrální, novostavby, ale také rekonstrukce nebo stavitelskou činnost podle plánů jiných architektů. Těžištěm práce Eduarda Sochora je především sakrální architektura. V roce 1895 projektoval Eduard Sochor dřevěný kostelík pro Národopisnou výstavu konanou v Praze. V letech 1889 až 1900 realizoval evangelickou modlitebnu v Koperníkově ulici v Praze, letech 1896–1898 byl postaven kostel Zvěstování

stavbu kostela přizván jako stavební dozor a stavitel chrámu. Přesto je pravděpodobné, že měl vliv na realizaci kostela, snad na vybavení interiéru, především pak hlavního oltáře, kde je prokazatelná spolupráce s Beuronskou uměleckou školou. S architektem Antonem Möllem spolupracoval také při stavbě již zmíněného kostela sv. Josefa v Rybništi.¹⁸⁶

V rámci území západních Čech je možné mezi secesní stavby zařadit také velice málo zmapované evangelické kostely. Jedním z nich je *evangelický kostel v Chodově*, [46] který nechal v letech 1906–1907 postavit evangelický sbor augsburského vyznání, jenž vznikl v Chodově v roce 1900.¹⁸⁷ Na dobové pohlednici vydané k položení základního kamene 4. července 1906 je uveden architekt Julius Zeissig.¹⁸⁸ Jedná se o sakrální stavbu menších rozměrů projektovanou na obdélném půdorysu s výraznou věží v ose kostela. Do kostela se vstupuje na boku umístěnou předsíní. Evangelický kostel vykazuje výrazné tvarosloví novorománského slohu s prvky secesního dekoru.

4.5 Okruh středních Čech

Praha byla kolem roku 1900 hlavním městem českých zemí spadajících tehdy pod Rakousko–Uhersko ovládané z Vídně a na přelomu 19. a 20. století se začínala pozvolna stávat evropskou metropolí. Stavební rozvoj města úzce souvisel nejen s přílivem nových obyvatel do metropole, ale také do okolních měst a předměstí, která se definitivně začlenila do Velké Prahy až v roce 1922.¹⁸⁹ Do té doby byla Praha dělena na osm městských částí, ke kterým byly postupně přiřazovány Vinohrady, Žižkov, Karlín a Smíchov.

Panně Marii v Úhonicích. Kostel je v novorománském stylu. Významnou stavbou, která již používá secesního tvarosloví, je kostel Božského srdce Páně v Hodslavicích. Stavba byla realizována v letech 1905 až 1906, podle návrhů z roku 1898, a je opět propojena s Beuronskou výtvarnou školou, která realizovala výmalbu kostela. Další významnou realizací je kaple blahoslaveného Sarkandra v Olomouci z roku 1909. Jedná se o centrální stavbu s novobarokním tvaroslovím a prvky secese. Významnou stavbou ve stylu pozdní secese je kostel Sv. Anny na Žižkově. Tato stavba již odkazuje k prvkům geometrické secese a moderny, byla postavena v roce 1913. Stavbě bude věnován větší prostor v kapitole Oblasti středočeského kraje a následně v katalogu této práce. Eduard Sochor realizoval také rekonstrukce a přestavby sakrálních prostor. Kostel sv. Mořice a Panny Marie v Řevnicích prošel rekonstrukcí v letech 1904 až 1905, další prací byla renovace kostela Nejsvětější Trojice u hradu Rábí nebo úprava kostela sv. Víta v Tuchoměřicích (VLČEK 2004, 606).

¹⁸⁶ LUKEŠ 2003, 223.

¹⁸⁷ NEŠPOR 2009, 190.

¹⁸⁸ <http://www.ccechodov.estranky.cz/fotoalbum/historie/historicke-fota/>, vyhledáno 9. 6. 2013.

¹⁸⁹ SVOBODA/LUKEŠ/HAVLOVÁ 2007, 9.

Stavba nových veřejných budov byla manifestací českého národa proti vídeňské nadvládě. V posledním desetiletí 19. století byla nově vznikající architektura Prahy povětšinou projektována v historizujícím stylu. Preferována byla novorenesance, která odkazovala k české architektonické tradici a stala se jakýmsi nositelem vlasteneckých idejí. Stavební rozvoj Prahy byl podnícen mnoha asanacemi staré zástavby a zbořením pražských hradeb. Tím se mohla připojit města jako Vinohrady nebo Smíchov ke staré Praze a zastavět proluky vniklé po zbořených částech. Příliv obyvatel bylo třeba usměrnit do nově vznikajících několikapatrových činžovních domů. S rozvojem tohoto typu bydlení bylo zapotřebí vystavět také technické zázemí města jako kanalizace, vodovody, nové vodárny, ale také městské tržnice, mosty, školy nebo nádraží. Tento rychlý urbanistický vývoj města umožňovaly nové stavební materiály jako železobeton a ocelové konstrukce, které byly představeny na Jubilejní výstavě konané v Praze v roce 1891. Také Národopisná výstava, která se konala v Praze v roce 1895 přilákala do města mnoho nových návštěvníků i obyvatel.

Na základě těchto skutečností se začal architektonický styl nových pražských budov kolem roku 1900 pozvolna proměňovat z přísného historismu, přes historizující eklektismus, k nově nastupující secesi. Nových civilních budov v secesním slohu vznikalo na území Prahy nepřehledné množství. Stavební rozvoj města se dotkl také sakrálních staveb, povětšinou římsko-katolické církve, která jinak preferovala historizující styly. V druhé polovině 19. století byly realizovány velké stavební projekty, jakými byly kostel sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně, kostel sv. Václava na Smíchově, kostel sv. Ludmily na Vinohradech a především dostavba katedrály sv. Víta na Pražském hradě. Ta probíhala mezi léty 1873–1929 převážně pod vedením Josefa Mockera a následně Kamila Hilberta. V Praze vznikaly také menší sakrální stavby, převážně však v historizujících stylech. I přes to se pozvolna objevují sakrální stavby v secesním stylu.

První secesní církevní stavbou v Praze, silně ovlivněnou folklorismem, byl **kostel sv Vojtěcha v Libni [82]** od architekta Emila Králíčka (1877–1930), jenž byl postavený v letech 1904 až 1905.¹⁹⁰ Kostel vystavěla firma Matěje Blechy

¹⁹⁰ Emil Králíček absolvoval Stavební průmyslovou školu v Praze u Antonína Balšánka, kde se seznámil s historizující architekturou. Poté odešel do Darmstadtu, kde působil v atelieru Josefa Maria Olbricha. V roce 1903 se vrátil do Prahy a nastoupil jako architekt u firmy Matěje Blechy. Během první světové války působil na frontě, po návratu založil vlastní společnost Králíček – Šolc. V roce 1930 spáchal sebevraždu (VLČEK 2004, 333–334).

z Karlína, v níž Emil Králíček od roku 1903 pracoval jako architekt.¹⁹¹ V prvním období své tvorby spolupracoval na mnoha návrzích pro Blechovu firmu s dekorátérem Celdou Kloučkem.¹⁹² V počátcích byla Králíčková tvorba ovlivněna florální secesí, postupně se však začal architektův rukopis více zjednodušovat a stylizovat do geometrické secese. Kostel sv. Vojtěcha měl být pouze provizorní stavbou projektovanou zhruba na deset let. Z tohoto důvodu bylo jako stavební materiál použito převážně dřevo. Kostel byl pojat jako halový prostor, podpěrami opticky rozdělený do trojlodí. Vybavení kostela je jednoduché, exteriér kostela je bez výrazného dekoru, v interiéru lze vysledovat inspiraci folklorním uměním.

Kolem roku 1910 se v Králíčkově tvorbě začala prosazovat geometrizace secesního dekoru, což je patrné například na libeňské sokolovně, nebo u stavby Adamovy lékárny na Václavském náměstí, kde se již geometrický dekor prosadil výrazněji a Králíček zde využil také kontrastu omítek a zdiva v průčelí budovy. Kolem roku 1912 je v Králíčkově tvorbě již zřetelný vliv kubismu, který se projevil nejen u domu Diamant, ale také v úpravě prostoru před Adamovou lékárnou směrem do Jungmannova náměstí, kde projektoval kubistickou lampu. Do pozdějšího období Králíčkovy tvorby lze zařadit také *Betlémskou kapli na Žižkově* [47] Kaple byla postavena v letech 1912–1913 ve stylu geometrické secese s převládajícími kubistickými prvky.¹⁹³ Modlitebna, od roku 1920 patřící Českobratrské církvi evangelické, byla projektována jako první evangelická modlitebna na území Žižkova. Nachází se ve dvoře činžovního domu a je koncipována jako malý sakrální prostor na obdélném půdorysu. Vstupní průčelí je tvořeno výrazným geometrickým vstupním portálem, který je vyvýšen na tři schody. Ve štítu nad dveřmi je znázorněn beránek Boží. Nad vstupem do modlitebny probíhá ve výšce portálového zakončení římsa, na kterou nasedá obdélný průčelní štít uprostřed osazený štukovým nápisem a po stranách dvěma bustami v šestibokých výklencích. Na ose průčelí je osazen zlatý kalich. V úrovni sálu je nad obdélné průčelí umístěn nízký zaoblený štít. Zvonice byla ke kostelu přistavena v pozdějších letech.¹⁹⁴ Interiér

¹⁹¹ Matěj Blecha (1861–1919), studoval na pražské a vídeňské polytechnice, dále pokračoval ve studiích ve Vídni na Akademii umění. Po studiích nastoupil do rodinné firmy Blecha, kterou vedl společně s bratry a kterou po jejich smrti v roce 1902 převzal. Firma Matěje Blechy projektovala činžovní domy, rodinné vily, ale také technické stavby. Pro Firmu pracovalo mnoho projektantů, kteří se však většinou pod návrhy nepodepisovali, tudíž je jejich autorství často obtížně dohátatelné (VLČEK 2004, 69–71).

¹⁹² LUKEŠ/SVOBODA 1984.

¹⁹³ LUKEŠ/HAVLOVÁ/HNIDKOVÁ 2005, 69.

¹⁹⁴ ČEJKOVÁ 2011, 19.

modlitebny je jednoduchý, zdoben pouze geometrickou dekorativní malbou stěn.¹⁹⁵ Ve středu oltářní stěny je výklenek s kamennou kazatelnou zdobenou kubistickým, reliéfem.¹⁹⁶ Modlitebna je zastřešena plochým stropem. Tato nevelká stavba tak představuje pozvolný přestup Emila Králíčka od pozdní geometrické secese k moderně s kubistickými prvky.¹⁹⁷

Druhou významnou stavbou v secesním stylu je **kostel sv. Anny na Žižkově**. [100] Chrám byl postaven v roce 1911. Projektoval jej architekt a stavitel Eduard Sochor. Stavba již vykazuje prvky pozdní geometrické secese s přechodem do moderny. Z exteriéru je stavba tvarově jednoduchá. Hlavnímu průčelí dominuje velké trojité okno s pětibokým geometrickým zakončením. V interiéru je kostel pojat jako plohostropé trojlodí. Hlavní loď od presbytáře odděluje mohutný vítězný oblouk s pětibokým geometrickým klenutím, které se v tvarosloví kostela mnohokrát opakuje. Výzdoba kostela je úzce propojena s Beuronskou uměleckou školou, a to především výmalbou presbytáře. U kostela byl v roce 1916 založen klášter karmelitánského řádu, který si vystavěl řádový dům podle návrhů architekta Antonína Procházky.¹⁹⁸

Nejmladší secesní sakrální stavbou v Praze je **kostel sv. Václava v Bohnicích**, [108] který je součástí psychiatrické léčebny. Kostel byl projektován Václavem Roštlapilem (1856–1930).¹⁹⁹ a měl být součástí rozsáhlého komplexu budov areálu léčebny. Tento komplex léčebných pavilonů byl projektován v roce 1906, ale kompletně byl hotov až ve dvacátých letech 20. století. Na stavbě kostela sv. Václava v Bohnicích spolupracoval se stavitelem Václavem Nekvasilem (1840–1906).²⁰⁰ Kostel byl vystavěn na vyvýšeném místě tak, aby tvořil dominantu celého areálu. Je zde patrná inspirace ústavním kostelem Otto Wagnera ve Vídni, a to nejen svým umístěním, ale také tvarovou podobností například u zastřešení věže. Kostel byl projektován ve stylu pozdní

¹⁹⁵ Dnešní výmalba Betlémské kaple je replikou původní výmalby. Nová malba byla provedena v roce 1992 během rekonstrukce celé kaple (<http://zizkov1.evangnet.cz/p1hl.html>, vyhledáno 3. 5. 2013), srov. (<http://www.volny.cz/cce.zizkov/004c.shtml>, vyhledáno 3. 5. 2013).

¹⁹⁷ LUKEŠ/HAVLOVÁ 2006, 60

¹⁹⁸ OUTRATA 1997, 124.

¹⁹⁹ Václav Roštlapil studoval nejdříve na pražské technice, dále pak ve Vídni. Po studiích pracoval v Praze. Václav Roštlapil byl také autorem budov Strakovy akademie, dnes sídla vlády České republiky, dále projektoval budovu Akademie výtvarných umění a několik staveb v rodném Kostelci nad Orlicí (VLČEK 2004, 51).

²⁰⁰ Václav Nekvasil, architekt a stavitel, roku 1862 vystudoval vysokou technickou školu v Praze. V 70 letech 19. století založil vlastní stavební firmu V. Nekvasil stavitel z Karlína., a soustředil se převážně na stavbu cukrovarů, průmyslových budov, ale také činžovních domů. Václav Nekvasil byl také činný na poli politickém, roku 1887 se stal poslancem Zemského sněmu, byl aktivním organizátorem Jubilejní výstavy v Praze v roce 1891. Po jeho smrti v roce 1906 převzal firmu jeho syn Otakar Nekvasil (WEGER 1928).

secese s neorenesančními prvky na půdorysu latinského kříže. Na výzdobě kostela se podílela celá řada významných umělců.

Zajímavou stavbou byla také *pohřební kaple umístěná v areálu bohnické léčebny [49]* u hřbitova, na němž se pochovávali pacienti ústavu do roku 1950. Jednalo se o malou kapli, která měla soužit také jako mauzoleum padlým vojákům v první světové válce.²⁰¹ Kaple byla postavena v roce 1909 ve stylu geometrické secese, což bylo patrné hlavně na vysokém trojúhelníkovém průčelním štítu, který byl prolomen potrojným podélným oknem. Otázkou zůstává autorství kaple, které by mělo být s ohledem na projekt celé psychiatrické léčebny připsáno snad také Václavu Roštlapilovi. Hřbitovní kaple je dnes bohužel zdevastovaná.²⁰²

S osobnost Václava Nekvasila souvisí také *kostel sv. Václava v Horních Beřkovicích. [50]* Václav Nekvasil je u této realizace uváděný jako stavitel. Základní kámen byl položen v roce 1915, stavba dokončena až v roce 1920.²⁰³ Vysvěcení kostela se konalo v roce 1942. Jedná se, podobně jako u kostela sv. Václava v Bohnicích, o kostel pro areál psychiatrické léčebny. Svou hmotou přiléhá kostel k budově kláštera, který byl vystavěn mezi léty 1915–1920. V roce 1959 byl kostel zrušen a nadále využíván jako kulturní dům.²⁰⁴ V roce 2009 byl kostel restaurován a otevřen jako kulturní centrum.²⁰⁵

Kostel byl projektován pro 300 osob. Prostor kostela by uzpůsoben potřebám ústavu například tím, že byly odděleny vstupy pro muže a ženy. Pro personál byla vyhrazena kruchta kostela se samostatným vchodem. Kostel má centrální půdorys latinského kříže a výrazné hlavní průčelí nesoucí secesní prvky. K secesnímu pojetí stavby odkazuje především tvarosloví štítu kostela, uspořádání hmot schodišťových rizalitů a hlavního vchodu společně s vysokou kamennou bosáží rohů a vysokým soklem kolem celé stavby.

Významnou secesní sakrální stavbu nalezneme také západním směrem od Prahy. Jedná se o *kostel sv. Jana Nepomuckého ve Štěchovicích, [99]* jež byl vystavěn podle návrhu Kamila Hilberta (1869–1933).²⁰⁶ Stavba chrámu byla realizována

²⁰¹ KOVÁŘÍK 1996, 103.

²⁰² [Bohnice. In: http://www.znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=16865](http://www.znicenekostely.cz/index.php?load=detail&id=16865), vyhledáno 3. 5. 2013.

²⁰⁴ KŇAZOVČÍK 2011, 28.

²⁰⁵ <http://www.centrumbezkovice.cz/>, vyhledáno 9. 6. 2013.

²⁰⁶ Kamil Hilbert, architekt a restaurátor, vystudoval Akademii výtvarných umění ve Vídni. Po studiích se pracoval v Praze, v roce 1899 pokračoval v dostavbě katedrály sv. Víta na Pražském hradě, kterou převzal od Josefa Mockera. Dostavbu katedrály dokončil až v roce 1929. Prováděl ji s ohledem na teorie památkové péče, navazující na Maxe Dvořáka a Aloise Riegla. Restaurování a památkové péči se věnoval

v letech 1911–1913. Kostel je považován za jednu z nejznámějších secesních sakrálních staveb v Čechách. Této realizaci již bylo věnováno několik odborných prací. Kamil Hilbert projektoval kostel ve Štěchovicích v několika návrhových studiích, které se od sebe v mnohém odlišují. První návrhy z roku 1906 nesou mnohem více secesního tvarosloví, než-li samotná realizace kostela. Ve všech návrzích vychází Hilbert z románské trojlodní baziliky. Mění pouze hlavní průčelí kostela a tvar věže. Přesto jsou zde patrné vlivy románského umění a Byzance, stejně jako umění lidového. Vlivy byzantského umění jsou pak nejvíce patrné v interiéru chrámu.

V rámci území středních Čech je možné zmínit také *evangelický kostel v Pečkách*, který byl vystavěn v letech 1915–1917, podle návrhu architekta Oldřicha Lisky. Jedná se o stavbu moderny v kombinaci s prvky kubismu.²⁰⁷ Kostel je dochován v původním stavu a jeho interiér nebyl nijak upravován. Veškerý inventář v kostele navrhl Oldřich Liska.²⁰⁸ Kostel je součástí komplexu budovy fary a vysoké věže. Obdobnou koncepci zvolil Oldřich Liska také u evangelického chrámu v Hradci Králové. Dominantním prvkem je velký sál modlitebny a vysoká hodinová věž, která je spojnicí mezi budovou fary a přednáškovou síní. V exteriéru kostela jsou již viditelné prvky raného kubismu, ale také transformované architektonické články odkazující k antikizujícím vlivům. V některých detailech, například vrchol věže, lze pozorovat jednoduché geometrické prvky, předvíající příchod funkcionalismu.

Velice zajímavý je interiér kostela, [48] který je jedinečným příkladem uceleného pojetí, například v plochém zaklenutí lodi v kombinaci dřevěného kazetování a dekorativních lustrů. Kazatelna, varhany i chrámové lavice jsou sjednoceny kubistickým dekorem. Velice zajímavé je řešení stolu Páně, který Oldřich Liska navrhl ve tvaru kalicha. Kostel v Pečkách je například oproti evangelickému kostelu v Hradci Králové výrazným posunem směrem k individuálnímu pojetí architektury s prvky kubismu.

také u jiných, převážně gotických církevních staveb. Tvorba tohoto architekta by se dala rozdělit do dvou skupin. První skupinu zahrnuje památková a restaurátorská práce, převážně na gotických církevních stavbách, v čele s katedrálou sv. Víta na Pražském hradě. Druhou skupinou Hilbertových staveb jsou běžné realizace, které vycházejí z historizujících stylů, ale také ze secese. Kamil Hilbert projektoval několik činžovních domů v Praze, ale také v Plzni. Secesní prvky se objevují na několika rodinných vilách (VLČEK 2004, 234–235).

²⁰⁷ Spolu s Betlémskou kaplí v Praze na Žižkově je kostel v Pečkách výjimečnou stavbou ve stylu kubismu, tím spíše vzácnou, jelikož kubismus se v sakrální architektuře fakticky nevyskytuje.

²⁰⁸ NEŠPOR 2009, 342.

5 Katalog

V této části diplomové práce budou čtenáři představeny vybrané secesní kostely, které se nacházejí na území Čech. Všechny zde uvedené stavby byly stručně zmíněny v předcházejících kapitolách, kde byly řazeny podle regionu. Zde je již kladen důraz především na kulturně historický význam stavby, na společenský kontext a na osobnost stavebníka.

Katalog je uspořádán chronologicky od nejranějších staveb, které vznikaly kolem roku 1900, po stavby zakládané v roce 1914. Jedná se tak o výčet realizací, na kterých je možné reflektovat vývoj secesní architektury v církevním prostředí katolických a evangelických církví. Jsou zde zahrnuty jak stavby ryze secesní, tak také ty, které nesou určité prvky historismu.

V katalogu jsou uvedeny nejen stavby, které se pravidelně objevují v odborné literatuře a jsou již obecně přijímány jako secesní, ale také realizace méně známé. V některých případech jsou u katalogového hesla zařazeny také stavby, které doplňují konkrétní realizaci. Jedná se například o provizorní kostel, nahrazený stavbou kamennou, nebo návrh kostela, který nebyl z finančních důvodů nakonec realizován, ale je spjat s jinou církevní stavbou. Jsou tak vybrány převážně velké sakrální stavby, které vykazují architektonické prvky kostela. (Mají výrazné vstupní průčelí obvykle doplněné vysokou věží. Většinou se jedná o jednolodní prostor, převážně u evangelických kostelů. Katolické stavby bývají projektovány většinou jako trojlodí.)

U každé stavby, pokud to bylo možné doložit, je uveden architekt a stavitel kostela, dále pak stavebník a datum výstavby. Katalogové heslo obsahuje popis stavby z exteriéru a interiéru, dále popis průběhu stavby i s pozdějšími možnými stavebními úpravami. Zmíněny jsou vždy historické okolnosti výstavby kostela. V závěru hesla je uveden výčet literatury a pramenů společně se seznamem vybrané literatury. Obrazová dokumentace ke konkrétním stavbám je umístěna v obrazové příloze v závěru práce, a to především s ohledem na přehlednost.

5.1 KOSTEL MARTINA LUTHERA v DUCHCOVĚ

Architekt: Julius Willi Gräbner, Rudolf Schilling

Stavitel: W. Kowarschik ze Strak

Stavebník: Spolek pro výstavbu kostela v Duchcově.

Lokalita: Duchcov

Doba stavby: 1899–1902

5.1.1 Popis kostela

Kostel Martina Luthera je vystavěn jako jednodílný sakrální prostor. [53] Stavba je dlouhá 21 metrů a široká 11,5 metru. Věž kostela je vysoká necelých čtyřicet dva metrů.²⁰⁹ Kostel je situován v blízkosti vodní plochy rybníka Barbora a zasazen do krajiny městského lesoparku. Stavba je umístěna mimo hlavní centrum města, přesto tvoří jednu z jeho pohledových dominant. Hmoty průčelí kostela působí čistým dojmem. Symetrii průčelí narušuje přiléhající schodišťová věž na levé straně. Kontrast mezi hladkostí omítky a kamennou výzdobou průčelí zdůrazňuje symboličnost dekoru stavby a upoutává na něj divákovu pozornost. Například symbol pelikána krmícího svá mláďata odkazuje na Ježíše Krista.

Netradičně pojatý hlavní vstup do kostela je vtažen do hmoty průčelí. Dva vstupní oblouky, nesené mohutným sloupem, ústí do malé předsíně vsunuté do hmoty stavby. Zde je následně umístěn hlavní portál do kostela, který svou osou stojí pohledově za středovým sloupem. Sloup nesoucí oblouky venkovní předsíně je zdůrazněn kamennou patkou a kamennou hlavicí zdobenou čtyřmi hlavami andělů v nárožích hlavice, opět v kontrastu s hladkým dřikem sloupu. Vstup do kostela je vyvýšen na šest schodů. Středový sloup nesoucí portál je zapuštěn do hmoty schodů již od pátého stupně. Dveře kostela jsou dřevěné s kovovým kováním. Jejich ostění je zdobeno rostlinným dekorem. Nad dveřmi je umístěna reliéfní nápisová páska se štukovým nápisem GEHET ZU SEINEN THOREN EIN MIT DANKEN.²¹⁰ Ve výši empory je v průčelí kostela prolomeno velké okno, tvořené kruhovou výsečí připomínající tvar ledviny. Dnes je dekorováno strohou vitráží s námětem stromu života. V původní plánové dokumentaci však bylo počítáno ve výzdobě okna s figurou

²⁰⁹ DRBOHLAV 1997, 4.

²¹⁰ V překladu: Vcházejte do bran Jeho s díky učiněným.

Krista v květinové mandorle. [51] Dominantou frontálního průčelí kostela je mohutný průčelní štít, který je tvarován trojitě vzestupným obloučkovým zakončením. Z vrcholu štítu vystupuje mohutný dvojramenný kříž, jehož vodorovná ramena jsou vyvedena ve florálním dekoru. K patě kříže přiléhá reliéf okřídlené hlavy anděla. Na levém nároží kostela je vytažen do výšky štítu úzký polosloup zakončený reliéfním rostlinným dekorem. Ve výši empory je dále v tomto nároží vyveden reliéf pelikána s mláďaty a ve výši přízemí je prolomena nika. Na pravé straně k průčelí kostela přiléhá věž ukrývající schody na emporu. Věž je zakončena střešní bání.

Západní průčelí kostela je tvořeno velkým sdruženým oknem, které vytváří čtyři okenní osy. V přízemí kostela je zakončení jednotlivých oken stejné velikosti, v prvním patře jsou okna zakončena vzestupným obloučkovým prolomením. Mezi jednotlivá okna jsou vloženy kamenné sloupky zdobené dekorativní hlavicí. Od horního okna je vedeno lizénové rámování po stranách celou hmotou zdi přes přízemní okno až k soklu kostela. Po pravé straně tohoto sdruženého okna je prolomena další okenní osa. V přízemí ji tvoří samostatný boční vstup do kostela. V prvním patře je pouze okno zakončené obloukem. Na levé straně tohoto kostelního průčelí je předsunuta hmota velké kostelní věže. Její portál je vyvýšen na pět schodů s kamenným ostěním schodiště. Vstupní portál do věže je zdoben reliéfně dekorovaným ostěním. U paty oblouku portálu jsou umístěny dva štukové medailony s portréty Martina Luthera a Melanchtona. Na místě obloukového klenáku je reliéfně vyveden nápis ES IST IN KEINEM ANDERN HEIL.²¹¹ Nápis je umístěn v oválném medailonu doplněném dekorem listový. Nad vstupem do věže je ve výšce prvního patra prolomeno trojitě sdružené okno s vzestupným obloučkovým zakončením a florálním dekorem. V následujícím patře jsou prolomena dvě úzká podlouhlá obdélníková okénka. Dále je v hlavní ose věže velké obdélné zvonové okno. V posledním patře jsou na rozích věže rozmístěny čtyři malé rohové balkóny s dekorativním zábradlím. Na každé straně věže se nachází hodinové ciferníky. Ve věži jsou umístěny dva zvony. Hlavní zvon je z roku 1901 a zhotovil jej Julius Richard Herold.²¹² Zvon je dekorován florální páskou. Věž kostela je zastřešena třístupňovou věžní bání. Po levé straně věže přiléhá k lodi kostela tubus točitého věžního schodiště, jenž sahá do výše střechy kostela a je zakončen střešní bání. [51] Presbytář chrámu je projektován na půlkruhovém půdorysu.

²¹¹ V překladu: Není v jiném spásy.

²¹² DRBOHLAV 1997, 4.

Je prolomen velkým sdruženým oknem o pěti okenních osách. Mezi okny jsou umístěny kamenné sloupky zakončené hlavicemi s reliéfy zvířat.

K pravé průčelní straně kostela v prostoru presbytáře přiléhá sakristie kostela na obdélném půdorysu. Součástí sakristie byl vstup a prostor pro kotelnu kostela, která byla umístěna ve sklepních prostorách. Vytápění kostela bylo centrálně řízeno z kotelny, odkud byl ohřátý vzduch veden do podzemních horkovzdušných tunelů a průduchy vyveden do prostoru kostelní lodi. Dnes není tento systém vytápění funkční.²¹³ Do sakristie a kotelny kostela vedou dva samostatné vchody. Portál vedoucí do kotelny je dnes zazděn. Druhý vstup do sakristie je zastřešen venkovní předsíní, která je podpírána sloupem. V pravém průčelí kostela jsou prolomeny tři okenní osy. Po stranách jsou umístěna samostatná okna zakončena segmentovým obloukem. Prostřední okenní osu tvoří velké sdružené okno o pěti okenních osách. Sdružené velké okno je tvarově totožné s oknem na opačné straně kostela. Kostel je zastřešen sedlovou střechou. V místech sakristie ze střechy vybíhá vysoký komín kotelny.

5.1.2 Interiér kostela

Interiér kostela působí čistým a prosvětleným dojmem. [54] Bílé plochy zdi kontrastují s dřevěnými prvky klenby a vybavením kostelní lodi. Dalším kontrastním prvkem je čistota zdi se štukovou florální výzdobou. Po vstupu do kostela se návštěvník ocitne v prostorném podkruchtí. Kruchta je nesena dvěma zděnými pilíři. Čisté dřívky pilířů kontrastují s hlavicemi, které dekoruje štukový reliéf imitující kámen. Na hlavice navazuje dřevěná konstrukce kruchy. Po pravé straně jsou ve zdi prolomeny dva portály. Jeden portál vede na kruchtové schodiště, druhý portál propojuje boční vchod kostela s lodí. Oba portály jsou zdobené dekorativním dřevěným obložením. Kruchta kostela je umístěna po celé délce vstupní strany kostela a dále pokračuje po levé straně lodi kostela až k vítěznému oblouku. Zde je předsunut do lodi balkon zdobený štukovým reliéfním dekorem. V původním návrhu bylo na balkoně počítáno s umístěním varhan, které se dnes nacházejí na kruchtě kostela proti oltáři. Dřevěné varhany, dnes poničené, byly vyrobeny u Heinricha Schiffnera v Praze.²¹⁴

Lod' kostela je vymalována bílou barvou. Zdi lodi jsou tak v kontrastu s prvky tmavě dřevěné konstrukce empory po levé straně kostela, tmavých rámců oken a dřevěné

²¹³ DRBOHLAV 1997, 4.

²¹⁴ DRBOHLAV 1997, 4.

vyřezávané kazatelny. Kazatelna je umístěna v patře po pravé straně vítězného oblouku a vstupuje se na ni skrze sakristii. Kazatelna je zhotovena z dubového dřeva. Původně byla opatřena zlaceným nápisem. Zlacené nápisy byly umístěny také na bočních stěnách lodi a nad hlavním oltářem. Zde stál nápis LASSET UNS VERSÖHNEN MIT GOTT!²¹⁵ Presbytář kostela je vyvýšen na tři schody a od lodi oddělen vítězným obloukem. Vítězný oblouk není nijak zdobený, jen ve výšce hlavic sloupů je zvýrazněn reliéfním rostlinným dekorem. U pravé paty vítězného oblouku je umístěna kamenná křtitelnice. Hlavní oltář kostela není dochován. Víme však, že byl vyroben z dubového dřeva a jeho podobu můžeme předvídat z plánů kostela. Závěr kostela je prolomen velkým obdélným sdruženým oknem. Dnes je okno bez výzdoby, ale původně bylo toto oltářní okno zdobeno vitráží ukřižovaného Ježíše Krista ve střední části a dalšími postavami, pravděpodobně Pannou Marií, Marií Magdalenou a svatým Janem Evangelistou na dalších oknech. V původních plánech kostela je naznačena jednodušší výzdoba oltářního okna, a to Ježíše Krista a čtyř evangelistů. Autorem vitráže byl Josef Goller (1868-1947), profesor na drážďanské Akademii pro umělecká řemesla.²¹⁶

Lod' kostela je vybavena dvěma bloky dřevěných lavic. Podlaha kostela je ve střední části dlážděná, pod lavicemi dřevěná. Lod' kostela je zaklenuta trojlistou zavěšovanou skořepinovou klenbou. Výmalba klenby je čistě bílá. Kontrastuje tak s tmavými trámy, které kopírují tvar klenby a jsou doplněné o vodorovné překlady v užší výseči většího oblouku, pravděpodobně pro větší stabilitu klenby i její dekorativnost. Konstrukce klenby odkazuje svým užitím materiálu také k folklórním prvkům. Dřevěné trámy jsou zdobeny dekorativním zakončením i řezbou v ploše trámů. Podobné užití kombinace čisté klenby a dřevěných trámů lze nalézt i na jiných sakrálních stavbách těchto architektů, například v kostele v Herlikovicích či na zdemolovaném kostele v Teplicích.

5.1.3 Historické okolnosti vzniku kostela

Jak již bylo zmíněno v případě kostela v Hrobě, severní Čechy se vždy silně hlásily k protestantismu a vlivu německých zemí. Město Duchcov mělo ještě v polovině 19. století z velké části německý ráz. Až během rozvoje industrializace města a nutného

²¹⁵ V překladu: Smiřme se s Bohem.

²¹⁶ DRBOHLAV 1997, 5.

nárůstu obyvatel se do Duchcova začíná stěhovat více česky mluvících obyvatel. Duchcov se tak více počestňuje, přesto zde vliv německé kultury zůstává velice výrazný.²¹⁷ Tento trend se promítá také v hnutí Los von Rom. A právě rozvoj tohoto hnutí stál za výstavbou mnoha nových sakrálních center, mezi která patřila i evangelická komunita v Duchcově. Do města byla již v roce 1894 umístěna německojazyčná kazatelská stanice augsburského sboru v Teplicích, která předtím fungovala v Nové Vsi. Oficiálně byla v Duchcově založena kazatelská stanice německé luterské církve augsburského vyznání až v roce 1899. V roce 1903 byla pak kazatelská stanice prohlášena farním sborem.²¹⁸ V prostředí této kazatelské stanice vznikl Spolek pro výstavbu kostela v čele s Wilhelmem Hansem.²¹⁹ V nejbližší době měl být vystavěn v Duchcově stálý kostel nesoucí název Martin – Luther – Kirche.

5.1.4 Stavební průběh

Slavnost položení základního kamene byla uskutečněna 12. listopadu 1899. Pozvánka uveřejněná v místních novinách zvala obyvatele na slavnost kladení základního kamene kostela na třetí hodinu odpoledne. Slavnost byla doprovázena sborovým zpěvem a slavnostní řečí faráře Alberta Gummiho z Ústí nad Labem. Dále byla přečtena listina o slavnosti, která byla následně uložena do základního kamene. Poté bylo provedeno svěcení a poklepání na základní kámen teplickým farářem Karlem Lumnitzerem.²²⁰ Dne 18. listopadu bylo v místních novinách vytištěno také poděkování za účast na slavnosti pokládání základního kamene.²²¹

Stavba kostela postupovala celkem rychle. Stavitelský dozor vedl stavitel W. Kowarschik ze Strak, jak je uvedeno na razítku v plánové dokumentaci stavby. Již v roce 1901 zněly poprvé zvony kostela.²²² Chrám byl slavnostně vysvěcen 20. dubna 1902. O slavnosti referují opět místní noviny Duxer Zeitung.²²³ V roce 1903 byla v Duchcově zřízena samostatná farní obec augsburského vyznání v teplickém kraji.²²⁴ Kostel i nadále plnil svou funkci církevního centra luteránské komunity města. Po první světové válce jsou obnoveny dva zničené zvony. Po druhé světové válce přešel

²¹⁷ <http://www.duchcov.cz/historie-duchcova/d-1010/p1=3670>, vyhledáno 10. 12. 2012.

²¹⁸ NEŠPOR 2009, 131.

²¹⁹ DRBOHLAV 1997, 1.

²²⁰ DUXER ZEITUNG, XXVII, 1899, 45.

²²¹ DUXER ZEITUNG, XXVII, 1899, 46.

²²² DRBOHLAV 1997, 1.

²²³ DUXER ZEITUNG, XXX, 1902, 4.

²²⁴ DRBOHLAV 1997, 2.

kostel do držení Českobratrské církve evangelické a dále sloužil svému účelu. Během šedesátých let dvacátého století byl kostel zbaven církevní funkce a byl využíván jako sklad nábytku. V těchto letech docházelo k devastování převážně exteriéru kostela a byly zničeny všechny skleněné vitráže. V roce 1991 vznikla Společnost přátel města Duchcova, která se snažila během následujících let o obnovu a rekonstrukci stavby. Během roku 1993 byla rekonstrukce kostela dokončena. V roce 1996 bylo zahájeno restaurování interiéru stavby.²²⁵

5.1.5 Stav poznání a literatura

Nejvýznamnějším pramenem pro studium kostela je dochovaná plánová dokumentace uložená v Městském muzeu v Duchcově. Dále je zde možné studovat i výdejní knihu kostela z roku 1913.²²⁶ Podrobnější dokumentace stavby není bohužel dochována. Kostel Martina Luthera je zmiňován v literatuře pouze okrajově. Většinou je kostel uváděn jako zajímavost v publikacích zabývajících se výčtem památek města²²⁷ nebo jeho historií.²²⁸ Zmínku o kostele lze nalézt také na internetových stránkách města, ale i zde je uveden jen v přehledu městských památek.²²⁹ Nejrozsáhlejším textem, který pojednává o historii kostela, je útlá publikace Jaroslava Drbohlava, vydaná k 95. výročí vysvěcení kostela.²³⁰ Kostel zmiňuje Zdeněk Lukeš ve svém příspěvku pro sborník z konference, kde jej uvádí v souhrnu secesních sakrálních staveb v Čechách²³¹ a také v článku o secesních sakrálních stavbách na Teplicku.²³² Heslo ke kostelu v Duchcově lze nalézt také v Encyklopedii moderních evangelických kostelů.²³³ V obdobném textu se duchcovskému kostelu věnuje Blanka Altová.²³⁴ Samostatné heslo kostela je možné dohledat také na internetové stránce, která se primárně věnuje architektuře na Teplicku.²³⁵ Stručnou zmínku a především bohatou obrazovou přílohu lze dohledat

²²⁵ DRBOHLAV 1997, 3.

²²⁶ ARCHIV MUZEA MĚSTA DUCHCOVA — Fond: Duchcovská miscelanea po roce 1890.

²²⁷ KOUKAL 2008.

²²⁸ KOUKAL 2005.

²²⁹ <http://www.duchcov.cz/pamatky-mesta-duhcova/d-3733/p1=3671>, vyhledáno 10. 12. 2012.

²³⁰ DRBOHLAV 1997.

²³¹ LUKEŠ 2003, 218.

²³² LUKEŠ 2002a, LUKEŠ 2002b.

²³³ NEŠPOR 2009, 131–132.

²³⁴ ALTOVÁ 2009b, 518.

²³⁵ teplice-tepliz.net/stavby/karta/nazev/29-lutheruv-kostel-v-duhcove, vyhledáno 10. 12. 2012.

v prezentaci Zamyšlení zvané Trnovany.²³⁶ Stručnou zmínku o kostele lze nalézt v publikacích, které se primárně zabývají přehledy památek.²³⁷

LITERATURA

- ARCHIV MUZEA MĚSTA DUCHCOVA — Fond: Duchcovská miscelanea po roce 1890: 5x plán kostela z roku 1899, Kniha výdajů z roku 1913
- ARCHIV MUZEA MĚSTA DUCHCOVA — Fond: Sběrka pohlednic
- DUXER ZEITUNG, XXVII, 1899, 45–46
- DUXER ZEITUNG, XXX, 1902, 4
- ALTOVÁ 2009b — Blanka ALTOVÁ: Možnosti studia evangelické sakrální architektury. In: Lidé města–Urban people: revue pro antropologii, etnologii a etologii komunikace. XI, 2009, 493–552
- BARTOŠ 2006a — Štěpán BARTOŠ: Zamyšlení zvané Trnovany, část první. Němečtí stavitelé – Osudy jejich secesních staveb z let 1890–1926. In: <http://www.home.karneval.cz/0101551001/architekt/arch1.pdf>, vyhledáno 4. 12. 2012
- DRBOHLAV 1997 — Jaroslav DRBOHLAV: Duchcovská harmonie. Duchcov 1997
- KOUKAL 2005 — Pavel KOUKAL: Duchcov v zrcadle dějin. Duchcov 2005
- KOUKAL 2008 — Pavel KOUKAL: Pamětihodnosti Duchcova. Duchcov 2008
- KUČA 2002b — Karel KUČA: Atlas památek České Republika I. díl. Praha 2002
- KUČA 2006 — Karel KUČA: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2006
- LUKEŠ 2003 — Zdeněk LUKEŠ: Secesní kostely v Čechách, In: Roman PRAHL / Zdeněk HOJDA: Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. Století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. Století (Plzeň 7–9.3.2002). Praha 2003, 217–226
- LUKEŠ 2002a — Zdeněk LUKEŠ: Tři kostely. In: <http://www.bbc.uk/czech/sloupek/020307.shtml>, vyhledáno 1. 10. 2012.
- LUKEŠ 2002b — Zdeněk LUKEŠ: Nádherná secesní ponurost v Hrobě. In: http://archiv.neviditelnypes.lidovky.cz/clanky/2002/03/19812_13_7_0.html, vyhledáno 3. 10. 2011
- NEŠPOR 2009 — Zdeněk R. NEŠPOR: Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska. Praha 2009
- POCHE 1977 — Emanuel POCHE: Umělecké památky Čech I. díl. Praha 1977
- <http://www.duchcov.cz/pamatky-mesta-duhcova/d-3733/p1=3671>, vyhledáno 10. 12. 2012
- teplice-tepliz.net/stavby/karta/nazev/29-lutheruv-kostel-v-duhcove, vyhledáno 10. 12. 2012

²³⁶ BARTOŠ 2006a, 9–11.

²³⁷ POCHE 1977, 335, KUČA 1999, 785–794, KUČA 2002b, 227.

5.2 KRISTŮV KOSTEL v TRNOVANECH

Architekt: Julius Willi Gräbner, Rudolf Schilling

Stavitel: Joseph Hönig, Carl Rieger, Franz Hünel, P. Mager z Teplic

Stavebník: Německý evangelický spolek pro výstavbu kostela

Lokalita: Trnovany – Teplice

Doba stavby: 1899–1905, zdemolován 1973

5.2.1 Popis kostela

Trnovanský Kristův kostel [57] nazývaný také „Zelený“ byl jedním z nejzajímavějších chrámů na území Čech, které projektovali architekti J. W. Gräbner a R. Schilling. Kostel byl navrhnout jako jednodlná stavba relativně velkých rozměrů o délce 40 metrů a šířce 20 metrů. Začlenění empory a postranních tribun v prvním patře kostela evokuje v exteriéru tvarosloví trojlodní baziliky.²³⁸ Ke kostelu přiléhala 76 metrů vysoká štíhlá polygonální věž umístěná na jihovýchodním nároží stavby.²³⁹ Kostel byl vystavěn na zvýšeném terénu a následně ještě vyzdvihnut na několik schodů. Celkové působení chrámu umocňovalo nejen kamenné obložení kyklopským zdívkem, ale především fantaskní a florální kamenné dekorování stavby. Podobné pojetí stavby lze dnes sledovat u kostela Vzkříšení Krista v Hrobu u Duchcova, i když zde nebylo použito takové množství dekorativních prvků jako u kostela v Trnovanech.

Hlavní průčelí bylo orientováno na severovýchod. [57] Vstup byl vsunut do hmoty zdi a tvořil jakousi venkovní předsíň. Tento prostor byl nesen arkádami s jedním středovým sloupem. Ve cviklech portálu byly umístěny čtyři kulaté medailony protestantských kazatelů M. Luthera, F. Melanchtona, J. Kalvína a U. Zwingliho. Nad hlavním portálem se nacházelo velké rosetové okno ve tvaru pětilisté růže. Ostění okna bylo zdobeno květy růží a propletenci větví. Nad oknem byl umístěn plastický nápis EIN FESTE BURG IST UNSER GOTT.²⁴⁰ Nad velkým rosetovým oknem se vypínal vysoký trojúhelníkový štít s výklenkem uprostřed, kde měla být umístěna socha Krista. Ve vrcholu štítu se nacházel kamenný kříž tvořený z květinového dekoru. Velké rosetové okno a hlavní štít portálu byly vtaženy do hmoty zdi a vytvářely

²³⁸ BARTOŠ 2006a.

²³⁹ CHLEBORÁDOVÁ 2008, 254.

²⁴⁰ V překladu: Hrad pevný je náš Pán.

tak odstupňovaný dojem zdiva. Po stranách hlavního arkádového vstupu byly předsunuty schodišťové rizality, v přízemí s potrojnými sdruženými okénky a v prvním patře s potrojnými odstupňovanými okny s kamennými sloupky a dekorativní hlavicí. V přízemí byly po stranách průčelí samostatné boční vchody na schodiště, která vedla na emporu kostela. V nárožích rizalitů byly prolomeny výklenky pro čtyři sochy, pravděpodobně čtyř evangelistů. Zdi zakončovaly trojúhelníkové štíty s kamennou dekorativní výzdobou ve středu tympanonů.

Jižní strana chrámu, na kterém se nacházela věž kostela, byla pohledově umístěna do náměstí. Byla tvořena třemi okenními osami. V přízemí bylo vždy čtverné sdružené okno a v prvním patře velká potrojná okna. Levá okenní osa byla upozaděna a nad oknem vybíhal menší trojúhelníkový štít. Nad okny, která osvětlovala kostelní tribunu, byl umístěn balustrádový balkon, který byl propojený s věží. Zde bylo prolomeno potrojně vzestupné okno a vytažen vysoký tympanon s kamenným křížem ve vrcholu, doplněný reliéfy symbolů čtyř evangelistů. Pravému nároží tohoto průčelí dominuje vysoká věž kostela. Vstup do věže byl vyvýšen na schodiště, a tím byl umocněn dojem výškového odstupňování kostela. Nároží věže byly zdůrazněny mohutnou rohovou bosáží. V oblouku nad vchodem do věže byl extrémně zvýrazněn středový klenák. V prvním patře z nároží vybíhala čtyři mohutná konvexní ramena podpírající odstupňovanou osmibokou hmotu věže. V prvním patře se nacházela knihovna. Nad podpěrnými rameny byla do hmoty zdi prolomena velká zvonová okna. Nad nimi byly umístěny ciferníkové hodiny podpírané sochařským zpodobněním kostlivce. Následující patro tvořil ochoz kolem celé věže, který byl prolomen okny. Zábradlí ochozu bylo zdobeno okrasným kováním. Střešní bání byla šestiboká, krytá měděným plechem. Ten postupem času zoxidoval a nabyl zelené barevnosti, což je pravděpodobně důvod, proč byl kostel nazývaný „Zeleným“. Věž zakončoval kříž.

Severní průčelí kostela bylo prolomeno třemi okenními osami stejného tvarosloví jako na protilehlé straně kostela. Zde k presbytáři přiléhala sakristie na apsidovém půdorysu. Sakristie byla projektována až pro 60 osob. Závěr kostela byl vystavěn na pětibokém půdorysu a svou hmotou nijak výrazně nevystupoval mezi sakristií a chrámovou věží. Kostel je zastřešen sedlovou střechou.

5.2.2 Interiér kostela

Interiér kostela byl oproti výraznému a dekorativnímu exteriéru celkem skromný. Přesné informace o tom jak byl interiér kostela pojat bohužel nemáme zachovány. Neexistují žádné podrobnější fotografie zachycující vnitřní uspořádání chrámu. Interiér kostela lze tak odvodit z několika málo fotografií již poničeného kostela, dochované plánové dokumentace a pohlednic. [61] Kristův kostel v Trnovanech byl projektován pro bezmála sedm set věřících. Jednalo se tedy o relativně velký kostel, který neměl sloužit jen liturgickému účelu. Sakristie byla využívána také jako učebna, kam bylo možné umístit až šedesát osob a ve věži byla umístěna již zmiňovaná knihovna. Stejně jako ostatní větší kostely drážďanských architektů byl i tento vybaven horkovzdušným vytápěním.

Po vstupu do kostela se návštěvník ocitl v obdélné předsíni, která byla zaklenuta hvězdnicovou klenbou gotického typu. Z tohoto prostoru bylo možné, po levé i pravé straně, vystoupat schodištěm na emporu a boční tribuny v prvním patře. Empora a tribuny byly zděné a nesené na šesti pilířích. Loď byla vybavena dvěma bloky dřevěných lavic. Presbytář chrámu byl od lodi oddělen mohutným vítězným obloukem, na kterém byl nápis DIE AUF DEN HERRN HARREN, KRIEGEN NEUE KRAFT DASS SIE AUFFAHREN MIT FLÜGELN WIE ADLER²⁴¹ a nad nímž byla umístěna socha letícího orla. Kněžiště kostela bylo vyvýšeno na tři stupně. U pravé strany vítězného oblouku byla umístěna křtitelnice, na levé straně byla vyvýšená kazatelna s přístupem ze sakristie kostela. V závěru kostela byla prolomena tři okna, dvě malá okénka a středové velké okno, které do presbytáře kostela propouštělo světlo dopadající na jednoduchou oltářní menzu s křížem. V původním návrhu bylo počítáno s velkým oltářem a jiným oknem v závěru kostela, ale tento záměr se neuskutečnil pravděpodobně z finančních důvodů, jelikož i celá stavba kostela se velice protahovala. Středové okno bylo zdobeno vitráží a námětem andělů v jeho horní části a dvojicí stromů ve spodní části okna. [61] Závěr kostela byl zaklenut žebrovou klenbou.

Strop chrámové lodi byl pojat jako dřevěný krov tvořený čtyřmi vodorovnými překlady se středovým sloupkem a bočními sloupky. Zdobené trámy byly vytaženy již z dekorovaných hlavic pilířů, které nesly empory, a vytvářely tak zdobné propletení trámů. Strop lodi byl obložen dřevem. Dřevěné podhledy byly použity také na empore

²⁴¹ V překladu: Ale ti, kteří očekávají Hospodina, získají novou sílu a povstanou s křídly jako orel.

po levé straně lodi. Tmavé trámův a kostelní lavice, společně s rámy dveří a oken, kontrastovaly se strohou výmalbou kostela, jenž byla pravděpodobně bílé barvy.

5.2.3 Historické okolnosti vzniku kostela

Na přelomu devatenáctého a dvacátého století byly Trnovany samostatným městem na periférii Teplic. Rozšiřující se průmyslová výroba, především keramiky, znamenala velký příliv nových obyvatel jako pracovní síly. Pro tyto obyvatele musela vznikat také nová bytová, ale i kulturní a společenská zástavba. Jelikož bylo mezi nimi také mnoho evangelíků, a v roce 1899 zde vznikla evangelická kazatelská stanice, bylo rozhodnuto o stavbě nového kostela. Vznikl tedy Německý evangelický spolek pro výstavbu kostela, který vedl Adolf Zörkler, Theodor Grohmann a mnoho jiných významných osobností v rozvíjejícím se průmyslu města.²⁴² Předsedou stavebního výboru byl Eduard Stellmacher.²⁴³ Jelikož se již na začátku stavby počítalo s relativně velkým kamenným kostelem, a tedy delší dobou výstavby, bylo rozhodnuto, že bude postaven prozatímní kostel dřevěný. Když spolek vykoupil pozemky pro stavbu kostela z majetku rodu Clary-Aldringenů, oslovil architekty J. W. Gräbnera a R. Schillinga z Drážďan.

Stavba prozatímního dřevěného kostela je ojedinělým počinem, vezmeme-li v potaz ostatní stavby v Čechách od stejných architektů. V roce 1899 byly plány převzaty v drážďanském ateliéru staviteli Adolfem Zörklerem a Antonem Anderlem. Prozatímní kostel [55] byl 27 metrů dlouhý a 10 metrů široký. Jednalo se o celodřevěnou stavbu, s věží vysokou 27 metrů, projektovanou pro 300 osob.²⁴⁴ Tento kostel byl označován jako stavba „severského typu“ a k tvarosloví, například skandinávské architektury, opravdu odkazuje. Dokládají to především vyřezávané hlavy stylizovaných draků na zakončení střešních trámů. Současně je možné pozorovat folklórní vlivy na dekoru stavby i na její barevnosti. [56]

Prozatímní kostel byl projektován jako jednolodní stavba na kamenné podezdívce. Hlavní vstup kryl portikus na dřevěných sloupcích s trojúhelníkovým štítem zakončeným vyřezávaným trémem se stylizovaným drakem. Dále se vstupovalo do předsíně kostela s jednou okenní osou, a následně do lodi kostela, která měla tři zdvojená okna na každé straně. Nad okny do prostoru střechy vystupoval trojúhelníkový

²⁴² CHLEBORÁDOVÁ 2008, 250.

²⁴³ ZYKMUND/NEUVIRT/ŠPAČEK 2010, 9.

²⁴⁴ CHLEBORÁDOVÁ 2008, 251.

štít s vyřezávaným zakončením. Kostel byl zastřešen sedlovou střechou. Závěr kostela byl vystavěn na obdélném půdorysu a vybíhala z něj odstupňovaná věž, která byla zastřešena sedlovou střechou a zakončena vyřezávanými hlavami draků a velkým dřevěným křížem ve vrcholu. Po levé straně k presbytáři přiléhala sakristie. Kostel byl z exteriéru natřen bílou barvou, kontrastující s modrým ztvárněním trámů, které vytvářelo dekorování celé stavby. Kolem dokola pod úrovní střechy obíhala na fasádě nápisová páska s hesly evangelické víry.

Interiér kostela byl pojat pravděpodobně velice stroze. Krov střechy byl navrhnout dekorativněji s vyřezávaným zakončením středového sloupku. Současně odpovídala barva trámů krovu exteriérové modré barvě trámů. Zajímavé bylo oddělení kněžiště od lodi chrámu pomocí skleněné stěny. Bohužel další informace o interiéru prozatímního kostela nejsou dochovány. Zachovalo se pouze několik pohlednic a fotografií s podobou kostela.²⁴⁵ Kostel byl po dostavbě kamenného chrámu zbořen. V archivních materiálech lze dohledat několik pohlednic, na kterých jsou zachyceny oba kostely vedle sebe. [59]

5.2.4 Stavební průběh

Stavba Kristova kostela v Trnovanech trvala relativně dlouhou dobu. I z tohoto důvodu bylo přikročeno jistě i k finančně náročnému řešení stavby prozatímního dřevěného kostela. Plány pro kamenný kostel byly předány staviteli kostela Josefu Hönigovi a Carlu Riegerovi v říjnu 1899. Položení základního kamene se uskutečnilo již 14. října stejného roku.²⁴⁶ Slavnosti pokládání základního kamene se opět účastnil superintendant evangelické církve A. Gummiho z Ústí nad Labem a Karl Lumnitzer z Teplic. Německý evangelický spolek zastupoval vikář Paul Klein. Slavnost byla doplněna opět zpěvem církevních písní. Stavbu kostela financoval Německý evangelický spolek v Teplicích, ale významnou finanční částku poskytl také spolek Gustava Adolfa z Lipska. Bylo zmiňováno, že stavba bude stát 200.000 korun.²⁴⁷ Byly o ní vydávány výroční zprávy i pohlednice mapující její vývoj.²⁴⁸ Stavba kostela v první fázi postupovala relativně rychle. Slavnostní zavěšování zvonů proběhlo v září 1902. První stavitelé byli vystřídáni architektem F. Hünelem, který projektoval také některé

²⁴⁵ CHLEBORÁDOVÁ 2008, 252.

²⁴⁶ CHLEBORÁDOVÁ 2008, 253.

²⁴⁷ DUXER ZEITUNG XXVII, 1899, 12.

²⁴⁸ CHLEBORÁDOVÁ 2008, 253.

domy na přilehlém náměstí. A konečné fáze stavby se ujal H. Schnädel a architekt P. Mager.

Vysvěcení kostela se konalo 17. října 1905 za účasti superintendanta evangelické obce ve Zwickau. Trvalo tři dny a součástí byla i návštěva blízkých kostelů od architektů J.W.Gräbnera a R. Schillinga.²⁴⁹ Kostel byl využíván do konce druhé světové války, dále přešel do majetku Církve československé evangelické. Aktivně byl využíván do konce 50. let dvacátého století. Následně sloužil jako sklad nábytku, v roce 1969 vyhořel a roku 1973 byl vydán demoliční výměr a stavba byla zdemolována.²⁵⁰

5.2.5 Stav poznání a literatura

I přes to, že kostel již nestojí, je k jeho existenci možné dohledat relativně mnoho pramenů, ale odborné literatury je již méně. Prameny ke studiu stavby kostela lze nalézt v Regionálním muzeu v Teplicích a dále ve Státním oblastním archivu v Teplicích. Ve sbírkách muzea jsou archivovány dobové pohlednice, listiny a plánová dokumentace stavby. Plány kostela, kamenného i prozatímního, jsou v muzeu dočasně deponovány z archivu magistrátu města.²⁵¹ Ve státním oblastním archivu je možné dohledat větší počet plánové dokumentace Kristova kostela. Jedná se o velkoformátové plány, pravděpodobně používané přímo na stavbě.²⁵² Stručné zmínky je možné dohledat také v dobovém tisku.²⁵³ Významnou statí o stavbě a historii chrámu je příspěvek ve sborníku Regionálního muzea v Teplicích.²⁵⁴ V obdobném znění byl použit tento text jako doprovod k výstavě, která se v místním muzeu konala v roce 2008.²⁵⁵ V muzeu je také možné prohlédnout si model „Zeleného“ kostela z roku 1997. Pouze stručné informace, ale zato zajímavou obrazovou přílohu nabízí prezentace Zamyšlení zvané Trnovany.²⁵⁶ Obsáhlou obrazovou přílohu nabízí také internetové stránky, které se věnují primárně osobnosti Karla Kryla, jenž měl k Trnovanům blízký vztah.²⁵⁷ Dále je kostel zmíněn na internetových stránkách zabývajících se poškozenými a zničenými sakrálními stavbami

²⁴⁹ CHLEBORÁDOVÁ 2008, 252.

²⁵⁰ CHLEBORÁDOVÁ 2008, 256.

²⁵¹ REGIONÁLNÍ MUZEUM V TEPLICÍCH — dočasně deponovaný archiv kostela Trnovany ze stavebního archivu města Teplice.

²⁵² STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV V TEPLICÍCH — Fond AO Trnovany, Stavební úřad, plány kostela.

²⁵³ DUXER ZEITUNG, XXVII, 1899, 12.

²⁵⁴ CHLEBORÁDOVÁ 2008, 249–257.

²⁵⁵ Výstava se konala jako doprovodná akce Dne Evropského kulturního dědictví, nesla název Kristův kostel zvaný „Zelený“ a konala se od 24. 9. do 28. 10. 2008.

²⁵⁶ BARTOŠ 2006a, BARTOŠ 2006b.

²⁵⁷ <http://www.kryl.kat.cz/trnovany/trnovany.htm>, vyhledáno 11. 2. 2013.

v České republice²⁵⁸ a zaniklými obcemi v Čechách.²⁵⁹ Podrobněji je kostel popsán také na stránkách mapujících architekturu Teplic.²⁶⁰ Dále se mu věnuje monografie o historii města Trnovan,²⁶¹ či kniha o historii města Teplic.²⁶² Lítost nad ztrátou kostela vyjadřuje také Zdeněk Lukeš ve svých článcích o secesních chrámech severních Čech.²⁶³ Heslo chrámu je zpracováno v encyklopedii evangelických kostelů a modliteben.²⁶⁴ O trnovanském chrámu se zmiňuje také Blanka Altová ve své studii o evangelické architektuře.²⁶⁵ Stručnou zmínku o kostele lze nalézt také v publikaci, jenž se primárně zabývá přehledy památek.²⁶⁶

LITERATURA

DUXER ZEITUNG XXVII, 1899, 12

REGIONÁLNÍ MUZEUM V TEPLICÍCH — dočasně deponovaný archiv kostela Trnovany ze stavebního archivu města Teplice, Sbirka pohlednic

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV V TEPLICÍCH — Fond AO Trnovany, Stavební úřad, plány kostela

ALTOVÁ 2009b — Blanka ALTOVÁ: Možnosti studia evangelické sakrální architektury. In: Lidé města–Urban people: revue pro antropologii, etnologii a etologii komunikace. XI, 2009, 493–552

BARTOŠ 2006a — Štěpán BARTOŠ: Zamyšlení zvané Trnovany, část první. Němečtí stavitelé – Osudy jejich secesních staveb z let 1890–1926. In:
<http://www.home.karneval.cz/0101551001/architekt/arch1.pdf>, vyhledáno 4. 12. 2012

BARTOŠ 2006b — Štěpán BARTOŠ: Zamyšlení zvané Trnovany, část druhá. Němečtí stavitelé – Osudy jejich secesních staveb z let 1890–1926. In:
<http://www.home.karneval.cz/0101551001/architekt/arch2.pdf>, vyhledáno 4. 12. 2012

CHLEBORÁDOVÁ 2008 — Bohuslava CHLEBORÁDOVÁ: Kristův kostel zvaný Zelený, Teplice–Trnovany. In: Eva Klášterková: Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích 27. Teplice 2008, 249–257

KOCOURKOVÁ/VILÍM 2009 — Květoslava KOCOURKOVÁ / Karel VILÍM: Teplice. Praha 2009

LUKEŠ 2002b — Zdeněk LUKEŠ: Nádherná secesní ponurost v Hrobě. In:
http://archiv.neviditelnypes.lidovky.cz/clanky/2002/03/19812_13_7_0.html, vyhledáno 3. 10. 2011

²⁵⁸ <http://www.znicenekostely.cz-Trnovany-13994-evangelicky-kostel-Kristuv>, vyhledáno 11. 2. 2013.

²⁵⁹ <http://www.zanikleobce.cz/index.php?obec=2819>, vyhledáno 11. 2. 2013.

²⁶⁰ <http://teplice-teplitz.net/stavby/karta/nazev/14-kristuv-kostel>, vyhledáno 11. 2. 2013.

²⁶¹ ZYKMUND/NEUVIRT/ŠPAČEK 2010.

²⁶² KOCOURKOVÁ/VILÍM 2009.

²⁶³ LUKEŠ 2002c, LUKEŠ 2003, 218.

²⁶⁴ NEŠPOR 2009, 468–469.

²⁶⁵ ALTOVÁ 2009b, 518.

²⁶⁶ POCHE 1982, 54.

- LUKEŠ 2003 — Zdeněk LUKEŠ: Secesní kostely v Čechách, In: Roman PRAHL / Zdeněk HOJDA: Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. Století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. Století (Plzeň 7–9.3.2002). Praha 2003, 217–226
- NEŠPOR 2009 — Zdeněk R. NEŠPOR: Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska. Praha 2009
- POCHE 1982 — Emanule POCHE: Umělecké památky Čech. IV. díl. Praha 1982
- ZYKMUND/NEUVIRT/ŠPAČEK 2010 — Jan ZYKMUND / Radim NEUVIRT / Petr ŠPAČEK: TURN. 100 let města Trnovany–Teplice. Teplice 2010
- <http://teplice-teplitz.net/stavby/karta/nazev/14-kristuv-kostel>, vyhledáno 11. 2. 2013
- <http://www.kryl.kat.cz/trnovany/trnovany.htm>, vyhledáno 11. 2. 2013
- <http://www.znicenekostely.cz-Trnovany-13994-evangelicky-kostel-Kristuv>, vyhledáno 11. 2. 2013
- <http://www.zanikleobce.cz/index.php?obec=2819>, vyhledáno 11. 2. 2013

5.3 KOSTEL VZKŘÍŠENÍ KRISTA v HROBU

Architekt: Julius Willi Gräbner, Rudolf Schilling

Stavitel: Rudolf Wettstein stavitel z Duchcova

Stavebník: Kazatelská stanice augsburského vyznání v Teplicích

Lokalita: Hrob u Duchcova

Doba stavby: 1900-1902

5.3.1 Popis kostela

Kostel Vzkříšení Krista v Hrobu [62] je relativně velkou sakrální stavbou dominující svému urbanistickému prostředí. Kostel je zasazen do krajiny města Hrob a tvoří jeho pohledovou dominantu. Nejvýraznějším prvkem stavby je vysoká osmiboká věž umístěná netradičně do středu stavby na hlavní průčelí kostela. Stavba působí svým zpracováním až bizarním a expresivním dojmem. Jedná se o jednu z nejvýznačnějších sakrálních staveb období přelomu devatenáctého a dvacátého století. Nejen, že tvaroslovím odkazuje ke středověkým tradicím sakrálních staveb, ale svým expresivním zpracováním a pojetím detailů lze kostel zařadit do úzké skupiny secesních sakrálních staveb. Celý kostel je obložen tmavě šedým až černým kamenem. Toto obložení je v kontrastu s prvky světlého kamene, který vytváří na fasádě kostela dekorativní detaily.

Evangelický kostel v Hrobu byl projektován jako jednolodní sakrální prostor pro 350 osob. Kostel je 35 metrů dlouhý a 15 metrů široký. Průčelí kostela [62] je tvořeno již zmiňovanou, 40 metrů vysokou osmibokou věží, v jejíž patě je umístěn hlavní vstup do kostela.²⁶⁷ Před vstupem je vyvýšená terasa, na kterou je možné vystoupat po třech kamenných schodištích. Hlavní schodiště je umístěno v ose kostela, další dvě schodiště přiléhají k průčelí kostela. Terasa je obehnaná osmi zděnými pilíři, které byly propojeny kovaným zábradlím. Tyto pilíře jsou zdobeny dekorativní kamennou hlavicí. Pata věže tvoří současně předsunutou, na čtyřech pilířích nesenou, předsíň. Na každém pilíři je ve štuku vyvedena postava významných evangelických myslitelů. Autorem sochařské výzdoby exteriéru kostela je G. Walter z Drážďan. V ose věže je umístěn hlavní vchod do kostela, na stranách jsou prolomena vždy dvě podlouhlá okénka a dva vedlejší

²⁶⁷ KILIÁN 2010, 163.

vstupy. Z nosných piliřů předsíně vybíhají do výšky střechy polopilíře, které jsou zakončené sochami symbolů čtyř evangelistů. Dále jsou do odstupňované hmoty věže prolomena čtyři velká zvonová okna, nad kterými je vždy malý kamenný balkon. Nad ním je kolem celého obvodu věže veden nápis: EIN FESTE BURG IST UNSER GOTT, EIN GUTTE WEHR UND WAFFEN.²⁶⁸ Nad nápisem jsou ve čtyřech stranách věže umístěny hodinové ciferníky, ve skosených stranách jsou malá okénka. Věž je zastřešena strohou osmibokou jehlancovou věžní bání a zakončena křížem. Průčelí kostela je v úrovni kruchtly na každé straně prolomeno trojitým sdruženým oknem a zastřešeno vysokou sedlovou střechou. Průčelí kostela je tak tvořeno jakousi příčnou lodí, před kterou je předsunuta samotná hmota věže.

Západní průčelí kostela je z části tvořeno hmotou jakési příčné lodi, která je předsunuta před prostor lodí hlaví. [63] Zakončení příčné lodi tvoří půlkruhová schodišťová věž a jedna okenní osa o dvou oknech v přízemí a prvním patře. V ose průčelního štítu transeptu se vypíná vysoký komín, který je u paty opatřen dekorativním štukovým medailonem s letopočtem 1901. Zeď hlavní lodi je prolomena třemi okenními osami. V přízemí je hmota zdi předsunuta před hmotu lodí a tvoří tak v interiéru kostela jakousi boční loď. Zde jsou okna pojata jako oblouková se středovým sloupkem a zdobnou hlavicí. Okna v patře zdi jsou s obloukovým zakončením a dekorativním rámováním s náznakem dekorativních hlavic. V prostoru protnutí lodí s presbytářem je před hmotu zdi předsunuta obdélná sakristie kostela. Zde je samostatný vchod vyzdvihnutý na osm schodů. Zeď sakristie je prolomena podlouhlým oknem. Presbytář kostela je vystavěn na půlkruhovém půdorysu. Zde jsou dvě sdružená okna. V přízemí je umístěno menší sdružené potrojně okno s obloučkovým zakončením. V patře je prolomeno velké obdélné okno o pěti skleněných polích a čtyřech kamenných sloupcích. Horní překlad okna je zvýrazněn florálním dekorem a protažen po celé šíři závěru kostela. Tato ozdobná římsa pokračuje ve zdi východního průčelí, kde je přerušována jen okny v prvním patře. Tvoří tak opět jakési hlavice okenního ostění.

V místě protnutí presbytáře a hmoty zdi hlavní lodí je umístěna výrazná rohová bosáž. V přízemí východního průčelí jsou prolomeny opět tři okenní osy se shodným dekorem jako u protilehlé strany, stejně tak v prvním patře. Boční průčelí příčné lodi je na této straně kostela tvořeno opět jednou okenní osou o dvou oknech nad sebou

²⁶⁸ V překladu: Hrad pevný je náš Pán, zbroj výborná i síla.

a půlkruhovým závěrem boční kaple. Ta je osvětlována třemi podlouhlými obdélnými okny.

5.3.2 Interiér kostela

Po vstupu do prostoru kostela se návštěvník ocitá v malé obdélné předsíni, která je tvořena základnou vysoké věže kostela. Tento prostor je zaklenut křížovou klenbou. K předsíni po pravé straně přiléhá malá kaple, která je dnes vymalována bílou barvou. Přesto je pod omítkou viditelná původní ornamentální výzdoba stropu a stěn. Po levé straně vstupní předsíně je umístěno schodiště vedoucí na emporu kostela a do kostelní kotelny. Kostel v Hrobu byl jedním z prvních kostelů, ve kterém bylo instalováno ústřední topení. Z kotelny bylo teplo vháněno průduchy v podlaze do prostoru lodi. Přibližnou podobu tohoto systému vytápění lze podrobněji zkoumat na zachovaných plánech pro nedaleký kostel v Duchcově, ve kterém byl tento způsob vytápění také použit, zde se však kotelna nachází na opačné straně kostela.

Z předsíně kostela je možné vstoupit do prostoru podkruchtí. [66] Tento prostor zasahuje do prostoru lodi v šíři jednoho klenebního pole. V podkruchtí se po pravé straně nachází prostor malého výklenku, kde je dnes uložena křtitelnice. Ve stejném místě na opačné straně lodi je prolomen průchod do jakési boční chodby kostela. Hmota empory je v prvním patře vložena do prostoru příčné lodi kostela a je nesena pouze podpěrami oblouků na stranách, které navazují na hlavní loď kostela. Tribuna kostela je dřevěná, stejně tak zábradlí oddělující kruchtu od lodi. V prostoru zdi empory je oblouk, který tvoří jakýsi výklenek zasahující až do hmoty věže. V boční zdi tohoto výklenku je umístěn vstup na věž kostela.

Loď kostela je pojata jako velkolepý prostor. Na západní straně k lodi přiléhá jakýsi prostor lodi vedlejší, jenž je spojnicí mezi výklenkem příčné lodi kostela a sakristií. [66] Zdi lodi jsou tvořeny čtyřmi pilíři nesoucími klenbu lodi a třemi okny na každé straně. Přejechod mezi hlavní lodí a presbytářem tvoří mohutný vítězný oblouk. K levé patě oblouku přiléhá kamenná kazatelna. Ta je zpracována ve světlém kameni. Noha kazatelny je podpírána sochou ležícího lva, ze kterého vybíhá dřík sloupu zakončený florálně zdobenou hlavicí. Řečniště kazatelny je nezdobené. Závěr kostela je pojat jako apsida s klenutou konchou a je vyvýšen na tři schody. [65] V presbytáři kostela je umístěn původní kamenný oltář. Hlavní oltář kostela je pojat jako menza, ze které vybíhá kamenný oblouk prořezávaný dekorem obilných klasů a vinné révy, a je

vytvořen z bílého pískovce.²⁶⁹ Původně byl oltář opatřen rozměrným oltářním obrazem s námětem Vzkříšení Ježíše Krista,²⁷⁰ ten je dnes bohužel nezvěstný. Autorkou oltářního obrazu byla manželka vikáře Ungnada a kostelu jej věnovala.²⁷¹

Hlavní loď kostela je zaklenuta čtyřmi klenebními poli. Je zde použita klenba křížová s lunetovou výsečí nad okny. Samotná klenba je jen několik centimetrů silná skořepina odlitá z betonu a zavěšená do krovu. Jedná se tak pravděpodobně o jednu z prvních betonových kleneb použitých pro zaklenutí chrámového prostoru v Čechách.

Výzdoba je bohužel, vzhledem k celkovému stavu kostela, velice poničena. Původní vybavení kostela se převážně nedochovalo. Zachovány zůstaly v torzálním provedení jen křtitelnice, kazatelna a částečně hlavní oltář kostela. Výmalba kostela je přesto zajímavým aspektem stavby. Hlavní loď kostela je vymalována tmavě šedou barvou, na kterou je na místech klenebních žebířů nanesen zlato modrý ornament. Vítězný oblouk je též vyveden v šedé barvě, zde jsou namalovány expresivní hlavy andělů v medailonech, které propojuje ornamentální páska. Pod anděly se nachází špatně čitelné torzo reliéfní nápisové pásky. Na výklenky vystupující z hlavní lodi je použita béžová barva většinou bez dekoru. Závěr kostela je v prostoru zdí pojat v béžové až zlatavé barvě. Koncha je vyvedena v tmavě modré barvě se zlatými hvězdami. V patě konchy obíhá ornament trnové koruny se symboly Krista v podobě konstantinského kříže.²⁷² Ve středu této ornamentální pásky je ztvárněn medailon z trnové koruny s křížem a letopočty 1617–1900. První letopočet odkazuje k minulosti protestantské církve v Hrobě a rok 1900 odkazuje k výstavbě kostela nového. Takto tmavá výmalba kostela je pravděpodobně původní. Proto je otázkou, proč byl interiér kostela pojat právě takto netradičně. S ohledem na jméno města Hrob, německy Klostergrab, je pravděpodobné, že i tato sakrální stavba byla pojata jako Kristův hrob. Této myšlence by odpovídala také skutečnost kamenného obložení kostela, které je v takové míře v Čechách spíše výjimečné. Také zasvěcení kostela Vzkříšení Krista je zajisté spojeno právě s názvem města Hrob. Dle mého soudu se může jednat o jakousi paralelu na Kristův hrob a jeho pozdější vzkříšení. Okna kostela byla zdobena skleněnou vitráží s převážně figurovým motivem. Velké okno v presbytáři neslo tematiku Krista a čtyř evangelistů. V oknech lodi byly zpodobněny výjevy z historie protestantismu a portréty významných osobností

²⁶⁹ KILIÁN 2010, 163.

²⁷⁰ ČTVRTNÍČEK 2011.

²⁷¹ KILIÁN 2010, 163.

²⁷² ROYT 2006, 140.

jako jsou Martin Luther, Melancton a další. Autorem vitráží byl Josef Goller, stejně jako v Duchcovském chrámu. Dnes jsou vitráže bohužel zcela zničené.

5.3.3 Historické okolnosti vzniku kostela

Jak již bylo zmíněno, kostel Vzkříšení Krista je jedním z kostelů, které vznikali na popud hnutí Los von Rom. Velkou roli ve výběru místa stavby kostela hrála tradice evangelického společenství v tomto městě, kterou využilo k propagaci stavby právě hnutí Los von Rom. V Hrobu byl postaven protestantský kostel již v roce 1614.²⁷³ Tento kostel byl ale již 11. prosince roku 1617 poničen a nakonec srovnán se zemí oddílem oseckého hejtmána.²⁷⁴ Základy tohoto kostela byly odkryty až v roce 1913. Je tedy očividné, že historie protestantství v Hrobu byla silně zakořeněna a také z tohoto důvodu bylo rozhodnuto pro stavbu nového evangelického kostela.

Potřeba nového kostela vznikala již delší dobu, jelikož do města přicházelo během konce 19. století stále více obyvatel za prací, převážně v průmyslu a hornictví. Vzrůst obyvatel byl za posledních padesát let 19. století trojnásobný.²⁷⁵ Byla zde i výrazná národnostní problematika. Většina obyvatel města i okolí byla německé národnosti, či inklinovala k německé kultuře. S příchodem většího počtu obyvatel z vnitrozemí se zde začala formovat také česká menšina. Na snahu českého obyvatelstva o šíření české kultury reagovalo německé obyvatelstvo nacionální propagandou. Zde začalo hnutí Los von Rom působit na katolické obyvatelstvo s cílem přestupu do protestantské církve. Nakonec k protestantství přestoupilo 130 osob katolického vyznání, což byl na tak malé město úspěch.²⁷⁶

²⁷³ BUDÍNSKÁ/JANČÁREK/PROCHÁZKA 1982, 21.

²⁷⁴ Demolice kostela byla nařízena pražským arcibiskupem, který sídlil v nedalekém Oseckém klášteře a reagoval tak na nevoli města Hrob přizpůsobit se katolické víře. Město bylo v této době z velké části protestantské a nový kostel nechalo postavit na základě výkladu Rudolfova majestátu. Spory s arcibiskupem vyvrcholily příkazem k demolici kostela a nepřiměřenými sankcemi pro měšťany. Tyto události se staly, společně s uzavřením kostela v Broumově, záminkou pro dění, která stála na počátku třicetileté války.

²⁷⁵ BUDÍNSKÁ/JANČÁREK/PROCHÁZKA 1982, 50.

²⁷⁶ BUDÍNSKÁ/JANČÁREK/PROCHÁZKA 1982, 55.

5.3.4 Stavební průběh

Stavbu kostela prováděla kazatelská stanice augsburského vyznání v Teplicích, která zde měla své zastoupení.²⁷⁷ Stavbu finančně podporoval spolek Gustava Adolfa společně s Evangelickým svazem z Lipska a významnými osobnostmi města. Plány kostela vypracovali architekti Julius Willi Gräbner a Rudolf Schilling z Drážďan. Kostel měl být původně postaven na bývalém evangelickém hřbitově. Tento záměr nemohl být uskutečněn na nátlak oseckého kláštera a musel být zakoupen nový pozemek.²⁷⁸ Stavbu provedl stavitel Rudolf Wettstein z Duchcova.²⁷⁹ V dobovém tisku je možné dohledat také pozvánku na pokládání základního kamene uveřejněnou 5. prosince 1900.²⁸⁰ Slavnost pokládání základního kamene se uskutečnila 12. prosince 1900. Začátek slavnosti se konal na místě původního protestantského kostela zničeného v roce 1617, odkud pokračoval průvod za zpěvu písní k místu položení základního kamene kostela nového. Město bylo slavnostně vyzdobeno a oslav se účastnilo také mnoho hostů z Německa. Stavbu posvětil farář Karl Lumnitzer z Teplic.²⁸¹ O podrobnějším průběhu stavby nemáme bohužel žádné písemné zprávy. Stavba byla dokončena již v roce 1902, kdy byl kostel předán k užívání evangelické obci. Stavba kostela byla finančně náročná. I přes to, že se hrobským evangelíkům podařilo velkou část dluhu do roku 1903 zaplatit, činil dluh na stavbě kostela ještě 60 tisíc korun.²⁸²

5.3.5 Stav poznání a literatury

Kostel Vzkříšení Krista v Hrobu je i přes svou významnost v okruhu sakrálních staveb na území Čech velice málo zmapován. Z hlediska pramenných památek nelze dohledat ani plánovou dokumentaci či jiné písemné prameny ke vzniku stavby či k jejímu průběhu. Drobné zmínky lze vysledovat v dobových novinách Duxer Zeitung z roku 1900, kde je podrobněji popsána slavnost kladení základního kamene.²⁸³ Stavbě a historii kostela se věnuje kniha o historii a vývoji města.²⁸⁴ Dále je podrobněji kostel zmiňován ve stati Zdeňka Lukeše ve sborníku Bůh a bohové, náboženství a spiritualita

²⁷⁷ NEŠPOR 2009, 178–179.

²⁷⁸ KAISEROVÁ 2003a, 94.

²⁷⁹ NEŠPOR 2009, 178.

²⁸⁰ DUXER ZEITUNG XXVIII/1900, 10.

²⁸¹ DUXER ZEITUNG XXVIII/1900, 11.

²⁸² KILIÁN 2010, 163.

²⁸³ DUXER ZEITUNG XXVIII/1900, 10–11.

²⁸⁴ BUDÍNSKÁ/JANČÁREK/PROCHÁZKA 1982.

v českém 19. století²⁸⁵ a ve člancích o secesních sakrálních stavbách v regionu.²⁸⁶ Zmínky o kostelu v Hrobu je možné nalézt také ve studii o evangelických stavbách²⁸⁷ nebo ve stati o hnutí Los von Rom²⁸⁸ či v Encyklopedii moderních evangelických kostelů.²⁸⁹ Kusé zmínky najdeme také na internetu města Hrob²⁹⁰ nebo jinde na internetu, zde je vždy informace zúžena pouze na architekty stavby a její stylové zařazení.²⁹¹ Kostel Vzkříšení Krista je zmíněn také v knize Chrámy a kostely Čech, Moravy a Slezska.²⁹² Stručnou zmínku o kostele lze nalézt v publikacích, které se primárně zabývají přehledy památek.²⁹³

LITERATURA

DUXER ZEITUNG, XXVIII,1900, 10–11

ALTOVÁ 2009 — Blanka ALTOVÁ: Možnosti studia evangelické sakrální architektury. In: Lidé města— Urban people: revue pro antropologii, etnologii a etologii komunikace. XI,2009,493–552

BARTOŠ 2006a — Štěpán BARTOŠ: Zamyšlení zvané Trnovany, část první. Němečtí stavitelé – Osudy jejich secesních staveb z let 1890–1926. In:

<http://www.home.karneval.cz/0101551001/architekt/arch1.pdf>, vyhledáno 4. 12. 2012

BUDÍNSKÁ/JANČÁREK/PROCHÁZKA 1982 — Jitka BUDÍNSKÁ / Petr JANČÁREK / Jiří PROCHÁZKA: Hrob. Dějiny města. Teplice 1982

ČTVRTNÍČEK 2011 — Josef ČTVRTNÍČEK: Evangelický kostel Vzkříšení v Hrobu. In:

<http://litvinov.sator.eu/kategorie/okolni-obce/hrob/evangelicky-kostel-vzkriseni-v-hrobu>, vyhledáno 30.1 2013

KAISEROVÁ 2003a — Kristina KAISEROVÁ: Konfesní myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20. století. Úvaly u Prahy 2003

KAISEROVÁ 2003b — Kristina KAISEROVÁ: Hnutí Los von Rom a čeští Němci. In: Roman PRAHL / Zdeněk HOJDA: Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. Století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. Století (Plzeň 7–9.3.2002). Praha 2003, 208–216

KILIÁN 2010 — Jan KILIÁN: Evangelické hnutí v Hrobu na přelomu 19. a 20. století. In: Eva KLÁŠTERKOVÁ: Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích, svazek 28 Teplice 2010

²⁸⁵ LUKEŠ 2003, 218.

²⁸⁶ LUKEŠ 2002a, LUKEŠ 2002b.

²⁸⁷ ALTOVÁ 2009, 518.

²⁸⁸ KAISEROVÁ 2003a, 213, KAISEROVÁ 2003b, 94–95.

²⁸⁹ NEŠPOR 2009, 178.

²⁹⁰ <http://www.mestohrob.cz/mestoHrob/Historicképamátky/tabid/117/Default.aspx>, vyhledáno 3. 1. 2013.

²⁹¹ ČTVRTNÍČEK 2011, BARTOŠ 2006a, 6–8.

²⁹² NOVÁKOVÁ 2011, 106–107.

²⁹³ POCHÉ 1977, 470, KUČA 1999, 785–794, KUČA 2002b, 325.

- KUČA 1999 — Karel KUČA: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. díl. Praha 1999
- KUČA 2002b — Karel KUČA: Atlas památek České Republika I. díl. Praha 2002
- LUKEŠ 2002a — Zdeněk LUKEŠ: Tři kostely. In: <http://www.bbc.co.uk/czech/sloupek/020307.shtml>,
vyhledáno 1. 10. 2012
- LUKEŠ 2002b — Zdeněk LUKEŠ: Nádherná secesní ponurost v Hrobě. In:
http://archiv.neviditelnypes.lidovky.cz/clanky/2002/03/19812_13_7_0.html, vyhledáno
3. 10. 2011
- LUKEŠ 2002c — Zdeněk LUKEŠ: Ještě jednou secesní kostely. In:
http://archiv.neviditelnypes.lidovky.cz/clanky/2002/03/20038_13_7_0.html, vyhledáno
3. 10. 2011
- LUKEŠ 2003 — Zdeněk LUKEŠ: Secesní kostely v Čechách, In: Roman PRAHL / Zdeněk HOJDA: Bůh a
bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. Století. Sborník příspěvků z 22.
ročníku symposia k problematice 19. Století (Plzeň 7–9.3.2002). Praha 2003, 217–226
- NOVÁKOVÁ 2011 — Marcela Nováková: Chrámy a kostely Čech, Moravy a Slezska. Praha 2011
- POCHE 1977 — Emanule POCHE: Umělecké památky Čech I. díl. Praha 1977
- <http://www.mestohrob.cz/městoHrob/Historicképamátky/tabid/117/Default.aspx>, vyhledáno 3. 1. 2013
- www.znicenekostely.cz — evangelický kostel Vzkříšení, Hrob, číslo: 4893, vyhledáno 2. 6. 2013

5.4 EVANGELICKÝ KOSTEL v PROSTŘEDNÍM LÁNOVĚ

Architekt: Julius Willi Gräbner, Rudolf Schilling

Stavitel: Holmann a Krause z Vrchlabí

Stavebník: Evangelická kazatelská stanice v Prostředním Lánově

Lokalita: Prostřední Lánov

Doba stavby: 1901–1902, zdemolován 1982

5.4.1 Popis kostela

Kostel v Prostředním Lánově [67] patřil svou velikostí ke středním sakrálním stavbám drážďanských architektů J. W. Gräbnera a R. Schillinga. Byl projektován jako součást církevního komplexu, který tvořila fara a přilehlý hřbitov. Byl pojat jako jednolodní stavba 30 metrů dlouhá a 15 metrů široká. Plány kostela uvádějí, že se do něj vešlo 444 osob na sezení. Chrám byl projektován s přilehlou věží, která byla vysoká 36 metrů.

Vstup byl umístěn do předsazené předsíně, jež byla vyzdvižena na kamenné schodiště s ostěním. Vstupní dveře do kostela byly vtaženy do hmoty zdi a orámovány sloupky, které nesly oblouk vstupního portálu. Nad vstupem bylo prolomeno zdvojené okno se zdobeným středovým sloupkem. Štít kostela byl trojúhelníkového tvaru s prodlouženými nárožními pilony a středovým prodloužením. Po pravé straně byl vedlejší vchod, kterým se vstupovalo do předsíně kostela, a po levé straně byla k průčelí přimknuta schodišťová věž vedoucí na emporu.

Západní průčelí bylo tvořeno třemi okenními osami. [67] V přízemí vždy obdélným oknem, v patře zdvojeným oknem s obloukovým zakončením a zdobeným středovým sloupkem. Na této straně kostela k lodi přiléhala sakristie, projektována na obdélném půdorysu s potrojným oknem a samostatným vstupem. Presbytář byl vystavěn na obdélném půdorysu s apsidovým zakončením. Nad závěrem chrámu byla vytažena věž, která byla v prvním patře prolomena zvonovými okny. Nad okny byly umístěny hodiny, které byly na západní a východní straně vloženy do trojúhelníkového štítu. Věž byla zakončena trojitě odstupňovanou střešní bání. K závěru kostela přiléhalo schodiště vedoucí do věže.

Jiné uspořádání měla východní strana kostela. [69] Od presbytáře byla do popředí vysunuta hmota lodi, odpovídající svou délkou dvěma okenním osám západní strany. Touto změnou tvarosloví bylo dosaženo výraznějšího pohledového průčelí, které bylo tvořeno jednou okenní osou. V přízemí bylo potrojně okno, v prvním patře pak velké potrojně okno s odstupňovaným zakončením a zdobenými sloupky. Nad střechu kostela vybíhal vysoký tympanon, opakující tvarosloví vstupního průčelního štítu. Po levé straně byl samostatný vstup do kostela. Dále byla v hmotě bočního průčelí prolomena jedna okenní osa, odpovídající oknům na protilehlé straně.

5.4.2 Interiér kostela

O interiéru kostela toho bohužel není mnoho známo. Zachovalo se jen malé množství obrazové dokumentace, přesto je možné si o interiéru vytvořit kusé představy. Po vstupu do kostela se návštěvník ocitl v malé obdélné předsíni, která byla zaklenuta síťovou klenbou. Po pravé straně se nalézal boční vchod do kostela, po levé straně bylo možné vystoupit na kruchtu. Ta se nacházela po celé straně vstupního průčelí i po celé východní straně lodi a byla podpírána třemi sloupy v prostoru lodi. Nad hlavním vstupem do kostela byly umístěny varhany. Kazatelna, na kterou se stoupalo ze sakristie, stála na levé straně vítězného oblouku. Byla nesena jedním mohutným sloupem s dekorativně ztvárněnou hlavicí, umístěným v nároží řečniště, a byla zdobena reliéfním dekorem.

Chrámové lavice v lodi byly ve dvou blocích. Prostor presbytáře kostela byl vyvýšen na tři schody. Hlavní oltář byl podobný oltáři kostela v Hrobě, lišili se pouze zakončením. Hrobský oltář je ukončen obloukem, zatímco Lánovský oltář rovným překladem. Toto porovnání je důležité především pro představu velikosti oltáře, jelikož Lánovský není dochován. Podle dobové pohlednice a plánové dokumentace kostela je možné rekonstruovat jeho podobu. Jednalo se o pískovcový oltářní stůl s bočním zábradlím.²⁹⁴ V původních plánech je navrhnut s oltářním obrazem, který je rámován kamennými sloupky a dekorativně ztvárněným vodorovným překladem. Na sloupcích měly být umístěny sochy andělů. [67] Na dobové pohlednici je však oltář tvarově trochu pozměněn. Nad oltářní menzu vybíhají také dva sloupky, ale mezi nimi a oltářním obrazem je volný prostor. Vodorovný překlad nad oltářním obrazem je dekorován

²⁹⁴ SCHÖBEL/MENZEL 1967, 81.

květinovým reliéfem, stejně jako hlavice sloupků, nad nimiž jsou umístěny dvě reliéfně zpracované zakončení ve tvaru koule. Oltářní obraz znázorňoval Ježíše Krista. Okna kostela byla zdobena vitráží. [68] Strop chrámu byl zpracován jako dekorativní dřevěný krov. Zde lze předpokládat podobnost s dochovaným krovem kostela v Duchcově či Herlíkovicích.

5.4.3 Historické okolnosti vzniku kostela

I přes to, že obce Lánov (Horní, Prostřední, Dolní) nebyly na přelomu století nijak významným průmyslovým centrem a neměly velké množství obyvatel, přestoupilo v tomto období k protestantismu mnoho věřících. V letech 1882–1896 byl v Lánově český duchovní a nijak místním evangelíkům nevalil. Po jeho smrti chtěli lánovští již německy hovořícího duchovního. Když byl na farnost jmenován další český farář, zvedla se vlna nevole věřících, a kněz musel být na svou farnost dopraven za pomoci četníků. Ani tento duchovní v Lánově dále nepobýval.²⁹⁵ V této době jsou zaznamenány hromadné přestupy k evangelické církvi, a to především díky působení Los von Rom, které působilo také v nedalekém Vrchlabí a Herlíkovicích. V prostředním Lánově byla v roce 1899 zřízena evangelická kazatelská stanice, která rozhodla o stavbě nové fary a kostela.²⁹⁶

5.4.4 Stavební průběh

Evangelická stanice v Lánově byla rozhodnuta vystavět si nový kostel. Základní kámen byl položen 6. června 1901. Současně s kostelem byl založen hřbitov a stavěla se také budova budoucí fary, s jejíž stavbou začali v Lánově již v roce 1900.²⁹⁷ Návrhy chrámu vypracovali drážďanští architekti J. W. Gräbner a R. Schilling. Stavbu prováděla opět vrchlabská firma Holmann a Krause. Stavba chrámu trvala relativně krátkou dobu. Kostel byl vysvěcen 21. září 1902.²⁹⁸ Konkrétnější informace o průběhu stavby nejsou bohužel dochovány. Kostel byl do roku 1956 v majetku Evangelické církve husitské a plnil svou funkci. Poté byl opuštěn a pomalu chátral, na hřbitově se

²⁹⁵ BARTOŠ/JIRÁSKO/LINHART/ŠNAJDR 2000, 37.

²⁹⁶ BARTOŠ/JIRÁSKO/LINHART/ŠNAJDR 2000, 37.

²⁹⁷ LOUDA 2010, 16.

²⁹⁸ BARTOŠ/JIRÁSKO/LINHART/ŠNAJDR 2000, 38.

pohřbívalo do roku 1951. Do roku 1960 údajně fungovaly hodiny.²⁹⁹ Nakonec bylo rozhodnuto o demolici kostela, která se uskutečnila 25. září 1982.³⁰⁰

5.4.5 Stav poznání a literatura

Informací a pramenů o evangelickém kostele v Prostředním Lánově je bohužel velice málo. Jelikož samotný kostel a tedy primární pramen již není dostupný, je možné stavbu zkoumat jen z dochovaných archivních dokumentů. Plánová dokumentace z roku 1901 je uložena ve Státním okresním archivu v Trutnově.³⁰¹ Zajímavá obrazová sbírka pohlednic je uložena v Krkonošském muzeu ve Vrchlabí.³⁰²

Kostel není nijak odborně zpracován. Je o něm možné nalézt zmínky v literatuře, která se zabývá historií Lánova,³⁰³ nebo evangelickou církví v oblasti Krkonoš.³⁰⁴ Chrám je zmiňován také v publikaci o evangelících ve Vrchlabí³⁰⁵ či v německé knize zmiňující evangelické kostely v pohraničí.³⁰⁶ Katalogové heslo kostela lze dohledat v encyklopedii evangelických kostelů a modliteben.³⁰⁷ Podobný text, který zmiňuje také lvovský kostel, je možné dohledat ve studii o evangelické architektuře.³⁰⁸ Kusé informace lze vyhledat také na internetu. Zde jsou však zmíněni většinou pouze autoři stavby, doba výstavby kostela a jeho demolice, případně je připojena obrazová příloha.³⁰⁹ Staré pohlednice lze vyhledat také na internetových stránkách města Lánov.³¹⁰ Zmínku o kostele lze dohledat také v publikaci, jež se primárně zabývá přehledem památek.³¹¹

²⁹⁹ BARTOŠ 2006a.

³⁰⁰ NEŠPOR 2009, 255.

³⁰¹ STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV V TRUTNOVĚ — Archiv obce Lánov, fond: Prostřední Lánov, plány evangelického kostela a hřbitova, nezpracováno.

³⁰² KRKONOŠSKÉ MUZEUM VE VRCHLABÍ — Sběrka pohlednic, Fond: Pohlednice lánovského kostela.

³⁰³ BARTOŠ/JIRÁSKO/LINHART/ŠNAJDR 2000, 37–38.

³⁰⁴ FLOUSEK/HARTMANOVÁ/ŠTURSA/POTOCKI 2007, 531–534.

³⁰⁵ LOUDA 2000, LOUDA 2010.

³⁰⁶ SCHÖBEL/MENZEL 1967, 80–81.

³⁰⁷ NEŠPOR 2009, 255.

³⁰⁸ ALTOVÁ 2009b, 518.

³⁰⁹ <http://www.zanikleobce.cz/index.php?obec=3167>, vyhledáno 11. 2. 2013, BARTOŠ 2002a.

³¹⁰ <http://lanov.net/stary-lanov-s-okolim>, vyhledáno 11. 2. 2013.

³¹¹ KUČA 2002, 328

LITERATURA

- KRKONOŠSKÉ MUZEUM VE VRCHLABÍ — Sběrka pohlednic, Fond: Pohlednice lánovského kostela
- STÁTNI OKRESNÍ ARCHIV V TRUTNOVĚ — Archiv obce Lánov, fond: Prostřední Lánov, 6x plány evangelického kostela a hřbitova, nezpracováno
- ALTOVÁ 2009b — Blanka ALTOVÁ: Možnosti studia evangelické sakrální architektury. In: Lidé města— Urban people: revue pro antropologii, etnologii a etologii komunikace. XI, 2009, 493–552
- BARTOŠ/JIRÁSKO/LINHART/ŠNAJDR 2000 — Martin BARTOŠ / František JIRÁSKO / Zdeněk LINHART / Václav ŠNAJDR: Lánov 1355–2000. Jilemnice 2000
- BARTOŠ 2006a — Štěpán BARTOŠ: Zamyšlení zvané Trnovany, část první. Němečtí stavitelé – Osudy jejich secesních staveb z let 1890–1926. In: <http://www.home.karneval.cz/0101551001/architekt/arch1.pdf>, vyhledáno 4. 12. 2012
- FLOUSEK/HARTMANOVÁ/ŠTURSA/POTOCKI 2007 — Jiří FLOUSEK / Olga HARTMANOVÁ / Jan ŠTURSA / Jacek POTOCKI: Krkonoše, příroda, historie, život. Praha 2007
- KUČA 2002 — Karel KUČA: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. díl. Praha 2002
- LOUDA 2000 — Jiří LOUDA: Evangelíci ve Vrchlabí. Sborník ke 100. Výročí modlitebny. Vrchlabí 2000
- LOUDA 2010 — Jiří LOUDA: Evangelíci ve Vrchlabí. Sborník 110 let evangelické modlitebny ve Vrchlabí. Vrchlabí 2010
- NEŠPOR 2009 — Zdeněk R. NEŠPOR: Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska. Praha 2009
- SCHÖBEL/MENZEL 1967 — Franz SCHÖBEL / Beda MENZEL: Gotteshäuser der Heimat. Kempten 1967
- <http://lanov.net/stary-lanov-s-okolim>, vyhledáno 11. 2. 2013
- <http://www.zanikleobce.cz/index.php?obec=3167>, vyhledáno 11. 2. 2013

5.5 EVANGELICKÝ KOSTEL v HERLIKOVICÍCH

Architekt: Julius Willi Gräbner, Rudolf Schilling

Stavitel: Holmann a Krause z Vrchlabí

Stavebník: Evangelická stanice v Herlikovicích

Lokalita: Herlikovice – Strážné

Doba stavby: 1902–1903

5.5.1 Popis kostela

Kostel v Herlikovicích [70] je jedním z menších chrámů navrhnutých architekty Juliem W. Gräbnerem a Rudolfem Schillingem na území Čech. Tento horský kostelík je situován do stráně u přístupové cesty do Strážného. Jedná se o jednodílnou stavbu s dominantní hranolovou věží. Hlavnímu průčelí kostela dominuje předsazený portikus, který je vyvýšen na čtyři schody s kamenným ostěním. Vchod do kostela kryje zastřešená předsíň s pultovou střechou a dekorativně vyřezávanými trámy podhledu. Samotný vstup do kostela tvoří trojkřídlé dřevěné dveře zdobené kovovým kováním. Ve zdech předsíně je na každé straně malé okénko. Nad hlavním vstupem do kostela jsou v trojúhelníkovém průčelí prolomena tři obdélná okna, na která navazuje ve středové části lizénový rám doplněný dřevěným křížem. U paty kříže jsou dvě malá okénka. Štít průčelí je ve vrcholu zdoben obloukovým zakončením a sahá po celé výšce střechy kostela.

Západní průčelí kostela má tři okenní osy. [71] První okenní osa je zpracována netradičním způsobem ve vztahu k hmotě zdi. Ve spodní části zdi jsou prolomena dvě úzká obdélná okénka v úrovni přízemí. Na úrovni kruchty kostela je velké obdélné okno zakončené segmentovým obloukem. Tato okenní osa je předsunuta před hmotu zdi a tvoří ji jakýsi lizénový rám, který nad úrovní střešní římsy vybíhá do menšího trojúhelníkového štítu. Ten kopíruje tvar štítu průčelního. Dále jsou na této straně kostela dvě velká okna ve spodní části obdélná, v horní části tvořena plným kruhem, jenž je patrný v celkovém působení okna a jeho vitrážové výplně. Protilehlé boční průčelí kostela je tvořeno stejnou vystupující okenní osou a jedním oknem. Druhé okno je zaslepeno hmotou čtyřhranné věže. Za věží je druhý vstup do kostela, který vede do prostoru zázemí kostela a na věžové schodiště. Věž má nad úrovní střechy lodě na

každé straně dvě obdélná zvonová okna, nad kterými je vždy umístěn hodinový ciferník. V zakončení věže jsou umístěny dva větší trojúhelníkové štíty, na stranách vstupu a závěru kostela. Věž je zakončena jehlancovou střechou a kovaným křížem.

Presbytář kostela je vystavěn na obdélném půdorysu. Oltářní stěna je prolomena velkým termálním oknem, které je ve své ploše děleno barevnou vitráží. Oltářní stěna je prodloužena do nízkého ozdobného štítu, loď kostela je také zakončena trojúhelníkovým štítem. Presbytář kostela je zastřešen valbovou střechou, loď kostela kryje sedlová střecha.

5.5.2 Interiér kostela

Interiér tohoto malého kostela působí na návštěvníka až venkovským dojmem. [72] Tento pocit zajisté umocňuje jak využití dřevěného krovu a obložení stropu, tak lidová barevnost vybavení kostela a jeho detailů. S folklórními prvky výzdoby se můžeme setkat i u jiných staveb drážďanských architektů J. W. Gräbnera a R. Schillinga. Po vstupu do kostela se návštěvník ocitne v malém mezidveří a následně v podkruchtí. Kruchtta kostela je celodřevěná a vstupuje se na ni po schodišti, které je umístěné na pravé straně od vchodových dveří. Emporu podpírají dva dřevěné sloupy zdobené vyřezávaným dekorem. Loď kostela je vybavena dvěma bloky dřevěných lavic, jež jsou umístěny na vyvýšené stupně po pěti lavicích, kde první lavice jsou protaženy a vedeny po obvodu zdi kostela až k vítěznému oblouku. V prostoru lodi je předsunuta jednouchá oltářní menza. V presbytáři jsou opět umístěny kolem zdi dřevěné lavice. U pravé paty vítězného oblouku je jednoduchá kazatelna. Řada dřevěných lavic je vždy zakončena kamenným čelem, které nese jednoduchý dekor linií. Původnost těchto bočnic kostelních lavic je sporná. Stejně tak jako vyvýšené stupně, na kterých jsou lavice umístěny. Dlažba je z doby rekonstrukce kostela v 80. letech 20. století. Otázkou je tedy, zda i pojetí podlahy prošlo rekonstrukcí či byla zachována původní myšlenka architektů. Během rekonstrukce došlo také k posunutí oltářní menzy z prostoru kněžiště do lodi kostela a k úpravě presbytáře.³¹² Po levé straně lodi je před vítězným obloukem boční vstup do lodi kostela a v prvním patře dřevěná tribuna přístupná z věže kostela.

Strop lodi je tvořen dřevěnými trámy a dřevěným obložením. Krov tvoří čtyři vodorovné překlady se středovým sloupkem. Dřevěné obložení stropu kostela je strohé

³¹² NEŠPOR 2009, 147.

v kontrastu se zdobným vyřezáváním nosných trámů a jejich zakončením. Středové sloupky krovu svým dekorem odkazují ke stromu života. Je zde použito zelené, modré a červené barevnosti. Zelená barva je použita také na lavicích kostela a detailech empor. Výmalba kostela je dnes strohá. Bílé zdi jsou doplněny o barevné detaily. Dříve byl na vítězném oblouku umístěn nápis PŘIJĚ KRÁLOVSTVÍ TVÉ doplněn o geometricky pojatý květinový dekor. Tato výmalba pravděpodobně žádným způsobem neodkazovala k původním návrhům. Okna chrámu jsou vyvedena ve vitrážích. Velké okno v oltářní stěně znázorňuje kříž obklopený květinovým dekorem. Interiér kostela i kostel samotný bohužel prošel velkým množstvím rekonstrukcí, tudíž vysledovat náznaky původního vybavení či dekoru kostela je dnes již skoro nemožné. Kostel není zapsán jako nemovitá chráněná památka. Přesto je možné vypořadovat určité původní detaily stavby, jako jsou například kované části vnitřních dveří kostela.

5.5.3 Historické okolnosti vzniku kostela

Historie evangelického kostela je spjata s evangelickým hnutím v nedalekém Vrchlabí. Původní evangelické hnutí, které mělo vliv na další vývoj v této oblasti, bylo silně zastoupeno v Rudníku, kde se evangelíci scházeli potají.³¹³ Po přijetí tolerančního patentu pak mohl nastat rozmach tohoto hnutí také v jiných oblastech Krkonoš. Ve Vrchlabí bylo evangelíků relativně málo, ale nárůst věřících nastal, když zde byla zřízena kazatelská stanice evangelického sboru z Rudníku. Evangelíci z Herlikovic doposud patřili pod evangelickou stanici ve Vrchlabí. V roce 1897 postihla Vrchlabí velká povodeň a bylo zapotřebí vybudovat nové shromaždiště věřících. Zde se osud obou obcí rozchází a vznikají tak dvě církevní centra, která spolu ale i nadále zůstávají v kontaktu.

Ve Vrchlabí byla postavena evangelická modlitebna navrhnutá také architekty J. W. Gräbnerem a R. Schillingem. [73] I zde byl silný vliv hnutí Los von Rom, kdy nacionálně zabarvené smýšlení bylo kritériem pro vstup do evangelické církve. V roce 1899 mělo společenství již 160 členů a bylo rozhodnuto o stavbě nové modlitebny. Ta se začala stavět v květnu a již 21. října stejného roku byla vysvěcena.³¹⁴ Stavba vilového typu sama o sobě není nijak výrazně zdobena. Do průčelí je vložen kamenný kříž s jemným rostlinným dekorem květin. Se stejným dekorem se můžeme setkat i na

³¹³ LOUDA 2010, 11.

³¹⁴ LOUDA 2010, 12.

kostele v Duchcově. Výrazným prvkem stavby je také hlava anděla s křídly na rohu budovy. [73] V interiéru stavby jsou bytové prostory a sál modlitebny a sakristie. Také zde architekti J. W. Gräbner a R. Schilling použili dřevěného zdobného krovu a chóru. Budova sboru sice neodpovídá tvarosloví kostela, tudíž stojí na okraji této práce, přesto je důležité ji zde zmínit. Významnější stavbou pro tuto práci by byl jistě kostel, který chtěla nechat evangelická obec postavit v pozdějších letech vedle dosavadní modlitebny a dnešní fary. Pro stavbu kostela vyhotovili návrhy opět architekti J. W. Gräbner a R. Schilling, ale stavba nebyla bohužel nikdy realizována. [74]

Co se týká věřících v Herlíkovicích, v roce 1901 zde bylo evidováno již 126 přestupů k evangelické obci.³¹⁵ Také zde byl silný vliv hnutí Los von Rom a vůdcem evangelické obce byl Franz Erben. V Herlíkovicích tak byla 13. října 1901 založena samostatná evangelická kazatelská stanice.³¹⁶ V roce 1902 byl položen základní kámen k malému horskému kostelu. Svěcení kostela proběhlo již 2. června 1904.³¹⁷ Plánová dokumentace či popis stavby kostela není bohužel dochován. Stavbu kostela podporovali jak místní evangelíci, tak Spolek Gustava Adolfa. Pozemek pro kostel věnoval Franz Erben, který bydlel nedaleko stavby a z jeho domu byly přeneseny do kostela i hodiny, které byly později bohužel zničeny.³¹⁸ Kostel sloužil svému účelu, jen pohřby se museli konat ve Vrchlabí, jelikož v zimě je nebylo možné v zasněženém terénu vykonávat. Farář do kostela i nadále dojížděl z nedalekého Vrchlabí, stejně jako dnes. Během 80. let 20. století byla prováděna rekonstrukce kostela, kdy byla zrušena původní dispozice oltáře, a stůl Páně byl předsunut do prostoru lodi. Znovuotevření kostela se konalo 31. srpna 1986.³¹⁹

5.5.4 Stav poznání a literatura

Pramenů a literatury ke kostelu v Herlíkovicích není mnoho. Plánovou dokumentaci ani jiné podrobnější dokumenty ke stavbě kostela se mi nepodařilo dohledat. V archivu Krkonošského muzea ve Vrchlabí jsou uloženy sbírky pohlednic a skici k nerealizovanému kostelu ve Vrchlabí.³²⁰ Literatura věnující se samotnému kostelu téměř neexistuje. Krátký text o kostele v Herlíkovicích a fáře ve Vrchlabí nalezneme

³¹⁵ HALLER–DOMMERMUTH/PICHER 2006, 52.

³¹⁶ HALLER–DOMMERMUTH/PICHER 2006, 53.

³¹⁷ NEŠPOR 2009, 147–148.

³¹⁸ HALLER–DOMMERMUTH/PICHER 2006, 54.

³¹⁹ NEŠPOR 2009, 147.

³²⁰ KRKONOŠSKÉ MUZEUM VE VRCHLABÍ, Sbírká plánů č. 94.

v publikaci, kterou vydala Českobratrská církev evangelická.³²¹ Dále je možné dohledat informace o chrámu na internetových stránkách projektu Dědictví reformace.³²² Heslo kostela lze nalézt v Encyklopedii moderních evangelických kostelů.³²³ Horský kostelík zmiňuje také studie o evangelické architektuře.³²⁴ Problematice evangelíků ve Vrchlábí a blízkém okolí se věnuje Jiří Louda ve sbornících k jubilejním výročím evangelické modlitebny.³²⁵ Podrobnější popis vzniku kostela je možné dohledat v německé publikaci o obcích v Krkonoších.³²⁶ Zmínka o malém horském kostele a modlitebně ve Vrchlábí je uvedena také v německé knize Gotteshäuser der Heimat.³²⁷

LITERATURA

- KRKONOŠSKÉ MUZEUM VE VRCHLABÍ — Sběrka plánů č. 94 (dvě skici nerealizovaného kostela ve Vrchlábí), Sběrka fotografií a pohlednic
- ALTOVÁ 2009b — Blanka ALTOVÁ: Možnosti studia evangelické sakrální architektury. In: Lidé města—Urban people: revue pro antropologii, etnologii a etologii komunikace. XI,2009,493–552
- ČEJKOVÁ 2011 — Mahulena ČEJKOVÁ: Po stopách památek reformace v České republice. Praha 2011
- HALLER–DOMMERMUTH/PICHER 2006 — Helga HALLER–DOMMERMUTH / Hans PICHER: Die alte Heimat. Hackelsdorf und Ochsengraben an der oberen hohen Elbe. Hoheneibe 2006
- LOUDA 2000 — Jiří LOUDA: Evangelíci ve Vrchlábí. Sborník ke 100. Výročí modlitebny. Vrchlábí 2000
- LOUDA 2010 — Jiří LOUDA: Evangelíci ve Vrchlábí. Sborník 110 let evangelické modlitebny ve Vrchlábí. Vrchlábí 2010.
- NEŠPOR 2009 — Zdeněk R. NEŠPOR: Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska. Praha 2009
- SCHÖBEL/MENZEL 1967 — Franz SCHÖBEL / Beda MENZEL: Gotteshäuser der Heimat. Kempten 1967
- <http://www.pamatky-cz.eu/clanek/12-Vrchlabi-a-Herlikovice/index.htm>, vyhledáno 20. 5. 2013
- <http://evangelici-vrchlabi.blogspot.cz>, vyhledáno 20. 5. 2013

³²¹ ČEJKOVÁ 2011, 86–87.

³²² <http://www.pamatky-cz.eu/clanek/12-Vrchlabi-a-Herlikovice/index.htm>, vyhledáno 20. 5. 2013.

³²³ NEŠPOR 2009, 147.

³²⁴ ALTOVÁ 2009b, 518.

³²⁵ LOUDA 2000, LOUDA 2010.

³²⁶ HALLER–DOMMERMUTH/PICHER 2006, 50–51.

³²⁷ SCHÖBEL/MENZEL 1967, 81.

5.6 KOSTEL POVÝŠENÍ SV. KŘÍŽE v JABLONCI NAD NISOU

Architekt: Josef Zasche

Stavitel: Emilian Herbig

Stavebník: Starokatolická církev

Lokalita: Jablonec nad Nisou

Doba stavby: 1900–1902

5.6.1 Popis kostela

Kostel Povýšení svatého Kříže [77] je jednolodní stavba zasazena do nevelkého náměstí Boženy Němcové. Kostel je dlouhý 32 metrů, průčelí je široké 15 metrů a 20 metrů vysoké.³²⁸ Dominantou relativně malého kostela je asymetricky umístěná vysoká štíhlá věž a průčelí kostela s výrazně tvarovaným štítem. Hlavní vstup do kostela je vyvýšen na schodiště, stejně tak i hlavní loď je vyzvednuta nad okolní terén. Tato stavební úprava byla provedena s ohledem na netypické umístění sakristie a bytu faráře v suterénu kostela. Hlavní vstup do kostela je předsunut před hmotu lodí v podobě malé vstupní předsíně a vyvýšen na deset žulových schodů. Boční stěny schodiště tvoří mohutné zídky zakončené zaobleným dekorovaným čelem. Vstupní dveře kryje mírně předsazené ostění. Zde je umístěn štukový ornament znázorňující růžový keř. Kamenné ostění hlavního vstupu kostela je zakončeno kruhovým tympanonem nesoucím znak starokatolické církve. Po stranách tympanonu jsou umístěny dvě sochy zpívajících andělů. Samotné vstupní dveře kostela jsou zdobeny tepaným rostlinným motivem. Lunetové okno nad dveřmi je osazeno kovanou mříží v podobě vázy s květinami.

Věž kostela, jejíž výška činí 34 metrů,³²⁹ je umístěna asymetricky od průčelí na levou stranu kostela. Věž se kónicky rozšiřuje směrem k patě a nároží je umocněno bosáží, která je zakončena zdobným reliéfem draků. Ve výši vrcholu průčelního štítu jsou ve věži prolomena podlouhlá zvonová okna. Věž je zakončena zdobnou bání s trojúhelníkovými tympanony, ve kterých jsou umístěny ciferníky skleněných hodin.

³²⁸ KOŇÁK 2009, 2.

³²⁹ KOŇÁK 2009, 2.

Hodinami jsou osazeny všechny čtyři strany kostelní věže. Samostatný vstup do věže je umístěn na levém bočním průčelí kostela.

Hlavní průčelní štít je vytažen až do výšky střechy kostela. Štít kostela je výrazně prolomen a zakončen segmentovým obloukem. Nad hlavním vstupem do kostela je ve štítu kruhové okno, které je dekorováno štukovým ornamentem. Pod oknem v nápisové pásce je reliéfně vyveden nápis EHRE SEI GOTT IN DER HÖHE UND FRIEDEN MENSCHEN AUF ERDEN.³³⁰ V obloukovém zakončení štítu nad průčelním oknem je umístěn symbol kříže doplněný reliéfním rostlinným dekorem. Tvar průčelního štítu a asymetricky umístěná zvonice kostela nejvíce odkazují svým hmotným pojetím, společně s dekorem stavby, k secesnímu tvarosloví. Po pravé straně k průčelí přiléhá boční křestní kaple. Boční průčelí kostela mají vždy tři okenní osy, nad kterými jsou nad korunní římsou umístěny menší štíty opakující tvar štítu v průčelí kostela. Štíty jsou zdobeny jemným květinovým reliéfem, který vytváří symbol kříže.

Kostel je zakončen čtvercovým presbytářem s třemi kruhovými okny. Na pravé straně presbytáře je vstup do suterénu kostela, kde bylo počítáno s bytem faráře. Vstupní dveře do suterénu kostela jsou zdobeny kovanou mříží s rostlinným dekorem kaštanových listů. Presbytář kostela je zastřešen pultovou střechou o třech polích. Menší trojúhelníkové zastřešení je použito na rohové krytí schodiště vedoucího z presbytáře kostela do suterénu. Loď kostela je zastřešena střechou sedlovou, nad presbytářem je umístěn sanktusník.

Kostel Povýšení sv. Kříže je zasazen do urbanistického celku okolních rodinných domů a fary kostela. Po pravé straně od kostela je vedena uliční fronta se sjednoceným dekorem jednotlivých vil. První dům od kostela byl projektován jako fara. Svým zpracováním a dekorem tak odpovídá tvarosloví samotného kostela. Dnes je fara opět v držení Starokatolické církve. Investorem tohoto projektu stylově jednotného urbanistického celku byl Josef Scheibler. Návrhy domů jsou dílem jabloneckého architekta Roberta Hemmricha.³³¹

5.6.2 Interiér kostela

Interiér kostela, který se zachoval v relativně původním stavu, působí celistvým a harmonickým dojmem. S dekorem a výzdobou exteriéru kostela souzní především

³³⁰ V překladu: Čest Bohu na výsostech a na Zemi pokoj lidem.

³³¹ KOŇÁK 2009, 4.

hlavní oltář, neméně však i jeho ostatní vybavení. Svým způsobem se jedná o jednu z nejjachovalejších ukázek sakrální architektury v duchu florální secese období přelomu devatenáctého a dvacátého století u nás. [78] Za hlavním vstupem do kostela se nalézá prostor podkruchtí. Po levé straně je umístěn vchod na kruchu a do věže. Na pravé straně je kaple sloužící ke křtění členů církve. Kaple je vybavena původní křtitelnicí z mramoru a nástropním svítidlem. Oba tyto původní prvky kaple byly navrženy pravděpodobně Josefem Zaschem. Krucho kostela je tvořena segmentovým obloukem otevřeným do lodi kostela, ohrazeným dřevěným zábradlím. Na kruchtě jsou osazeny varhany.

Samotná loď kostela je zaklenuta zavěšenou skořepinovou klenbou a je svedena na každé straně lodi do čtyř opěrných pilastrů. Pilastry jsou u paty rozšířeny do prostoru tak, že vytvářejí podkovovitý tvar lodi kostela. Samotné pilastry jsou zdobeny jemným rostlinným štukovým dekorem tvořícím ve výšce prolnutí s klenbou iluzivní hlavice. Zdi mezi pilastry jsou prolomeny vždy podélným půlkruhově zakončeným oknem. Celkově šest velkých oken je zdobeno florálním dekorem tulipánů. Dekor oken je vyveden ve vitráži. Klenba nad okny je prolomena vždy jemnou trojúhelníkovou výsečí. Na pilastrech jsou umístěna kovaná svítidla, zakončena dekorem meandru. Světla jsou opatřena vždy třemi stínidly kapkového tvaru z mléčného skla.³³² Loď kostela ani klenba není na jiném místě opatřena dalším dekorem a je vymalována čistě bílou barvou. Loď je vybavena původními lavicemi. Lavice, umístěné ve dvou blocích po třinácti řadách, jsou zhotoveny ze dřeva a jsou zdobeny asymetricky vyřezávaným čelem. Hlavní loď je od presbytáře oddělena vítězným obloukem, na jehož levé straně u paty oblouku je umístěna dřevěná kazatelna. Kostel je zakončen pětibokým presbytářem. Závěrová zeď kostela je prolomena jedním kruhovým oknem ve výšce oltářního kříže. Pod kruhovým oknem je umístěna trojice malých obdélných okének. Toto uspořádání oken je užito i na bočních stranách presbytáře. Dekor zdí presbytáře je nepůvodní.³³³ Dnes je presbytář vymalován modrou barvou se symboly kříže a kalicha.

Nejvýraznějším prvkem interiéru kostela je hlavní oltář, [78] jehož návrh pravděpodobně vypracoval Josef Zasche. Návrh oltáře ani písemný doklad bohužel není

³³² V době zpracování diplomové práce procházel kostel rozsáhlou rekonstrukcí. Stínidla byla během pořizování fotodokumentace sejmuta. Informace o tvaru a umístění svítidel jsem získala mimo jiné i z fotografií z článku (KOBBER/STRNAD 2004) a jiných obrazových dokumentů. Stejně tak krucho kostela byla v této době zakryta provizorní stěnou.

³³³ V rámci již zmíněné rekonstrukce kostela by mělo dojít k navrácení původní výzdoby presbytáře. V době fotodokumentace kostela byl prováděn průzkum původního dekorování presbytáře kostela.

dochován.³³⁴ Základem oltáře je podélný podstavec, z kterého symetricky vystupuje hmota středového kříže a po stranách vyvýšené nárožní podstavce pro sochy andělů. Nárožní sochy zpívajících andělů, jež jsou významným prvkem hlavního oltáře, odkazují k identickým sochám andělů, které jsou umístěné na exteriéru stavby nad hlavním vstupem do kostela. Tvarosloví použité na oltáři v interiéru kostela tedy vykazuje stejné detaily, které se opakují také v exteriéru stavby. Jednoduchý tvar hlavního kříže je umocněn florálním dekorem zpodobňujícím strom života, jehož štukově ztvárněné listoví tvoří korunu kříže a u paty kříže jeho kořeny. Tato koruna z dubového listí je umocněna prostupujícím světlem z kruhového okna, které je umístěno přímo za oltářním křížem. Listoví bylo v minulosti zlaceno. Na kříži je umístěna dřevořezba ukřižovaného Krista. Pod sochou Krista ke kříži přiléhá dřevěný intarzovaný svatostánek umístěný na dřevěné oltářní menze. Zajímavostí tohoto architektonického řešení je skrytý vchod do suterénního bytu faráře, který je umístěný za zděnou částí hlavního oltáře a skryt tak veřejnosti.

5.6.3 Historické okolnosti vzniku kostela

Stavba kostela Povýšení svatého Kříže je úzce spjata s hnutím Starokatolické církve. Starokatolická církev se v Čechách začala formovat v sedmdesátých letech devatenáctého století. Začala se utvářet v důsledku nesouhlasu s dogmatem o neomylnosti papeže, který vydala římskokatolická církev v roce 1870 na prvním vatikánském koncilu. V důsledku odmítání tohoto dogmatu se zrodilo především v německy mluvících zemích nové církevní hnutí. Centrum starokatolické církve na našem území vzniklo ve Varnsdorfu. Samostatnou církví byla Starokatolická církev prohlášena v roce 1877.³³⁵ Jedno z prvních starokatolických společenství vzniklo také v Jizerských horách.³³⁶ Území Jablonce nad Nisou bylo v rámci filiálního území starokatolické církve spojeno až do roku 1897 s obcí Desná a patřilo pod správu farnosti ve Varnsdorfu. Od roku 1887 působil v Jablonci nad Nisou Spolek starokatolíků. Samostatná farnost v Jablonci nad Nisou vznikla v roce 1897.³³⁷ Na schůzi obce starokatolíků dne 22. října 1899 bylo rozhodnuto o stavbě nového kostela. Stavba

³³⁴ KOBER/STRNAD 2004.

³³⁵ www.starokatolici-jablonec.cz/docs/Letak_farnost_Jablonec2007.pdf, vyhledáno 6. 6. 2012.

³³⁶ www.starokatolici-jablonec.cz/historie.html, vyhledáno 6. 6. 2012.

³³⁷ KOLÁČEK 2006, 106.

kostela byla logickým vyústěním postupného nárůstu věřících starokatolického vyznání právě na území Jablonce nad Nisou a blízkém okolí.

5.6.4 Stavební průběh

Pozemek pro stavbu kostela byl zakoupen 4. září 1899 za 12.000 korun. Tuto částku věnoval farnosti továrník Josef Scheibler.³³⁸ Jelikož k obci starokatolíků patřilo větší množství zámožných rodin, bylo možné začít kostel budovat téměř okamžitě. Mezi mecenáše stavby kostela pařil Daniel Swarovski, Richard Haasis či již zmíněný Josef Scheibler. Pro vypracování plánů kostela byl nakonec osloven jablonecký rodák Josef Zasche. V této době vystavoval Josef Zasche návrhy pro římskokatolický kostel v Jablonci. Je tedy pravděpodobné, že tyto návrhy zaujaly i členy starokatolické obce.³³⁹ Dnes je již jako autor návrhů potvrzen Josef Zasche, ale v dřívějších publikacích je uváděn také Kamil Hilbert.³⁴⁰ Jiné autorství lze vyloučit s ohledem na dochované plány kostela podepsané Zaschem. Je ale možné, že se Kamil Hilbert ucházel o projektování stavby, neboť víme, že se o tuto zakázku ucházelo pět různých architektů. Bohužel již není možné dohledat, zda na popud vypsání soutěže či na přímé vyzvání starokatolické církve.³⁴¹ Zasche vypracoval předběžný rozpočet pro stavbu kostela na 52.000 korun.³⁴² Stavbu prováděla firma Emiliana Herbiga. Základní kámen kostela byl položen 18. srpna 1900. Slavnost položení základního kamene byla stanovena na den sedmdesátých narozenin císaře Františka Josefa I., na čtvrtou hodinu odpolední.³⁴³

Stavba kostela proběhla v relativně krátké době dvou let. Stavba byla dokončena 31. srpna 1902.³⁴⁴ Slavnostní vysvěcení kostela se konalo 9. listopadu 1902.³⁴⁵ V dobových novinách Gablonze Zeitung ze 7. listopadu 1902 je uveřejněna pozvánka na slavnostní vysvěcení kostela a předání klíčů od kostela starokatolické obci. Tato slavnost je inzerována svou hlavní částí na 9. listopadu 1902. Na 8. listopadu byla inzerována jakási „předslavnost“ a vítání slavnostních hostů. Později, 10. listopadu, se pak uskutečnila vzpomínková mše za zemřelé.³⁴⁶ Celková částka za stavbu kostela byla

³³⁸ KOLÁČEK 2006, 108.

³³⁹ KOBER/STRNAD 2004, 13.

³⁴⁰ KOBER/STRNAD 2004, 16.

³⁴¹ KOŇÁK 2009, 2.

³⁴² KOŇÁK 2009, 2.

³⁴³ GABLONZE ZEITUNG 1900, 4.

³⁴⁴ KOŇÁK 2009, 2.

³⁴⁵ Karel Koláček ve své knize uvádí 8. listopadu 1902.

³⁴⁶ GABLONZE ZEITUNG 1902, 8.

oproti původnímu rozpočtu navýšena a vyčíslena na 92.000 korun.³⁴⁷ V roce 1911 byly do chrámu zakoupeny varhany a již v roce 1921 musel být opravován. Dalších oprav se kostelu dostalo v sedmdesátých letech dvacátého století.³⁴⁸

5.6.5 Prameny a literatura

Kostel Povýšení svatého Kříže v Jablonci nad Nisou je odborné veřejnosti relativně známou secesní sakrální stavbou. Tomuto statutu také odpovídá již publikovaná odborná literatura zabývající se samotnou stavbou či jejím průběhem. Doposud za nejkompexnější odborný text lze považovat článek Josef Zasche, architekt Jabloneckých kostelů.³⁴⁹ Přestože se tento článek zabývá primárně osobností architekta, kostel Povýšení svatého Kříže pokrývá jeho velkou část. Obdobný text, ovšem z prvotního vycházející, lze nalézt také na internetových stránkách farnosti.³⁵⁰ I ostatní odborné články se primárně věnují osobnosti Josefa Zscheho a kostel Povýšení svatého Kříže vždy figuruje pouze ve výčtu architektonických prací, například v článku Zdeňka Lukeše a Jana Svobody³⁵¹ či Martina Rösslera.³⁵² Strohý popis kostela, jeho stručné zhodnocení a významnost v rámci secesních sakrálních staveb, uvádí stať Secesní kostely v Čechách.³⁵³ Dále se o kostelu zmiňuje literatura zpracovávající vývoj a památky města Jablonce nad Nisou. Zde je kostel vždy zmíněn jen stručně, bez širšího popisu. Heslovitě je kostel zaznamenán v Encyklopedii moderních evangelických kostelů.³⁵⁴ Stručná zmínka o stavbě kostela je uvedena v knize Stalo se na severu Čech.³⁵⁵ Zmínky o stavbě lze dohledat v publikcích, jenž se primárně zabývají přehledem památek.³⁵⁶

Primární prameny ke studiu zadání a výstavby kostela nejsou obsáhlé. Autoři již zmiňovaného textu o jabloneckých sakrálních stavbách Josefa Zscheho³⁵⁷ uvádějí plány ke stavbě kostela. [75] Jedná se o plánovou dokumentaci ke stavbě kostela, která je podepsána architektem i stavitelem a datována rokem 1900. Bohužel v knize se

³⁴⁷ KOLÁČEK 2006, 108.

³⁴⁸ NEŠPOR 2009, 197–198.

³⁴⁹ KOBER/STRNAD 2004, 11–65.

³⁵⁰ www.starokatolici-jablonec.cz/kostel.html, vyhledáno 6. 6. 2012.

³⁵¹ LUKEŠ/SVOBODA 1990.

³⁵² RÖSSLER 2010, 25–27.

³⁵³ LUKEŠ 2003, 220, LUKEŠ 2002c.

³⁵⁴ NEŠPOR 2009, 197–198.

³⁵⁵ KARPAŠ 2001, 5.

³⁵⁶ KUČA 2000, 520, KUČA 2002b, 374

³⁵⁷ KOBER/STRNAD 2004, 11–65.

neuvádí jejich uložení, ani ve Státním oblastním archivu Jablonce nad Nisou (SOkA Jablonce nad Nisou), ani v archivu města či jiném archivu. Naopak v SOkA Jablonce nad Nisou jsou uloženy v digitální podobě jiné stavební plány kostela. [76] Jedná se o plánovou dokumentaci, která je uložena u soukromého vlastníka, tudíž je pro badatele špatně přístupná.³⁵⁸ Tyto plány kostela jsou podepsané architektem a stavitelem. Jsou datované také rokem 1900, ale jsou navíc opatřené razítkem a schvalovacími kolky úřadu a razítkem starokatolické církve. Lze se tedy domnívat, že tyto plány byly používány jako oficiální. Jedná se také o zajímavé dokumenty svědčící o proměně návrhů kostela, jelikož tyto plány se od plánů publikovaných v knize o stavebním vývoji Jablonce nad Nisou v detailech liší. Rozdíl je patrný především ve změně tvarosloví věžní bání. Další informace lze nalézt též v záznamech o restaurování kostela,³⁵⁹ nebo je lze dohledat v regionálním dobovém tisku, kde je nejzajímavěji popsána událost kladení základního kamene³⁶⁰ či svěcení kostela.³⁶¹ K vývoji starokatolické církve v Jablonci nad Nisou je zpracována publikace o rozvoji starokatolické církve v Čechách, jejímž autorem je současný farář a zástupce této církve u kostela Povýšení sv. Kříže.³⁶²

LITERATURA

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV JABLONEC NAD NISOU — soukromá sbírka, plány kostela.

GABLONZE ZEITUNG 1900, 4

GABLONZE ZEITUNG 1902, 8

KARPAŠ 2001 — Roman KARPAŠ: Stalo se na severu Čech. Liberec 2001

KOBER/STRNAD 2004 — Jan KOBER / Jan STRNAD: Josef Zasche, architekt jabloneckých kostelů. In: Jan KOBER: Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou. Jablonec nad Nisou 2004, 11–65

KOLÁČEK 2006 — Karel KOLÁČEK: Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území Čech do roku 1946. Brno 2006

KOŇÁK 2009 — Jiří KOŇÁK: Restaurátorská záměr k obnově štukové výzdoby a výmalby kostela Povýšení sv. Kříže, včetně doplnění stratigrafického průzkumu. Jablonec nad Nisou, 2009

KUČA 2000 — Karel KUČA: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. díl. Praha 2000

KUČA 2002b — Karel KUČA: Atlas památek České republiky I. díl. Praha 2002

³⁵⁸ STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV JABLONCE NAD NISOU – soukromá sbírka, plány kostela.

³⁵⁹ KOŇÁK 2009.

³⁶⁰ GABLONZE ZEITUNG 1900, 4.

³⁶¹ GABLONZE ZEITUNG 1902, 8.

³⁶² KOLÁČEK 2006.

- LUKEŠ/SVOBODA 1990 — Zdeněk LUKEŠ / Jan SVOBODA: Josef Zasche, In: Umění XXXVIII, 1990, 534-543
- LUKEŠ 2002C — Zdeněk LUKEŠ: Ještě jednou secesní kostely. In:
http://archiv.neviditelnypes.lidovky.cz/clanky/2002/03/20038_13_7_0.html, vyhledáno 3. 10. 2011
- LUKEŠ 2003 — Zdeněk LUKEŠ: Secesní kostely v Čechách, In: Roman PRAHL / Zdeněk HOJDA: Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. Století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. Století (Plzeň 7–9.3.2002). Praha 2003, 217–226
- NEŠPOR 2009 — Zdeněk R. NEŠPOR: Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska. Praha 2009
- RÖSSLER 2010 — Martin RÖSSLER: Josef Zasche. In: Buletin české komory architektů. 3/2010, ročník 17, 25-27
www.starokatolici-jablonec.cz/kostel.html, vyhledáno 6. 6. 2012

5.7 KOSTEL SV. VOJTĚCHA v PRAZE

Architekt: Emil Králíček

Stavitel: Matěj Blecha

Stavebník: Spolek sv. Bonifáce

Lokalita: Praha – Libeň

Doba stavby: 1904–1905

5.7.1 Popis kostela

Kostel sv. Vojtěcha [82] se nachází v Libni, vedle jiné stavby Emila Králíčka – Libeňské sokolovny, která je také vystavěna v secesním stylu. Kostel je vůči hlavní uliční frontě zasunut za budovu sokolovny a není ve svém prostředí nijak výraznou dominantou. Chrám je z velké části dřevěný, jelikož byl původně projektovaný jako provizorní stavba. Jedná se o nepodsklepenou budovu na obdélném půdorysu o zastavěné ploše 832 metrů čtverečních. Obvodové zdi kostela tvoří zděné stěny z vnější stěny, s opěráky a soklem. Konstrukce střechy a vnitřních podpěr je nesena dřevěným krovem a sloupy.

Východní portál je tvořen mohutnou předsunutou věží na šestibokém půdorysu, v jejíž patě jsou dva vchody do kostela. Vstupní portály jsou vyzdviženy na pět schodů a tvoří je dvoje dveře zakončené lomeným obloukem. Na zvýšený sokl kostela navazuje dřevěné obložení věže, které je dekorováno vyřezávaným ornamentem. Nad portály tvoří dřevěné obložení jakousi předstupující stříšku, a vytváří dojem netradičního portiku. Dále je hmota věže prolomena dvěma okny, které opakují tvar lomeného oblouku. Okna jsou kryta dřevěnou stříškou s křížem ve vrcholu. Dále věž pokračuje hladkou střešní krytinou. V nejvyšším patře jsou ve věži zvonová okna. Střešní baň je zvonového tvaru. Věž měří necelých 24 metrů a je umístěna na ose průčelí.³⁶³ Po stranách věže jsou v průčelí potrojná obdélná okna. Průčelní štít tvoří od úrovně střešní římsy dřevěné obložení.

Boční průčelí jsou tvořena vždy třemi vikýřovými okny, která jsou prolomena spodní částí v hmotě zdi a svou horní částí tvoří vikýře ve střeše chrámu. Okna jsou tvaru lomeného oblouku, vystupují z hmoty střechy a jsou zastřešeny samostatnou stříškou.

³⁶³ KOVÁŘÍK 1995, 7.

V ose prostředního okna jsou na každé straně boční vstupy do kostela. Pod okny obíhá na bočních průčelích lizénový pás, s dekorem čtverců. Západní průčelí kostela je tvořeno velkým oknem v ose chrámu, které je zakončeno lomeným obloukem. Okno je umístěno ve stejné výšce jako okna lodi, svou vrchní částí zasahuje nad úroveň střešní římsy. V závěru kostela se opakují sdružená obdélná okénka z východního průčelí. Kostel je zastřešen mansardovou střechou. Nad závěrem chrámu se nalézají sanktusník.

5.7.2 Interiér kostela

Po vstupu do kostela se návštěvník ocitá v malé předsíni, kterou tvoří hmota věže. Do prostoru lodi se vstupuje dřevěnými, prosklenými dveřmi. Nad hlavním vchodem se vypíná dřevěná konstrukce empory, na kterou lze vystoupat po dřevěném schodišti po levé straně. Na empoře jsou umístěny varhany z roku 1905 vyrobené firmou Jindřicha Schiffnera.³⁶⁴ Lodi kostela tvoří síňový prostor dělený pouze dřevěnými sloupy nesoucími krov lodi. [83] Sloupy tak opticky rozdělují prostor do jakéhosi trojlodí. V prostřední části jsou umístěny dva bloky lavic. V postranních prostorech jsou v presbytáři umístěny menší dřevěné oltáře. Levý oltář je osazen obrazem Panny Marie s Ježíškem, na pravé straně je oltář s obrazem sv. Anežky Přemyslovny. Po levé straně lodi je umístěna dřevěná kazatelna.

Na hlavním oltáři je vyobrazen Ježíš Kristus se zvýrazněným srdcem. Gesto rozevřené náruče Krista přechází v ornamentální věnec vycházející mimo rámec obrazu. Všechny tři oltáře jsou vyvedeny v bílo modré barvě, doplněné vždy zlatými detaily. Prostor presbytáře je za oltáři oddělen dřevěnou stěnou po celé šířce lodi. Vytváří tak prostor sakristie a zázemí kostela. Vstupuje se do něj dvěma vchody za hlavním oltářem.

Dekor kostela je vcelku jednotný a prostupuje pravidelně celý prostor lodi. Pás rostlinného ornamentu obíhá vrchol západního okna a dále pokračuje na dřevěném obložení stropu kostela a římsy pod střechou. Na bílém podkladu jsou malovány zelené lístky a červené pětilisté květy. Tuto barevnost doplňují modré trámy dřevěného stropu a sloupové konstrukce. Trámy jsou také dekorativně vyřezávány a doplňovány žlutou barvou. Vyřezávaný rostlinný dekor trámů i jejich barevnost odkazuje k folklornímu

³⁶⁴ KOVAŘÍK 1995, 7.

umění. I přes zaoblené tvary trámů krovu působí strop kostela geometrickým dojmem, který umocňují zkosené a vodorovné plochy stropu.

Chrámové lavice, kazatelna i křížová cesta umístěná na stěnách kostela jsou mobiliář, kterým byl původně vybaven kostel sv. Václava v Praze – Bohnicích.

5.7.3 Historické okolnosti vzniku kostela

Územní části Libeň, Karlín a ostatní menší města a obce v okolí Velké Prahy byly na počátku 20. století postupně připojovány k Praze. V roce 1901 byla Libeň přiřazena k Praze jako její osmá část. Libeň procházela na přelomu 19. a 20. století velkým stavebním rozvojem a musela se vypořádat s nárůstem obyvatel z důvodu průmyslového rozmachu, který se na území Libně rozvíjel již od roku 1832. V roce 1898 byla Libeň povýšena na město³⁶⁵ V obci byla v této době jediná větší sakrální stavba, kaple Libeňského zámku, která svou kapacitou již nedostačovala. Spolek sv. Bonifáce, který působil při Emauzském klášteře v Praze, nabídl libeňské duchovní správě, že pomůže při stavbě provizorního kostela do té doby, než bude postaven dostatečně vyhovující chrám.³⁶⁶ Předpokládalo se, že provizorní stavba bude fungovat jen do roku 1910.

5.7.4 Stavební průběh

Příprava stavby provizorního kostela začala v říjnu 1904. Jako architekt byl vybrán Emil Králíček, který působil u stavební společnosti Matěje Blechy. Původně měl být kostel zasvěcen blahoslavené Anežce Přemyslovně. Později bylo rozhodnuto pro zasvěcení sv. Vojtěchu.³⁶⁷ Kostel byl projektován jako obdélná stavba o třech okenních osách pouze s malým sanktusníkem na oltářní straně. V průčelí bylo počítáno s velkým oknem ve středu a předsunutým portikem nad hlavním vstupem. Žádost o schválení nových plánů, které již počítaly s věží kostela, byly podány již během roku 1904. Je dochována korespondence mezi spolkem sv. Bonifáce a městskou radou, ve které jsou uváděny důvody pro povolení průčelní věže, například: „...II. Účel a úhlednost budovy sama sebou vyžaduje by se v průčelí nějaká věž zřídila...“³⁶⁸ Úpravy

³⁶⁵ BRONCOVÁ 1996, 11.

³⁶⁶ KOVAŘÍK 1995, 7.

³⁶⁷ KOVAŘÍK 1995, 7.

³⁶⁸ Dopis ze dne 22. prosince 1904. In: SPRÁVNÍ ARCHIV MĚSTSKÉ ČÁSTI PRAHY 8 — Fond: kostel sv. Vojtěcha, OV 8/P 37+90.

na kostele byly nakonec městskou radou schváleny a kostel byl vystavěn s věží v hlavní ose průčelí. [3] Samotná stavba byla hotova v roce 1905, zkolaudována a vysvěcena 9. dubna 1905. S kostelem bylo počítáno jako s provizorním, proto nebyl udržován a opravy byly prováděny pouze v nejnútnejších případech. Po první světové válce byly opakovaně podávány žádosti o zachování provizorního kostela, který měl být později nahrazen kamennou stavbou. Jednota pro založení chrámu Páně byla činná od roku 1885 do roku 1951, kdy zanikla. Spolu s činností tohoto spolku zanikla i myšlenka na nový kamenný chrám v Libni. Během následujících několika desítek let byl kostel postupně opravován. Generální opravou prošel v letech 1996 až 2001.

5.7.5 Stav poznání a literatura

Přestože je kostel sv. Vojtěcha jednou z nevýznačnějších staveb pražské secesní sakrální architektury, není doposud podrobněji zmapován. Ke stavebnímu vývoji kostela a pozdějším stavebním úpravám a rekonstrukcím existuje bohatý archivní materiál, který je uložený ve správním archivu městské části Prahy 8.³⁶⁹ Zde jsou uloženy také kopie stavebních plánů, překreslených v roce 1935.

Kostel zmiňuje ve výčtu secesních sakrálních staveb Zdeněk Lukeš.³⁷⁰ Podrobněji se Lukeš věnuje stavbě v monografii věnované osobnosti Emila Králíčka.³⁷¹ Kostelu sv. Vojtěcha je věnován článek v časopise Prahy 8.³⁷² Stručnou zmínku o této stavbě lze najít také v knize o Praze³⁷³ a v knize Praha 8 Křížem Krázem.³⁷⁴ Městská část Prahy 8 vydala informační leták s popisem stavby a několika fotografiemi chrámu. Obdobný text je možné dohledat také na internetových stránkách Městské části Prahy 8.³⁷⁵ Dále je kostel zmiňován již pouze okrajově ve statích, které pojednávají primárně o díle a životě Emila Králíčka, například v časopisu Umění z roku 1984.³⁷⁶ Stručná historie a popis kostela je uveden v publikaci Pražské svatyně³⁷⁷ a v knize Příběhy pražských

³⁶⁹ SPRÁVNÍ ARCHIV MĚSTSKÉ ČÁSTI PRAHY 8 — Fond: kostel sv. Vojtěcha, OV 8/P 37+90.

³⁷⁰ LUKEŠ 2003, 221, LUKEŠ 2002c, LUKEŠ 2013.

³⁷¹ LUKEŠ/HAVLOVÁ/HNÍDKOVÁ 2005.

³⁷² KOVAŘÍK 1995, 7.

³⁷³ BRONCOVÁ 1996, 105.

³⁷⁴ BRONCOVÁ 2008, 92–93.

³⁷⁵ <http://www.praha8.cz/Kostel-sv-Vojtecha.html>, vyhledáno 22. 4. 2013.

³⁷⁶ LUKEŠ/SVOBODA 1984, 441–449.

³⁷⁷ ŠKODA 2002, 261.

svatyní.³⁷⁸ Zběžě se kostela sv. Vojtěcha dotýká také kniha Prahou krok za krokem.³⁷⁹ Stručnou zmínku o stavbě lze dohledat v souborné publikaci o památkách v Čechách.³⁸⁰

LITERATURA

- SPRÁVNÍ ARCHIV MĚSTSKÉ ČÁSTI PRAHY 8 — Fond: kostel sv. Vojtěcha, OV 8/P 37+90, archivní materiály, plány kostela
- BEDRNÍČEK 2002 — Pavel BEDRNÍČEK: Příběhy pražských svatyní. Praha 2002
- BRONCOVÁ 1996 — Dagmar BRONCOVÁ (ed.): Kniha o Praze 8. Praha 1996
- BRONCOVÁ 2008 — Dagmar BRONCOVÁ: Praha 8 křížem křížem. Praha 2008
- KOVAŘÍK 1995 — Zdeněk KOVAŘÍK: Kostel sv. Vojtěcha. In: 8SMIČKA V, 1995,7
- KUČA 2002b — Karel KUČA: Atlas památek české republika I. díl. Praha 2002
- LUKEŠ/SVOBODA 1984 — Zdeněk LUKEŠ / Jan SVOBODA: Architekt E. Králíček – Zapomenutý zjev české secese a kubismu. In: Umění XXXII, 1984, 441–449
- LUKEŠ 2002C — Zdeněk LUKEŠ: Ještě jednou secesní kostely. In:
http://archiv.neviditelnypes.lidovky.cz/clanky/2002/03/20038_13_7_0.html, vyhledáno 3. 10. 2011
- LUKEŠ 2003 — Zdeněk LUKEŠ: Secesní kostely v Čechách, In: Roman PRAHL / Zdeněk HOJDA: Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. Století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. Století (Plzeň 7–9.3.2002). Praha 2003, 217–226
- LUKEŠ/HAVLOVÁ/HNIDKOVÁ 2005 — Zdeněk LUKEŠ / Ester HAVLOVÁ / Vendula HNIDKOVÁ :Emil Králíček. Zapomenutý mistr secese a kubismu. Praha 2005
- LUKEŠ 2013 — Vyjimečný jev aneb sakrální secesní architektura v Praze. In:
http://www.lidovky.cz/vyjimecny-jev-aneb-sakralni-secesni-architektura-v-praze-pzn-/design.aspx?c=A130102_180247_ln-bydleni_ter, vyhledáno 10. 6. 2013
- POCHE 2001 — Emanuel POCHE: Prahou krok za krokem. Praha 2001
- ŠKODA 2002 — Eduard ŠKODA: Pražské svatyně: kostely, kaple, synagogy, církevní sbory a modlitebny od úsvitu křesťanství na práh 21. století. Praha 2002
- Kostel sv. Vojtěcha — informační leták Památky Prahy 8, Praha 2003
<http://www.praha8.cz/Kostel-sv-Vojtecha.html>, vyhledáno 22. 4. 2013

³⁷⁸ BEDRNÍČEK 2002, 482–483.

³⁷⁹ POCHE 2001, 376–357.

³⁸⁰ KUČA 2002b, 574

5.8 KOSTEL PANNY MARIE „U OBRÁZKU“ v LIBERCI

Architekt: Max Kühn a Heinrich Fanta

Stavitel: Alfred Hübner

Stavebník: Výbor pro stavbu kostela Panny Marie

Lokalita: Liberec – Ruprechtice

Doba stavby: 1906–1907

5.8.1 Popis kostela

Kostel Panny Marie „U Obrázku“, [85] celým názvem Kostel neposkvrněné Panny Marie Královny andělů, je situován na okraji obce Ruprechtice. Svou vázaností k poutnímu místu a postupnou úpravou okolního terénu je kostel logicky situován na vyvýšené místo nad městem a tvoří tak jednu z pohledových dominant okolí. Stavba je pojata celkem netradičně jako centrála. Z tohoto využití půdorysu je možné vysledovat, že byl kostel zamýšlen spíše jako menší sakrální prostor. Svým tvaroslovím odkazující k poutním kaplím. Kostel Panny Marie využívá jak neobarokní prvky, především ve tvaru oken lodi nebo využitím centrálního půdorysu, tak secesní tvarosloví. Prvky, které odkazují k secesnímu pojetí stavby, jsou asymetricky umístěná věž kostela, tvar průčelního štítu a jeho dekor nebo kontrast mezi hladkou omítkou a kamenným obkladem.

Západní průčelí kostela [85] je tvořeno dominantní hranolovou věží, která je umístěna na levé straně, a sloupovou předsíní kostela, na kterou navazuje vysoký průčelní štít. Průčelí bez věže, je široké 13 metrů a štít průčelí dosahuje do výšky 12 metrů. Předsíň kostela je nesena třemi arkádovými oblouky a vyvýšena na čtyři schody. Do předsíně je možné vstoupit dvěma vchody. Hlavním z průčelí, který vede ke dveřím kostela, a vedlejším vchodem po pravé straně. Hlavní dveře kostela jsou dřevěné, zdobené symbolem kříže a paprsků. Průčelí kostela je obloženo vysokým soklem, který tvoří hrubě otesávané kamenné kvádry. Toto obložení pokračuje na pilířích, arkádách předsíně a bosovaných nárožích průčelí do výšky střechy a nadále obíhá také průčelní štít. Nad vstupní předsíní je v hmotě průčelí prolomeno velké složené okno. Střed okna tvoří obdélné okno s kruhovým zakončením a středovým sloupkem a k tomuto oknu přiléhá z každé strany malé okno s čtvrtkruhovým

zakončením. V horní části okna vychází z jeho rámování kamenná římsa, která dále pokračuje pod střechou stavby. Nad římsou vybíhá vysoký obloukový štít, v jehož vrcholu je umístěn reliéf slunce s hlavami andělů a rostlinou girlandou. Tento kruhový medailon s křížem uprostřed je propojen s velkým oknem vertikálním břevnem kříže.

Věž kostela je vysoká 24 metrů, je postavena na čtvercovém půdorysu a původně měla dva vchody. Venkovní vstup do věže byl z předsíně kostela. Ten je dnes zazděný. Druhý vstup je prolomen z interiéru stavby. Přízemí věže tvoří kamenný sokl a slepý arkádový oblouk. Kamenné obložení je použito také po celé výšce věže v bosovaných nárožích, na šambránách oken a jako orámování štítů. Ve výšce prvního patra jsou do věže prolomena malá podélná okénka, která se opakují v druhém patře. Dále jsou po všech čtyřech stranách velká zvonová okna, nad nimi je vždy jedno oválné okno. Tato oválná okna jsou na západní a východní straně věže vložena do vysokého štítu. Oválná okna tvoří vertikála. Na severní a jižní straně jsou oválná okna položena na horizontální osu. Ze střešní římsy vystupují v rozích věže kamenné dešťové chrliče. Věž je zastřešena věžní bání.

Severní průčelí kostela tvoří hranolová věž a kruhová loď o třech okenních osách. V přízemí je loď tvořena předsunutou slepou arkádou, která je vždy dělena kamenným pilířem po celé výšce lodi. V prvním patře jsou v každém poli prolomena okna. Na kruhovou loď kostela navazuje apsida závěru, ve které je jedno oválné okno. Závěr kostela obíhá zvýšený kamenný sokl, stejně tak obíhá i celý kostel. Okno presbytáře je opět obloženo kamenným rámem se zvýrazněným středovým klenákem. Apsida je zastřešena kuželovitou střechou, která navazuje na střechu hlavní lodi. V místě setkání střech apsidy a sakristie, která je zastřešena valbovou střechou, je umístěn komín.

Na jižní straně k presbytáři kostela přilehlá sakristie, [87] která je projektována na čtvercovém půdorysu a má vlastní zastřešený vstup. Jižní průčelí kostela je tvořeno opět přízemní slepou arkádou a v prvním patře čtyřmi okenními osami, které rámuje kamenné pilíře po celé výšce lodi. Loď kostela je projektována na kruhovém půdorysu, tudíž její zastřešení tvoří kuželovitý typ střechy. Na vrcholu střechy je umístěn kovaný medailon Panny Marie. V prostoru střetu kruhové lodi a předsíně kostela je umístěn boční vchod do kostela. Vstup je vyvýšen na sedm schodů a tvoří jej jeden oblouk arkády. Prostor venkovní předsíně tvoří v prvním patře kostela vnitřní emporu. Předsíně kostela je zastřešena sedlovou střechou.

5.8.2 Interiér kostela

Po vstupu do kostela se návštěvník ocitá přímo v lodi kostela. Nad hlavním vstupem, který je opatřen ozdobnou kovanou mříží, se nachází empora kostela. Ta je do prostoru lodi otevřena mohutným obloukem a oddělena dřevěným zábradlím. Empora kostela je osvětlována velkým průčelním oknem. Vstup do věže a na emporu je umístěn vlevo od hlavního vchodu do lodi. Loď kostela je centrální, na kruhovém půdorysu. Prostor lodi je vymalován světle modrou barvou, ve výšce empory a oken obíhá celý prostor lodi i presbytáře plastická římsa dekorovaná zlatou linkou. Presbytář kostela je vyzdoben jednoduchou oltářní menzou, která je vytvořena s původní mřížky, jenž dříve oddělovala prostor lodi a závěru. Původní oltář dnes není bohužel dochován. Okno presbytáře je dnes, stejně jako ostatní okna kostela, bez dekoru. Podle dobových fotografií byl v okně za oltářem znázorněn ukřižovaný Ježíš Kristus obklopený hlavami andělů. Na hlavním oltáři byla umístěna socha Panny Marie s Ježíškem, ta je dnes umístěna na podstavci ve stěně závěru pod oknem. [86]

Zajímavým prvkem výzdoby kostela je štukově zpracovaný strop. Ze středu kupole vycházejí dlouhé sluneční bílo–zlaté paprsky, překrývané štukovými mračny. Kolem středu slunce je umístěna nápisová páska, kde je vyzlacen nápis EHRE SEI GOTT IN DER HOEHE UND FRIEDE DEN MENSCHEN AUF ERDEN.³⁸¹ Ve spodní linii mraků jsou v kruhu bílé štukové hlavy andělů.

V lodi jsou umístěny dva bloky dřevěných lavic. Celý prostor je osvětlován hlavním lustrem a postraními světly. Vstup na emporu a věž má zdobené rámy a výplně dveří. Prostor kostela tak působí velice čistým dojmem. Kombinace čistí bílé barvy a jemně modrým odstínem a zlatými detaily, umocňuje čistotu prostoru. Použité tvarosloví centrální lodi, jednoduchého závěru kostela i čistota provedení interiéru odkazuje k myšlence spíše vytvořit menší sakrální prostor poutního místa, než velký chrám pro mnoho věřících.

5.8.3 Historické okolnosti stavby kostela

Historie kostela je spojena s poutním místem Panny Marie, která se stala patronkou údajně zázračné studánky. Jelikož byl u studánky zavěšen obrázek Panny Marie, začalo

³⁸¹ V překladu: Čest Bohu na výšinách a pokoj lidem na zemi.

se poutnímu místu říkat „U Obrázku“. Postupně bylo okolí zázračné studánky upravováno jako poutní místo s křížem a později s kalvárií. Tu nechal postavit v roce 1807 rychtář Johan Georg Weber. Popularita poutního místa vyvolala otázku výstavby nového kostela. V roce 1892 byl stanoven výbor pro stavbu nového kostela. Členkou výboru byla také dědička pozemků, na kterých se studánka nacházela, Antonie Wildnerová.³⁸²

5.8.4 Stavební průběh

V soutěži vypsané až v roce 1905, protože do té doby probíhala veřejná sbírka na stavbu kostela, byl vybrán návrh architektů M. Kühna a H. Fanty. Stavitelské práce byly zadány Alfredu Hübnerovi, stavbu dozorovali také M. Kühn a H. Fanta osobně. Stavba kostela byla započata 26. března 1906 a byla prováděna relativně rychle. Již v srpnu téhož roku byla hotova hrubá stavba a byl na věž osazen kříž. Během výstavby probíhala další finanční sbírka na kostel, jelikož v první fázi se vybralo pouze 35 tisíc korun a to byla nedostačující částka. Celkem bylo na stavbu vybráno zhruba 56 tisíc korun.³⁸³ Dále pokračovaly stavební práce převážně v exteriéru kostela. Na konci roku 1907 byla stavba předána k užívání. Nakonec darovala Antonie Wildnerová pozemky na kterých vznikla nová stavba kostela libereckému arciděkanství. Vysvěcení kostela proběhlo pravděpodobně v červnu v roce 1909.³⁸⁴ Alena Říčánková však uvádí datum 27. července 1909.³⁸⁵ Kostel sloužil svému účelu až do konce druhé světové války a nadále chátral. Během 70. let 20. století byl kostel využíván jako umělecký ateliér. Až v roce 1995 bylo přikročeno s restaurování celé stavby a jeho okolí. Kostel byl znovu vysvěcen v roce 1998.³⁸⁶

5.8.5 Stav poznání a literatura

Nepůvodní plánová dokumentace ke stavbě kostela je uložena v archivu římskokatolické farnosti v Liberci. Stavba kostela lze dohledat také v dobové literatuře. Například popis kostela předkládá brožura Der Wallfahrtsort „Beim Bilde“

³⁸² SAMO 1910, 7.

³⁸³ SAMO 1910, 10.

³⁸⁴ DOSTALÍK 2006, 8.

³⁸⁵ ŘÍČÁNKOVÁ 2010, 16.

³⁸⁶ DOSTALÍK 2006, 9.

in Ruppertsdorf.³⁸⁷ Články o stavbě kostela předkládá dobový tisk, převážně Reichenberger Zeitung či časopis Der Architekt.³⁸⁸

Kostel Panny Marie „U Obrázku“ je v literatuře zastoupen převážně ve výčtu secesních sakrálních staveb v Čechách. Kostel zmiňuje ve stati Secesní kostely v Čechách Zdeněk Lukeš.³⁸⁹ O chrámu se zmiňuje také Kniha o Liberci³⁹⁰, publikace Liberec: mezi vzpomínkou a přítomností,³⁹¹ nebo kniha o libereckých domech.³⁹² Nejucelenější prací zabývající se stavbou kostela Panny Marie „U Obrázku“ je bakalářská práce Jana Dostalíka, která je pojata jako monografie kostela. Zde je podrobně popsán vznik kostela, jeho působení v krajině, vnější a vnitřní popis stavby a celkové hodnocení stavby. V této práci je také uveden rozšířený seznam periodik a odborné literatury.³⁹³ Jan Dostálík se kostelu věnuje v následné diplomové práci, která je ale přednostně zaměřena na architekta Maxe Kühna.³⁹⁴ Další odbornou prací, která pojednává o stavbě kostela „U Obrázku“ je diplomová práce Aleny Říčánkové, která se věnuje všem třem sakrálním stavbám architektů M. Kühna a H. Fanty v Liberci.³⁹⁵ Stručná zmínka o stavbě kostela je uvedena v knize Stalo se na severu Čech.³⁹⁶ Informace o rekonstrukci kostela během 90. let 20. století je možné dohledat v knize, jež se primárně zabývá kostelem sv. Antonína Paduánského v Liberci.³⁹⁷

Na internetu lze dohledat některé stručné stati o kostele a jeho architektech.³⁹⁸ Stavbě se věnují také stránky zabývající se architekturou v Liberci.³⁹⁹ Stručný popis kostela s fotografickou dokumentací lze vyhledat na stránkách libereckého kraje,⁴⁰⁰ či v jiných podobných databázích evidujících konkrétní stavby. Stručné zmínky lze dohledat v publikacích, jež se primárně zabývají přehledem památek.⁴⁰¹

³⁸⁷ SAMO 1910.

³⁸⁸ DER ARCHITEKT XV, 1909.

³⁸⁹ LUKEŠ 2003, 222.

³⁹⁰ KARPAŠ 2004.

³⁹¹ ČTVERÁČEK/MOHR 2001.

³⁹² TECHNIK 1992, 56.

³⁹³ DOSTALÍK 2006.

³⁹⁴ DOSTALÍK 2008.

³⁹⁵ ŘÍČÁNKOVÁ 2010.

³⁹⁶ KARPAŠ 2001, 13.

³⁹⁷ PETRÁKOVÁ/DOLEŽALOVÁ 2010, 73–77.

³⁹⁸ VIDEMANNOVÁ 2009, In: <http://in.ihned.cz/c1-32721180-liberecke-stopy-architekta-kuhna>, vyhledáno: 9. 3. 2013.

³⁹⁹ <http://liberec-reichenberg.net/stavby/karta/nazev/7-kaple-neposkvrnene-panny-marie-kralovny-andelu-u-obrazku>, vyhledáno: 9. 3. 2013.

⁴⁰⁰ <http://www.liberecky-kraj.cz/dr-cs/1393-kostel-panny-marie-u-obrazku-liberec.html>, vyhledáno: 9. 3. 2013.

⁴⁰¹ POCHE 1987, 241, KUČA 2002, 458

LITERATURA

DER ARCHITEKT XV, 1909

REICHENBERGER ZEITUNG 1906, 1907, 1909

ARCHIV ŘÍMSKOKATOLICKÉ FARNOSTI V LIBERCI – Plány kaple U Obrázku v Liberci

ČTVERÁČEK/MOHR 2001 — Karel ČTVERÁČEK / Jan MOHR: Liberec mezi vzpomínkou a přítomností.
Liberec 2001

DOSTALÍK 2006 — Jan DOSTALÍK: Poutní kostela Panny Marie „U Obrázku“ v Liberci – Ruprechticích
(bakalářská práce na Filozofické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně). Brno 2006

DOSTALÍK 2008 — Jan DOSTALÍK: Architekt Max Kühn (diplomová práce na Filozofické fakultě
Masarykovy Univerzity v Brně). Brno 2008

LUKEŠ 2003 — Zdeněk LUKEŠ: Secesní kostely v Čechách, In: Roman PRAHL / Zdeněk HOJDA: Bůh a
bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. Století. Sborník příspěvků z 22.
ročníku symposia k problematice 19. Století (Plzeň 7–9.3.2002). Praha 2003, 217–226

KARPAŠ 2001 — Roman KARPAŠ: Stalo se na severu Čech. Liberec 2001

KARPAŠ 2004 — Roman KARPAŠ a kol.: Kniha o Liberci. Liberec 2004

KUČA 2002 — Karel KUČA: Města a městačka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. díl. Praha 2002

PETŘÁKOVÁ/DOLEŽALOVÁ 2010 — Luisa PETŘÁKOVÁ / Olga DOLEŽALOVÁ: 100 let ruprechtického
kostela. Liberec 2010, 73–77

POCHE 1978 — Emanuel POCHE: Umělecké památky Čech II. díl. Praha 1978

ŘÍČÁNKOVÁ 2010 — Alena ŘÍČÁNKOVÁ: Sakrální architektura Maxe Kühna a Heinricha Fanty v Liberci
(diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze) Praha 2010

SAMO 1910 — F. T. SAMO: Der Wallfahrtsoort „Beim Bilde“ in Ruppertsdorf. Reichenberg 1910

TECHNIK 1992 — Svatopluk TECHNIK: Liberecké domy hovoří I. Liberec 1992

VIDEMANNOVÁ 2009 — Alexandra M. VIDEMANNOVÁ: Liberecké stopy architekta Kühna. In:
<http://in.ihned.cz/c1-32721180-liberecke-stopy-architekta-kuhna>, vyhledáno:
9. 3. 2013

<http://liberec-reichenberg.net/stavby/karta/nazev/7-kaple-neposkvrnene-panny-marie-kralovny-andelu-u-obrazku>, vyhledáno: 9. 3. 2013

<http://www.liberecky-kraj.cz/dr-cs/1393-kostel-panny-marie-u-obrazku-liberec.html>, vyhledáno: 9. 3.
2013

5.9 KOSTEL SV. MÁŘI MAGDALENY v LIBERCI

Architekt: Max Kühn a Heinrich Fanta

Stavitel: Alfred Hübner

Stavebník: Fond pro výstavbu třetího katolického kostela v Liberci,

Litoměřické biskupství

Lokalita: Liberec

Doba stavby: 1909–1911

5.9.1 Popis kostela

Kostel sv. Máří Magdaleny [90] je pojat jako jednolodní stavba, relativně velkých rozměrů. Délka kostela je 28 metrů a šířka kostelní lodi i s kaplemi je 20 metrů.⁴⁰² Vstupní průčelí kostela je situováno na prostornou terasu se schodištěm, která pokračuje dále okolo kostelní lodi na západní straně a tvoří tak jakési reprezentativní uvedení sakrálního prostoru kostela. Terasa je obehnána kamennou balustrádou a obložena kyklopským zdívkem. Hlavní průčelí kostela tvoří mohutný předsunutý portikus, který je nesen dvojicí sloupů a jedním pilířem na každé straně. Obloukový štít portiku je mírně konkávno–konvexně prohnut a je ve středu zdoben velkou oválnou kartuší, na které byl dříve umístěn dedikační nápis KAISER FRANZ JOSEF JUBILÄUMSKIRCHE.⁴⁰³ Kartuše je zdobena dvěma hlavami andělů, korunou a florální girlandou. Podobné zdobné prvky lze nalézt také na průčelním štítu kostela Panny Marie „U Obrázku“. Portikus kryje mohutné vstupní dveře do kostela a postranní vchody do schodišťových věží, které jsou umístěny na okraji vstupní předsíně a vedou na kruchtu kostela v prvním patře. Tyto schodišťové rizality jsou prolomeny dvěma okny a pod střechem pásem obdélných okének. Nad vstupním portikem je hmota průčelí prolomena monumentálním podlouhlým oknem zakončeným odstupňovaným obloukem. Okno je uvnitř tvořeno dvojramenným křížem a ve výšce břevnen kříže vybíhá z rámování okna dekorativní pás, který tvoří dekor křížů a trnových korun. Tento pás opticky odděluje průčelí chrámu od vysokého průčelního štítu, který kryje krov lodi. Štít je dělený

⁴⁰² KARPAŠ 2004, 257.

⁴⁰³ V překladu: Jubilejní kostel Františka Josefa I. Kostely stavěné v této době nesou často název Jubilejní kostel Františka Josefa I., jelikož bylo masivně slaveno každé významné jubileum císaře. Jako dar mu bylo také mnoho kostelů, ale i profánních staveb, dedikováno. Kostel sv. Máří Magdaleny byl stavěn k 60. výročí císaře Františka Josefa I..

lizénovým dekorem a v jeho středu nad druhou plastickou římsou je malé okénko. Po stranách štítu jsou dva pilastry, které zakončují plastiky váz. Štít chrámového průčelí, stejně tak okna a jiné dekorativní prvky, odkazují k baroknímu tvarosloví, kterým je bezesporu inspirován. Kostel je díky těmto neobarokním formám považován často za eklektický, ovšem nové uspořádání prvků barokizujícího tvarosloví, použití moderních materiálů a nového využití prvků secesního tvarosloví jej bezesporu staví mezi pokrokové sakrální stavby.

Boční průčelí kostela jsou řešena vždy s ohledem na svažité terén, který tak určuje jejich konečnou podobu. Západní průčelí chrámu vytváří předsazená arkádová chodba, kterou tvoří sedm oblouků a probíhá v suterénu kostela. Arkády se směrem k presbytáři zvyšují a vyrovnávají tak rozdíl terénu. Z chodby lze vstoupit do suterénních prostor kostela. Nad chodbou v přízemním patře je podél celé délky lodi terasa, která navazuje na vyvýšený vstup kostela a jeho okolí. Z terasy je možné vstoupit do západní oratoře kostela. Nad terasou je zeď, která je dělena na čtyři kaple a odpovídá tak i exteriérovému řešení stavby. Hmotu zdi je dělena lizénovým ohraničením a prolomenými obloukovými okny v každé kapli. Pás bočních kaplí je zastřešen pultovou střechou, nad kterou vybíhají dva ozdobné obelisky. První kaple od hlavního portálu pokračuje v prvním patře emporou kostela. Ta je projektována na obdélném půdorysu. Je samostatně zastřešena a do prostoru střešní římsy zasahuje oblouk emporového okna. Hmotu hlavní lodi kostela je tvořena třemi vysokými okny s obloukovým zakončením, prostor zdi je dělen opět lizénovými pásy. Hlavní loď je zastřešena vysokou sedlovou střechou se třemi vikýři. V úrovni třetí kaple je v hřebeni střechy osazen mohutný oválný sanktusník, který je tvořen sloupovým ochozem a zvonovou střešní bání. Na vrcholu sanktusníku je osazen kříž s dvojitém břevnem.

K hmotě kostelní lodi přiléhá na jižní straně závěr kostela, který zakončuje půlkruhová apsida, dva boční obdélné prostory sakristie a oratoře kostela, k nimž přiléhá vždy kruhový schodišťový rizalit. Na západním průčelí je tento obdélný prostor patrný mírným předsunutím od hmoty kostela, je tvořen dvěma patry a je zde užito podobného členění fasády jako u první protilehlé kaple s emporou. V nejnižším patře chrámového závěru je prostor suterénu, který je v exteriéru obložen kyklopským zdivem a prolomen dvěma okny. Presbytář kostela je pak hladký, dělený jen lizénami, které jsou pod střešní římsou dekorovány obloučkovým reliéfem. Presbytář kostela není prolomen žádným oknem, boční schodišťové rizality mají malá podélná okénka. Presbytář kostela je zastřešen odstupňovanou střechou.

Východní strana kostela je tvořena k presbytáři přiléhající obdélnou sakristií, jenž je pojata stejně jako identický prostor na protilehlém kostelním průčelí. Na prostor sakristie navazuje jedna obdélná kaple, která odpovídá protější kapli a je prolomena jednou okenní osou. V dalším členění tohoto průčelí nastává změna, jelikož je mezi druhou a čtvrtou kapli vsunut prostor mariánské kaple, která je tvořena půlkruhovým půdorysem. V exteriéru stavby je kaple u země obložena kyklopským zdívem, dále je stěna kaple řešena lizénovým dělením. Pod střešní římsou kaple jsou na stranách prolomena dvě malá okna, tvarově identická s půlkruhovým oknem na průčelí kostela. Kaple je zastřešena zvoncovitou střechou. Hmota kaple zasahuje po celé výšce hlavní lodi, tudíž je v tomto poli absence velkého okna kostelní lodi. Hmota východního průčelí je členěna na jedno pole kaple a na předsunutý rizalit přesahující obě kostelní patra, stejně jako na protilehlém průčelí, s rozdílem, že v prostoru druhé kaple byl místo okna boční vstup do kostela, který je dnes zazděný. Rozdílnost východního průčelí od protilehlého je také ve velikosti terasy, která zde zasahuje jen po druhou kapli a bylo zde možné po schodišti sejít do zahrady. Schodiště a terasa jsou dnes bohužel v havarijním stavu, stejně tak se nedochovali prostory veřejných toalet, které byly umístěny pod terasou. Na tuto terasu je možné vstoupit branou ve zděném oplocení kolem parku, které přiléhá k průčelí kostela.

Budova kláštera je situována na západ od kostela. Kostel a budovu konventu propojuje chodba, která vede ze suterénu pod oratoří kostela. Hlavní vstup je umístěn na osu spojovací chodby a je krytý dřevěným portikem. Stavba je ze severní strany dvoupodlažní, z jihu pak třípodlažní, kdy se vyrovnává terénní nerovnost pozemku. Severní průčelí kláštera je v přízemí a prvním patře tvořeno třemi okenními osami. Prostřední osa je v prvním patře doplněna ozdobnou kartuší s florálním festonem.

5.9.2 Interiér kostela

Po vstupu do kostela se návštěvník ocitá v podkruchtí chrámu. Empora zabírá jedno klenební pole lodi a je nesena trojitou zděnou arkádou. Empora od prostoru chrámové lodi dělí plně dřevěné zábradlí se zděnými sloupky. Prostor empory i lodi kostela je osvětlován velkým průčelním oknem. Po stranách empory jsou prolomeny oblouky do postraních prostor, kam ústí točitá schodiště. Jednolodní chrámový prostor je lemován osmi bočními kaplemi, jejichž členění je zřetelné již z exteriéru stavby. Na západní straně lodi jsou v přízemí čtyři kaple na obdélném půdorysu. Vstup do kaple

je vždy tvořen rovným překladem, který je nesen pilastrem a sloupem po každé straně. Na protilehlé straně jsou první dvě kaple od vstupu do kostela obdélné, dále následuje kaple půlkruhová, mariánská kaple, a dále pak jedna obdélná. I zde je použito rovného překladu, který tvoří jakousi římsu, jenž obíhá celou loď kostela. Tento překlad je zachován i u půlkruhové kaple, která svou výškou zasahuje po celé zdi lodi, a je zaklenuta konchou. Ta je do lodi otevřena obloukem. V tomto otevřeném prostoru stáli tři sochy Kalvárie. Hlavní loď kostela je od presbytáře dělena mohutným vítězným obloukem, z nějž vystupuje římsa obíhající loď kostela, která je podepřena vždy jedním samostatným sloupem. Na této římsě byla na každé straně osazena socha anděla. Pravděpodobně symboly Víry a Naděje.⁴⁰⁴ Závěr kostela je tvořen obdélným prostorem, na který navazuje oblouková koncha zaklenutá apsidou. Presbytář kostela není osvětlován žádným oknem, pouze v prvním patře jsou na každé straně prolomena okna do oratoří. Loď kostela je zaklenuta vysokou valenou klenbou, která je tvořena po technické stránce moderní skořepinou zavěšenou v ocelovém krovu kostela. Klenba je dělena do čtyř klenebních polí, kde první pole překlenuje emporu kostela, ostatní pole již kostelní loď. [92]

Jelikož je kostel dnes v dezolátním stavu, veškeré vnitřní vybavení zde chybí. Původně byl kostel vybaven varhanami, které jsou dnes umístěny v kostele v Dolních Bojanovicích.⁴⁰⁵ V Mariánské kapli se nacházel dřevěný oltář se sochou Panny Marie, na rovném překladu kaple již zmiňovaná Kalvárie. Po pravé straně byla umístěna kazatelna. Také hlavní oltář byl dřevěný, tvořila jej oltářní menza se edikulovým nástavcem, uprostřed osazeným oltářním obrazem s tematikou hostiny v Lazarově domě. Dále byl oltář doplněn sochami sv. Petra a Pavla.⁴⁰⁶ [91] Oltář je dnes dochován pouze v torzálním stavu. Také ostatní boční kaple byly vybaveny oltářem a zpovědnicí. V lodi kostela byly umístěny dvě řady dřevěných lavic.

5.9.3 Historické okolnosti vzniku kostela

Liberec procházel v polovině 19. století velkým rozvojem průmyslu i stavebnictví a musel se potýkat s velkým nárůstem obyvatel. Tato problematika vyústila v myšlenku

⁴⁰⁴ ŘÍČÁNKOVÁ 2010, 46.

⁴⁰⁵ <http://www.farnost.estranky.cz/clanky/farni-kronika.html>, vyhledáno 18. 3. 2013.

⁴⁰⁶ ŘÍČÁNKOVÁ/ZEMAN 2009, 25.

postavit doposud třetí liberecký kostel již během 70. let 19. století.⁴⁰⁷ Kostel sv. Máří Magdaleny je úzce spjat s osobností donátorky baronky Marie Pauliny von Liebieg, která zakoupila pro nový kostel pozemky a následně vyjednala podmínky pro příchod kapucínského řádu do Liberce. Pro financování stavby byl založen Fond pro výstavbu třetího katolického kostela v Liberci.⁴⁰⁸ Kapucíni přišli do města v roce 1908 a provizorně žili na pozemcích určených pro stavbu nového kostela.⁴⁰⁹ Kapucínský řád nebyl ze začátku obyvateli Liberce nijak nadšeně přijímán. Navzdory tomu bylo však v roce 1909 vydáno stavební povolení ke stavbě kostela a odsouhlaseny plány kostela.⁴¹⁰

5.9.4 Stavební průběh

Prvotní plány kostela vypracoval řádový architekt Linu Mörner, jenž nastínil pravidla pro výstavbu řádového kostela a kláštera. Tyto plány pak dále rozpracovali liberečtí architekti Max Kühn a Heinrich Fanta.⁴¹¹ Plány pro stavbu kostela tedy mají několik variant. Podrobný rozbor vývoje plánové dokumentace ke stavbě kapucínského kostela a kláštera uvádějí Alena Říčánková a Jaroslav Zeman.⁴¹² Samotná stavba kostela začala v roce 1909. Stavba postupovala relativně rychle. Již v roce 1910 byla hotova hrubá stavba. Slavnostní svěcení kostela se konalo 11. června 1911 a prováděl jej litoměřický biskup J. Gross.⁴¹³ Budova kapucínského kláštera se stavěla ještě v roce 1911.⁴¹⁴

Poté co přestal kostel sloužit svým účelům, byl využíván jako sklad a následně chátral. Budova konventu byla využívána také jako mateřská školka.⁴¹⁵ V posledních letech se však začalo uvažovat o jeho rekonstrukci a opětovnému využívání. Současný projekt rekonstrukce kostela by měl být spojen s Geotermální společností pro občany,

⁴⁰⁷ ŘÍČÁNKOVÁ/ZEMAN 2009, 8.

⁴⁰⁸ ŘÍČÁNKOVÁ/ZEMAN 2009, 9.

⁴⁰⁹ ŘÍČÁNKOVÁ 2010, 40.

⁴¹⁰ ŘÍČÁNKOVÁ/ZEMAN 2009, 9.

⁴¹¹ Kapucínský řád stavěl své kostely výhradně podle plánů řádových architektů, kteří museli dodržet všechny předepsané regule řádu. V případě kostela sv. Marie Magdaleny v Liberci, tak nebyl vybírán architekt klasickou soutěží, ale první plány byly předány již vybraným architektům k dopracování (ŘÍČÁNKOVÁ/ZEMAN 2009, 29).

⁴¹² ŘÍČÁNKOVÁ/ZEMAN 2009.

⁴¹³ KARPAŠ 2004, 257.

⁴¹⁴ Pro menší klášterní budovy kapucínského řádu lze používat také termín hospic.

⁴¹⁵ KARPAŠ 2004, 257.

kteřá by měla kostel rekonstruovat a dále využívat jako své informační centrum.⁴¹⁶ V současné době je však rekonstrukce kostela dočasně pozastavena z finančních důvodů.

5.9.5 Stav poznání a literatura

Ke stavbě kapucínského kostela s klášteřem je dochováno relativně mnoho dokumentace. Převážná část plánů kostela a klášteřa, i jiné dokumenty vztahující se ke kapucínskému řádu v Liberci, jsou uchovávány ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích⁴¹⁷ a ve Státním oblastním archivu v Liberci.⁴¹⁸ Podrobného průzkumu se stavbě kostela i klášteřa dostalo v diplomové práci Aleny Říčánkové, která zpracovala trojici libereckých chrámů od architektů M. Kühna a H. Fanty.⁴¹⁹ Práce se podrobně zabývá popisem stavby, historií i architektury libereckých chrámů. Tato práce také obsahuje podrobný výčet pramenů a literatury. Velice podobným textem je pak stať ve sborníku Národního památkového ústavu z roku 2009.⁴²⁰ Dále existuje podrobný stavebně historický průzkum kostela.⁴²¹ Stavbě se stručně věnuje také Jan Dostálík ve své diplomové práci, která ovšem primárně pojednává o osobě architekta Maxe Kühna.⁴²² Kostel je zmíněn také v publikaci o architektovi M. Kühnovi.⁴²³ Dále je kostel uveden v literatuře o vývoji města Liberce⁴²⁴ a v dalších podobných publikacích a článcích.⁴²⁵ Věnuje se mu také Svatopluk Technik ve své knize Liberecké domy hovoří.⁴²⁶ Zde je však většinou pouze zmiňován název kostela a jeho architekti. Stručnou zmínku o kostele lze nalézt také v útlé publikaci Liberecké kostely.⁴²⁷ Zajímavým zdrojem, především pro obrazovou přílohu, je internetový projekt

⁴¹⁶ <http://www.gepo.cz/obecny-uvod-k-projektu-cln11.php>, vyhledáno 18. 3. 2013, nebo <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/regiony/172391-v-liberci-opravuji-zchatraly-kostel-sv-mari-magdaleny/>, vyhledáno 18. 3. 2013.

⁴¹⁷ STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV LITOMĚŘICE — Fond: Kapucíni Liberec 1877–1950.

⁴¹⁸ STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV LIBEREC — AM Liberec díl 13, Církevní záležitosti, Kostel sv. Mář Magdaleny 1909–1916, Jubilejní stavba kostela za finančního přispění Marie Pauliny Liebiegové (2 svazky), inv. Č. 102, sign. 42, kart. 17.

⁴¹⁹ ŘÍČÁNKOVÁ 2010.

⁴²⁰ ŘÍČÁNKOVÁ/ZEMAN 2009.

⁴²¹ ŘÍČÁNKOVÁ/ZEMAN 2010.

⁴²² DOSTALÍK 2008, 84.

⁴²³ RÜCKER 1930.

⁴²⁴ KARPÁŠ 2004, 257.

⁴²⁵ RANDÁČEK 1999, 531.

⁴²⁶ TECHNIK 1992, 58.

⁴²⁷ PROCHÁZKA 1946, 10.

architektury severních Čech Liberec:Reichenberg.⁴²⁸ Podobně je představen kostel na internetovém portálu zničených či zaniklých kostelů v Čechách.⁴²⁹ Kostela sv. Máří Magdaleny se ve své stati dotýká také Zdeněk Lukeš.⁴³⁰ Stručné zmínky o stavbě kostela⁴³¹ a převážně o jeho současné rekonstrukci lze dohledat také na internetu.⁴³² Stručné zmínky lze dohledat v publikacích, jež se primárně zabývají přehledem památek.⁴³³

LITERATURA

- STÁTNI OKRESNÍ ARCHIV LIBEREC — AM Liberce díl 13, Církevní záležitosti, Kostel sv. Máří Magdaleny 1909–1916, Jubilejní stavba kostela za finančního příspěví Marie Pauliny Liebiegové (2 svazky), inv. Č. 102, sign. 42, kart. 17
- STÁTNI OKRESNÍ ARCHIV LITOMĚŘICE — Fond: Kapucíni Liberec 1877–1950
- DOSTALÍK 2008 — Jan DOSTALÍK: Architekt Max Kühn (diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně). Brno 2008
- KARPAŠ 2004—Roman KARPAŠ (ed.): Kniha o Liberci. Liberec 2004
- KUČA 2002 — Karel KUČA: města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. díl. Praha 2002
- LUKEŠ 2003 — Zdeněk LUKEŠ: Secesní kostely v Čechách, In: Roman PRAHL / Zdeněk HOJDA: Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. Století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. Století (Plzeň 7–9.3.2002). Praha 2003, 217–226
- POCHE 1978 — Emanuel POCHE: Umělecké památky Čech II. díl. Praha 1978
- PROCHÁZKA 1946 — Josef PROCHÁZKA: Liberecké kostely. Liberec 1946
- RANDÁČEK 1999 — Jan RANDÁČEK: Liberecká architektura v letech 1895–1938. In: Umění XLVII, 1999, 6, 528–537
- RÜCKER 1930 — Friedrich RÜCKER: Ing. Prof. Max Kühn. Wien / Berlin 1930
- ŘÍČÁNKOVÁ 2010 — Alena ŘÍČÁNKOVÁ: Sakrální architektura Maxe Kühna a Heinricha Fanty v Liberci (diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze) Praha 2010
- ŘÍČÁNKOVÁ/ZEMAN 2009 — Alena ŘÍČÁNKOVÁ / Jaroslav ZEMAN: Historie a současná podoba bývalého kapucínského hospice v Liberci. In: Jiří KRÍŽEK: Památky libereckého kraje. Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci. Liberec 2009, 6–31
- ŘÍČÁNKOVÁ/ZEMAN 2010 — Alena ŘÍČÁNKOVÁ / Jaroslav ZEMAN: Stavebně historický průzkum areálu bývalého kapucínského hospice s kostelem sv. Máří Magdaleny v Liberci. Liberec 2010

⁴²⁸ <http://liberec-reichenberg.net/stavby/karta/nazev/6-areal-byvaleho-kapucinskeho-hospice-s-kostelem-sv-mari-magdaleny>, vyhledáno 18. 3. 2013.

⁴²⁹ <http://www.znicenekostely.cz/9229-kostel-sv-mari-magdaleny>, vyhledáno 18. 3. 2013.

⁴³⁰ LUKEŠ 2003, 222.

⁴³¹ VIDEMANNOVÁ 2009.

⁴³² <http://www.metrostav.cz/cz/aktuality/aktualni-informace/detail?id=2460>, vyhledáno 18. 3. 2013.

⁴³³ POCHE 1978, 240, KUČA 2002, 448

TECHNIK 1992 — Svatopluk TECHNIK: Liberecké domy hovoří I. Liberec 1992

VIDEMANNOVÁ 2009 — Alexandra M. VIDEMANNOVÁ: Liberecké stopy architekta Kühna. In:
<http://in.ihned.cz/c1-32721180-liberecke-stopy-architekta-kuhna>, vyhledáno:
9. 3. 2013

<http://www.farnost.estranky.cz/clanky/farni-kronika.html>, vyhledáno 18. 3. 2013

<http://www.gepo.cz/obecny-uvod-k-projektu-cln11.php>, vyhledáno 18. 3. 2013

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/regiony/172391-v-liberci-opravuji-zchatraly-kostel-sv-mari-magdaleny/>, vyhledáno 18. 3. 2013

<http://liberec-reichenberg.net/stavby/karta/nazev/6-areal-byvaleho-kapucinskeho-hospice-s-kostelem-sv-mari-magdaleny>, vyhledáno 18. 3. 2013

<http://www.znicenekostely.cz, 9229 kostel sv. Máří Magdaleny>, vyhledáno 18. 3. 2013

http://www.metrostav.cz/cz/aktuality/aktualni_informace/detail?id=2460, vyhledáno 18. 3. 2013

5.10 EVANGELICKÝ KOSTEL v ROUDNICI nad LABEM

Architekt: Otto Kuhlmann

Stavitel: Kohlík – Plechatý z Roudnice nad Labem

Stavebník: Sbor evangelické reformní církve v Roudnici nad Labem

Lokalita: Roudnice nad Labem

Doba stavby: 1908–1909

5.10.1 Popis kostela

Kostel je projektován na rohovém pozemku, který je obehán zděným plotem, a svým hlavním průčelím směřuje do ulice Alej 17. listopadu. Hlavní průčelí kostela [94] je pojednáno v dekorativnějším stylu jako reprezentativní prvek sboru. Průčelí je ze stran podepřeno opěráky, které se směrem k zemi rozšiřují a jsou obloženy kamenným obkladem. Kamenný sokl v průčelí zasahuje až do výšky přízemních oken. Po stranách průčelí jsou umístěny dva vchody do kostela, které jsou vyvýšeny na tři schody. Vstupní portály jsou rámovány polosloupky s reliéfními konzolami, které podpírají segmentové oblouky zastřešující dřevěné vstupní dveře, nad kterými jsou umístěny v místech klenáků štukové medailony. Nad vstupy jsou ve výšce empory prolomena dvě oválná okénka.

Mezi vstupy je hmota průčelí konvexně vyklenuta a vytváří tak plasticitu průčelí. V přízemí jsou prolomena tři okna s obloukovým zakončením, která jsou lemována pilíři s naznačenou hlavicí. V prostoru obloukového zakončení oken je průčelí zpracováno štukovou bosází. Vstupy do kostela jsou ve výšce segmentového zastřešení propojeny římsou, která opticky odděluje přízemí a první patro kostela.

Z římsy vycházejí pilastry, které přesahují celou výšku průčelí. Mezi pilastry jsou tři vysoká obdélná okna osvětlující emporu kostela. Nad nimi jsou umístěny tři štukové medailony. Ve výšce naznačených hlavic pilastrů jsou opět tři menší obdélná okénka. Průčelí kostela završuje část valbové střechy kostela.

Boční průčelí chrámu jsou v porovnání s hlavním průčelím velice strohá. [95] Jsou prolomena třemi okenními osami, které tvoří vždy nižší potrojně obdélné okno v přízemí, a potrojně vysoké okno ve výšce prvního patra. První část průčelí, směrem od hlavního průčelí, tvoří schodišťový rizalit, který předstupuje před hmotu lodi, je prolomen čtyřmi okny pod střešní římsou a je zastřešen valbovou střechou. Okenní osy jsou od sebe odděleny pilastry, které zde již nemají naznačenou hlavicí, ale končí

pod střešní římsou. Mezi okny v přízemí a v prostoru prvního patra jsou umístěny dekorativní čtyřúhelníky. Tento dekor podtrhuje jednoduchost a geometrické ztvárnění bočních průčelí kostela. Na východním průčelí je umístěn samostatný boční vstup na varhaní kruchtu.

Závěr kostela je relativně hluboký. Je projektován na obdélném půdorysu, ke kterému ze severu přiléhá schodišťový rizalit vedoucí k varhanám, který je nižší než samotný závěr. Nad schodištěm jsou pod střešní římsou prolomena čtyři čtvercová okénka, která se opakují také na jižní straně závěru.

Na západní průčelí kostela se architektonické členění opakuje. Pouze k závěru zde přiléhá vysoká věž, která má z této strany kostela samostatný vstup. Věž kostela je čtvercového půdorysu. Ve svém horním patře je prolomena dvěma obdélnými otvory na ochoz věže. Zastřešena je barokizující střešní bání.

5.10.2 Interiér kostela

Po vstupu do kostela se návštěvník ocitá v jedné z bočních předsíní, ze kterých je možné vystoupit po schodišti na emporu kostela. Mezi předsíněmi je v přízemí prostor přednáškového sálu, která je možné v případě potřeby propojit s prostorem lodě, která je oddělena prosklenou posuvnou stěnou. Nad tímto prostorem se nachází empora kostela, která je zde využívána pro chórové lavice a rozšiřuje tak kapacitu kostela. Empora je od prostoru lodi oddělena plným dřevěným zábradlím, které je lakováno kombinací okrové a hnědé barvy. Stejná barevnost se opakuje na ostatním dřevěném mobiliáři kostela, lavicích, kazatelně, varhanách i na obložení zdi za kazatelnu.

Boční stěny kostela jsou členěny střídáním lizénových pilastrů a oken. Okna v úrovni prvního patra přesahují přes římsu, na kterou nasedá valená klenba, a vytvářejí v ní tak segmentové výseče. Členění zdí a oken umocňuje také kombinace bílé a béžové výmalby. Klenba kostela je vymalována čistě bílou barvou.

Závěr kostela je od lodi oddělen mohutným obloukem a vytváří tak jakousi klenutou niku. [96] Na levé straně jsou umístěna kamna na vytápění kostela. Původně byly kamna také na druhé straně, dnes jsou v kostele pouze jedny. Ve středu závěru je stůl páně, za ním je do středu situována kazatelna. Spodní část závěru je obložena dřevěným obkladem. Po stranách kazatelny je na levé straně možné dveřmi vstoupit do prostoru pod varhanní kruchtou, který je dnes využíván jako místnost pro setkávání členů církve.

Na pravé straně je možné za dveřmi vstoupit do věže kostela, nebo vyjít bočním vchodem ven do zahrady.

Na varhanní kruchtě je možné vystoupat pouze venkovním vstupem z východní strany kostela. Varhany zhotovila firma Rejna a Černý z Královských Vinohrad. Prostor klenby kruchtě byl původně zdoben výrazným secesním dekorem. Tento výzdobný prvek se bohužel nezachoval. Z původního dekoru je dnes možné vysledovat pouze motiv kalichu v dekorativním medailonu. Na dobové fotografie lze také číst nápis pod zábradlím kruchtě SLOVA MÁ NEPOMINOU. Dnes jsou zde umístěny nápisy dva. Na levé straně SLOVO TVÉ PRAVDA JEST a na pravé straně PRAVDA VÁS VYSVOBODÍ. Také kazatelna doznala určitých změn. Původně se na ni vstupovalo z prostoru za zdí a byla kryta dřevěnou stříškou. Dnes je přístup na kazatelnu z boku a není zastřešena. [96]

5.10.3 Historické okolnosti vzniku kostela

Evangelický sbor v Roudnici nad Labem vznikl v roce 1897 a prozatímně se scházel v tělocvičně Sokola. V roce 1900 začal uvažovat evangelický sbor v Roudnici nad Labem o výstavbě svého vlastního chrámu a založil fond pro ukládání peněz. Nový kostel měl být vystavěn také za pomoci hojných příspěvků evangelíků z Německa, například spolek Gustava Adolfa věnoval 1000 marek. V této věci se také angažoval farář Zimmermann z Porýní, který vyjednal finanční dary od dvou mecenášek ve výši 10 000 marek.⁴³⁴ Jedním z požadavků, který však tomuto daru předcházel, bylo přislíbení německého architekta, který by nový kostel vyprojektoval. Farář Zimmermann doporučoval Otto Kuhlmana. Stavba kostela byla vypočtena na 45 000 korun.

5.10.4 Stavební vývoj kostela

Plány kostela vypracoval německý architekt Otto Kuhlmann. V původních plánech bylo počítáno se stavbou komplexu modlitebny s vysokou spojovací věží a přiléhající budovou fary. [93] Otto Kuhlmann zde použil obdobného řešení jako u evangelického kostela v Přerově. Pravděpodobně byla tato koncepce vyžadována, jelikož plně

⁴³⁴ BARTOŠ 2000.

vyhovovala potřebám evangelického sboru. Stavitelem chrámu byla firma Kohlík–Plechátý z Roudnice nad Labem. Stavební dozor prováděl Ing. Josef Záleský.

Stavba kostela byla zahájena 8. srpna 1908 a byla dokončena ještě téhož roku. Na jaře 1909 byla hotová střecha chrámu. Slavnost posvěcení kostela byla uspořádána 10. října 1909, kostela byl pojmenován „Chrámem Betlémským“. K výstavbě celého komplexu bohužel nedošlo z finančních důvodů. Vystavěn byl pouze kostel a v roce 1938 bylo rozhodnuto o dostavbě věže podle plánů architekta Kozáka stavební firmou Hádl–Hájek z Roudnice nad Labem. Do zvonice byly umístěny tři nové zvony odlité firmou Matoušek z Brna. Dnes je ve věži zavěšen pouze jeden, ostatní dva byly odevzdány za německé okupace. V roce 1998 došlo k opravě venkovní omítky a vnitřní výmalby.⁴³⁵

5.10.5 Literatura a stav bádání

Plánová dokumentace ke kostelu je dochována. Původní dokumentace je uložena pod oltářem kostela a není do ní možné nahlédnout.⁴³⁶ Existují kopie plánů z roku 1913, které jsou opatřeny českým popisem. Plánová dokumentace je uložena také na stavebním úřadě města Roudnice nad Labem.⁴³⁷ Zmínku o novém kostele lze vyhledat v dobové stati od Emila Edgara,⁴³⁸ kde jej autor zařadil mezi zdařilé realizace nově vznikajících evangelických chrámů. Obdobně je kostel zmíněn v publikaci Památník československé církve evangelické.⁴³⁹ Kostel je prozatím nejlépe zpracován v práci, která je věnována osobnosti Otto Kuhlmana a je ve své druhé části pojata jako katalog jednotlivých realizací.⁴⁴⁰ Podrobnější text o vzniku evangelického sboru lze dohledat na internetových stránkách sboru.⁴⁴¹ Jako katalogové heslo je evangelický kostel zpracován v encyklopedii evangelických kostelů a modliteben.⁴⁴² Stručný popis památky je pak umístěn na internetových stránkách města Roudnice nad Labem.⁴⁴³

⁴³⁵ BARTOŠ 2000.

⁴³⁶ UHLIG 2003, 151.

⁴³⁷ ARCHIV STAVEBNÍHO ÚŘADU MĚSTA ROUDNICE NAD LABEM — Plány kostela.

⁴³⁸ EDGAR 1912, 102.

⁴³⁹ BEDNÁŘ 1924, 211–214.

⁴⁴⁰ UHLIG 2003, 149–151.

⁴⁴¹ BARTOŠ 2000.

⁴⁴² NEŠPOR 2009, 403–404.

⁴⁴³ BARTOŠ 2000.

O stavbě je zmínka ve stati o osobnosti Oldřicha Lisky.⁴⁴⁴ Stručnou zmínku lze o kostelu nalézt také v publikaci soupisu památek.⁴⁴⁵

LITERATURA

ARCHIV STAVEBNÍHO ÚŘADU MĚSTA ROUDNICE NAD LABEM — Plány kostela

BARTOŠ 2000 — Kurt BARTOŠ: Z historie roudnického sboru a chrámu ČCE. Roudnice 2000, in:
<http://www.freewebs.com/cceroudnicenl/>, vyhledáno 1. 10. 2012

BEDNÁŘ 1924 — František BEDNÁŘ: Památník českobratrské církve evangelické. Praha 1924

EDGAR 1912 — Emil EDGAR: Protestantismus a architektura. Praha 1912

NEŠPOR 2009 — Zdeněk R. NEŠPOR: Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů
Čech, Moravy a českého Slezska. Praha 2009

POCHE 1980 — Emanuel POCHE: Umělecké památky Čech III. díl. Praha 1980

POTŮČEK 2006 — Jakub POTŮČEK: Královehradecký architekt a urbanista Oldřich Liska. Praha 2006. In:
<http://www.archiweb.cz/news.php?action=show&type=10&id=975>, vyhledáno
5. 6. 2013

UHLIG 2003 — Alexandr UHLIG: Otto Kuhlmann (1873–1948) Architekt zwischen Tradition und
Moderne (disertační práce na Fachbereich Architektur der Universität Hannover).
Hannover 2003

<http://www.roudnicenl.cz/mesto/pamatky>, vyhledáno 25. 5. 2023

⁴⁴⁴ POTŮČEK 2006.

⁴⁴⁵ POCHE 1980, 248

5.11 KOSTEL SV. JANA NEPOMUCKÉHO ve ŠTĚCHOVICÍCH

Architekt: Kamil Hilbert

Stavitel: firma Bratři V. a F. Kavalírové z Prahy

Stavebník: farnost sv. Kiliána, obec Štěchovice

Lokalita: Štěchovice

Doba stavby: 1911–1913

5.11.1 Popis kostela

Kostel svým vnějším vzezřením působí spíše historizujícím, až eklektickým dojmem. [99] Přesto jsou secesní prvky na stavbě zřetelné. Celkové pojetí kostela je dáno bezesporu osobností architekta Kamila Hilberta, který je znám jako autor dostavby katedrály sv. Víta v Praze. Právě Hilbertova záliba v historických stylech je na této stavbě nepřehlédnutelná. Například dispozice chrámu je inspirována tradiční trojlodní bazilikou, ovšem uspořádání prvků a celková architektonická, ale i stavební koncepce kostela, odkazuje k secesi. Svou konstrukcí a technickým zpracováním se kostel hlásí k moderním stavebním materiálům.

Hlavní vstup do kostela je umístěn na západním průčelí. To je tvořeno předsunutou předsíní s mohutným hlavním vchodem, jenž tvarově odkazuje na románskou architekturu.[99] V odstupňovaném portálu je umístěna sochařská busta patrona kostela sv. Jana Nepomuckého od Čenka Vosmíka (1860-1944).⁴⁴⁶ Nad vchodem je prolomena řada obdélných okének. Po levé straně je vchodová předsíň snížena a prolomena dvojitými okny. Výškově nerovnoměrné hmoty předsíně jsou zastřešeny sedlovými střechami. Do předsíně je z jižní strany prolomen samostatný vchod, kterým je možné vystoupat po schodišti na emporu kostela. Nad vstupní předsíní se vypíná vysoký průčelní štít, který překrývá střechu kostela. Štít kostela je dekorován reliéfním dělením, které odkazuje k hrázděnému zdivu. Ve středu štítu je umístěn rozměrný reliéf ukřižovaného Ježíše Krista, dvou postav Panny Marie a Jana Evangelisty u jeho nohou a andělů v horních rozích reliéfu. Vytvořil ho významný sochař

⁴⁴⁶ Čeněk Vosmík studoval ve Vídni na Akademii. Po studiu spolupracoval s Antonínem Wagnerem na sochařské výzdobě Národního Muzea. Dále spolupracoval s Josefem Václavem Myslbekem na sousoších pro Palackého most a pomníku sv. Václava. Za sochu Krista na poušti 1897 získal na světové výstavě v Paříži v roce 1900 čestné uznání. (HOROVÁ 1995, 916).

Vojtěch Sucharda (1884–1986).⁴⁴⁷ Na pravé straně hlavního průčelí se nalézá boční vstup do vedlejší lodi kostela, který je vyvýšen na schodiště a rámován výrazným profilovaným ostěním. Na straně levé přiléhá k průčelí vysoká věž, která je čtvercového půdorysu. V přízemí věže je velké kulaté okno, dále jsou ve věži prolomena malá obdélná okna. V posledním patře věže je umístěn otevřený ochoz, do kterého se otevírá z každé strany obdélné otevřené okno s obloukovým zakončením a zábradlím se symboly čtyř evangelistů na každé straně. Následně hmota věže ustupuje a mění se na osmibokou dispozici. V jejích rozích jsou umístěny plastické chrliče. Věž je zakončena dvojitou odstupňovanou zvonovou střešní bání.

Severní průčelí kostela je tvořeno předsunutou boční lodí o čtyřech okenních osách. Okna jsou ve spodní části tvořena čtyřmi obdélnými okénky, která tvoří sdružené okno. Na něj navazuje obloukové okno. Hmotu zdi rozdělují v lizénách naznačené pilíře, které ji dělí na čtyři pole o jedné okenní ose. Ve třetím poli od hlavního portálu je boční vchod do kostela. Kostel obíhá vysoký kamenný obklad, pod střešní římsou jsou v nízkém reliéfu vyvedeny dekorativní výstupky, odkazující k románskému zdobnému prvku bobulím. Vedlejší loď je zastřešena pultovou střechou. Nad vrcholem střechy boční lodi jsou ve zdi lodi hlavní prolomena okna, navazující vždy na osu okna vedlejší lodi. Okna jsou obdélná, tvořena vždy ze čtyř menších okének. Východní stranu kostela tvoří trojapsidové zakončení. Prostřední apside plynule navazuje na snížený prostor závěru, který je projektován na obdélném půdorysu, je prolomen potrojným sdruženým oknem a zastřešen sedlovou střechou. Přechod mezi obdélnou částí závěru a apsidou kostela je kryt trojúhelníkovým štítem s dvěma obdélnými okénky. Prostřední apside je z exteriéru hladká, pouze pod střešní římsou je po celém obvodu konchy veden vystouplý lizénový pás obdélných polí, ve kterých jsou pravidelně rozmístěna čtyři oválná okénka. Boční apsidy zakončující vedlejší lodi jsou nezdobené.

Jižní průčelí chrámu v prvním poli směrem od závěru tvoří jednu okenní osu identickou s protilehlým průčelím, další část průčelí je však řešena rozdílně. Místo následující okenní osy je k vedlejší lodi přistavěna sakristie kostela. Hmota této přístavy vystupuje na obdélném půdorysu před boční loď, je prolomena malým obdélným

⁴⁴⁷ Vojtěch Sucharda absolvoval vysokou školu Uměleckoprůmyslovou v Praze. Po studiích spolupracoval se svým bratrem Stanislavem například na výzdobě nádraží Františka Josefa, nové budovy Staroměstské radnice či pomníku Františka Palackého. Od roku 1907 pracoval samostatně, například na figurální a ornamentální výzdobě katedrály sv. Víta v Praze. Pracoval především s kamenem a dřevem, věnoval se portrétní tvorbě a funerální plastice. V letech 1911 až 1913 spolupracoval s architektem Kamilem Hilbertem na sochařské výzdobě kostela ve Štěchovicích a dále na kostelu v Nymburce a v Mělníku. Věnoval se také restaurování. (HOROŤ 1995, 799).

okénkem a zastřešena nižší pultovou střechou. Následující okenní osu nahrazuje boční vstup do kostela, který je kryt portikem, poslední okenní osu na tomto průčelí nahrazuje hmota věže. Boční loď je kryta opět pultovou střechou. Hlavní loď má identické dělení jako protilehlá strana. Jen ji tvoří pouze tři okenní osy a je zastřešena sedlovou střechou.

5.11.2 Interiér kostela

Po vstupu do kostela se návštěvník ocitá v malé předsíni, kterou následně ústí do prostoru podkruchtí kostela. Na emporu je možné vystoupat schodištěm umístěným po pravé straně předsíně. Kruchta kostela je nesena dvěma pilíři a třemi sloupy. Po pravé straně je podpírána zdívkou věže a je zde možné vstoupit do křtící kaple, ve které je umístěna křtitelnice z pěchovaného betonu. Po levé straně se podkruchtí otevírá volným prostorem do boční lodi kostela. Sloupy podpírající kruchtu mají šedý dřív a zdobnou hlavici. Kruchta je od lodi oddělena plným zděným zábradlím s malovaným dekorem. Na empoře jsou umístěny pneumatické varhany.⁴⁴⁸

Hlavní loď kostela kryje plochý strop o čtyřech polích. Je osvětlována obdélnými okny. Vedlejší lodě jsou oddělené arkádami na sloupech, které mají hlavice zdobené Vojtěchem Suchardou. Jsou zaklenuty valenou křížovou klenbou. Tyto klenby nejsou zdobeny a je zde ponechán na obdiv surový stav betonu. Hlavní loď je vymalována šedou barvou s kontrastními cihlově červenými a tmavě šedými ornamenty. Ornamentální výzdoba je použita také na arkádách lodi a na vítězném oblouku.

Presbytář kostela je od lodi oddělen vítězným obloukem a vyvýšen na jeden schod. Po jeho levé straně je umístěna dřevěná kazatelna. Apsida je osvětlována čtyřmi oválnými okénky s vyobrazením čtyř evangelistů. Hlavní oltář je umístěn v apsidě chrámu. Je dřevěný s námětem sv. Jana Nepomuckého, který je zde znázorněn jako polopostava a je umístěn ve středu oltáře. Ve spodní části retabulum doplňují malby čtyř evangelistů, které jsou viditelné, když je oltář otevřený. Oltář svým tvaroslovím odkazuje k renesančním oltářům (především svým obloučkovým zakončením), dále je zde patrná inspirace byzantským uměním. Tento inspirační zdroj je možné vysledovat v celkové výzdobě kostela. Boční lodě jsou zakončeny menší apsidou, ve které je na levé straně umístěn dřevěný oltář Panny Marie. V pravé boční lodi je oltář sv. Kříže se

⁴⁴⁸ SCHRÖFFELOVÁ 2010, 2.

zavíracím obrazem mrtvého Ježíše Krista. Okna vedlejších lodí jsou zdobena vitráží s polopostavou světce uprostřed.

5.11.3 Historické okolnosti vzniku kostela

Štěchovice, dnes městy, jsou malou obcí na toku řeky Vltavy, která byla již od dob středověku hlavní a nejrychlejší spojnici s Prahou. Právě možnost spojení s hlavním městem po proudu řeky vedlo od třicetileté války k rozvoji těžby dřeva a vorařství, které se stalo hlavním zdrojem obživy místních obyvatel. Rozvoj tohoto odvětví si již v polovině 19. století vyžádal nárůst obyvatel ve Štěchovicích a okolí. Z tohoto důvodu vznikla potřeba ustanovení samostatné farnosti v obci a vystavění vlastního kostela, jelikož nejbližší kostela byl v Masečíně.⁴⁴⁹ Počátky kostela jsou spojeny s osobností obchodníka se dřevem Matějem Radou, který v polovině 19. století odkázal 20 tisíc zlatých na stavbu nového kostela. V této době spadala obec pod farnost sv. Kiliána, která se po dostavbě kostela přesunula právě do Štěchovic. Od roku 1853 se na stavbu nového chrámu nadále sbírali peníze a opakovaně se žádalo o povolení zahájit stavbu. Souhlas na stavbu kostela byl udělen až v roce 1907, tehdy byla již nasbírána částka zhruba 255 tisíc korun. Stavba byla realizována na pozemku, který byl zakoupen již v roce 1889.⁴⁵⁰

5.11.4 Stavební průběh

Jako architekt nového kostela ve Štěchovicích byl vybrán obcí Kamil Hilbert v roce 1906. Plány budoucího kostela předložila obec c. a. k. arcibiskupskému konsistoriu, které spravovalo účet na stavbu nového kostela. Konsistorium první návrhy kostela odmítlo. Kamil Hilbert své návrhy několikrát přepracoval. Od pozdějších plánů se půdorys kostela však v mnohém neliší. Významných změn doznalo hlavní, západní průčelí kostela, které původně neslo mnohem více secesních prvků zasazených do tvarosloví nerománského slohu. Štít hlavního průčelí byl na původních plánech trojlístého tvaru. V konečné realizaci je trojúhelníkový. Na jiném návrhu lze sledovat rozdílné tvarosloví věže, hlavně na jejím zakončení a střešní báni.[97] V závěru kostela bylo původně počítáno s velkým sdruženým oknem.

⁴⁴⁹ www.stechovice.info, vyhledáno 29. 3. 2013.

⁴⁵⁰ NOŽINOVÁ 2008, 20.

Stavba kostela podle upravených plánů začala roku 1911.⁴⁵¹ Stavbu realizovala firma Bratři Kavalírové z Prahy.⁴⁵² Stavba byla dokončena v roce 1913.⁴⁵³ Samotné svěcení kostela však proběhlo až po konci první světové války, 23. října 1915. Akt vysvěcení kostela vedl kardinál Lev ze Skrbenských.⁴⁵⁴

5.11.5 Stav poznání a literatura

Kostel sv. Jana Nepomuckého je, také díky osobnosti významného architekta Kamila Hilberta, již relativně zpracovanou stavbou. Plánovou dokumentaci a další archivní materiály ke kostelu lze dohledat v Archivu Pražského hradu.⁴⁵⁵ Další plánová dokumentace a archivní dokumenty je možné dohledat v archivu obecního úřadu ve Štěchovicích⁴⁵⁶ nebo v archivu fary kostela.⁴⁵⁷ Jiné plány ke kostelu a archivní materiály jsou uloženy ve Státním oblastním archivu Praha Západ.⁴⁵⁸

První větší zmínky o chrámu ve Štěchovicích se v literatuře objevují již v roce 1922, kde kostel zmiňují Zdeněk Wirth a Antonín Matějček⁴⁵⁹ nebo Antonín Podlaha.⁴⁶⁰ V pozdějších letech se stavbě věnovali například Eva Fantová,⁴⁶¹ nebo Marie Benešová⁴⁶² a další podobné publikace. Osobnosti Kamila Hilberta a kostelu ve Štěchovicích se věnuje také heslo v Nové encyklopedii českého výtvarného umění⁴⁶³ nebo v Encyklopedii architektů, stavitelů, zedníků a kameníků.⁴⁶⁴ Dále se o štěchovickém kostele zmiňuje Zdeněk Lukeš.⁴⁶⁵ Kostel je publikován také v knize 100 staveb –

⁴⁵¹ FATKOVÁ 2008, 7.

⁴⁵² Václav Kavalír (asi 1869–1911) a jeho bratr František Kavalír (1878–1932). František Kavalír studoval u Jana Kotěry na Uměleckoprůmyslové škole v Praze. Se svým bratrem založil vlastní projekční a prováděcí firmu Bři V. a F. Kavalírové. František Kavalír byl předsedou uměleckého podniku Artěl či Svazu československého díla a publikoval v dobových periodikách. Václav Kavalír zemřel již v roce 1911. Firma se zabývala navrhováním nájemních domů. Od secesního tvarosloví postupně realizovala návrhy v geometrické secesi a moderně. Mezi realizace firmy patří například výstavba městské knihovny podle projektu architekta Františka Roitha. František Kavalír se věnoval také navrhování funkcionalistických rodinných domů (VLČEK 2004, 303–304).

⁴⁵³ NOŽINOVÁ, 2008, 20.

⁴⁵⁴ SCHRÖFFELOVÁ 2010, 3.

⁴⁵⁵ ARCHIV PRAŽSKÉHO HRADU — Kamil Hilbert, Štěchovický kostel, CD dokumentace vydaná roku 2004 v rámci APH. Signatura OFKH VIII 3-10, Architektonické plány pro Štěchovický kostel z roku 1906.

⁴⁵⁶ OBECNÍ ÚŘAD ŠTĚCHOVICE — Architektonické plány pro štěchovický kostel k roku 1906.

⁴⁵⁷ FARNÍ ÚŘAD ŠTĚCHOVICE — Pamětní kniha kostela fary ve Štěchovicích z roku 1915.

⁴⁵⁸ STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV PRAHA – ZÁPAD — Archivní materiály, plány kostela z roku 1906.

⁴⁵⁹ MATĚJČEK/WIRTH 1922, 68–69.

⁴⁶⁰ PODLAHA 1909, 215–216.

⁴⁶¹ FANTOVÁ 1973, 4.

⁴⁶² BENEŠOVÁ 1984.

⁴⁶³ HOROVÁ 1995, 259.

⁴⁶⁴ VLČEK 2004, 234–235.

⁴⁶⁵ LUKEŠ 2003, 223.

moderní architektura střeďočeského kraje.⁴⁶⁶ Obdobnou zmínku lze nalézt v publikaci *Chrámý a kostely*.⁴⁶⁷ Stručně je kostel představen také v knize o tisícileté historii Štěchovic⁴⁶⁸ nebo v brožuře, která mapuje 800 let obce.⁴⁶⁹

Štěchovický chrám sv. Jana Nepomuckého je zpracován již ve třech kvalifikačních pracích⁴⁷⁰, dvě jsou z roku 2008. Autorkou jedné bakalářské práce je Markéta Fatková,⁴⁷¹ autorkou druhé Tereza Nožinová.⁴⁷² Obě práce se primárně zabývají popisem a historií stavby, jejím autorem a možnými vlivy, které mohly být inspirací pro Kamila Hilberta. Dále jsou obě práce doplněné bohatou obrazovou přílohou a podrobným výčtem odborné literatury. Třetí kvalifikační práce vznikla na univerzitě v Mnichově.⁴⁷³ Informace o kostele ve Štěchovicích je možné dohledat také na internetu, například na stránkách obce.⁴⁷⁴ Kostel lze dohledat také v publikaci *Umělecké památky Čech*.⁴⁷⁵

LITERATURA

ARCHIV PRAŽSKÉHO HRADU — Kamil Hilbert – Štěchovický kostel, CD dokumentace vydaná roku 2004 v rámci APH. Signatura OFKH VIII 3-10, Architektonické plány pro Štěchovický kostel z roku 1906

FARNÍ ÚŘAD ŠTĚCHOVICE — Pamětní kniha kostela fary ve Štěchovicích z roku 1915

OBECNÍ ÚŘAD ŠTĚCHOVICE — Architektonické plány pro štěchovický kostel k roku 1906

STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV PRAHA – ZÁPAD — AO obce Štěchovice, 2x pamětní kniha, plány kostela z roku 1906

BENEŠOVÁ 1984 — Marie BENEŠOVÁ: Česká architektura v proměnách dvou století 1780-1980, Praha 1984

FANTOVÁ 1973 — FANTOVÁ Eva: Architekt Kamil Hilbert, in: *Československý architekt* IXX, 1973, 4

FATKOVÁ 2008 — Markéta FATKOVÁ: Kostel sv. Jana Nepomuckého ve Štěchovicích (bakalářská práce na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2008

HEŘMAN 1973 — František HEŘMAN: Štěchovice v historii tisíciletí. Štěchovice 1973

HOROVÁ 1995 — Anděla HOROVÁ (ed.): *Nová encyklopedie českého výtvarného umění* I. Praha 1995, 259

⁴⁶⁶ KOUKALOVÁ 2006, 62.

⁴⁶⁷ NOVÁKOVÁ 2011, 353.

⁴⁶⁸ HEŘMAN 1973, 21–22.

⁴⁶⁹ OLT 2005, 18–19.

⁴⁷⁰ V těchto pracích je možné dále dohledat podrobnější přehled literatury zabývající se jak osobností Kamila Hilberta, tak stavbou a stylovým rozbořem kostela sv. Jana Nepomuckého.

⁴⁷¹ FATKOVÁ 2008.

⁴⁷² NOŽINOVÁ 2008.

⁴⁷³ VAŇKOVÁ 2005.

⁴⁷⁴ SCHRÖFFELOVÁ 2010, In: <http://www.stechovice.info/index.php?nid=10017&lid=cs&oid=2181103>, vyhledáno 28. 3. 2013.

⁴⁷⁵ POCHE 1980, 505–506

- KOUKALOVÁ 2006 — Šárka KOUKALOVÁ: Kamil Hilbert. Kostel sv. Jana Nepomuckého ve Štěchovicích 1905-1913. In: HAVLOVÁ Ester / JUNEK Jiří / KOUKALOVÁ Šárka / LUKEŠ Zdeněk: 100 staveb. Moderní architektura středočeského kraje, Praha 2006, 62–63
- LUKEŠ 2003 — Zdeněk LUKEŠ: Secesní kostely v Čechách, In: Roman PRAHL / Zdeněk HOJDA: Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. Století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. Století (Plzeň 7–9.3.2002). Praha 2003, 217–226
- NOVÁKOVÁ 2011 — Marcela Nováková: Chrámy a kostely Čech, Moravy a Slezska. Praha 2011
- NOŽINOVÁ 2008 — Tereza NOŽINOVÁ: Farní kostel sv. Jana Nepomuckého ve Štěchovicích (bakalářská práce na Filozofické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně). Brno 2008
- OLT 2005 — Stanislav OLT: 800. Let obce Štěchovice. Štěchovice 2005
- PODLAHA 1909 — Antonín PODLAHA: Posvátná místa království českého. Arcidiecéze Pražská, díl III. Praha 1909
- POCHE 1980 — POCHE Emanuel: Umělecké památky Čech III. díl, Praha 1980
- SCHRÖFFELOVÁ 2010 — Daniela SCHRÖFFELOVÁ: Kostel sv. Jana Nepomuckého. In: <http://www.stechovice.info/index.php?nid=10017&lid=cs&oid=2181103>, vyhledáno 28. 3. 2013
- VAŇKOVÁ 2005 — Petra VAŇKOVÁ: Kamil Hilbert. Die Kirche des heiligen Johann Nepomuk in Štěchovic (diplomová práce na Ludwig–Maximilians Universität in München). München 2005
- VLČEK 2004 — Pavel VLČEK: Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004
- WIRTH/MATĚJČEK 1922 — WIRTH Zdeněk / MATĚJČEK Antonín: Česká architektura 1800-1920, Praha 1922
- www.stechovice.info, vyhledáno 29. 3. 2013

5.12 KOSTEL SV. ANNY v PRAZE

Architekt: Eduard Sochor

Stavitel: Eduard Sochor ?

Stavebník: Spolek sv. Bonifáce

Lokalita: Praha – Žižkov

Doba stavby: 1911

5.12.1 Popis kostela

Kostel sv. Anny [100] je relativně velkou stavbou, která je začleněna mezi zástavbu okolních činžovních domů. Netvoří tak výraznou dominantu a pravděpodobně i z tohoto důvodu je stále málo objevenou secesní sakrální stavbou. Kostel stojí na nároží ulic, svým hlavním průčelím je orientován do Tovačovského ulice. Boční, jižní, průčelí kostela probíhá současně s Jeseniovou ulicí, po celé šířce domovního bloku. Na severozápadě ke kostelu přiléhá pozdější přístavba bývalého kláštera karmelitánů, dnes fungující jako obytný dům.

Hlavní průčelí kostela je tvořeno trojitým vstupem, nad kterým je prolomeno monumentální okno s geometrickým pětibokým zakončením. [100] Po stranách jsou prolomena ve třech úrovních malá obdélná okénka. Nad střešní římsu v ose průčelí vybíhá malý čtyřboký štít s malým oknem uprostřed, dále na něj navazuje stanová střecha, zastřešující emporu kostela, která je zakončena sanktusníkem s jehlancovou stříškou a křížem na vrcholu. Po stranách hlavního průčelí se přimykají dvě schodišťové věže o šířce bočních lodí a výšce empory kostela. Schodišťové věže jsou v průčelí prolomeny dvěma okny, v přízemí a prvním patře, a jsou zastřešeny valbovou střechou. Hlavní průčelí kostela je omítnuto hladkou omítkou, která kontrastuje florálnímu ornamentu okolo oken a nad hlavním vstupem. Ornament je proveden v zemitých barevných tónech a odkazuje k folklorním vlivům, které jsou zde již stylizovány.

Severní průčelí kostela je tvořeno boční lodí o pěti okenních osách. V přízemí jsou okna podélného tvaru a dvojí, středová osa je nahrazena bočním vstupem do kostela. Z východní strany je vedlejší loď začleněna do schodišťové věže, v druhém podlaží její šíře tvoří jednu okenní osu. Druhé patro boční lodi tvoří obdélná okna zakončená trojbokým zkosením. Hmota zdi je dělena lizénovými pruhy mezi okny, které naznačují

pilíře stavby, a jsou ve vrcholu zdobeny ornamentem suplujícím hlavicí pilíře. Boční loď kostela je zastřešena pultovou střechou. Výrazně převyšující hmota hlavní lodi je prolomena pěti okenními osami, které mají obdélný tvar a jsou po obvodu zdobeny rostlinným dekorem.

Na východní straně je k hlavní lodi připojen snížený závěr chrámu na obdélném půdorysu, samostatně zastřešen valbovou střechou. Z jižní strany k presbytáři přiléhá prostor sakristie s podvojným oknem a pultovou střechou. Závěr kostela je v úrovni patra bočních lodí prolomen jedním oknem s trojhranným zakončením. Oltářní zeď má ve své ose velké okno, opět s trojbokým zakončením a ornamentálním rámováním.

Jižní průčelí chrámu je identické jako protější průčelí. Pouze v přízemí vedlejší lodi není uprostřed boční vchod do kostela a jsou zde jen čtyři okenní osy, protože v místě závěru ke kostelu přiléhá spojovací trakt klášterní budovy. Bazilikálních oken na vyvýšené hlavní lodi kostela je opět pět. Loď kostela je zastřešena valbovou střechou, která v prostoru empory přechází ve střechu stanovou. Klášterní budova karmelitánského řádu byla ke kostelu přistavěna až v roce 1916. Plány na klášterní budovu byly původně více dekorativní, nakonec se prosadila jednodušší varianta. Návrhy zpracovával architekt Antonín Procházka. Klášterní budova byla v roce 1923 přestavěna na činžovní bytový dům.⁴⁷⁶

5.12.2 Interiér kostela

Po vstupu do kostela se návštěvník ocitá v úzkém předdveří. Do lodi kostela se dále vstupuje dřevěnými dveřmi, které ústí do prostoru podkruchtí. Kručta kostela je nesena dvěma pilíři a prostor lodi odděluje kovaná železná mříž se znakem karmelitánského řádu na vrcholu. Na emporu chrámu je možné vstoupat vchody v podkruchtí. Empora kostela je od hlavní lodi oddělena kamenným zábradlím. Jsou na ni osazeny varhany. Empora je osvětlována velkým průčelním oknem, po jehož levé straně je umístěno kovové točité schodiště, vedoucí do krovu kostela.

Hlavní loď kostela je výrazně převýšena nad vedlejšími loděmi, které jsou od sebe odděleny pěti arkádami v přízemí s rovným překladem, ve výšce empor se stlačeným obloukovým zakončením. Na jižní straně jsou dvě arkády ve výšce empor zaskleny a tvoří tak zimní kapli. [101] Vedlejší lodě jsou zaklenuty plochým stropem, stejně tak

⁴⁷⁶ OUTRATA 1997, 124.

empory. V přízemí jsou vedlejší lodě osvětlovány dvojitými obdélnými okny. Na emporách jsou okna s trojbokým zakončením. Empory jsou od lodi oddělené zábradlím. Nad oblouky je plocha zdi hlavní lodi členěna malovaným pásem, který je v osách oken členěn do obdélníků, vždy s nápisem a drobnou malbou, s tematikou mariánské litanie.⁴⁷⁷ Nad pásem maleb jsou do lodi prolomena, opět v ose arkád, obdélná okna.

Hlavní loď kostela je kryta plochým betonovým stropem, který je dělen příčnými betonovými trámy, po stranách stropu protnutými průběžným podélným trámem. Strop je dekorován ve čtvercových polích po stranách řeckým křížem v kruhu, na trámech je použito ornamentu kruhů soustředěných do terčů a zlacení. Nejvýraznější výmalba hlavní lodi je však umístěna na vítězném oblouku, který má pětiboké zakončení, svým vrcholem dosahující do výše bazilikálních oken. Ve cviklech vítězného oblouku jsou znázorněni andělé, nad obloukem je umístěna nápisová páska s textem: ZDRÁVAS MARIA, MILOSTI PLNÁ, PÁN S TEBOU. Nad tímto nápisem je malba po celé šíři zdi, s tématem Panny Marie s Ježíškem, po stranách se skupinami českých patronů a světců v čele se sv. Václavem a sv. Janem Nepomuckým. Malba je z roku 1929 a byla provedena podle návrhu Jaroslava Majera.⁴⁷⁸ [101]

Presbytář kostela je obdélný, osvětlovaný dvěma okny v bočních stěnách, a jedním velkým oknem na oltářní stěně závěru. [102] Okno je dekorováno barevnou vitráží s tematikou Nejsvětějšího srdce Ježíšova. Oltářní stěna je v pozadí vymalována geometrickým ornamentem, před který ve spodní části vystupují postavy světců. Po levé straně jsou znázorněni David s harfou, prorok Izaiáš, na pravé straně prorok Jeremiáš a sv. Jan Křtitel.⁴⁷⁹ V druhém plánu jsou okolo okna znázorněni andělé, nesoucí nápisovou pásku s textem: SVATÁ ANNO, MATKO RODIČKY BOŽÍ, ORODUJ ZA NÁS. Malba je dílem Beuronské výtvarné školy a pochází z doby výstavby kostela. Ve středu malby pod oknem, byl původně umístěn oltář sv. Anny, jehož autorem je v inventáři chrámu sv. Anny z roku 1927, uveden Pantaleon Major.⁴⁸⁰ [103] Oltářní obraz byl odstraněn v roce 1960, dnes je na jeho místě dřevěný kříž s ukřižovaným Kristem.⁴⁸¹

⁴⁷⁷ OUTRATA 1997, 125.

⁴⁷⁸ Pamětní kniha farního úřadu sv. Anny na Žižkově, 56.

⁴⁷⁹ OUTRATA 1997, 125.

⁴⁸⁰ Inventář chrámu sv. Anny na Žižkově 1927, 33.

⁴⁸¹ BEDRNÍČEK 2002, 11.

Strop presbytáře je vymalován geometrickým motivem, s řeckým křížem v kruhu uprostřed a se symboly čtyř evangelistů v rozích. Další prvky v dnešním kostele jsou různorodé. Původní je oltář sv. Josefa v boční lodi chrámu, nepůvodní je barokní oltář sv. Anny.⁴⁸²

5.12.3 Historické okolnosti vzniku stavby

Žižkov byl v počátcích 19. století oddělen od Velké Prahy hradbami města a byl součástí Královských Vinohrad. Hradební zdi byly zbořeny v roce 1874 a přístup Žižkova k centru Prahy tak byl snadnější. Královské Vinohrady byly roku 1875 rozděleny na dvě části, Vinohrady a Žižkov, a vznikly tak problémy ohledně dělení majetku a pozemků.⁴⁸³ Samostatný Žižkov vznikl až v roce 1901.

Kostel sv. Anny byl vystavěn jako čtvrtý římskokatolický kostel na Žižkově, jelikož kapacita stávajících katolických chrámů na Žižkově a Vinohradech již nedostačovala poptávce věřících.⁴⁸⁴

5.12.4 Stavební průběh

Kostel byl vystavěn na náklady Spolku sv. Bonifáce, který sídlil v Emauzském klášteře. Jako architekt chrámu byl vybrán pražský stavitel a architekt Eduard Sochor. Stavba kostela byla realizována během roku 1911, svěcení kostela se konalo již 8. října 1911.⁴⁸⁵ Stavba stála okolo 200.000 tisíc tehdejších korun.

Literatura ani farní kniha však neuvádí stavitele chrámu. Lze se domnívat, že stavbu provedl také Eduard Sochor, jelikož byl nejen architektem, ale také stavitelem. Jako stavitel je doložen například u kostela Panny Marie Růžencové v Plzni, tudíž byl jistě schopen realizovat i zakázku kostela sv. Anny. Ovšem tuto skutečnost není prozatím možné ověřit, jelikož plánová dokumentace ke kostelu je pravděpodobně ztracena. Tato problematika stavitele chrámu je tak nastolenou otázkou pro další badatelskou činnost.

⁴⁸² Podrobný popis původního vybavení kostela je uveden v Pamětní knize farního úřadu sv. Anny na Žižkově z let 1923–1938 a v Inventáři chrámu sv. Anny na Žižkově z roku 1927. Obě knihy jsou uloženy v Archivu hlavního města Prahy, fond: Farní úřad kostela sv. Anny Praha 3 – Žižkov.

⁴⁸³ AUGUSTA 1994, 12.

⁴⁸⁴ BEDRNÍČEK 2002, 11.

⁴⁸⁵ OUTRATA 1997, 124, srov. Pamětní kniha farního úřadu sv. Anny na Žižkově, 1.

V roce 1916 si vybral karmelitánský řád kostel sv. Anny jako své sídlo a nechal vedle kostela vystavět klášter. Plány na klášterní budovu byly původně více dekorativní, nakonec se však prosadila jednodušší varianta. Návrhy zpracovával architekt Antonín Procházka. Karmelitáni však klášter i kostel opustili již v roce 1922. Klášterní budova byla v roce 1923 přestavěna na činžovní bytový dům.⁴⁸⁶

5.12.5 Stav poznání a literatura

Existujících pramenů ke stavbě kostela sv. Anny na Žižkově není mnoho. V Archivu hlavního města Prahy je uložena kronika kostela z let 1923–1938, která pojednává o jeho stavbě, založení a výzdobě.⁴⁸⁷ Součástí fondu je také Inventář chrámu sv. Anny z roku 1927.⁴⁸⁸ Plánová dokumentace stavby je pravděpodobně ztracena. Ke kostelu je vypracován stavební a restaurátorský průzkum kostela z roku 2010.⁴⁸⁹

Podrobněji se kostelu sv. Anny věnuje stať ve sborníku Pražské památky 19. a 20. století.⁴⁹⁰ Stručněji je kostel představen jako samostatné heslo v publikaci Pražské svatyně⁴⁹¹ nebo v knize Příběhy pražských svatyní ze stejného roku.⁴⁹² Kostel je uveden v publikaci Kniha o Praze 3, kde je vyobrazen ještě bez okolní zástavby.⁴⁹³ Stručná zmínka se nachází v knize Praha 3 – Urbanismus Architektura.⁴⁹⁴ Kostel sv. Anny zmiňuje také Zdeněk Lukeš ve výčtu secesních sakrálních staveb v Čechách.⁴⁹⁵

Stručné informace a obrazovou dokumentaci lze nalézt na různých internetových stránkách, kde je kostel sv. Anny vždy jen stručně popsán nebo je zde uveden text z již zmíněných publikací,⁴⁹⁶ či je chrám pouze uveden ve výčtu secesních sakrálních staveb v Čechách.⁴⁹⁷ Podrobněji se historii kostela a jeho výzdobě věnují internetové stránky farnosti u kostela sv. Prokopa, pod kterou dnes kostel sv. Anny patří.⁴⁹⁸

⁴⁸⁶ OUTRATA 1997, 124.

⁴⁸⁷ Archiv hlavního města Prahy, fond: Farní úřad kostela sv. Anny Praha 3 – Žižkov, Pamětní kniha farního úřadu sv. Anny na Žižkově 1923–1938.

⁴⁸⁸ Archiv hlavního města Prahy, fond: Farní úřad kostela sv. Anny Praha 3 – Žižkov, Inventář chrámu sv. Anny na Žižkově, 1927.

⁴⁸⁹ VAVŘÍK 2010.

⁴⁹⁰ OUTRATA 1997, 124–132.

⁴⁹¹ ŠKODA 2002, 173.

⁴⁹² BEDRNÍČEK 2002, 11.

⁴⁹³ AUGUSTA 1994.

⁴⁹⁴ SEDLÁK/LUKEŠ/CUDLÍN/HAVLOVÁ 2008, 143.

⁴⁹⁵ LUKEŠ 2003, 222.

⁴⁹⁶ [Cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svaté_Anny_\(Žižkov\)](http://Cs.wikipedia.org/wiki/Kostel_svaté_Anny_(Žižkov)), vyhledáno 9. 5. 2013, srov.:

www.zizkov.cz/clanek.asp?id=233, vyhledáno 9. 5. 2013.

⁴⁹⁷ LUKEŠ 2002b, LUKEŠ 2013.

⁴⁹⁸ www.farnost-zizkov.cz/?akce=kostely/anna, vyhledáno 9. 5. 2013.

LITERATURA

- ARCHIV HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY — Fond: Farní úřad kostela sv. Anny Praha 3 – Žižkov, Pamětní kniha farního úřadu sv. Anny na Žižkově 1923–1938, Inventář chrámu sv. Anny na Žižkově, 1927
- AUGUSTA 1994 — Pavel AUGUSTA: Kniha o Praze 3. Praha 1994
- BEDRNÍČEK 2002 — Pavel BEDRNÍČEK: Příběhy pražských svatyní. Praha 2002
- LUKEŠ 2003 — Zdeněk LUKEŠ: Secesní kostely v Čechách, In: Roman PRAHL / Zdeněk HOJDA: Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. Století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. Století (Plzeň 7–9.3.2002). Praha 2003, 217–226
- LUKEŠ 2002c — Zdeněk LUKEŠ: Ještě jednou secesní kostely. In:
http://archiv.neviditelnypes.lidovky.cz/clanky/2002/03/20038_13_7_0.html, vyhledáno 3. 10. 2011
- LUKEŠ 2013 — Vyjimečný jev aneb sakrální secesní architektura v Praze. In:
http://www.lidovky.cz/vyjimecny-jev-aneb-sakralni-secesni-architektura-v-praze-pzn-/design.aspx?c=A130102_180247_In-bydleni_ter, vyhledáno 10. 6. 2013
- OUTRATA 1997 — Jan J. OUTRATA: Kostel sv. Anny s bývalým klášteřem karmelitánů na Žižkově. In: Petr ŠTONCLER: Staletá Praha XXIII. Pražské památky 19. a 20. století. Praha 1997.
- SEDLÁK/LUKEŠ/CUDLÍN/HAVLOVÁ 2008 — Jan SEDLÁK / Zdeněk LUKEŠ / Karel CUDLÍN / Ester HAVLOVÁ: Praha 3 – Urbanismus Architektura. Praha 2008
- ŠKODA 2002 — Eduard ŠKODA: Pražské svatyně: kostely, kaple, synagogy, církevní sbory a modlitebny od úsvitu křesťanství na práh 21. století. Praha 2002
- VAVŘÍK 2010 — Ivan VAVŘÍK a kol.: Kostel svaté Anny, Praha 3, Žižkov. Stavební a restaurátorský průzkum kostel. Praha 2010
www.zizkov.cz/clanek.asp?id=233, vyhledáno 9. 5. 2013
www.farnost-zizkov.cz/?akce=kostely/anna, vyhledáno 9. 5. 2013

5.13 KOSTEL PANNY MARIE RŮŽENCOVÉ v PLZNI

Architekt: Anton Möller z Varnsdorfu

Stavitel: Eduard Sochor

Stavebník: Dominikánský řád

Lokalita: Plzeň, Jiráskovo náměstí

Doba stavby: 1912–1914

5.13.1 Popis kostela

V době svého vzniku stál kostel a klášter na samém okraji tehdejšího města. Komentář k umístění kostela lze vysledovat také v dobovém tisku „(...)Druhý chrám Páně ve stavbě jsoucí buduje řád 00. Dominikánů na Pražském předměstí a zasvěcen bude úctě Panny Marie Růžencové. Novostavba tohoto chrámu stane se opět ozdobou jihovýchodní části Plzně, kde dosud zela prázdnota. Chrám nalézá se sice nyní na samé periferie městské, ale jistě v krátké době bude rozkládati se kolem něho nová moderní čtvrť, která připojí na konec s městem i nový pivovar a dále přiléhající obce (...).⁴⁹⁹ Dnes je kostel a klášter dominantou Jiráskova náměstí. Kostel Panny Marie Růžencové je umístěn na levém okraji klášterního komplexu. Stavba je pojata jako trojlodní bazilika, která svými rozměry jednou z největších církevních staveb v Plzni. [104] Kostelní loď jsou protnuty mohutným transeptem, který je na obou stranách prolomen velkými okny. Presbytář kostela je postaven jako polygonální závěr s venkovními opěráky. Kostel má délku 55 metrů, samotný presbytář je dlouhý necelých 11 metrů. Příčná loď kostela má délku 24 metrů. Výška kostela je 19 metrů od podlahy ke stropu. Kapacita kostela je přibližně čtyřtisíce osob.⁵⁰⁰

Průčelí kostela je tvořeno dominantním štítem, který je prolomen mohutným oknem s novobarokními rysy. [105] Pod oknem je předsunut přístřešek kryjící vstupní dveře, který podpírají dva sloupy. Na sloupech je připomenut v nápisech architekt Anton Möller z Varnsdorfu a stavitel Eduard Sochor z Prahy. Tento přístřešek je zakončen trojúhelníkovým tympanonem s mírným zalomením, na kterém je reliéfně ztvárněn znak dominikánského řádu. Podle původních plánů zde měla být umístěna socha světce či světice v dekorovaném rámu. Přístřešek kryje vstup do kostela, který je

⁴⁹⁹ HAVELKA 1912b, 3.

⁵⁰⁰ BUBENÍK 1947, 6.

nejen předsunut před fasádu kostela, ale je také vyvýšen na sedmi schodech. Hlavní vstup do kostela tvoří troje masivní dřevěné dveře. Střecha vchodové předsíně přiléhá u zdi kostela k velkému průčelnímu oknu. Okno je prolomeno do zdi, která v interiéru tvoří úzkou předsíň mezi venkovním vchodem a vnitřními dveřmi, jež vedou do podkruchtí kostela. Předsazenou předsíň kostela zakončuje v průčelí trojúhelníkový tympanon. Po stranách štítu jsou osazeny sochy řádových světců. Ve středu je tympanon zakončen malým křížem. V průčelí kostela následně navazuje, již ve výšce stropu hlavní lodi, druhý dekorativní tympanon. Je rozdělen do sedmi svislých polí, která jsou vzestupně prolamována na okrajích. Tento štít je dominantním prvkem kostelního průčelí a nejvíce svým tvarem odkazuje na secesní tvarosloví. Ve štítu jsou dvě malá podlouhlá okna a jedno oválné okno ve středu osy štítu. V pohledu na průčelí kostela je na levé straně umístěna boční kaple šestiúhelného půdorysu.

Na západní straně k průčelí kostela přiléhá věž kostela, [104] která je vysoká 57 metrů a má samostatný vchod, pojednaný dekorativně.⁵⁰¹ Zde je obložení, které probíhá po celém obvodu kostela i kláštera, vyzdviženo až co výšky portálu, který je umístěný na šesti schodech.⁵⁰² Nad vstupním portálem je prolomeno velké okno se zkosenou parapetovou římsou. Hranolovou věž v jedné třetině opět obíhá úzký kamenný pás, nad kterým je do hmoty věže prolomeno šest okének, na každé straně dvě. Dominantním prvkem věže jsou dvě podlouhlá zvonová okna na každé straně, opatřená žaluziemi. V zakončení se tělo věže nepatrně zužuje. V nárožích jsou osazeny sloupky, ve stěnách jsou tři malá podlouhlá okénka a vloženy hodiny z roku 1923. Věž je zakončena jehlancovou odstupňovanou střechou.⁵⁰³

Na východní straně je hlavní loď kostela prolomena pěti okenními osami. Vedlejší loď je také situována na pět okenních os, ve spodní části jsou umístěna zdvojená obdélníková okénka. Stěna vedlejší lodi je zde prolomena bočním vstupem do kostela. Tento portál je reliéfně zdoben a nahrazuje osu zdvojených okének v blízkosti transeptu. V pohledové stěně transeptu je velké okno, kopírující tvar okna z průčelí. Transept zakončuje trojúhelníkový štít. K transeptu a závěru kostela je z východní strany připojena zimní kaple se samostatným vchodem z ulice. Polygonální závěr kostela je zastřešen mansardovou střechou, stejně jako hlavní loď kostela. Střecha

⁵⁰¹ <http://plzen.op.cz/>, vyhledáno 20. 1. 2013.

⁵⁰² Obložení kostela i klášterní budovy obíhá po celé hmotě stavby. Kameny obložení jsou zpracovány z modrozeleného diabasu. Spodní část obložení je zpracována pravidelně otesávanými kameny a horní část obložení je zpracována nepravidelně skládanými kameny. Podle Bubeníka je zde použito rýnského způsobu obložení (BUBENÍK 1947, 6).

⁵⁰³ <http://plzen.op.cz/>, vyhledáno 20. 1. 2013.

hlavní lodi sahá až do výšky podlouhlých zvonových oken věže. Nad střechou presbytáře je umístěn sanktusník se zvonovitou stříškou a korouhví. Vedlejší lodě jsou zastřešeny střechou pultovou.

Západní strana kostela je situována do prostoru klášterní zahrady. Z této strany se počet okenních os vzhledem k přilehlé věži a budově kláštera mění. V hlavní lodi je prolomeno pět okenních os, kdy okno u věže je částečně zaslepeno hmotou zdiva klášterní budovy. Vedlejší loď má čtyři okenní osy. V interiéru kostela je stěna vedlejší lodi architektonicky zpracována stejně jako východní loď. Z venkovní strany zde navíc k boční lodi přiléhá chodba propojující kostel s budovou kláštera. Chodba má sedm okenních os a samostatný vchod ze zahrady. Ten je pojat dekorativně a nese secesní tvarosloví. Zde je k presbytáři přidružena sakristie s kněžským kůrem.

Ke kostelu přiléhá na západní straně budova kláštera. [104] Z uliční fronty je mezi kostel a klášterní budovu vetknuta kostelní věž. Budova kláštera je postavena na půdorysu písmena L. Delší stranou je klášter orientován do průčelí uliční fronty, kratší stranou na západní nároží Jiráskova náměstí. Průčelí budovy je členěno na jedenáct okenních os. Budova je v přízemí obložena kamenným obkladem, stejně jako kostel, do výšky přízemních oken. Okna jsou obdélného tvaru, opatřena kovanou mříží. Uprostřed průčelí je zvýrazněn mohutný vstup do budovy. Portál je opatřen představeným, na osmi schodech vyzdviženým, přístřeškem na dvou pilířích. Nad vstupem je lizénami zvýrazněna jedna okenní osa a je zde pozměněn tvar oken. Tím je plynulost průčelí přerušena a upozorněno tak na hlavní vstup do kláštera. V této okenní ose je zvýrazněno členění zdi a nad hlavní římsu zakončující druhé patro kláštera je vysunut půlkruhový tympanon s oknem. V původních návrzích měla být tato okenní osa zvýrazněna také velkým oknem, které v menším měřítku kopíruje tvar průčelního okna kostela. Toto se však v konečném provedení nerealizovalo, pravděpodobně z finančních důvodů.

V západním rohu kláštera na římsu navazuje prolamovaný štít, který kopíruje dominantní štít z průčelí kostela. Po stranách štítu jsou zvýrazněny pylony, které vystupují nad hlavní římsu a nesou reliéf kříže. Ve středu štítu je umístěn reliéf obličeje. V původním návrhu měla být tato nárožní část budovy více zdobena, pravděpodobně z úspory financí nebyla větší dekorativnost realizována. Ze západní strany klášterní budovy je fasáda pojata jednoduchým zpracováním o pěti okenních osách. Ze zahradního průčelí z budovy vystupuje mohutný schodišťový rizalit o třech okenních osách. Klášter je zastřešen sedlovou střechou. Součástí areálu kláštera je také rozlehlá

klášterní zahrada. Zahrada je obehnána mohutnou ohradní zdí. Ke kostelu i klášterní budově přiléhá vždy branou. Zeď klášterní zahrady tvoří mohutné pilíře, které jsou vyplněny zdí s proraženým malým okénkem v každém poli. Okénko je opatřeno zdobnou geometricky kovanou mříží.

5.13.2 Interiér kostela

Při vstupu do kostela se ocitáme v malé předsíni, která je opatřena dalšími dřevěnými dveřmi. Po vstupu do samotného prostoru kostela se nalézáme v podkruchtí, jež je odděleno od lodi kostela sloupy empory a vysokou kovanou mříží. [106] Zde se na stranách nacházejí dva dřevěné boční oltáře. Jeden z oltářů je zasvěcen Panně Marii Bolestné, druhý oltář je zasvěcen Panně Marii Lurdské. Na empoře jsou umístěny kostelní varhany. Byly zhotoveny firmou E. Š. Petr z Prahy.⁵⁰⁴ Skříň varhan nese stejné tvarosloví jako velké průčelní okno. Emporu kostela podpírají dva sloupy, které jsou nad plným tvarovaným zábradlím zakončeny sochami světců. Empora sahá do stejné výše jako galerie bočních lodí. Vedlejší loď, od hlavní loď, odděluje šest mohutných pilířů, mezi kterými jsou klenuty mohutné oblouky. Zde nad oblouky navazují až balkónově působící empory. Tvar segmentového překladu empor kopíruje tvar oken. Překlady jsou zakotveny do mohutných hlavic pilířů. Následný prostor zdi je prolomen okny hlavní lodi. Ta jsou opatřena zkoseným parapetem, který v dekoru zdi pokračuje reliéfním obdélným dekorováním. Mezi okny jsou nízkým reliéfem zpracovány lizény naznačující pokračování pilířů. Na tyto lizény jsou v protnutí zdi se stropem nasazeny dekorativní hlavice, které tak umožňují plynulý přechod mezi zdí kostela a mohutnými betonovými překlady stropu kostela.

Strop kostela je tvořen z několika dominantních překladů, které jsou nosné. Mezi tyto překlady je vloženo pravidelné dekorování, které evokuje kazetový strop. Tento efekt umocňuje barevné odlišení prvků stropu. V prostoru křížení kostela je strop dekorován pravidelným členěním. Ve vedlejších prostorech příčné lodi je strop pojat bez kazetového dekoru. Presbytář kostela je vyzdvižen na schody a od křížení lodi je oddělen vítězným obloukem. Na vítězný oblouk navazuje prostor presbytáře, který je zaklenut žebrovou klenbou. Ta navazuje na krátké pole, ve kterém jsou z obou stran v prvním patře umístěny zasklené lodžie. Ve středové zdi závěru je pouze malé okénko,

⁵⁰⁴ BUBENÍK 1947, 7.

kteře je dekorováno holubicí, symbolem Božího ducha. Po stranách presbytáře jsou prolomena podlouhlá okna s velice zkoseným parapetem.

Hlavní oltář je citlivě zasazen do presbytáře kostela. **[106]** V původních plánech kostela je zakreslen oltář, který nese novobarokní tvarosloví. Pro realizaci hlavního oltáře bylo nakonec vybráno tvarosloví moderny. Hlavní oltář je zastřešen baldachýnem, který nesou čtyři sloupy. Samotný baldachýn je zdoben reliéfy hlav andělů s křídly rozmístěnými po obvodu střechy baldachýnu. Podobný dekor lze nalézt na baldachýnu hlavního oltáře vídeňského kostela Am Steinhof od Otto Wagnera.⁵⁰⁵ Na předních podpěrných sloupech jsou umístěny sochy troubících andělů. Střecha baldachýnu je zakončena velkým křížem. Samotný oltář je osazen řezbou sousoší Panny Marie Růžencové s Ježíškem a dvou klečících světců. Jedná se o sochy svatého Dominika, zakladatele řádu, a o sochu svatého Pia V. Pod postavami světců je reliéfně vyřezán pás klečících andělů, nad kterými je nápisová páska s textem KRÁLOVNO SV RŮŽENCE ORODUJ ZA NÁS. V centru hlavního oltáře je umístěn svatostánek, který je svým zpracováním velice významným prvkem výzdoby kostela.

Svatostánek byl pravděpodobně zhotoven podle návrhu Pantaleona Jaroslava Majora z řádů benediktinů, který patřil do Beuronské umělecké školy. Ta působila od roku 1880 v Čechách a sídlila v pražském Emauzském klášteře.⁵⁰⁶ Na svatostánku jsou reliéfně zpracovány dva naproti sobě klešící andělé s reliéfy klasů a vinné révy, tepané v plechu a následně zlatené. I zde lze vysledovat podobnost s hlavním oltářem vídeňského kostela Am Steinhof. Propojení s Beuronskou školou lze sledovat také přes osobnost Eduarda Sochora. Tento architekt s Beuronským hnutím spolupracoval již při stavbách kostela Nejsvětějšího Srdce Páně v Hodslavicích či kostela sv. Anny v Praze na Žižkově. Hlavní oltář působí dominantním dojmem, a to především díky baldachýnovému zastřešení. Celkový charakter hlavního oltáře dokresluje jemný geometrický dekor, který je vyveden v bílé a zlaté barvě, odkazující k tvarosloví pozdní geometrické secese.

V kostele jsou dále umístěny dva vedlejší oltáře. Tyto oltáře nalezneme v příčné lodi v blízkosti vítězného oblouku. Jedná se o oltář Božího Srdce Páně a o oltář svatého Josefa. Tyto oltáře jsou zpracovány ve stejném stylu a tvaroslovím korespondují s oltářem hlavním. I přes to, že byly dokončeny až v roce 1923. Sochařská výzdoba na oltáři svatého Josefa je ještě pozdější. Byla zhotovena firmou Charvát z Kutné Hory

⁵⁰⁵ ANDREASCH/KEIBLINGER 1998, 17.

⁵⁰⁶ BUBENÍK 1947, 6.

až roku 1941.⁵⁰⁷ Vybavení kostela doplňují zpvědnice z roku 1914 a kazatelna z roku 1930. Také chrámové lavice jsou vyřezávány v secesním geometrickém dekoru. V podlaze kostela před presbytářem je umístěn znak dominikánského řádu.⁵⁰⁸

5.13.3 Historické okolnosti vzniku kostela

Město Plzeň bylo během přelomu devatenáctého a dvacátého století rozvíjeno nejen bytovou zástavbou činžovních domů, ale také zástavbou průmyslovou a stavbou reprezentativních budov města. Zvyšování počtu obyvatel bylo příčinou potřeby nejen nových technických a obslužných staveb, ale také prostoru pro duchovní rozvoj obyvatel. Na přelomu století muselo město Plzeň řešit nejen výstavbu uvnitř města, ale především své stavební plány rozšiřovat pro nově vznikající předměstí. Jedním z nově vznikajících předměstí bylo východní předměstí, zvané Pražské. Pro toto předměstí byl definitivní stavební plán schválen až v roce 1911. Formovat se začalo již mnohem dříve.⁵⁰⁹ Městská rada byla nucena, především kvůli velkému nárůstu obyvatel, přemýšlet o možnosti rozdělení stávající jediné farnosti na farnosti dvě. Oficiální zřízení druhé farnosti bylo potvrzeno Ministerstvem kultu a vyučování v roce 1908.⁵¹⁰

Již v roce 1907 byla podána žádost dominikánského řádu od svatého Jiljí v Praze, zda by bylo možné svěřit nově vznikající farnost v Plzni dominikánskému řádu.⁵¹¹ Oficiální písemné prohlášení se stanovením všech podrobných podmínek k předání nové farnosti řádu bylo učiněno v Plzni 8. dubna 1910.⁵¹² V roce 1911 se také konalo poslední zasedání Sboru pro vystavění katolických chrámů v Plzni. Tento sbor spravoval finance, které měly být rozděleny pro stavby nových kostelů v Plzni. Jelikož se v tomto období počítalo s výstavbou dvou nových kostelů v rozvíjející se Plzni, kostela Panny Marie Růžencové na Pražském předměstí a kostela sv. Jana Nepomuckého řádu Redemptoristů na předměstí Říšském, musel sbor pro vystavění katolických chrámů v Plzni rozdělit finance mezi tyto dvě stavby a děkanský kostel svatého Bartoloměje. Dominikánský řád nakonec získal 6.332 korun.⁵¹³ Tato situace a vůbec celé problematické přijetí dominikánského řádu a stanovení podmínek jeho

⁵⁰⁷ BUBENÍK 1947, 6.

⁵⁰⁸ BUBENÍK 1947, 7.

⁵⁰⁹ DOMANICKÝ/JEDLIČKOVÁ 2005, 12.

⁵¹⁰ KUČA 2002b, 222.

⁵¹¹ Kronika ctihodného konventu dominikánů v Plzni, 2.

⁵¹² Kronika ctihodného konventu dominikánů v Plzni, 13.

⁵¹³ Kronika ctihodného konventu dominikánů v Plzni, 28.

fungování ve městě, bylo zatíženo pocitem zneužití situace městem tak, aby nemuselo stavbu nového kostela nijak závažně financovat. Celková atmosféra příchodu dominikánů do Plzně byla víceméně chladná. Nehledě k tomu, že dominikánský řád se nehodlal podrobit plzeňské diecézi. To vyvolávalo u ostatních plzeňských církevních hodnostářů nevoli.

5.13.4 Stavební průběh

Pro vypracování plánů na stavbu kostela byla jako první oslovena, tehdejší významná stavební společnost v Plzni, firma Müller a Kapsa.⁵¹⁴ Projektů pro nový dominikánský kostel bylo vypracováno několik, žádný však nebyl schválen, jelikož se jednalo vždy o finančně nákladné projekty. Existuje návrh firmy Müller a Kapsa, který byl určený pro kostel dominikánského řádu. Návrh byl určený pro Mikulášské náměstí, dnes Masarykovo náměstí v Plzni. Tento projekt se nakonec nerealizoval.⁵¹⁵ Novým architektem kostela a kláštera dominikánů na Pražském předměstí byl vybrán Anton Möller z Varnsdorfu na doporučení spolku svatého Bonifáce. Architekt zhotovil plány kostela, podle kterých se započalo stavět. Pouze plány klášterní budovy řádu nevyhovovaly a již fungující osazenstvo nové farnosti podalo námítky k jejímu uspořádání. Prvotní rozpočet pro klášterní budovu byl odhadován na 461.962 korun. Dominikánský řád ale nesouhlasil s tak velkou úsporou na budově konventu. Tento postoj je reflektován v klášterní kronice, kde je uvedeno, že pokud bude budova kláštera postavena v tomto rozpočtu, bude pak působit „(...)ne chudobně, nýbrž žebrácky.“⁵¹⁶ Jako stavitel byl vybrán architekt Eduard Sochor.⁵¹⁷ Stavba kostela byla zahájena 1. května 1912. Materiál na stavbu byl svážen již od března 1912.⁵¹⁸ Od 11. dubna začaly práce na výkopech pro základy věže a 1. května 1912 proběhla na staveništi kostela stavební komise, která po vyřešení sporu ohledně oplocení zahrady,

⁵¹⁴ Stavební firmu Müller a Kapsa založili v roce 1890 inženýr Antonín Müller a inženýr Vojtěch Kapsa. Tato firma se zaměřovala na stavbu budov veřejných i soukromých a velice rychle se v Plzni prosazovala. Firma se zajímala o moderní technologie a to převážně o železobeton. V roce 1904 byla založena také sesterská pobočka v Praze. Mezi stavby realizované touto společností patří most u Kalikovského mlýna, moste ve Štěnovicích a u Mladotic. Železniční stanice na Říšském předměstí, justiční palác, administrativní budova Škodových závodů v Plzni. V Plzni tato firma projektovala a také realizovala stavbu kostela Jana Nepomuckého pro řád Redemptoristů na Klatovské třídě. Dokončen byl v roce 1911 v historizujícím novorománském stylu. (DOMANICKÝ/JEDLIČKOVÁ 2005, 99).

⁵¹⁵ DOMANICKÝ/JEDLIČKOVÁ 2005, 23.

⁵¹⁶ Kronika ctihodného konventu dominikánů v Plzni, 36.

⁵¹⁷ Kronika ctihodného konventu dominikánů v Plzni, 36.

⁵¹⁸ Kronika ctihodného konventu dominikánů v Plzni, 38.

potvrdila zahájení stavby.⁵¹⁹ Reakce na stavbu nového kostela se objevují také v dobovém tisku. Týdeník Český západ přinesl zprávu o stavbě kostela „(...) novostavba, která byla zahájena v posledních dnech na Pražském Předměstí, vzbuzuje pochopitelně zájem nejen sousedního obyvatelstva, ale též širší veřejnosti.(...) Pravý podiv vzbuzují základy potřebné pro kostelní věž (...).⁵²⁰ Stavba byla dozorována nejen zástupcem Eduarda Sochora, ale také samotným Antonem Möllem, který ale na stavbu dojížděl velice málo. Nakonec byl stanoven celkový dozor c.k. Stavebnímu radovi z Prahy.⁵²¹ S tímto stavem však nebyl spokojen dominikánský řád, který stavbu každý den navštěvoval. Dokonce pojímal podezření na možný „(...) šlendrián, který je umožněn staviteli dvojím, jedním obyčejným, druhým vrchním dozorem.“⁵²² Na tento problém názorně poukazuje řád v kronice, kde se zmiňuje o zbytečném kopání základů pro věž, které jsou hluboké jedenáct metrů. I když by podle jednoho z dozorů na stavbě stačily základy hluboké čtyři metry.⁵²³ Také další spory se táhly celou stavbou kostela i klášterní budovy a stavbu tak prodražovali. Přesto stavba trvala pouhý jeden rok. Již 3. května 1912 byly vykopány a vybetonovány základy pro kostelní pilíře. Základní kámen byl slavnostně posvěcen 15. srpna 1912.⁵²⁴ V listopadu 1912 byly již betonovány stropy a stavěny krovy kostela.⁵²⁵ V červenci 1913 byly dovezeny kostelní zvony, které nechal zhotovit Eduard Sochor v Praze.⁵²⁶ Kostelní bání s křížem byla vyzvednuta 23. července 1913 a stavba kostela tak byla slavnostně dokončena.⁵²⁷ Kostel byl slavnostně vysvěcen 30. října 1913 arcibiskupem pražským Lvem kardinálem ze Skrbenských.⁵²⁸

5.13.5 Stav poznání a literatura

Nejpřínosnějším pramenem pro badatelskou činnost ke kostelu Panny Marie Růžencové v Plzni je bezesporu klášterní kronika. Kronika ctihodného konventu dominikánů v Plzni⁵²⁹ mapuje nejen podněty ke stavbě kostela s konventem

⁵¹⁹ Kronika ctihodného konventu dominikánů v Plzni, 39.

⁵²⁰ HAVELKA 1912a, 3.

⁵²¹ Jímž byl Eduard Sochor.

⁵²² Kronika ctihodného konventu dominikánů v Plzni, 40.

⁵²³ Kronika ctihodného konventu dominikánů v Plzni, 40.

⁵²⁴ BUBENÍK 1947,5.

⁵²⁵ Kronika ctihodného konventu dominikánů v Plzni, 47.

⁵²⁶ Zvony pro kostelní věž zhotovila firma Diepold v Praze.

⁵²⁷ Kronika ctihodného konventu dominikánů v Plzni, 52.

⁵²⁸ BUBENÍK 1947,5.

⁵²⁹ Kronika ctihodného konventu dominikánů v Plzni.

či samotnou stavbu budov. Zabývá se také příchodem dominikánského řádu do Plzně a jeho následným působením v druhé Plzeňské farnosti. V Archivu města Plzně je uložen stavební deník, který detailně popisuje stavbu kostela a kláštera s časovým i finančním zatížením.⁵³⁰ Zde je také uloženo konečné vyúčtování stavby Eduardem Sochořem z roku 1914.⁵³¹ Plánová dokumentace ke stavbě existuje v kopiích, které jsou uloženy u dominikánského řádu v Plzni. V Archivu města Plzně lze nalézt také dobové fotografie a poznámky badatelské činnosti ze sbírky Ladislava Lábka.⁵³² Stavba kostela a kláštera je od roku 1999 vedena jako kulturní památka. K památce je tak k dispozici průvodní karta se stručným popisem kostela a klášterní budovy, společně s fotografickou dokumentací.⁵³³ Odborné literatury, která by se zabývala problematikou stavby kostela či klášterní budovy, je velice málo. Kostel je v literatuře zmíněn vždy jen malým odstavcem převážně v literatuře, která se zabývá historií města Plzně či výčtem památek jednotlivých měst v Čechách.⁵³⁴ Stavba je také okrajově zmíněna v publikaci *Pozoruhodné památky církevně – umělecké v Plzni*⁵³⁵ a v dobovém tisku.⁵³⁶ Více pozornosti je jí věnováno v publikaci *Plzeň v době secese*.⁵³⁷ Bohužel i zde je kostel Panny Marie Růžencové zmíněn jen okrajově. Snad nejucelenějším textem, který byl prozatím publikován, je dostupný na internetových stránkách dominikánského kláštera v Plzni.⁵³⁸ Tento text bezesporu čerpal z Ročenky dominikánské farnosti v Plzni z roku 1947.⁵³⁹ Oba tyto texty čerpají z již zmiňované kroniky kláštera. Kostel zmiňuje také Zdeněk Lukeš ve svém článku *Secesní kostely v Čechách*.⁵⁴⁰ Stručnou zmínku o stavbě lze dohledat v publikaci o památkách Čech.⁵⁴¹ Stavba kostela a její průběh je stručně zpracován v bakalářské práci zabývající se sakrálními stavbami v Plzni.⁵⁴² Detailně se stavbě kostela a kláštera věnuje jiná kvalifikační práce, která je pojata jako monografie kostela.⁵⁴³

⁵³⁰ Rozpočet pro stavbu římsko-katolického kostela v Plzni.

⁵³¹ Účet za stavbu kostela řádu dominikánů v Plzni, 1914.

⁵³² Sbírká Ladislava Lábka.

⁵³³ BUKOVSKÁ 1999.

⁵³⁴ KUČA 2002b, 222.

⁵³⁵ HAVELKA 1933, 14–15.

⁵³⁶ HAVELKA 1912a, 3, HAVELKA 1912b, 3.

⁵³⁷ DOMANICKÝ/JEDLIČKOVÁ 2005.

⁵³⁸ <http://plzen.op.cz/>, vyhledáno 20. 1. 2013.

⁵³⁹ BUBENÍK 1947.

⁵⁴⁰ LUKEŠ 2003, 223–224.

⁵⁴¹ POCHE 1980, 98

⁵⁴² KLÍMOVÁ 2008.

⁵⁴³ PEŠLOVÁ 2009.

LITERATURA

- ARCHIV DOMINIKÁNSKÉHO ŘÁDU PŘI KOSTELE PANNY MARIE RŮŽENCOVÉ — 11x plán kostela a kláštera z roku 1912
- ARCHIV MĚSTA PLZNĚ — Deník příjmů a výdajů od 18. dubna 1910 do 1.června 1920. I.č. 7770, Sign. 11c71, Kronika ctihodného konventu dominikánů v Plzni. I.č. 6060, Sign. 9e185, Rozpočet na stavbu římsko–Katolického kostela v Plzni. I.č. 7769, Sign. 11c70, Účet za stavbu kostela řádu dominikánů v Plzni. I.č. 6061, Sign.9e186, Sbíрка Ladislava Lábka.Místopisná sbírka, Dominikáni, karton č. 40
- BUBENÍK 1947 — Norbert P. BUBENÍK: Ročenka dominikánské farnosti P. Marie Růžencové v Plzni V. Plzeň 1947
- BUKOVSKÁ 1999 — BUKOVSKÁ: Evidenční list nemovité kulturní památky. Poř. č. 49179/4–1557. Praha 1997
- DOMANICKÝ/JEDLIČKOVÁ 2005 — Petr DOMANICKÝ /Jaroslava JEDLIČKOVÁ: Plzeň v době secese. Architektura, urbanismus, malířství, sochařství a umělecké řemeslo v architektuře 1896–1910. Plzeň 2005
- HAVELKA 1912a — Antonín HAVELKA: Novostavba chrámu Páně zasvěcený Panně Marii. In:Český západ, ilustrovaný týdenník křesťansko-sociální V./23.1912
- HAVELKA 1912b — Antonín HAVELKA: Nové svatostánky v Plzni. In: Český západ, ilustrovaný týdenník křesťansko -sociální V./35.1912
- HAVELKA 1933 — Antonín HAVELKA: Pozoruhodné památky církevně–umělecké v Plzni. Plzeň 1933, 14–15
- KLÍMOVÁ 2008 — Petra KLÍMOVÁ: Sakrální stavby křesťanských denominací v Plzni a okolí 19. a 20. Století. (Bakalářská práce na Západočeské univerzitě v Plzni). Plzeň 2008.
- KUČA 2002b — Karel KUČA: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku V. díl. Praha 2002
- LUKEŠ 2003 — Zdeněk LUKEŠ: Secesní kostely v Čechách, In: Roman PRAHL / Zdeněk HOJDA: Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. Století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. Století (Plzeň 7–9.3.2002). Praha 2003, 217–226
- PEŠLOVÁ 2009 — Jana PEŠLOVÁ:Kostel Panny Marie Růžencové v Plzni (bakalářská práce na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2009
- POCHE 1980 — Emanuel POCHE: Umělecké památky Čech III. díl. Praha 1980
- <http://plzen.op.cz/>, vyhledáno 20. 1. 2013

5.14 KOSTEL SV. VÁCLAVA v PRAZE

Architekt: Václav Roštlapil

Stavitel: Václav Nekvasil

Stavebník: Zemský ústav pro choromyslné v Bohnicích u Prahy

Lokalita: Praha – Bohnice

Doba stavby: 1914-1916

5.14.1 Popis kostela

Kostel sv. Václava je dominantou areálu psychiatrické léčebny v Praze – Bohnicích. [108] Chrám je zasazen do vyvýšeného terénu a hlavním průčelím do volného prostoru areálu naproti hlavní ústavní budově, ve které dnes sídlí ředitelství léčebny. Kostel je vystavěn na půdorysu latinského kříže, je dlouhý 44 metrů a v transeptu široký 26 metrů. Nejvýraznějším prvkem kostela je 55 metrů vysoká věž umístěná na osu hlavního průčelí, zakončena kupolí obklopenou čtyřmi kamennými vázami.⁵⁴⁴ Kostel svým tvaroslovím odkazuje na novorománské, ale také na novorenesanční prvky, propojené se secesním tvaroslovím. Celý kostel obíhá kamenný sokl. Plochy zdí jsou děleny pouze lizénovými rámy. Omítka je hrubá a kontrastuje s hladkým rámováním oken, lizénovými rámci a kamennými portály.

Hlavní vstup do kostela je tvořen pískovcovým předsazeným portálem, který je vyzdvižen na pět schodů. Edikulový portál je tvořen reliéfním sloupovým s obloukovým zakončením, nad kterým je posazena vodorovná římsa. Ve cviklech portálu jsou v reliéfu ztvárnění andělé. V místě klenáku je zobrazen reliéf kříže. Nad profilovanou římsou pokračuje secesně geometrický štít, v jehož středu je ztvárněn reliéf Ježíše Krista jako Dobrého pastýře s ovečkou. Reliéf je lemován rostlinnou girlandou. Vstupní portál je z dílny Celdy Kloučka (1855–1935). Tento autor navrhl také víko křtitelnice a bronzové předměty pro kostel. Po stranách hlavního portálu jsou na kamenném zábradlí umístěny sochy sv. Kosmy a Damiána, patronů lékařů, od sochaře Františka Hergessela ml. (1857–1929). Nad portálem je ve věži obloukové okno. Nad ním je osazen erb se lvem v červeném poli. Erb je korunován reliéfní korunou a rámován reliéfně zpracovaným dekorem chmelu. Nad erbem je prolomeno

⁵⁴⁴ TICHÝ 2006, 26.

podlouhlé zdvojené okno, na které navazuje menší potrojně zvonové okno. Pro kostel byly roku 1930 zhotoveny dílnou Manoušek tři zvony, Ludmila, Václav, Vojtěch.⁵⁴⁵ Dále kolem celého obvodu věže obíhá římsa, nad níž se hmota věže zužuje. Rohy věže jsou zkoseny a vytváří tak osmihran. V ose věže jsou umístěny věžní hodiny. Ve vrcholu zkosených rohů jsou umístěny kamenné vázy. Nad hodinami jsou prolomena dvě malá okénka v nízkém tympanonu. Dále se hmota věže mění na kruhový tubus s okny po obvodu s vysokou kupolovou střechou. Na vrcholu kupole je umístěna lucerna s kovovým křížem.

Hmota středové věže je předsazena před jižní průčelí, které je odspodu tvořeno malým podvojným oknem. Ve výšce erbu na věži je osazena keramická mozaika s tematikou sv. Václava a sv. Ludmily. Dále je v hmotě zdi prolomeno úzké čtverné sdružené okno, nad nímž je průčelí zakončeno kamenným zábradlím. Mohutné předsazené průčelí kostela je po stranách zastřešeno valbovou střechou. Stejně dělení fasády je použito po obou stranách průčelí. Dnes ze značné části zakrývají hlavní průčelí vzrostlé stromy. Mozaiky z barevně glazovaných dlaždic provedl Jindřich Hlavín.⁵⁴⁶

Západní průčelí kostela je tvořeno předsazenou hmotou hlavního průčelí, které je osazeno glazovanou mozaikou s výjevem ze života sv. Anežky České, a prolomeno vysokým podvojným oknem. Loď kostela je vtažena mezi průčelí kostela a transept. Je prolomena dvěma vysokými okny s půlkruhovým zakončením. Boční strana transeptu je prolomena samostatným vchodem a jedním oknem. Nad střešní římsu vybíhá trojúhelníkový tympanon s pylony po stranách. Za transeptem k závěru kostela přiléhá prostor sakristie se samostatným venkovním vstupem, který je tvořen portikem a zastřešeným prostorem, ve kterém je umístěna mozaika Panny Marie s Ježíškem. Nad portikem sakristie je prolomeno kruhové okno.

Presbytář kostela je projektován na obdélném půdorysu. Z exteriéru je v závěrové zdi osazena keramická mozaika s vyobrazením sv. Norberta s monstrancí. Mozaika je rámována lizénovým orámováním. Nad mozaikou se nachází kruhové okno. Obdobná okna jsou také na bočních stěnách presbytáře. Po pravé straně k závěru kostela přiléhá menší sakrální prostor, dnes sloužící jako kaple.

Východní průčelí kostela je tvořeno obdobně jako průčelí protější. Na presbytář navazuje příčná loď s jedním velkým oknem v průčelí a dvěma užšími okny po stranách

⁵⁴⁵ REMEŠOVÁ 2008, 45.

⁵⁴⁶ REMEŠOVÁ 2008, 44.

příčné lodi. Hlavní loď osvětlují dvě velká okna. Od lodi kostela předstupuje hmota hlavního průčelí, která je opět tvořena oknem ve spodní části, dále vysokým zdvojeným oknem, nad kterým je vyobrazen svatý Vojtěch, opět v keramické mozaice. Dále se opakuje členění fasády z hlavního průčelí. Kostel je zastřešen sedlovou střechou. Nad křížením je umístěn sanktusník.

5.14.2 Interiér kostela

Po vstupu do kostela se návštěvník octne v malém zádveří. Dále se vnitřními dveřmi vstupuje do prostoru podkruchtí. Tento prostor je od hlavní lodi oddělen zděnou stěnou, která je prolomena dvěma vstupy, hlavním ve středu a menším po levé straně. V podkruchtí se na levé straně nachází oltář Božího hrobu. Ten je pojat jako kamenná menza s prolomeným výklenkem. Na oltáři se nachází zlacený tabernákl s tepaným výjevem pelikána, který krmí svá mláďata. Na zadní stěně se v rozích nachází původní zrestaurovaná sgrafita andělů. Na pravé straně jsou schody vedoucí na emporu kostela a do sklepa, kde byla původně kotelna. V prvním patře se nachází empora chrámu, na které byly umístěny varhany. Ty jsou dnes v kostele sv. Jana Nepomuckého v Košířích. Vyrobil je varhanář Urban a v době vzniku byla jejich cena odhadována na 120.000 korun.⁵⁴⁷ Empora je do lodi kostela otevřena velkým obloukem, ke kterému přiléhá balkon vystupující do prostoru lodě. [111] Balkon je nesený čtyřmi mohutnými konzolemi. Zábradlí je zdobeno poli s křížením. Ve středu je osazen plastický reliéf znázorňující hudební nástroje. Balkon je od prostoru empory oddělen prosklenou stěnou. Po stranách mohutného oblouku jsou naznačeny reliéfní hlavice, ze kterých oblouk empory vychází. Tvar oblouku je opakován reliéfním lizénovým rámem a shoduje se také s tvarem valené klenby hlavní lodi. V bočních prostorech jsou dvě malé místnosti do lodi otevřené pouze obdélným zaskleným oknem. Nad těmito okny jsou umístěny půlkruhové lunety se sgrafity andělů.

Prostor podkruchtí se do hlavní lodi otevírá portálem v ose lodi. Ten je tvořen kamenným pilířem po obou stranách, na který navazuje zděná čtvercová hlavice a půlkruhový oblouk. Ten svým vrcholem sahá pod balkon empory. Při pohledu z lodi je vrchol oblouku zdoben reliéfním věncem s křížem ve středu a girlandou okolo. Na levé straně lodi je z podkruchtí prolomen menší vchod, který ústí z kaple Božího

⁵⁴⁷ REMEŠOVÁ 2008, 45.

hrobu. Nad tímto vchodem a na druhé straně kruchty jsou umístěna sgrafita s tématem čtyř evangelistů.

Hlavní loď kostela je tvořena třemi pilastry, které vycházejí z vysokého soklu probíhajícího po celém prostoru kostela. Pilastry jsou ve výšce oken protnuty průběžnou římsou obíhající také celý prostor chrámu. Tvoří tak reliéfní štukové hlavice, z nichž vycházejí klenební pasy. Ty jsou zdobeny strohým čtvercovým dekorem. Mezi pilastry jsou prolomena dvě vysoká okna s obloukovým zakončením. Pod okny jsou reliéfní pásy s dekorem chmelu. Pod dekorativními pásy je zeď zpracována kanelurami. Klenba lodi je valená, vyzdívaná do ocelových profilů. Na loď kostela navazuje transept, který je v bočních stranách prolomen vždy úzkým oknem, v zakončeních příčné lodi stejným oknem jako v lodi kostela. Křížení kostela je zaklenuto valenou klenbou s lunetovými výsečemi za stran příčné lodi.

Prostor presbytáře je od lodi oddělen mohutným triumfálním obloukem a vyzdvižen nad terén lodi o necelý půlmetr. [110] V pilířích vítězného oblouku jsou, pod úrovní římsy, umístěna sgrafita s tematikou sv. Ivana a sv. Prokopa. Ve vrcholu oblouku je v kruhovém medailonu zobrazen Bůh otec.⁵⁴⁸ Autorem fresek byl malíř Jakub Obrovský (1882–1949), který také ztvárnil oltářní obrazy hlavního oltáře. Hlavní oltář byl trojdílný,[109] osazen obrazy sv. Václava na koni, sv. Cyrila a Metoděje. Dnes je fragment hlavního oltáře umístěn v kostele ve Velkém Oseku u Kolína.⁵⁴⁹ Po levé straně hlavního oltáře stávala socha Panny Marie z bílého mramoru, kterou vytvořil sochař Franta Úprka.⁵⁵⁰ Presbytář kostela je prolomen trojicí kruhových oken, na každé straně jedním. Závěr kostela je překlenut křížovou klenbou.

Na levé straně od vítězného oblouku byla umístěna kazatelna, na níž se vstupovalo ze sakristie. Na pravé straně byla umístěna zpovědnice. Kazatelna z roku 1920 podle návrhu Václava Roštlapila a zpovědnice z roku 1921 byly převezeny do kostela sv. Vojtěcha v Praze – Libni, stejně jako chrámové lavice a křížová cesta.⁵⁵¹ Tento mobiliář se v kostele sv. Vojtěcha nachází dodnes.

Interiér kostela byl původně vymalován kombinací béžové, okrové a modré barvy. Dnes interiér čistě bílý v kontrastu se sgrafitovou výzdobou. Původně byla chrámová okna pojata jako vitráže s obrazy sv. Víta, sv. Zikmunda, blahoslavené Milady

⁵⁴⁸ TICHÝ 2006, 27.

⁵⁴⁹ REMEŠOVÁ 2008, 45.

⁵⁵⁰ TICHÝ 2006, 28.

⁵⁵¹ REMEŠOVÁ 2008, 44.

a Zdislavy.⁵⁵² Tato původní okna byla během 50. let 20. století zničena, během 60. let byla nahrazena okny se socialistickou tematikou, dnes jsou okna čirá.⁵⁵³

5.14.3 Historické okolnosti vzniku kostela

Bohnice byly samostatnou obcí, která se na konci 19. století pomalu přeměňovala v průmyslové předměstí velké Prahy. V roce 1870 byla v Bohnicích zřízena továrna na dynamit a továrna na umělá hnojiva. Největšího rozmachu se Bohnicím dostalo až na počátku 20. století, kdy bylo rozhodnuto o výstavbě Zemského ústavu pro choromyslné v letech 1906 až 1924. Nový komplex psychiatrické léčebny znamenal nová pracovní místa nejen během výstavby, ale také po jeho dokončení. Tento počín tak přivedl do Bohnic relativně velké množství nových obyvatel. Dále byly Bohnice připojeny roku 1922 k Velké Praze, čímž se zjednodušila doprava i komunikace s městem.⁵⁵⁴

Rozvoj psychiatrické léčby v Čechách souvisí s nárůstem duševních chorob počátkem 20. století, které podnítil rychlý rozvoj průmyslové výroby a zrychlení životních tempa. Na tento nárůst reagoval v roce 1903 Zemský výbor Království českého rozhodnutím o stavbě nového ústavu pro choromyslné v Bohnicích.⁵⁵⁵

Po vzoru vídeňského ústavu a v rámci všeobecných podmínek, které určoval od veřejnosti oddělený ústav, který musel být ve všem soběstačný, bylo zapotřebí v rámci areálu vybudovat také samostatný kostel. V areálu psychiatrického ústavu se nachází ústavní hřbitov, který sloužil k pohřbívání od roku 1909 zhruba do 50. let 20. století. Součástí hřbitova byla také pohřební kaple, dnes zdemolována.

5.14.4 Stavební průběh

Architektonické řešení celého areálu ústavu bylo zadáno Václavu Roštlapilovi (1856–1930) na základě vypsání veřejné soutěže. V prosinci roku 1904 vybrala odborná porota z 13 soutěžních projektů na stavbu ústavu. První místo získal návrh

⁵⁵² TICHÝ 2006, 27.

⁵⁵³ REMEŠOVÁ 2008, 46.

⁵⁵⁴ TICHÝ 2006, 14.

⁵⁵⁵ TICHÝ 2006, 20.

Václava Hellera, druhé místo pak Václav Roštlapil.⁵⁵⁶ Samotná výstavba začala být realizována v roce 1906 stavební firmou Václava Nekvasila z Karlína.⁵⁵⁷

Stavba kostela měla oproti stavbám pavilonů a technickému zázemí malé zpoždění. Základní kámen kostela byl položen 17. prosince 1914. Účelem stavby kostela byla nejen duchovní útěcha pacientů a lékařů, ale také vytvoření nových pracovních míst po první světové válce.⁵⁵⁸ Kostel byl v hrubé stavbě dokončen v roce 1916, svěcení kostela se konalo 1. listopadu 1919.⁵⁵⁹ V kronice farnosti sv. Petra a Pavla je však uvedeno datum svěcení kostela sv. Václava až o rok později, tedy 1. listopadu 1920.⁵⁶⁰

Kostel byl k bohoslužbám využíván až do 50. let 20. století, kdy začal být používán jako sklad zeleniny a nábytku a veškeré vybavení kostela bylo zničeno, nebo převezeno do jiných chrámů. Od roku 1960 kostel využívala Národní galerie jako depozitář. Od roku 1989 byl kostel postupně restaurován Svazem křesťanských podnikatelů ve spolupráci s Bohnickou léčebnou. V roce 1993 byl znovu vysvěcen, od té doby slouží opět svému původnímu účelu.⁵⁶¹

5.14.5 Stav poznání a literatura

Archivní materiály ke kostelu sv. Václava v Bohnicích nejsou obsáhlé. Plánová dokumentace a pozůstalost architekta Václava Roštlapila je uložena v archivu Národního technického muzea.⁵⁶²

O psychiatrické léčebně v Bohnicích, jejím vývoji a historii, pojednává útlá publikace Josefa Tichého z roku 2006.⁵⁶³ Kostelu sv. Václava se věnuje kapitola v knize Bohnice slaví 850 let od vysvěcení kostela sv. Petra a Pavla, která se zabývá celkovým historickým vývojem a událostmi obce.⁵⁶⁴ O kostelu vydala městská část Praha 8 stručný leták⁵⁶⁵, podrobněji se kostelu věnuje Zdeněk Kovařík v knize o Praze 8.⁵⁶⁶ Nastínění historie kostela a jeho popis lze dohledat v publikaci Pražské svatyně⁵⁶⁷ nebo

⁵⁵⁶ TICHÝ 2006, 21.

⁵⁵⁷ WEGER 1928.

⁵⁵⁸ TICHÝ 2006, 27.

⁵⁵⁹ TICHÝ 2006, 26.

⁵⁶⁰ Pamětní kniha bohnické farnosti 1835–1947, 208.

⁵⁶¹ REMEŠOVÁ 2008, 46.

⁵⁶² NÁRODNÍ TECHNICKÉ MUZEUM — Archiv architektury a stavitelství. Fond 40 – Václav Roštlapil, Kostel pro ústav choromyslných v Bohnicích, plány kostela.

⁵⁶³ TICHÝ 2006, 26–28.

⁵⁶⁴ REMEŠOVÁ 2008, 43–46.

⁵⁶⁵ Kostel sv. Václava, informační leták vydaný městskou částí Praha 8, 2012.

⁵⁶⁶ KOVAŘÍK 1996, 103.

⁵⁶⁷ ŠKODA 2002, 251–251.

v knize Příběhy pražských svatyní.⁵⁶⁸ Informace o kostelu je možné dohledat také na internetových stránkách bohnické léčebny.⁵⁶⁹ Jako poslední secesní sakrální stavbu zmiňuje kostel sv. Václava Zdeněk Lukeš ve sborníku Bůh a bohové.⁵⁷⁰ Stručně je kostel zmíněn v publikaci Praha a secese⁵⁷¹ a v knize o dekoru v pražských reprezentačních stavbách,⁵⁷² nebo v knize Praha 8 křížem krážem.⁵⁷³ O kostele se zmiňuje také Zdeněk Lukeš ve článku o secesních církevních stavbách v Praze.⁵⁷⁴

LITERATURA

- ARCHIV HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY — Fond Farní úřad kostela sv. Petra a Pavla – Bohnice, Pamětní kniha bohnické farnosti 1835–1947, inventární č. 1
- NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV — Územní odborné pracoviště Praha 1, I. KOUKOL: Stavebně historický průzkum – sv. Václav v areálu psychiatrické léčebny v Praze 8 – Bohnicích, 1989.
- NÁRODNÍ TECHNICKÉ MUZEUM — Archiv architektury a stavitelství. Fond 40 – Václav Roštlapil, Kostel pro ústav choromyslných v Bohnicích, plány kostela
- BEDRNÍČEK 2002 — Pavel BEDRNÍČEK: Příběhy pražských svatyní. Praha 2002
- BRONCOVÁ 2008 — Dagmar BRONCOVÁ: Praha 8 křížem krážem. Praha 2008
- KOVAŘÍK 1996 — Zdeněk KOVAŘÍK: Za sakrálními památkami. In: BRONCOVÁ (ed.): Kniha o Praze 8. Praha 1996, 102–108
- LUKEŠ 2003 — Zdeněk LUKEŠ: Secesní kostely v Čechách, In: Roman PRAHL / Zdeněk HOJDA: Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. Století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. Století (Plzeň 7–9.3.2002). Praha 2003, 217–226
- LUKEŠ 2013 — Vyjimečný jev aneb sakrální secesní architektura v Praze. In: http://www.lidovky.cz/vyjimecny-jev-aneb-sakralni-secesni-architektura-v-praze-pzn-/design.aspx?c=A130102_180247_ln-bydleni_ter, vyhledáno 10. 6. 2013
- PRAHL/ŠÁMAL 2012 — Roman PRAHL / Petr ŠÁMAL: Umění jako dekorace a symbol. Výzdoba reprezentačních staveb Prahy v éře historismu, secese a moderny. Praha 2012
- REMEŠOVÁ 2008 — Věra REMEŠOVÁ: Bohnice slaví 850 let od vysvěcení kostela sv. Petra a Pavla. Praha 2008
- TICHÝ 2006 — Josef TICHÝ: Historie bohnické psychiatrie v letech 1903–2005. Praha 2007
- ŠKODA 2002 — Eduard ŠKODA: Pražské svatyně: kostely, kaple, synagogy, církevní sbory a modlitebny od úsvitu křesťanství na práh 21. století. Praha 2002

⁵⁶⁸ BEDRNÍČEK 2002, 424.

⁵⁶⁹ http://www.plbohnice.cz/o_lecebne/historie_lecebny/cz, vyhledáno 10. 5. 2013.

⁵⁷⁰ LUKEŠ 2003, 224.

⁵⁷¹ VITOCHOVÁ/KEJŘ/VŠETEČKA 1997, 165–167.

⁵⁷² PRAHL/ŠÁMAL 2012, 31.

⁵⁷³ BRONCOVÁ 2008, 95, 158.

⁵⁷⁴ LUKEŠ 2013.

VITTOCHOVÁ/KEJŘ/VŠETEČKA 1997 — Marie VITTOCHOVÁ / Jindřich KEJŘ / Jiří VŠETEČKA: Praha a secese.
Praha 1997

WEGER 1928 — J.S. WEGER: V. Nekvasil 1868–1928. Praha 1928

Kostel sv. Václava, informační leták Památky Prahy 8, Praha 2012

http://www.plbohnice.cz/o_lecebne/historie_lecebny/cz, vyhledáno 10. 5. 2013

Závěr

Tématu secesních sakrálních staveb jsem se věnovala již ve své bakalářské práci. Protože mne toto téma velice zaujalo, rozhodla jsem se ho podrobněji rozpracovat v diplomové práci, která se zabývá architekturou v období od roku 1890 zhruba do roku 1920. Během těchto let se secesní sloh vyvíjel v několika fázích, které je zapotřebí rozlišovat. Ovšem nelze je od sebe striktně oddělovat. Stejně tak je třeba uvědomovat si rozdílnost termínů secese a moderna. V úvodní části textu jsem nastínila obecnou tematiku a vývoj secesní sakrální architektury, která byla doposud v literatuře zmiňována velice málo. Možné inspirační vlivy, které ovlivňovaly secesní církevní architekturu v Čechách, jsem nastínila v další kapitole. Čtenáři jsem se snažila představit sakrální architekturu v evropském kontextu, s nímž je možné se setkat v okolních zemích. U těchto staveb lze předpokládat, že byly inspirací pro české architektky a realizace na našem území. Také mnozí architekti působící na našem území byli cizinci a to převážně z německy mluvících zemí. Je tedy očividné, že se do Čech relativně spontánně dostávaly vlivy evropských metropolí jako byla Vídeň, Paříž, Drážďany nebo Mnichov, ale také vlivy ze severovýchodních zemí Evropy, a to především díky mladým architektům, kteří v těchto centrech studovali a nový styl přenášeli do Čech. Nelze opomenout ani vliv Světové výstavy v Paříži konané v roce 1900, na které byly představeny moderní stavební technologie, jež byly poprvé využity i pro stavbu chrámů.

Významné místo mezi inspiračními zdroji církevních staveb zastává také kostel sv. Leopolda ve Vídni od architekta Otto Wagnera, který je považován za první moderní chrám na počátku 20. století a je patrné, že se stal vzorem pro mnohé stavby i na našem území. Inspirací, především pak chrámových interiérů, byla také Beuronská umělecká škola a folklorní umění, jež se v secesních chrámech objevuje především na stavebních prvcích ze dřeva a na vybavení chrámů.

Navazující kapitola nastiňuje zajímavou otázku rozdílného přístupu římskokatolické církve a evangelických církví k secesi jako k vhodnému architektonickému stylu pro výstavbu vlastních chrámů a modliteben. V závěru tak lze konstatovat, že římskokatolická církev nebyla velkým zastáncem nového stavebního stylu pravděpodobně především proto, že preferovala pro své nové kostely návaznost historizujících slohů na tradici, kterou tak obhajovala svou kontinuitu a postavení

v soudobé kultuře. Je však také zapotřebí uvědomit si, o jaké části Čech je vedena debata. Katolické secesní stavby nalezneme ve větší míře například v Praze a okolí. Zastoupení mají také v Plzni nebo v Liberci. Evangelické secesní kostely jsou pak převážně na území severních Čech a v pohraničí. Tedy tam, kde je silná tradice evangelické víry, ale také snadnější komunikace s pohraničím Německa. Tato problematika rozdílnosti sakrálních prostorů římskokatolické a evangelické církve, či dalších stavebně činných církví, například církve Starokatolické, tak otevírá možnost k dalšímu studiu.

V souvislosti se sakrální secesní architekturou v Čechách nelze opomenout církevní realizace na Moravě a ve Slezsku, kterých se sice tato práce dotýká pouze okrajově, přesto zde vzniká zajímavý prostor pro další vzájemné porovnávání. V rámci možného srovnávání jednotlivých staveb jsem se pokusila vytvořit výčet architektonických prvků, na jejichž základě by mělo být možné zařadit stavby mezi secesní či naopak. Pro stanovení těchto charakteristických prvků jsem využila tvarosloví všeobecně přijímaných zástupců secesní sakrální architektury v konfrontaci s ostatními kostely.

V další části práce jsem se již zabírala možným rozdělením secesních realizací podle stanovených regionů. Důraz jsem kladla na jednotlivé stavby. Osobnosti architektů jsou zde spíše upozaděny. Výraznější nebo obecně známé stavby, které jsou v těchto kapitolách uvedeny, jsem následně podrobněji zpracovávala v jednotlivých katalogových heslech. Ve výčtu staveb v regionu jsem však také uváděla stavby, které nejsou tolik známé nebo k nim v závěru práce bylo zjištěno velice málo dostupných informací. Jsem si vědoma, že není možné v rozsahu diplomové práce obsáhnout všechny secesní sakrální stavby v Čechách. Jedním z důvodů je i pravděpodobnost, že některé z kostelů ještě čekají na svá objevení. I přes tuto skutečnost se mi podařilo dohledat některé kostely, které nebyly doposud v souvislosti se secesní sakrální architekturou zmiňovány, a zařadila jsem je nově do této skupiny staveb.

Největší pozornost jsem věnovala již známým sakrálním stavbám, ale i přes jejich relativnou známost nebylo mnohdy jednoduché dohledat rozsáhlejší archivní materiály. Kontakt s památkou „in situ“ byl pro mne velice důležitý, jelikož se domnívám, že osobní návštěva stavby je důležitým prvkem pro její poznání. Bohužel přístupnost některých staveb je i v současné době velice omezená. Mnoho kostelů se dnes již nevyužívá ke svému účelu a pomalu chátrají. Tak je tomu například u kostela v Hrobu, který je na pokraji úplného zdevastování. Některé stavby jako byl kostel v Teplicích, v Prostředním Lánově nebo v Chabařovicích dnes neexistují vůbec, jelikož

byly za minulého režimu poničeny a posléze zdemolovány. I přes tuto smutnou skutečnost je však většina zde sledovaných kostelů dodnes funkční a relativně snadno přístupná. Mnoho z nich se dočkalo více či méně vydařené rekonstrukce nebo menších stavebních úprav. Přesto však neztratily svůj jedinečný ráz.

V následující části práce jsem vytvořila jednotlivá katalogová hesla, která představují konkrétní stavby. Z pohledu chronologického řazení jednotlivých staveb a propojení charakteristických prvků secesní sakrální architektury lze vysledovat jakousi vývojovou linii secesních sakrálních kostelů v Čechách. Prvotní fázi secesní architektury, jež se týká sakrálních staveb založených kolem roku 1900, lze specifikovat jako relativně rozdílnou. Charakteristickou secesní stavbou je kostel v Jablonci nad Nisou, který je zástupcem florální secese. Dále pak kostel sv. Vojtěcha v Praze, jenž využívá folklorních vlivů. Do této vývojové fáze je třeba řadit také kostely architektů Julia W. Gräbnera a Rudolfa Schillinga, které tvoří specifickou skupinu evangelických secesních kostelů, avšak využívají v mnoha případech inspiračních vlivů středověké architektury.

Další proud stylu secesních sakrálních staveb, který se objevuje u kostelů založených kolem roku 1908, lze charakterizovat jako prolínající se secesní tvarosloví s prvky novobaroaka. Tuto skupinu tvoří například stavby v Liberci, kterým byla inspirací lokální architektura a jsou dílem jedné architektonické dvojice.

Vývoji secesní sakrální architektury lze dále charakterizovat příklonem ke geometrizaci a individuální moderně. Tento proud se v architektuře objevuje v letech 1905–1907 a je možné sledovat oproštění od florálního a výrazného secesního dekoru s jistým zjednodušením a stylizací. Tento vývojový proud je čitelný například u staveb Eduarda Sochora. Architekti Otto Kuhlmann nebo Otakar Liska jsou pak zástupci posledního vývojového proudu secesní sakrální architektury, která se objevuje kolem roku 1910, a k secesním prvkům kombinuje antikizující architektonické články. Na některých stavbách lze sledovat již rané projevy nastupujícího kubismu. Je tedy patrné, že secesní sakrální architektura reflektovala současný vývoj architektury profánní a byla jím ovlivňována.

V závěru lze konstatovat, že i přes nově objevené stavby, jež jsou v práci zařazeny, není dané téma zcela vyčerpáno. Není zde například reflektována židovská architektura, ve které se secesní dekor objevuje na některých synagogách. Některé evangelické modlitebny, které jsou součástí činžovních domů a nesou více či méně secesní dekor, jsem v této práci podrobněji nezmiňovala a nabízí se k dalšímu zpracování. Celkově je

toto obsáhlé téma secesních kostelů v mnoha směrech otevřené k odbornému zkoumání a vyvolává nové otázky.

Seznam literatury

PRAMENY

ARCHIV DOMINIKÁNSKÉHO ŘÁDU PŘI KOSTELE PANNY MARIE RŮŽENCOVÉ — 11x plán kostela a kláštera z roku 1912

ARCHIV HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY — Fond: Farní úřad kostela sv. Anny Praha 3 – Žižkov, Pamětní kniha farního úřadu sv. Anny na Žižkově 1923–1938, Inventář chrámu sv. Anny na Žižkově, 1927

ARCHIV HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY — Fond Farní úřad kostela sv. Petra a Pavla – Bohnice, Pamětní kniha bohnické farnosti 1835–1947, inventární č. 1

ARCHIV MĚSTA PLZNĚ — Deník příjmů a výdajů od 18. dubna 1910 do 1.června 1920. I.č. 7770, Sign. 11c71, Kronika ctihodného konventu dominikánů v Plzni. I.č. 6060, Sign. 9e185, Rozpočet na stavbu římsko-Katolického kostela v Plzni. I.č. 7769, Sign. 11c70, Účet za stavbu kostela řádu dominikánů v Plzni. I.č. 6061, Sign.9e186, Sbíрка Ladislava Lábka.Místopisná sbírka, Dominikáni, karton č. 40

ARCHIV MUZEA MĚSTA DUCHCOVA — Fond: Duchcovská miscelanea po roce 1890: 5x plán kostela z roku 1899, Kniha výdajů z roku 1913

ARCHIV MUZEA MĚSTA DUCHCOVA — Fond: Sbíрка pohlednic

ARCHIV PRAŽSKÉHO HRADU — Kamil Hilbert – Štěchovický kostel, CD dokumentace vydaná roku 2004 v rámci APH. Signatura OFKH VIII 3-10, Architektonické plány pro Štěchovický kostel z roku 1906

ARCHIV ŘÍMSKOKATOLICKÉ FARNOSTI V LIBERCI — Plány kaple U Obrázku v Liberci

FARNÍ ÚŘAD ŠTĚCHOVICE — Pamětní kniha kostela fary ve Štěchovicích z roku 1915

KRKONOŠSKÉ MUZEUM VE VRCHLABÍ — Sbíрка pohlednic, Fond: Pohlednice lánovského kostela

- KRKONOŠSKÉ MUZEUM VE VRCHLABÍ — Sběrka plánů č. 94 (dvě skici nerealizovaného kostela ve Vrchlábí), Sběrka fotografií a pohlednic
- NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV — Územní odborné pracoviště Praha 1, I. KOUKOL: Stavebně historický průzkum – sv. Václav v areálu psychiatrické léčebny v Praze 8 – Bohnicích, 1989.
- NÁRODNÍ TECHNICKÉ MUZEUM — Archiv architektury a stavitelství. Fond 40 – Václav Roštlapil, Kostel pro ústav choromyslných v Bohnicích, plány kostela
- OBECNÍ ÚŘAD ŠTĚCHOVICE — Architektonické plány pro štěchovický kostel k roku 1906
- REGIONÁLNÍ MUZEUM V TEPLICÍCH — Dočasně deponovaný archiv kostela Trnovany ze stavebního archivu města Teplice, Sběrka pohlednic
- SPRÁVNÍ ARCHIV MĚSTSKÉ ČÁSTI PRAHY 8 — Fond: kostel sv. Vojtěcha, OV 8/P 37+90, archivní materiály, plány kostela
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV JABLONEC NAD NISOU — soukromá sbírka, plány kostela.
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV LITOMĚŘICE — Fond: Kapucíni Liberec 1877–1950
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV PRAHA – ZÁPAD — AO obce Štěchovice, 2x pamětní kniha, plány kostela z roku 1906
- STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV V TEPLICÍCH — Fond AO Trnovany, Stavební úřad, plány kostela
- STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV LIBEREC — AM Liberce díl 13, Církevní záležitosti, Kostel sv. Máří Magdaleny 1909–1916, Jubilejní stavba kostela za finančního přispění Marie Paulíny Liebiegové (2 svazky), inv. Č. 102, sign. 42, kart. 17
- STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV V TRUTNOVĚ — Archiv obce Lánov, fond: Prostřední Lánov, 6x plány evangelického kostela a hřbitova, nezpracováno
- DER ARCHITEKT XV, 1909
- DUXER ZEITUNG, XXVII, 1899
- DUXER ZEITUNG, XXVII, 1899
- DUXER ZEITUNG, XXVIII, 1900
- DUXER ZEITUNG, XXX, 1902

GABLONZE ZEITUNG 1900

GABLONZE ZEITUNG 1902

REICHENBERGER ZEITUNG 1906, 1907, 1909

LITERATURA

- ALTOVÁ 2009a — Blanka ALTOVÁ: Architektura evangelických kostelů a modliteben.
In: Zdeněk R. NEŠPOR: Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska. Praha 2009, 32–53
- ALTOVÁ 2009b — Blanka ALTOVÁ: Možnosti studia evangelické sakrální architektury.
In: Lidé města—Urban people: revue pro antropologii, etnologii a etologii komunikace. XI, 2009, 493–552
- AMBROŽ 2005 — Miroslav AMBROŽ (ed.): Vídeňská secese a moderna 1900–1925: užití umění a fotografie v českých zemích. Brno 2005
- ANDREASCH/KEIBLINGER 1998 — P. J. KEIBLINGER / Gabi ANDREASCH: Kirche Am Steinhof. Wien 1998
- ARWAS 2002—Victor ARWAS: Art Nouveau. The French aesthetic. London 2002
- AUGUSTA 1994 — Pavel AUGUSTA: Kniha o Praze 3. Praha 1994
- BARTOŠ/JIRÁSKO/LINHART/ŠNAJDR 2000 — Martin BARTOŠ / František JIRÁSKO / Zdeněk LINHART / Václav ŠNAJDR: Lánov 1355–2000. Jilemnice 2000
- BEDNÁŘ 1924 — František BEDNÁŘ: Památník českobratrské církve evangelické. Praha 1924
- BEDRNÍČEK 2002 — Pavel BEDRNÍČEK: Příběhy pražských svatyní. Praha 2002
- BENEŠOVÁ 1984 — Marie BENEŠOVÁ: Česká architektura v proměnách dvou století 1780-1980, Praha 1984
- BENEŠOVÁ/TOMAN/JAKL 2000 — Marie BENEŠOVÁ / František TOMAN/ Jan JAKL: Salón Republiky – moderní architektura. Hradec Králové 2000
- BLAKESLEY 2009 — Rosalinda R. BLAKESLEY: The Arts & Crafts Movement. London 2009

- BOŘUTOVÁ 2009 — Dana BOŘUTOVÁ: Architekt Dušan Samuel Jurkovič. Bratislava 2009
- BRONCOVÁ 2008 — Dagmar BRONCOVÁ: Praha 8 křížem křížem. Praha 2008
- BRONCOVÁ 1996 — Dagmar BRONCOVÁ (ed.): Kniha o Praze 8. Praha 1996
- BUBENÍK 1947 — Norbert P. BUBENÍK: Ročenka dominikánské farnosti P. Marie Růžencové v Plzni V. Plzeň 1947
- BUDÍNSKÁ/JANČÁREK/PROCHÁZKA 1982—Jitka BUDÍNSKÁ / Petr JANČÁREK / Jiří PROCHÁZKA: Hrob. Dějiny města. Teplice 1982
- BUKOVSKÁ 1999 — BUKOVSKÁ: Evidenční list nemovité kulturní památky. Poř. č. 49179/4–1557. Praha 1997
- ČEJKOVÁ 2011 — Mahulena ČEJKOVÁ: Po stopách památek reformace v České republice. Praha 2011
- ČIŽINSKÁ 1999 — Helena ČIŽINSKÁ: Beuronská umělecká škola v opatství svatého Gabriela v Praze. Praha 1999
- ČIŽINSKÁ 2002 — Helena ČIŽINSKÁ: P. Willibrord Verkade OSB. In: Monica ŠEBOVÁ 2002: Kánon a beuronští umělci. Praha 2002, 22–33
- ČTVERÁČEK/MOHR 2001 — Karel ČTVERÁČEK / Jan MOHR: Liberec mezi vzpomínkou a přítomností. Liberec 2001
- DČVU IV/1,2 — Dějiny českého výtvarného umění 1890–1938 (IV /1, 2). Alena ADLEROVÁ (ed.). Praha 1998
- DOMANICKÝ/JEDLIČKOVÁ 2005 — Petr DOMANICKÝ /Jaroslava JEDLIČKOVÁ: Plzeň v době secese. Architektura, urbanismus, malířství, sochařství a umělecké řemeslo v architektuře 1896–1910. Plzeň 2005
- DOLEŽALOVÁ/PETRAKOVÁ 2010 — Olga DOLEŽALOVÁ / Luisa PETRAKOVÁ: 100 let ruprechtického kostela. Liberec 2010
- DOSTALÍK 2006 — Jan DOSTALÍK: Poutní kostela Panny Marie „U Obrázku“ v Liberci – Ruprechticích (bakalářská práce na Filozofické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně). Brno 2006
- DOSTALÍK 2008 — Jan DOSTALÍK: Architekt Max Kühn (diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně). Brno 2008
- DRBOHLAV 1997 — Jaroslav DRBOHLAV: Duchcovská harmonie. Duchcov 1997

- DYROFF 1988 — Hans Dieter DIROFF (ed.): Art Nouveau/Jugendstil Architecture in Europe. Bonn 1988
- EDGAR 1912 — Emil EDGAR: Protestantismus a architektura. Praha 1912
- FAHR–BECKER 1998 — Gabriele FAHR–BECKER: Secese. Praha 1998
- FAHR–BECKER 2008 — Gabriele FAHR–BECKER: Wiener Werkstätte 1903–1932. Hong Kong 2008
- FANTOVÁ 1973 — Eva FANTOVÁ: Architekt Kamil Hilbert. In: Československý architekt IXX, 1973
- FATKOVÁ 2008 — Markéta FATKOVÁ: Kostel sv. Jana Nepomuckého ve Štěchovicích (bakalářská práce na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2008
- FIALOVÁ 2006 — Eva FIALOVÁ: Českobratrský evangelický sbor v Jindřichově Hradci. Praha/Jindřichův Hradec 2006
- FILIP 2004 — Aleš FILIP: Secesní chrámy na Moravě a ve Slezsku. Sakrální výtvarné umění kolem roku 1900. Brno 2004
- FILIP/MUSIL 2000 — Aleš FILIP / Roman MUSIL (ed.): Zajatci hvězd a snů. Katolická moderna a její časopis Nový Život (1896–1907). Praha 2000
- FILIP/MUSIL 2006 — Aleš FILIP / Roman MUSIL (ed.): Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914, Praha 2004
- FILIP/SCHMIDR 2009 — Aleš FILIP / Norbert SCHMIDT: Dům Boží a brána nebe ve 20. století. Studie o sakrální architektuře. Brno 2009
- FLOUSEK/HARTMANOVÁ/ŠTURSA/POTOCKI 2007 — Jiří FLOUSEK / Olga HARTMANOVÁ / Jan ŠTURSA / Jacek POTOCKI: Krkonoše, příroda, historie, život. Praha 2007
- FRAMPTON 2004 — Kenneth FRAMPTON: Moderní architektura. Kritické dějiny. Praha 2004
- HAAS 1980 — Felix HAAS: Vývoj architektury a umění v 19. – 20. století. Praha 1980
- HALLER – DOMMERMUTH/PICHER 2006 — Helga HALLER – DOMMERMUTH / Hans PICHER: Die alte Heimat. Hackelsdorf und Ochsengraben an der oberen hohen Elbe. Hohenelbe 2006
- HANÁK 2008 — Jaromír HANÁK: Mohyla Míru a bitva u Slavkova. Brno 2008

- HAVELKA 1912a — Antonín HAVELKA: Novostavba chrámu Páně zasvěcený Panně Marii. In: Český západ, ilustrovaný týdeník křesťansko – sociální.V./23. 1912
- HAVELKA 1912b — Antonín HAVELKA: Nové svatostánky v Plzni. In: Český západ, ilustrovaný týdeník křesťansko -sociální V./35.1912
- HAVELKA 1933 — Antonín HAVELKA: Pozoruhodné památky církevně–umělecké v Plzni. Plzeň 1933
- HAVLOVÁ/JUNEK/KOUKALOVÁ/LUKEŠ 2006 — HAVLOVÁ Ester / JUNEK Jiří / KOUKALOVÁ Šárka / LUKEŠ Zdeněk: 100 staveb. Moderní architektura středočeského kraje, Praha 2006
- HERMANOVÁ 2011 — Hana HERMANOVÁ (ed.): Rodinné domy Jana Kotěry. Praha 2011
- HEŘMAN 1973 — František HEŘMAN:Štěchovice v historii tisíciletí. Štěchovice 1973
- HEROUT 2000 — Jaroslav HEROUT: Slabikář návštěvníků památek. Pardubice 2000
- HLAVÁČOVÁ 2003 — MIROSLAVA HLA VÁČOVÁ: Historická Roudnice nad Labem. Roudnice nad Labem 2003
- HOLEČEK 2003 — Vladimír HOLEČEK (ed.): Varnsdorf město průmyslu a zahrad. Varnsdorf 2003
- HORNÁKOVÁ 2004 — Ladislava HORNÁKOVÁ (ed.): Folklorismy v českém výtvarném umění XX. století. Praha 2004
- HOROVÁ 1995 — Anděla HOROVÁ (ed.): Nová encyklopedie českého výtvarného umění I. díl. Praha 1995
- HOROVÁ 1995 — Anděla HOROVÁ (ed.): Nová encyklopedie českého výtvarného umění II. díl. Praha 1995
- HORSKÝ 2011 — Jiří HORSKÝ (ed.): Josip Plečnik a česká sakrální architektura první poloviny 20. Století. Praha 2011
- CHLEBORÁDOVÁ 2008 — Bohuslava CHLEBORÁDOVÁ: Kristův kostel zvaný Zelený, Teplice–Trnovany. In: Eva KLÁŠTERKOVÁ: Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích, 27. Teplice 2008, 249–257
- KAISER/KAISEROVÁ 1998 — Vladimír KAISER / Kristina KAISEROVÁ (ed.): Dějiny města Chabařovic, Chabařovice 1998
- KAISEROVÁ 2003a — Kristina KAISEROVÁ: Konfesní myšlení českých Němců v 19. a počátkem 20. století. Úvaly u Prahy 2003

- KAISEROVÁ 2003b — Kristina KAISEROVÁ: Hnutí Los von Rom a čeští Němci. In: Roman PRAHL / Zdeněk HOJDA: Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. Století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. Století (Plzeň 7–9.3.2002). Praha 2003, 208–216
- KARPAŠ 2001 — Roman KARPAŠ: Stalo se na severu Čech. Liberec 2001
- KARPAŠ 2004 — Roman KARPAŠ a kol.: Kniha o Liberci. Liberec 2004
- KILIÁN 2010 — Jan KILIÁN: Evangelické hnutí v Hrobu na přelomu 19. a 20. století. In: Eva KLÁŠTERKOVÁ (ed.): Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích, 28. Teplice 2010
- KLÁŠTERKOVÁ 2008 — Eva KLÁŠTERKOVÁ (ed.): Zprávy a studie regionálního muzea v Teplicích, 27. Teplice 2008
- KLÁŠTERKOVÁ 2010 — Eva KLÁŠTERKOVÁ (ed.): Zprávy a studie regionálního muzea v Teplicích, 28. Teplice 2010
- KLÍMOVÁ 2008 — Petra KLÍMOVÁ: Sakrální stavby křesťanských denominací v Plzni a okolí 19. a 20. Století. (Bakalářská práce na Západočeské univerzitě v Plzni). Plzeň 2008.
- KŇAZOVČÍK 2011 — Jiří KŇAZOVČÍK: Dějiny psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích v letech 1891–2011. Horní Beřkovice 2011
- KOBER 2004 — Jan KOBER (ed.): Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou. Jablonec nad Nisou 2004
- KOBER/STRNAD 2004 — Jan KOBER / Jan STRNAD: Josef Zasche, architekt jabloneckých kostelů. In: Jan KOBER (ed.): Kapitoly ze stavebního vývoje Jablonce nad Nisou. Jablonec nad Nisou 2004, 11–65
- KOCOURKOVÁ/VILÍM 2009 — Květoslava KOCOURKOVÁ / Karel VILÍM: Teplice. Praha 2009
- KOCH 2008 — Wilfried KOCH: Evropská architektury. Encyklopedie evropské architektury od antiky po současnost. Praha 2008
- KOLÁČEK 2006 — Karel KOLÁČEK: Vznik a vývoj starokatolického hnutí na území Čech do roku 1946. Brno 2006
- KOŇÁK 2009 — Jiří KOŇÁK: Restaurátorská záměr k obnově štukové výzdoby a výmalby kostela Povýšení sv. Kříže, včetně doplnění stratigrafického průzkumu. Jablonec nad Nisou, 2009
- KOTALÍK 1966 — Jiří KOTALÍK: Česká secese – umění 1900. Hluboká nad Vltavou 1966

- KOTĚRA 1902 — Jan KOTĚRA: Práce mé a mých žáků 1898–1901. Vídeň 1902
- KOUKAL 2005 — Pavel KOUKAL: Duchcov v zrcadle dějin. Duchcov 2005
- KOUKAL 2008 — Pavel KOUKAL: Pamětihodnosti Duchcova. Duchcov 2008
- KOUKALOVÁ 2006 — Šárka KOUKALOVÁ: Kamil Hilbert. Kostel sv. Jana Nepomuckého ve Štěchovicích 1905-1913. In: Ester HAVLOVÁ / Jiří JUNEK / Šárka KOUKALOVÁ / Zdeněk LUKEŠ: 100 staveb. Moderní architektura středočeského kraje, Praha 2006, 62–63
- KOVAŘÍK 1995 — Zdeněk KOVAŘÍK: Kostel sv. Vojtěcha. In: 8SMIČKA V, 1995, 7
- KOVAŘÍK 1996 — Zdeněk KOVAŘÍK: Za sakrálními památkami. In: Dagmar BRONCOVÁ (ed.): Kniha o Praze 8. Praha 1996, 102–108
- KRINS 2002 — Hubert KRINS: Podoba člověka v beuronském umění. In: Monica ŠEBOVÁ: Kánon a beuronští umělci. Praha 2002
- KŘÍŽEK 2009 — Jiří KŘÍŽEK (ed.): Památky libereckého kraje. Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci. Liberec 2009
- KŠICOVÁ 1998 — Danuše KŠICOVÁ: Secese slovo a tvar. Brno 1998
- KUČA 1999 — Karel KUČA: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I. díl. Praha 1999
- KUČA 2000 — Karel KUČA: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. díl. Praha 2000
- KUČA 2002 — Karel KUČA: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. díl. Praha 2002
- KUČA 2002a — Karel KUČA: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku V. díl. Praha 2002
- KUČA 2002b — Karel KUČA: Atlas památek. Česká republika, I. díl. Praha 2002
- KUČA 2002c — Karel KUČA: Atlas památek. Česká republika, II. díl. Praha 2002
- KUČA 2009 — Karel KUČA: Novodobý urbanistický rozvoj Hradce Králové. In: Architekt, 2009, 5, 22–23
- KUMMER/KOLEČNÍK/GRANÁT/FILIP 2010 — Daniel KUMMER / Pavel KOLEČNÍK / Zdeněk GRANÁT / Aleš FILIP: 100 let chrámu Nejsvětějšího srdce Páně v Brně Husovicích. Brno 2010
- LINDHAGEN 2006 — Suzane LINDHAGEN: Engelbrektskyrkan. Stockholm 2006

- LOUDA/ ZÁZVORKOVÁ 2006 — Jiří LOUDA / Blanka ZÁZVORKOVÁ: VRCHLABÍ. PRAHA
2006
- LOUDA 2000 — Jiří LOUDA:Evangelíci ve Vrchlábí. Sborník ke 100. Výročí modlitebny.
Vrchlábí 2000
- LOUDA 2010 — Jiří LOUDA:Evangelíci ve Vrchlábí. Sborník 110 let evangelické
modlitebny ve Vrchlábí. Vrchlábí 2010
- LUKEŠ/SVOBODA 1984 — Zdeněk LUKEŠ / Jan SVOBODA: Architekt E. Králíček –
Zapomenutý zjev české secese a kubismu. In: Umění
XXXII, 1984, 441–449
- LUKEŠ/SVOBODA 1990 — Zdeněk LUKEŠ / Jan SVOBODA: Josef Zasche, In: Umění
XXXVIII, 1990, 534-543
- LUKEŠ 1998 — Zdeněk LUKEŠ: Architektura secese v Čechách. In: DČVU IV/1, 2—
Dějiny českého výtvarného umění 1890–1938 (IV /1, 2). Alena
ADLEROVÁ (ed.). Praha 1998
- LUKEŠ 2002 — Zdeněk LUKEŠ: Splátka dluhu. Praha a její německy hovořící architekti
1900–1938. Praha 2002
- LUKEŠ 2003 — Zdeněk LUKEŠ: Secesní kostely v Čechách, In: Roman PRAHL / Zdeněk
HOJDA: Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19.
Století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19.
Století (Plzeň 7–9.3.2002). Praha 2003, 217–226
- LUKEŠ/HAVLOVÁ/HNIDKOVÁ 2005 — Zdeněk LUKEŠ / Ester HAVLOVÁ / Vendula
HNIDKOVÁ :Emil Králíček. Zapomenutý mistr
secese a kubismu. Praha 2005
- LUKEŠ/HAVLOVÁ 2006 — ZDENĚK LUKEŠ / ESTER HAVLOVÁ: Český architektonický
kubismus. Podivuhodný směr, který se zrodil v Praze. Praha
2006
- LUKEŠ/PANOCH 2008 — Zdeněk LUKEŠ / Pavel PANOCH: Ve víru modernosti.
Architektura 20. století v Královéhradeckém kraji.
Pardubice 2008
- MELANOVÁ 1990 — Miloslava MELANOVÁ: Liberecká výstava 1906. Liberec 1990
- MELVILLE 2003 — Ralph MELVILLE:Evangelický spolek Gustava Adolfa a čeští
protestanti v době předbřeznové. In: Roman PRAHL / Zdeněk
HOJDA: Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém

19. století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století (Plzeň 7–9.3.2002). Praha 2003. 145–154
- MRÁZ/MRÁZOVÁ 1971 — Bohumír MRÁZ / Marcela MRÁZOVÁ: Secese. Praha 1971
- NEŠPOR 2009 — Zdeněk R. NEŠPOR: Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska. Praha 2009
- NEŠPOR/KAISEROVÁ 2010 — Zdeněk R. NEŠPOR / Kristina KAISEROVÁ: Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918). Ústí nad Labem 2010
- NEUE DRESEDEN ARCHITEKTUR I. — Neue Dresden Architektur: Bauten von Schilling & Gräbner II. In: Der Dekorativen Kunst, IV., München 1901, 49–61
- NEUE DRESEDEN ARCHITEKTUR II, — Neue Dresden Architektur: Bauten von Schilling & Gräbner II. In: Der Dekorativen Kunst, IV., München 1901, 146–150
- NOVÁKOVÁ 2011 — Marcela NOVÁKOVÁ: Chrámy a kostely Čech, Moravy a Slezska. Praha 2011
- NOŽINOVÁ 2008 — Tereza NOŽINOVÁ: Farní kostel sv. Jana Nepomuckého ve Štěchovicích (bakalářská práce na Filozofické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně). Brno 2008
- OLT 2005 — Stanislav OLT: 800. Let obce Štěchovice. Štěchovice 2005
- OUTRATA 1997 — Jan J. OUTRATA: Kostel sv. Anny s bývalým klášteřem karmelitánů na Žižkově. In: Petr ŠTONCLER: Staletá Praha XXIII. Pražské památky 19. a 20. století. Praha 1997.
- PEŠLOVÁ 2009 — Jana PEŠLOVÁ: Kostel Panny Marie Růžencové v Plzni (bakalářská práce na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2009
- PETRÁČEK 2006 — Tomáš PETRÁČEK: Česká církev, výzvy 19. Věku a pražská provinční synoda roku 1860. In: Aleš FILIP / Roman MUSIL (ed.): Neklidem k Bohu. Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870–1914, Praha 2004, 27–62
- PETRÁKOVÁ/DOLEŽALOVÁ 2010 — Luisa PETRÁKOVÁ / Olga DOLEŽALOVÁ: 100 let ruprechtického kostela. Liberec 2010

- PETRASOVÁ 1995 — Taťána PETRASOVÁ: Kamil Hilbert, In: Anděla HOROVÁ (ed.):
Nová encyklopedie českého výtvarného umění I. Praha 1995,
259
- PEVSNER 1991 — Nicolaus PEVSNER: Pioneers of modern design: from William Morris
to Walter Gropius. London 1991
- PODLAHA 1909 — Antonín PODLAHA: Posvátná místa království českého. Arcidiecéze
Pražská, díl III. Praha 1909
- POCHE 1977 — POCHE Emanuel: Umělecké památky Čech I. díl, Praha 1977
- POCHE 1978 — POCHE Emanuel: Umělecké památky Čech II. díl, Praha 1978
- POCHE 1980 — POCHE Emanuel: Umělecké památky Čech III. díl, Praha 1980
- POCHE 1982 — POCHE Emanuel: Umělecké památky Čech IV. díl, Praha 1982
- POCHE 2001 — Emanuel POCHE: Prahou krok za krokem. Praha 2001
- PRAHL/HOJDA 2003 — Roman PRAHL / Zdeněk HOJDA: Bůh a bohové. Církev,
náboženství a spiritualita v českém 19. století. Praha 2003
- PRAHL/ŠÁMAL 2012 — Roman PRAHL / Petr ŠÁMAL: Umění jako dekorace a symbol.
Výzdoba reprezentačních staveb Prahy v éře historismu, secese
a moderny. Praha 2012
- PROCHÁZKA 1946 — Josef PROCHÁZKA: Liberecké kostely. Liberec 1946
- RANDÁČEK 1999 — Jan RANDÁČEK: Liberecká architektura v letech 1895–1938. In:
Umění XLVII, 1999, 6, 528–537
- REMEŠOVÁ 2008 — Věra REMEŠOVÁ: Bohnice slaví 850 let od vysvěcení kostela sv.
Petra a Pavla. Praha 2008
- ROYT 2006 — Jan ROYT: Slovník biblické ikonografie. Praha 2006
- RÖSSLER 2010 — Martin RÖSSLER: Josef Zasche. In: Buletín české komory architektů
XVII, 2010, 25-27
- RULÍŠEK 2006 — Hynek RULÍŠEK: Soumrak úsvitu. Přelom 19. a 20. Století v českém
umění ze sbírek AJG. Hluboká nad Vltavou 2006
- ŘÍČÁNKOVÁ 2010 — Alena ŘÍČÁNKOVÁ: Sakrální architektura Maxe Kühna a Heinricha
Fanty v Liberci (diplomová práce na Filozofické fakultě
Univerzity Karlovy v Praze) Praha 2010
- ŘÍČÁNKOVÁ/ZEMAN 2009 — Alena ŘÍČÁNKOVÁ / Jaroslav ZEMAN: Historie a současná
podoba bývalého kapucínského hospice v Liberci. In: Jiří
KŘÍŽEK (ed.): Památky libereckého kraje. Sborník

- Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Liberci. Liberec 2009, 6–31
- ŘÍČÁNKOVÁ/ZEMAN 2010 — Alena ŘÍČÁNKOVÁ / Jaroslav ZEMAN: Stavebně historický průzkum areálu bývalého kapucínského hospice s kostelem sv. Máří Magdaleny v Liberci. Liberec 2010
- RÜCKER 1930 — Friedrich RÜCKER: Ing. Prof. Max Kühn. Wien / Berlin 1930
- SAMO 1910 — F. T. SAMO: Der Wallfahrtsort „Beim Bilde“ in Ruppertsdorf. Reichenberg 1910
- SARNITZ 2006 — August SARNITZ: Otto Wagner 1841–1918. Průkopník moderní architektury. Praha 2004
- SEDLÁK 2004 — Jan SEDLÁK: Brno secesní. Deset kapitol o architektuře a umění kolem roku 1900. Brno 2004
- SEDLÁK/LUKEŠ/CUDLÍN/HAVLOVÁ 2008 — Jan SEDLÁK / Zdeněk LUKEŠ / Karel CUDLÍN / Ester HAVLOVÁ: Praha 3 – Urbanismus Architektura. Praha 2008
- SCHÖBEL/MENZEL 1967 — Franz SCHÖBEL / Beda MENZEL: Gotteshäuser der Heimat. Kempten 1967
- SVOBODA/LUKEŠ 1997 — Jan SVOBODA / Zdeněk LUKEŠ: Praha 1891–1918. Praha 1997
- ŠEBOVÁ 2002 — Monica ŠEBOVÁ (ed.): Kánon a beuronští umělci. Praha 2002
- ŠKODA 2002 — Eduard ŠKODA: Pražské svatyně: kostely, kaple, synagogy, církevní sbory a modlitebny od úsvitu křesťanství na práh 21. století. Praha 2002
- ŠTONCLER 1997 — Petr ŠTONCLER: Staletá Praha XXIII. Pražské památky 19. a 20. století. Praha 1997
- ŠUBRT 1912 — Filip ŠUBRT: Poučení o spolku sv. Bonifáce. Praha 1912
- ŠVÁCHA 1995 — Rostislav ŠVÁCHA: Od moderny k funkcionalismu. Praha 1995
- TECHNIK 1992 — Svatopluk TECHNIK: Liberecké domy hovoří I. Liberec 1992
- TICHÝ 2006 — Josef TICHÝ: Historie bohnické psychiatrie v letech 1903–2005. Praha 2007
- TOMAN 2011 — Rolf TOMAN (ed.): Ars Sacra. Praha 2011
- UHLIG 2003 — Alexandr UHLIG: Otto Kuhlmann (1873–1948) Architekt zwischen Tradition und Moderne (disertační práce na Fachbereich Architektur der Universität Hannover). Hannover 2003

- ULRICOVÁ/KRSEK 2006 — Eva ULRICOVÁ / Oldřich KRSEK: Prusko – rakouská válka v roce 1866 na Jičínsku. Jičín 2006
- URBAN 1986 — Otto URBAN: Česká společnost 1884–1918. Praha 1986
- VAŇKOVÁ 2005 — Petra VAŇKOVÁ: Kamil Hilbert. Die Kirche des heiligen Johann Nepomuk in Štěchovic (diplomová práce na Ludwig–Maximilians Universität in München). München 2005
- VAVŘÍK 2010 — Ivan VAVŘÍK a kol.: Kostel svaté Anny, Praha 3, Žižkov. Stavební a restaurátorský průzkum kostela. Praha 2010
- VITTOCHOVÁ/KEJŘ/VŠETEČKA 1997 — Marie VITTOCHOVÁ / Jindřich KEJŘ / Jiří VŠETEČKA: Praha a secese. Praha 1997
- VLČEK 1986 — Tomáš VLČEK: Praha 1900. Studie k dějinám kultury a umění v Prahy v letech 1890–1914. Praha 1986
- VLČEK 2004 — Pavel VLČEK (ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004
- VYBÍRAL 1999 — Jindřich VYBÍRAL: Století zakladatelů. Architektura Jižních Čech v období historismu. Praha 1999
- VYBÍRAL 2002a — Jindřich VYBÍRAL: Česká architektura na prahu moderní doby. Praha 2002
- VYBÍRAL 2002b — Jindřich VYBÍRAL: Mladí mistři. Architekti ze školy Otto Wagnera na Moravě a ve Slezsku. Praha 2002
- VYBÍRAL 2005 — Jindřich VYBÍRAL: Architekti vídeňské moderny v Čechách na Moravě a ve Slezsku. In: Miroslav AMBROŽ (ed.): Vídeňská secese a moderna 1900–1925: užití umění a fotografie v českých zemích. Brno 2005, 38–49
- WAGNER 1910 — Otto WAGNER: Moderní architektura. Praha 1910
- WAGNER 2013 — Karl WAGNER: Friedhofskirche zum Hl. Karl Borromäus am Wiener Zentralfriedhof- ein Gesamtkunstwerk, 2013
- WEGER 1928 — J. S. WEGER: V. Nekvasil 1868–1928. Praha 1928
- WITTLICH 1997 — Petr WITTLICH: Důvěrný prostor/nová dálka. Umění pražské secese. Praha 1997
- WITTLICH 1982 — Petr WITTLICH: Česká secese. Praha 1982
- WITTLICH 2005 — Petr WITTLICH: Secesní Prahou – podoby stylu. Praha 2005
- WIRTH/MATĚJČEK 1922 — Zdeněk WIRTH / Antonín MATĚJČEK: Česká architektura 1800-1920, Praha 1922

ZATLOUKAL 2002 — Pavel ZATLOUKAL: Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc 2002

ZYKMUND/NEUVIRT/ŠPAČEK 2010 — Jan ZYKMUND / Radim NEUVIRT / Petr ŠPAČEK: TURN. 100 let města Trnovany–Teplice. Teplice 2010

INTERNETOVÉ ZDROJE

ARCHIWEB — <http://www.archiweb.cz/>, vyhledáno 3. 6. 2013

BARTOŠ 2006a — Štěpán BARTOŠ: Zamyšlení zvané Trnovany, část první. Němečtí stavitelé – Osudy jejich secesních staveb z let 1890–1926. In: <http://www.home.karneval.cz/0101551001/architekt/arch1.pdf>, vyhledáno 4. 12. 2012

BARTOŠ 2006b — Štěpán BARTOŠ: Zamyšlení zvané Trnovany, část druhá. Němečtí stavitelé – Osudy jejich secesních staveb z let 1890–1926. In: <http://www.home.karneval.cz/0101551001/architekt/arch2.pdf>, vyhledáno 4. 12. 2012

ČTVRTNÍČEK 2011 — Josef ČTVRTNÍČEK: Evangelický kostel Vzkříšení v Hrobu. In: <http://litvinov.sator.eu/kategorie/okolni-obce/hrob/evangelicky-kostel-vzkriseni-v-hrobu>, vyhledáno 30.1 2013

KOSTELY A CÍRKEVNÍ STAVBY V ČESKÉ REPUBLICE — <http://www.kostelycz.cz/>, vyhledáno 3. 6. 2013

LIBEREC : REICHENBERG ARCHITEKTURA NA SEVERU ČECH — <http://liberec-reichenberg.net/>, vyhledáno 2. 6. 2013

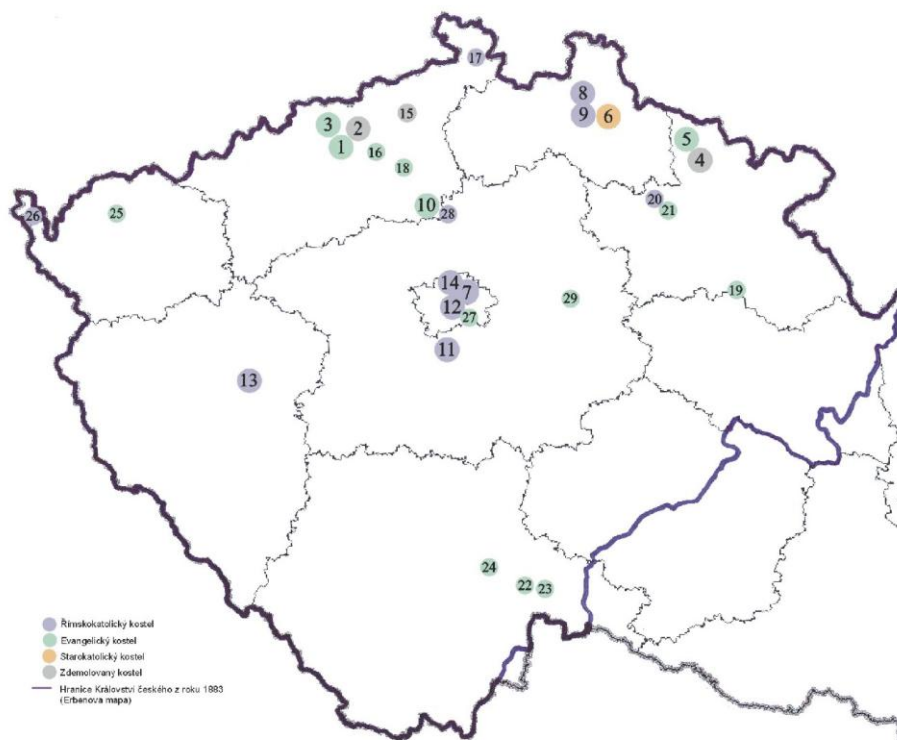
LITOMĚŘICE – LEITMERITZ ARCHITEKTURA NA SEVERU ČECH — <http://litomerice-leitmeritz.net/>, vyhledáno 10. 6. 2013

LUKEŠ 2002a — Zdeněk LUKEŠ: Tři kostely. In: <http://www.bbc.uk/czech/sloupek/020307.shtml>, vyhledáno 1. 10. 2012.

LUKEŠ 2002b — Zdeněk LUKEŠ: Nádherná secesní ponurost v Hrobě. In: http://archiv.neviditelnypes.lidovky.cz/clanky/2002/03/19812_13_7_0.html, vyhledáno 3. 10. 2011

- LUKEŠ 2002C — Zdeněk LUKEŠ: Ještě jednou secesní kostely. In: http://archiv.neviditelnypes.lidovky.cz/clanky/2002/03/20038_13_7_0.html, vyhledáno 3. 10. 2011
- LUKEŠ 2013 — Vyjímečný jev aneb sakrální secesní architektura v Praze. In: http://www.lidovky.cz/vyjimecny-jev-aneb-sakralni-secesni-architektura-v-praze-pzn-/design.aspx?c=A130102_180247_In-bydleni_ter, vyhledáno 10. 6. 2013
- POTŮČEK 2006 — Jakub POTŮČEK: Královehradecký architekt a urbanista Oldřich Liska. Praha 2006. In: <http://www.archiweb.cz/news.php?action=show&type=10&id=975>, vyhledáno 5. 6. 2013
- POŠKOZENÉ A ZNIČENÉ KOSTELY, KAPLE A SYNAGOGY V ČESKÉ REPUBLICE — <http://www.znicenekostely.cz/>, vyhledáno 3. 6. 2013
- SCHRÖFFELOVÁ 2010 — Daniela SCHRÖFFELOVÁ: Kostel sv. Jana Nepomuckého. In: <http://www.stechovice.info/index.php?nid=10017&lid=cs&oid=2181103>, vyhledáno 28. 3. 2013
- TEPLICE – TEPLITZ ARCHITEKTURA NA SEVERU ČECH — <http://teplice-teplitz.net/>, vyhleáno 2. 6. 2013
- ÚSTÍ – AUSSIG ARCHITEKTURA NA SEVERU ČECH — <http://www.usti-aussig.net/>, vyhledáno 2. 6. 2013
- VIDEMANNOVÁ 2009 — Alexandra M. VIDEMANNOVÁ: Liberecké stopy architekta Kühna. In: <http://in.ihned.cz/c1-32721180-liberecke-stopy-architekta-kuhna>. Vyhledáno: 9. 3. 2013
- ZANIKLÉ OBCE A OBJEKTY PO ROCE 1945 — <http://www.zanikleobce.cz/>, vyhledáno 2. 6. 2013

Obrazová příloha

1 kostel Martina Luthera v Duchcově	15 kostel v Chabařovicích
2 Kristův kostel v Trnovanech	16 kostel v Bystřanech
3 kostel Vzkříšení Krista v Hrobu	17 kostel sv. Josefa v Rybníšti
4 kostel v Prostředním Lánově	18 Mírový kostel v Lovosicích
5 kostel v Herlíkovicích	19 kostel v Hradci Králové
6 kostel Povýšení sv. Kříže v Jablonci nad Nisou	20 ossarium v Kbelnici u Jičína
7 kostel sv. Vojtěcha v Praze	21 modlitebna v Jičíně
8 kostel Panny Marie "U Obrázku" v Liberci	22 modlitebna v Jindřichově Hradci
9 kostel sv. Máří Magdaleny v Liberci	23 kostel ve Strmilově
10 kostel v Roudnici nad Labem	24 kostel v Soběslavi
11 kostel sv. Jana Nepomuckého ve Štěchovicích	25 kostel v Chodově
12 kostel sv. Anny v Praze	26 kostel sv. Karla Boromejského v Mokřínách
13 kostel Panny Marie Růžencové v Plzni	27 Betlémská kaple na Žižkově v Praze
14 kostel sv. Václava v Praze	28 kostel sv. Václava v Horních Beřkovicích
	29 kostel v Pečkách

[1] Mapa sakrálních realizací ve stylu secese a moderny v Čechách, 1890–1920

[2] Vídeň, kostel sv. Leopolda, Otto Wagner, 1905–1907

[3] Vídeň, kostel sv. Leopolda, Otto Wagner, 1905–1907, interiér

[4] Vídeň, kostel sv. Karla Boromejského, Max Hegele, 1908–1911

[5] **Vídeň**, Paviion Vídeňské Secese, Josef Maria Olbrich, 1897

[6] **Ulm**, kostel sv. Pavla, Theodor Fischer 1907–1910, interiér

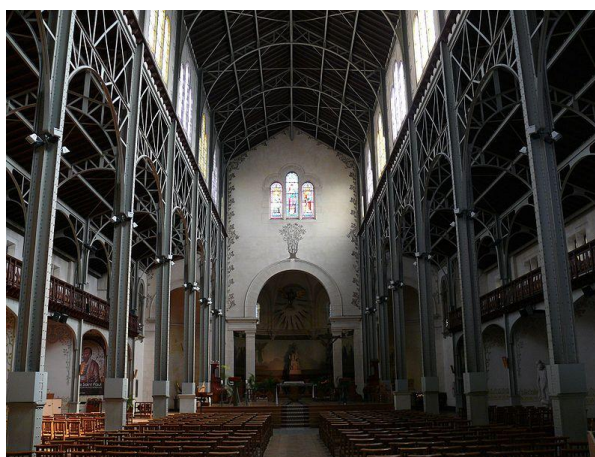
[7] **Mnichov**, kostel Krista Vykupitele, Theodor Fischer 1896–1901

[8] Kirchberg, evangelický kostel, Theodor Fischer, 1901–1905

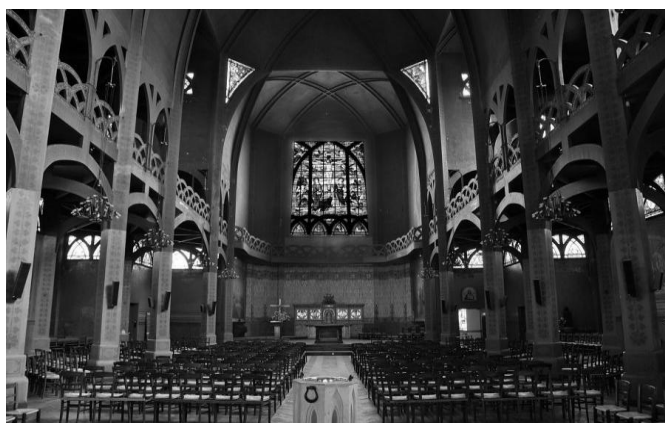
[9] Kirchberg, evangelický kostel , Theodor Fischer, 1901–1905 , interiér

[10] Paříž, Notre-Dame-du-Travail, Jules Astruc, 1897–1902, interiér

[11] Paříž, kostel sv. Jana na Montmartru, Anatole de Baudot, 1894–1904

[12] Paříž, kostel sv. Jana na Montmartru, Anatole de Baudot, 1894–1904,interiér

[13] Paříž, Finský pavilon na světové výstavě v roce 1900, Herman Gesellius, Armas Lindgten, Eliel Saarinen, dobová fotografie

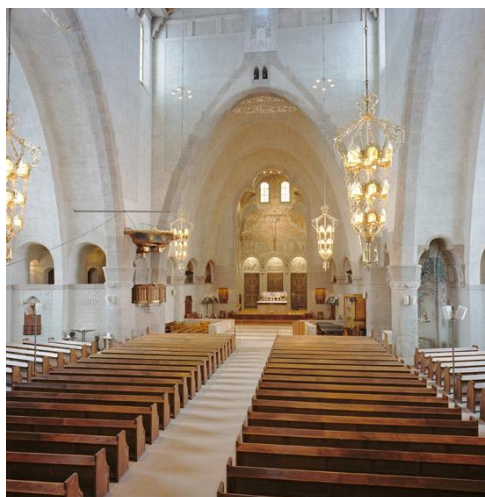
[14] **Polská strana Krkonoš, kostel Wang, 12. století původem z Norska**

[15] **Tampere, katedrála sv. Jana, Lars Sonck, 1902–1907**

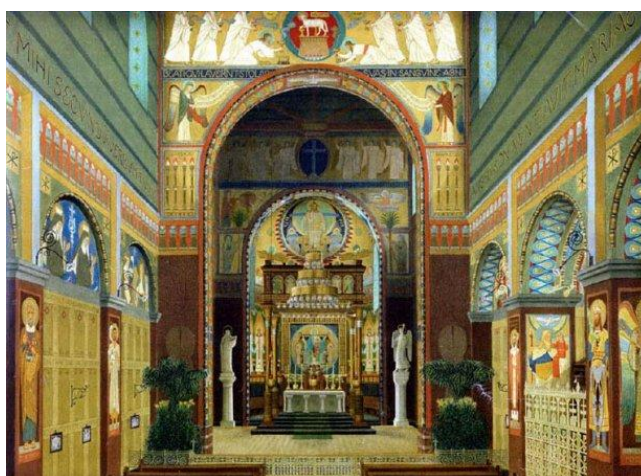
[16] **Stockholm, Engelberktův kostel, Lars Israel Wahlman, 1906–1914**

[17] **Stockholm**, Engelberktův kostel, Lars Israel Wahlman, 1906–1914, interiér

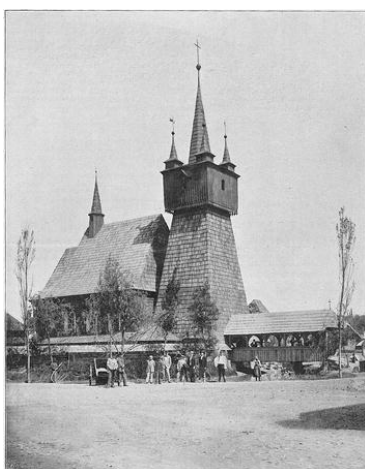
[18] **Roker**, kostel sv. Ondřeje, Edward Prior, 1905–1907, interiér

[19] **Praha**, klášter sv. Gabriela na Smíchově, interiér kolem roku 1919

[20] **Beuron**, Kaple sv. Maura, Desiderieus Peter Lenz, 1869–1870

[21] **Vesnický kostel na Národopisné výstavě v Praze v roce 1895**, Eduard Sochor, 1895

[22] **Svatý Hostýn**, křížová cesta, Dušan Jurkovič, návrhy 1903, realizace po roce 1912

[23] **Hodslavice**, kostel Nejsvětějšího Srdce Páně, Eduard Sochor, 1905–1906

[24] **Brno**, kostel Neposkvrněného početí Panny Marie, Franz Holik, 1910–1913

[25] **Brno**, kostel Nejsvětějšího Srdce Páně, Karel Hugo Kepka, 1906–1910

[26] **Kroměříž**, kostel sv. Cyrila a Metoděje, Hubert Gessner, 1908–1909

[27] **Tošovice**, kostel sv. Martina, Leopold Bauer, 1912–1915

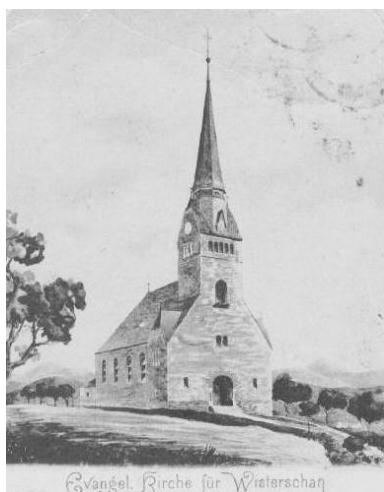
[28] **Přerov**, evangelický kostel, Otto Kuhlmann, 1907–1908

[29] Slavkov u Brna, Mohyla Míru, Josef Fanta, 1910–1912

[30] Chabařovice, evangelický kostel, Woldemar Kandler, 1900–1901

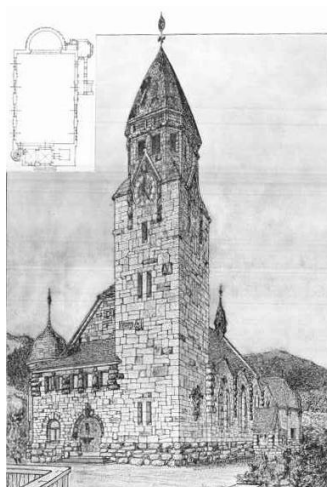
[31] Bystřany, evangelický kostel, Woldemar Kandler, 1902–1910, dobová pohlednice

[32] Jablonec nad Nisou, kostel Nejsvětějšího Srdce Páně, Josef Zasche, návrh 1898

[33] Jablonec nad Nisou, kostel Nejsvětějšího Srdce Páně, Josef Zasche, návrh 1908

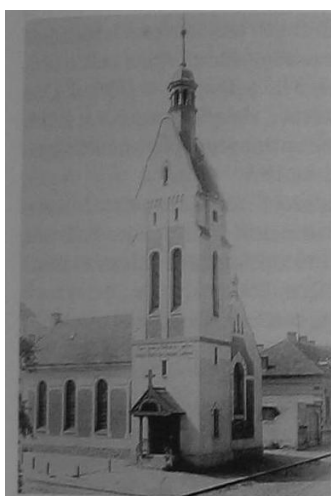
[34] Návrh kaple pro Liberec, Max Kühn a Heinrich Fanta, 1905

[35] Liberec, kostel sv. Antonína Paduánského, Max Kühn a Heinrich Fanta, 1909–1910

[36] Rybníště, kostel sv. Josefa, Anton Möller, 1909 1911

[37] Lovosice, evangelický „Mírový“ kostel, Paul Lange, 1905, dobová fotografie

[38] Hradec Králové, evangelický kostel, Oldřich Liska, 1911–1912

[39] Kbelnice u Jíčina, ossarium, Václav Weinzettel, 1904–1905

[40] Jindřichův Hradec, evangelický kostel, Matěj Blecha, 1906

[41] Strmilov, evangelický kostel, ?, 1914–1915

[42] Soběslav, evangelický kostel, ?, 1925

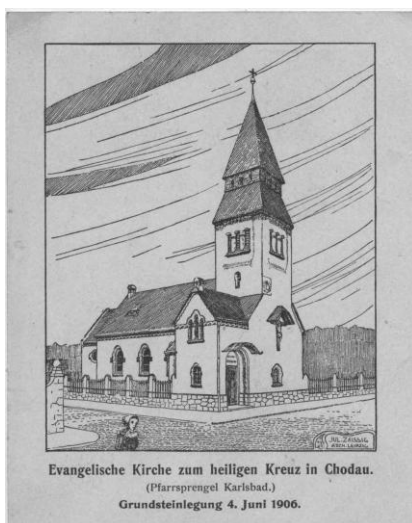
[43] České Budějovice, Husův sbor, Tomáš Šaška, 1924

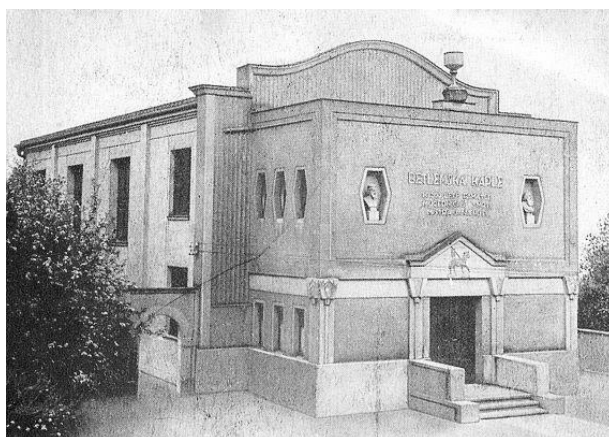
[44] Návrh na přestavbu kostela sv. Jiří v Plzni, Jan Kotěra, 1900, nerealizováno

[45] Mokřiny, kostel sv. Karla Boromejského, Anton Möller, 1912

[46] Chodov, evangelický kostel, Julius Zeissig, 1906–1907, pohlednice vydaná k položení základního kamene

[47] Praha, Betlémská kaple, Emil Králíček, 1912–1913, původní stav před rokem 1938

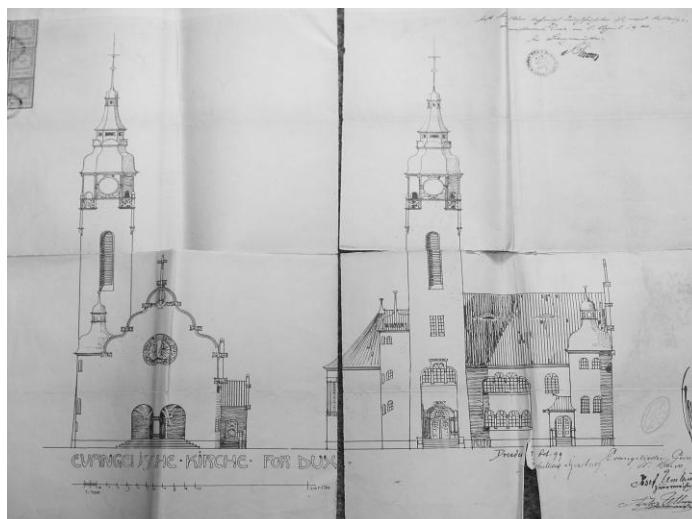
[48] Pečky, evangelický kostel Jana Husa, Oldřich Liska, 1915–1917, interiér

[49] Praha, hřbitovní kaple psychiatrické léčebny v Bohnicích, Václav Roštlapil ?, 1909

[50] Horní Beřkovice, kostel sv. Václava,?, 1914

[51] Duchcov, kostel Martina Luthera, J. W. Gräbner a R. Schilling, plán kostela, 1899

[52] Duchcov, kostel Martina Luthera, J. W. Gräbner a R. Schilling, dobová pohlednice, 1901

[53] Duchcov, kostel Martina Luthera, J. W. Gräbner a R. Schilling, 1899–1902

[54] Duchcov, kostel Martina Luthera, J. W. Gräbner a R. Schilling, 1899–1902, interiér

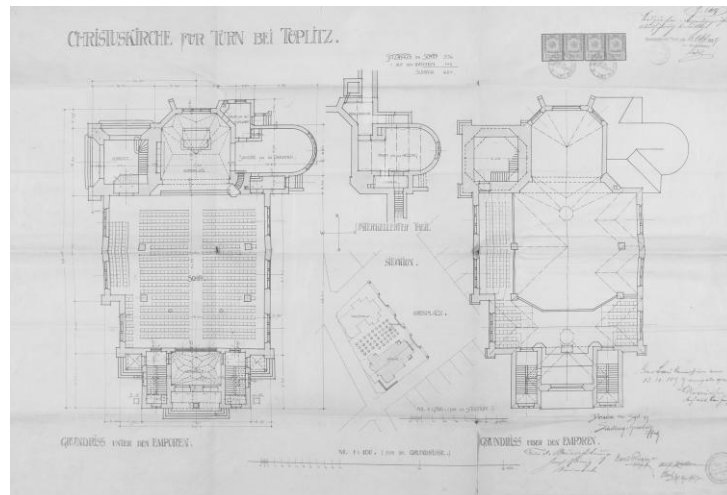
[55] Trnovany, prozatímní evangelický kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, návrh 1899

[56] Trnovany, prozatímní evangelický kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, návrh 1899

[57] Trnovany, Kristův kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, návrh 1899

[58] Trnovany, Kristův kostel, J. W. Grábner, R. Schilling, návrh 1899

[59] Trnovany, Kristův kostel a prozatímní evangelický kostel, J. W. Grábner, R. Schilling, dobová pohlednice, kolem roku 1905

[60] Trnovany, Kristův kostel, J. W. Grábner, R. Schilling, dobová pohlednice 1903

[61] Trnovany, Kristův kostel, J. W. Grábner, R. Schilling, dobová pohlednice kolem roku 1905

[62] Hrob, kostel Vzkříšení Krista, J. W. Grábner a R. Schilling, 1900–1902

[63] Hrob, kostel Vzkříšení Krista, J. W. Grábner a R. Schilling, 1900–1902

[64] Hrob, kostel Vzkříšení Krista, J. W. Gräbner a R. Schilling, 1900–1902, dobová pohlednice

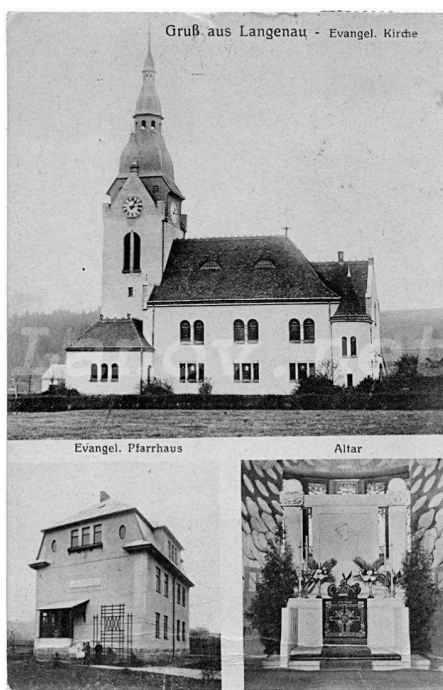
[65] Hrob, kostel Vzkříšení Krista, J. W. Gräbner a R. Schilling, 1900–1902, interiér

[66] Hrob, kostel Vzkříšení Krista, J. W. Gräbner a R. Schilling, 1900–1902, interiér

[67] Prostřední Lánov, evangelický kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, plány kostela, 1901

[68] Prostřední Lánov, evangelický kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, 1901–1902, dobová pohlednice

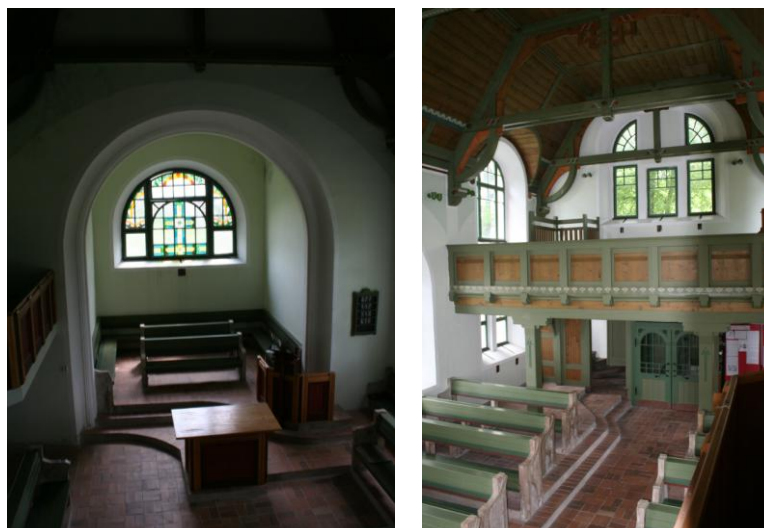
[69] Prostřední Lánov, evangelický kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, 1901–1902, dobová pohlednice

[70] Herlikovice, evangelický kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, 1902–1903

[71] Herlikovice, evangelický kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, 1902–1903

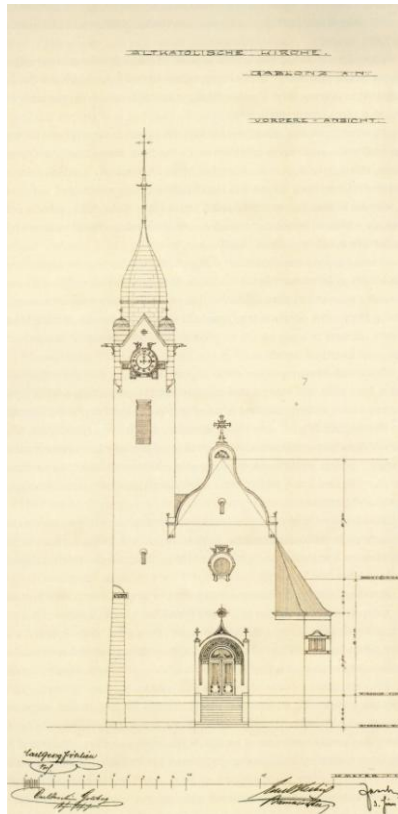
[72] Herlikovice, evangelický kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, 1902–1903, interiér

[73] Vrchlábí, evangelická modlitebna, J. W. Gräbner, R. Schilling, dobová pohlednice

[74] Vrchlábí, nerealizovaný kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, návrh

[75] Jablonec nad Nisou, kostel Povýšení sv. Kříže, Josef Zasche, plány kostela 1900

[76] Jablonec nad Nisou, kostel Povýšení sv. Kříže, Josef Zasche, plány kostela 1900

[77] Jablonec nad Nisou, kostel Povýšení sv. Kříže, Josef Zasche, 1900–1902

[78] Jablonec nad Nisou, kostel Povýšení sv. Kříže, Josef Zásche, 1900–1902, interiér

[79] Jablonec nad Nisou, kostel Povýšení sv. Kříže, Josef Zásche, 1900–1902, interiér

[80] Praha, kostel sv. Vojtěcha, Emil Králíček, kopie původních plánů, 1935

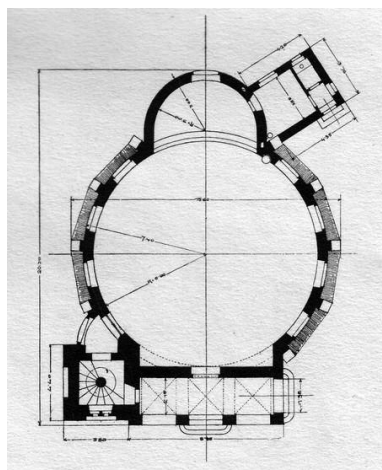
[81] **Praha**, kostel sv. Vojtěcha, Emil Králíček, kopie původních plánů, 1935

[82] **Praha**, kostel sv. Vojtěcha, Emil Králíček, 1904–1905

[83] **Praha**, kostel sv. Vojtěcha, Emil Králíček, 1904–1905, interiér

[84] Liberec – Ruprechtice, kostel Panny Marie „U Obrázku“, Max Kühn a Heinrich Fanta, 1906–1908, půdorys kostela

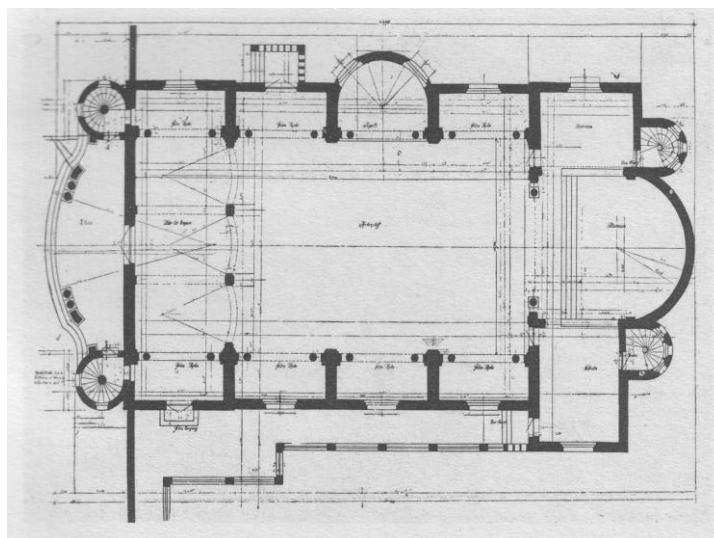
[85] Liberec – Ruprechtice, kostel Panny Marie „U Obrázku“, Max Kühn a Heinrich Fanta, 1906–1908, dobová fotografie

[86] Liberec – Ruprechtice, kostel Panny Marie „U Obrázku“, Max Kühn a Heinrich Fanta, 1906–1908, dobová fotografie

[87] Liberec – Ruprechtice, kostel Panny Marie „U Obrázku“, Max Kühn a Heinrich Fanta, 1906–1908

[88] Liberec, kostel sv. Máří Magdaleny, Max Kühn a Heinrich Fanta, 1909–1911, půdorys

[89] Liberec, kostel sv. Máří Magdaleny, Max Kühn a Heinrich Fanta, 1909–1911, dobová pohlednice.

[90] Liberec, kostel sv. Máří Magdaleny, Max Kühn a Heinrich Fanta, 1909–1911, aktuální stav

[91] Liberec, kostel sv. Máří Magdaleny, Max Kühn a Heinrich Fanta, pohled k presbytáři, 1929

[92] Liberec, kostel sv. Máří Magdaleny, Max Kühn a Heinrich Fanta, 1909–1911, pohled k presbytáři, stav v roce 2009.

[93] Roudnice nad Labem, evangelický kostel, Otto Kuhlmann, návrh kostela s farou, 1908

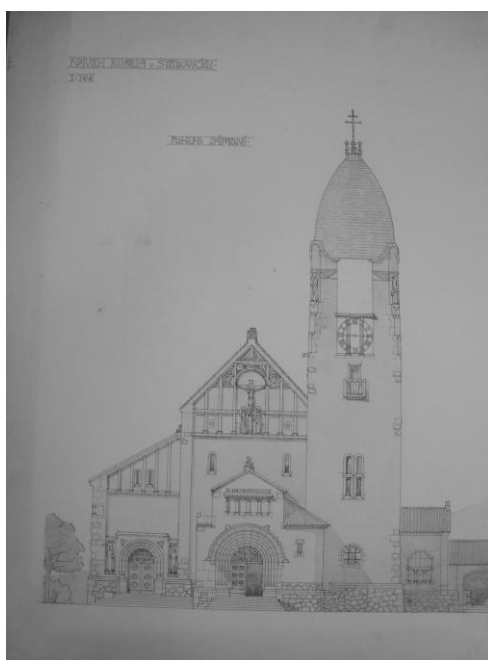
[94] Roudnice nad Labem, evangelický kostel, Otto Kuhlmann, 1908–1909, dobová pohlednice

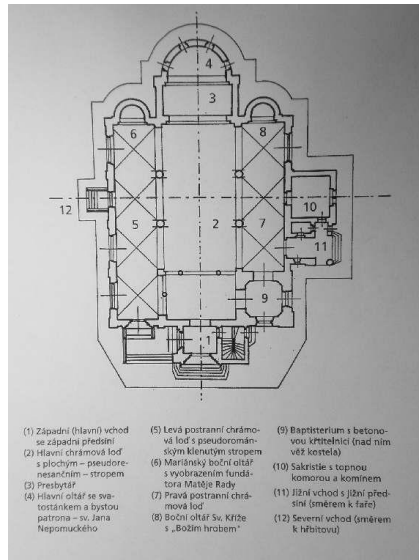
[95] Roudnice nad Labem, evangelický kostel, Otto Kuhlmann, 1908–1909

[96] Roudnice nad Labem, evangelický kostel, Otto Kuhlmann, 1908–1909, porovnání původního a současného stavu, interiér

[97] Štěchovice, kostel sv. Jana Nepomuckého, Kamil Hilbert, nerealizovaný návrh, 1906

[98] Štěchovice, kostel sv. Jana Nepomuckého, Kamil Hilbert, půdorys kostela, 1911–1913

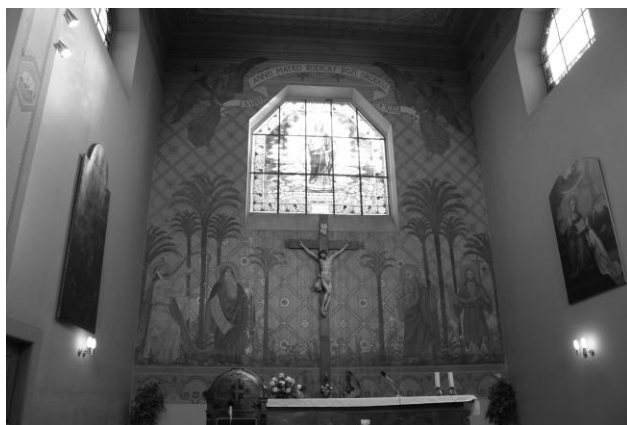
[99] Štěchovice, kostel sv. Jana Nepomuckého, Kamil Hilbert, půdorys kostela, stav v roce 2012

[100] Praha, kostel sv. Anny na Žižkově, Eduard Sochor, 1911

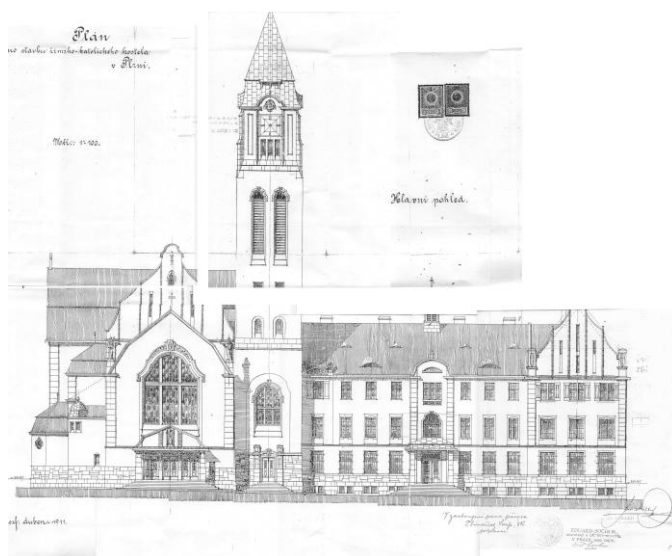
[101] Praha, kostel sv. Anny na Žižkově, Eduard Sochor, 1911, interiér

[102] **Praha**, kostel sv. Anny na Žižkově, Eduard Sochor, 1911, presbytář kostela

[103] **Praha**, kostel sv. Anny na Žižkově, Eduard Sochor, 1911, původní hlavní oltář

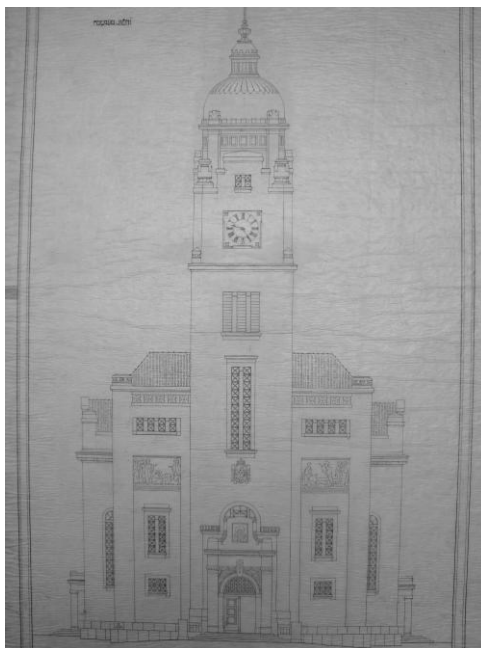
[104] **Plzeň**, kostel Panny Marie Růžencové, Anton Möller, návrh průčelí kostela a klášterní budovy, 1911

[105] Plzeň, kostel Panny Marie Růžencové, Anton Möller, 1912–1914

[106] Plzeň, kostel Panny Marie Růžencové, Anton Möller, 1912–1914, interiér

[107] **Praha**, kostel sv. Václava v Bohnicích, Václav Roštlapil, 1915, návrh

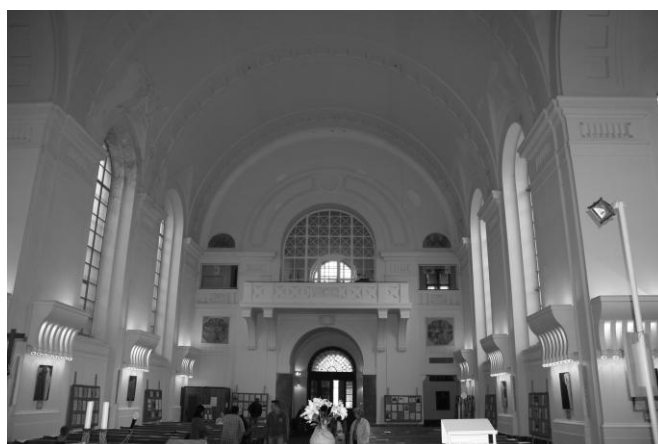
[108] **Praha**, kostel sv. Václava v Bohnicích, Václav Roštlapil, 1914–1916

[109] **Praha**, kostel sv. Václava v Bohnicích, Václav Roštlapil, 1914–1916, původní interiér

[110] **Praha**, kostel sv. Václava v Bohnicích, Václav Roštlapil, 1914–1916, interiér

[111] **Praha**, kostel sv. Václava v Bohnicích, Václav Roštlapil, 1914–1916, interiér – pohled od oltáře

Seznam vyobrazení

- [1] **Mapa sakrálních realizací ve stylu secese a moderny v Čechách, 1890–1920**
- [2] **Vídeň**, kostel sv. Leopolda, Otto Wagner, 1905–1907. Foto: archiv autora
- [3] **Vídeň**, kostel sv. Leopolda, Otto Wagner, 1905–1907, interiér. Foto: archiv autora
- [4] **Vídeň**, kostel sv. Karla Boromejského, Max Hegele, 1908–1911. Reprodukce z: WAGNER 2013, 14
- [5] **Vídeň**, Pavilon Vídeňské Secese, Josef Maria Olbrich, 1897. Foto: archiv autora
- [6] **Ulm**, kostel sv. Pavla, Theodor Fischer 1907–1910, interiér. Reprodukce z: http://www.pauluskircheulm.de/index.php?option=com_content&task=view&id=31&Itemid=64, vyhledáno 3. 4. 2013
- [7] **Mnichov**, kostel Krista Vykupitele, Theodor Fischer 1896–1901. Reprodukce z: <http://www.erloeserkirche.de/erloeserkirche/die-erloeserkirche/architektur.html>, vyhledáno 3. 4. 2013
- [8] **Kirchberg**, evangelický kostel , Theodor Fischer, 1901–1905. Reprodukce z: <http://www.geo.de/reisen/community/bild/422191/Gaggstatt-Kirchberg-an-der-Jagst-Deutschland-Die-Jugendstilkirche-in-Gaggstatt>, vyhledáno 3. 4. 2013
- [9] **Kirchberg**, evangelický kostel, Theodor Fischer, 1901–1905 , interiér. Reprodukce z: <http://www.geo.de/reisen/community/bild/422192#gallerySlider>, vyhledáno 3. 4. 2013
- [10] **Paříž**, Notre-Dame-du-Travail, 1897–1902, Jules Astruc, interiér. Reprodukce z: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:C3%89glise_Notre-Dame-du-Travail_%28Paris%29_3.jpg, vyhledáno 13: 4. 2013
- [11] **Paříž**, kostel sv. Jana na Montmartru, Anatole de Baudot, 1894–1904. Reprodukce z: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d6/Saint_Jean_de_Montmartre_Church.jpg, vyhledáno 13. 4. 2013
- [12] **Paříž**, kostel sv. Jana na Montmartru, Anatole de Baudot, 1894–1904,interiér. Reprodukce z: <http://www.patrimoine-histoire.fr/Patrimoine/Paris/Paris-Saint-Jean-de-Montmartre.htm>, vyhledáno 13. 4. 2013
- [13] **Paříž**, Finský pavilon na světové výstavě v roce 1900, Herman Gesellius, Armas Lindtgen, Eliel Saarinen, dobová fotografie. Reprodukce z: BLAKESLEY 2009, 184
- [14] **Polská strana Krkonoš**, kostel Wang, 12. století původem z Norska. Foto: Stefan Kühn. Reprodukce z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Karpacz_Poland_Church_Wang_07.jpg, vyhledáno 13. 4. 2013

- [15] **Tampere**, katedrála sv. Jana, Lars Sonck, 1902–1907. Reprodukce z: <http://babylonbaroque.wordpress.com/category/tampere-cathedral/>, vyhledáno 13. 4. 2013
- [16] **Stockholm**, Engelberktův kostel, Lars Israel Wahlman, 1906–1914. Reprodukce z: LINDHAGEN 2006, 1
- [17] **Stockholm**, Engelberktův kostel, Lars Israel Wahlman, 1906–1914, interiér. Reprodukce z: LINDHAGEN 2006, 6
- [18] **Roker**, kostel sv. Ondřeje, Edward Prior, 1905–1907, interiér. Reprodukce z: <http://www.panoramio.com/photo/20061176>, vyhledáno 13. 4. 2013
- [19] **Praha**, klášter sv. Gabriela na Smíchově, interiér kolem roku 1919. Reprodukce z: <http://www.beuron.cz/cs/klaterni-kostel-sv-gabriela-v-praze-na-smichov.html>, vyhledáno 3. 4. 2013
- [20] **Beuron**, Kaple sv. Maura, Desiderius Peter Lenz, 1869–1870. Reprodukce z: <http://www.beuron.cz/cs/kaple-sv-maura-nedaleko-beuronu.html>, vyhledáno 3. 4. 2013
- [21] **Vesnický kostel na Národopisné výstavě v Praze v roce 1895**, Eduard Sochor, 1895. Reprodukce z: <http://tyfoza.no-ip.com/narvystava/>, vyhledáno 26. 4. 2013
- [22] **Svatý Hostýn**, křížová cesta, Dušan Jurkovič, návrhy 1903, realizace po roce 1912. Reprodukce z: FILIP 2004, 105
- [23] **Hodslavice**, kostel Nejsvětějšího Srdce Páně, Eduard Sochor, 1905–1906, Foto: Jan Polák. Reprodukce z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Hodslavice,Kostel_Božského_Srdce_Páně_3.JPG, vyhledáno 3. 5. 2013
- [24] **Brno**, kostel Neposkvrněného početí Panny Marie, Franz Holik, 1910–1913. Reprodukce z: <http://brno.biskupstvi.cz/petrov/?pg=mapy&mapatyp=brno>, vyhledáno 3. 5. 2013
- [25] **Brno**, kostel Nejsvětějšího Srdce Páně, Karel Hugo Kepka, 1906–1910. Reprodukce z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Brno-Husovice_-_Kostel_Nejsvětějšího_srdce_Páně.jpg, vyhledáno 3. 5. 2013
- [26] **Kroměříž**, kostel sv. Cyrila a Metoděje, Hubert Gessner, 1908–1909. Reprodukce z: <http://architesco.blogspot.cz/2010/09/dneska-jsem-v-casopisu-der-architekt.html>, vyhledáno 3. 4. 2013
- [27] **Tošovice**, kostel sv. Martina, Leopold Bauer, 1912–1915. Reprodukce z: http://www.odry.cz/tosovice-kostel-sv-martina/g-3442/id_obrazky=6252&p1=17192, vyhledáno 3. 5. 2013
- [28] **Přerov**, evangelický kostel, Otto Kuhlmann, 1907–1908. Reprodukce z: <http://www.pamatky-cz.eu/clanek/46-Prerov/index.htm>, vyhledáno 3. 5. 2013

- [29] **Slavkov u Brna**, Mohyla Míru, Josef Fanta, 1910–1912. Reprodukce z: <http://www.slavkov.cz/old/cz/pamatky-a-zajimavosti/pamatniky-a-sochy/?id=26>, vyhledáno 3. 5. 2013
- [30] **Chabařovice**, evangelický kostel, Woldemar Kandler, 1900–1901. Reprodukce z: <http://www.usti-aussig.net/stavby/karta/nazev/64-evangelicky-kostel-v-chabarovicich>, vyhledáno 11. 2. 2013
- [31] **Bystržany**, evangelický kostel, Woldemar Kandler, 1902–1910, dobová pohlednice. Reprodukce z: <http://www.teplice-teplitz.net/stavby/karta/nazev/76-evangelicky-kostel-v-bystranech>, vyhledáno 3. 6. 2013
- [32] **Jablonec nad Nisou**, kostel Nejsvětějšího Srdce Páně, Josef Zasche, návrh 1898. Reprodukce z: Jan KOBER / Jan STRNAD 2004, 14
- [33] **Jablonec nad Nisou**, kostel Nejsvětějšího Srdce Páně, Josef Zasche, návrh 1908. Reprodukce z: Jan KOBER / Jan STRNAD 2004, 30
- [34] **Návrh kaple pro Liberec**, Max Kühn a Heinrich Fanta, 1905. Reprodukce z: Der Architekt XI, 1905, Tab. 78.
- [35] **Liberec**, kostel sv. Antonína Paduánského, Max Kühn a Heinrich Fanta, 1909–1910. Reprodukce z: http://liberecko.jizerky.cz/pamatky-a-zajimavosti/sakralni-pamatky/kostel-sv-antonina-paduanskeho-liberec/_detail/, vyhledáno 20. 3. 2013
- [36] **Rybniště**, kostel sv. Josefa, Anton Möller, 1909–1911. Reprodukce z: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rybni%C5%A1t%C4%9B,_kostel.jpg, vyhledáno 13. 4. 2013
- [37] **Lovosice**, evangelický „Mírový“ kostel, Paul Lange, 1905, dobová fotografie. Reprodukce z: NEŠPOR 2009, 279
- [38] **Hradec Králové**, evangelický kostel, Oldřich Liska, 1911–1912. Reprodukce z: <http://www.ceskybratr.cz/?p=2001>, vyhledáno 15. 5. 2013
- [39] **Kbelnice u Jíčina**, ossarium, Václav Weinzettel, 1904–1905. Reprodukce z: www.portaljicin.cz/ossarium-kbelnice, vyhledáno 15. 5. 2013
- [40] **Jindřichův Hradec**, evangelický kostel, Matěj Blecha, 1906. Foto: archiv autora
- [41] **Strmilov**, evangelický kostel, ?, 1914–1915. Reprodukce z: <http://www.kostelycz.cz/okresy/jindrich.htm#Strmilov>, vyhledáno 15. 5. 2013
- [42] **Soběslav**, evangelický kostel, ?, 1925. Reprodukce z: <http://www.kostelycz.cz/kostely.htm>, vyhledáno 15. 5. 2013
- [43] **České Budějovice**, Husův sbor, Tomáš Šaška, 1924. Reprodukce z: <http://www.slavnevil.cz/stavby/stavby-ceskych-budejovic/husuv-sbor>, vyhledáno 13. 5. 2013

- [44] **Návrh na přestavbu kostela sv. Jiří v Plzni**, Jan Kotěra, 1900, nerealizováno. Reprodukce z: KOTĚRA 1902, TAB. 133
- [45] **Mokřiny**, kostel sv. Karla Boromejského, Anton Möller, 1912. Reprodukce z: <http://www.kostelycz.cz/foto/19mokrinykb2.jpg>, vyhledáno 13. 4. 2013
- [46] **Chodov**, evangelický kostel, Julius Zeissig, 1906–1907, pohlednice vydaná k položení základního kamene. Reprodukce z: <http://www.ccechodov.estranky.cz/fotoalbum/historie/historicke-fota/>, vyhledáno 9. 6. 2013
- [47] **Praha**, Betlémská kaple, Emil Králíček, 1912–1913, původní stav před rokem 1938. Reprodukce z: <http://www.volny.cz/cce.zizkov/320c.shtml>, vyhledáno 3. 5. 2013
- [48] **Pečky**, evangelický kostel Jana Husa, Oldřich Liska, 1915–1917, interiér. Reprodukce z: <http://www.kubistin.cz/fotogalerie/>, vyhledáno 10. 6. 2013
- [49] **Praha**, hřbitovní kaple psychiatrické léčebny v Bohnicích, Václav Roštlapil ?, 1909. Reprodukce z: BRONCOVÁ 1996, 103
- [50] **Horní Beřkovice**, kostel sv. Václava,?, 1914. Reprodukce z: WEGER 1928, nestr. obr. příloha.
- [51] **Duchcov**, kostel Martina Luthera, J. W. Gräbner a R. Schilling, plán kostela, 1899. Reprodukce z: ARCHIV MUZEA MĚSTA DUCHCOVA — Fond: Duchcovská miscelanea po roce 1890
- [52] **Duchcov**, kostel Martina Luthera, J. W. Gräbner a R. Schilling, dobová pohlednice, 1901. Reprodukce z: ARCHIV MUZEA MĚSTA DUCHCOVA — Fond: Sběrka pohlednic
- [53] **Duchcov**, kostel Martina Luthera, J. W. Gräbner a R. Schilling, 1899–1902. Foto: archiv autora
- [54] **Duchcov**, kostel Martina Luthera, J. W. Gräbner a R. Schilling, 1899–1902, interiér. Foto: archiv autora
- [55] **Trnovany**, prozatimní evangelický kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, návrh 1899. Reprodukce z: REGIONÁLNÍ MUZEUM V TEPLICÍCH
- [56] **Trnovany**, prozatimní evangelický kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, návrh, 1899. Reprodukce z: REGIONÁLNÍ MUZEUM V TEPLICÍCH
- [57] **Trnovany**, Kristův kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, návrh, 1899. Reprodukce z: REGIONÁLNÍ MUZEUM V TEPLICÍCH
- [58] **Trnovany**, Kristův kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, návrh 1899. Reprodukce z: REGIONÁLNÍ MUZEUM V TEPLICÍCH:

- [59] **Trnovany**, Kristův kostel a prozatímní evangelický kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, dobová pohlednice, kolem roku 1905. Reprodukce z: <http://www.kryl.kat.cz/trnovany/trnovany.htm>, vyhledáno 2. 6. 2013
- [60] **Trnovany**, Kristův kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, dobová pohlednice 1903. Reprodukce z: <http://www.kryl.kat.cz/trnovany/trnovany.htm>, vyhledáno 2. 6. 2013
- [61] **Trnovany**, Kristův kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, dobová pohlednice, kolem roku 1905. Reprodukce z: <http://www.kryl.kat.cz/trnovany/trnovany.htm>, vyhledáno 2. 6. 2013
- [62] **Hrob**, kostel Vzkříšení Krista, J. W. Gräbner a R. Schilling, 1900–1902. Foto: archiv autora
- [63] **Hrob**, kostel Vzkříšení Krista, J. W. Gräbner a R. Schilling, 1900–1902. Foto: archiv autora
- [64] **Hrob**, kostel Vzkříšení Krista, J. W. Gräbner a R. Schilling, 1900–1902, dobová pohlednice. Reprodukce z: <http://www.mestohrob.cz/Fotogalerie/tabid/509/Default.aspx>, vyhledáno 10. 6. 2013
- [65] **Hrob**, kostel Vzkříšení Krista, J. W. Gräbner a R. Schilling, 1900–1902, interiér. Foto: archiv autora
- [66] **Hrob**, kostel Vzkříšení Krista, J. W. Gräbner a R. Schilling, 1900–1902, interiér. Foto: archiv autora
- [67] **Prostřední Lánov**, evangelický kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, plány kostela, 1901. Reprodukce z: STÁTNI OKRESNÍ ARCHIV V TRUTNOVĚ
- [68] **Prostřední Lánov**, evangelický kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, 1901–1902, dobová pohlednice. Reprodukce z: <http://www.sberatel.com/diskuse/sberatel/sbirka-8212-lanov-u-vrchlabi-8585>, vyhledáno 2. 6. 2013
- [69] **Prostřední Lánov**, evangelický kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, 1901–1902, dobová pohlednice. Reprodukce z: KRKONOŠSKÉ MUZEUM VE VRCHLABÍ — Sbíрка pohlednic, pohlednice lánovského kostela H3661/56
- [70] **Herlikovice**, evangelický kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, 1902–1903. Foto: archiv autora
- [71] **Herlikovice**, evangelický kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, 1902–1903. Foto: archiv autora
- [72] **Herlikovice**, evangelický kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, 1902–1903, interiér. Foto: archiv autora
- [73] **Vrchlabí**, evangelická modlitebna, J. W. Gräbner, R. Schilling, dobová pohlednice. Reprodukce z: KRKONOŠSKÉ MUZEUM VE VRCHLABÍ — Sbíрка pohlednic, Fond: Fara Vrchlabí+kostel, H3621/36

- [74] **Vrchlabí**, nerealizovaný kostel, J. W. Gräbner, R. Schilling, návrh. Reprodukce z: KRKONOŠSKÉ MUZEUM VE VRCHLABÍ, Sbírká plánů č. 94
- [75] **Jablonec nad Nisou**, kostel Povýšení sv. Kříže, Josef Zasche, plány kostela 1900. Reprodukce z: KOBER/STRNAD 2004, 18
- [76] **Jablonec nad Nisou**, kostel Povýšení sv. Kříže, Josef Zasche, plány kostela 1900. Reprodukce z: SOkA Jablonec nad Nisou, soukromá sbírka
- [77] **Jablonec nad Nisou**, kostel Povýšení sv. Kříže, Josef Zasche, 1900–1902. Foto: Archiv autora
- [78] **Jablonec nad Nisou**, kostel Povýšení sv. Kříže, Josef Zasche, 1900–1902, interiér. Foto: Archiv autora
- [79] **Jablonec nad Nisou**, kostel Povýšení sv. Kříže, Josef Zasche, 1900–1902, interiér. Foto: Archiv autora
- [80] **Praha**, kostel sv. Vojtěcha, Emil Králíček, kopie původních plánů, 1935. Reprodukce z: Správní archiv městské části Praha 8, fond: kostel sv. Vojtěcha, OV 8/P 37+90
- [81] **Praha**, kostel sv. Vojtěcha, Emil Králíček, kopie původních plánů, 1935. Reprodukce z: Správní archiv městské části Praha 8, fond: kostel sv. Vojtěcha, OV 8/P 37+90
- [82] **Praha**, kostel sv. Vojtěcha, Emil Králíček, 1904–1905. Foto: archiv autora
- [83] **Praha**, kostel sv. Vojtěcha, Emil Králíček, 1904–1905, interiér. Foto: archiv autora
- [84] **Liberec – Ruprechtice**, kostel Panny Marie „U Obrázku“, Max Kühn a Heinrich Fanta, 1906–1908, půdorys kostela. Reprodukce z: RÜCKER 1930, 2.
- [85] **Liberec – Ruprechtice**, kostel Panny Marie „U Obrázku“, Max Kühn a Heinrich Fanta, 1906–1908, dobová fotografie. Reprodukce z: F. T. SAMO 1910, 2
- [86] **Liberec – Ruprechtice**, kostel Panny Marie „U Obrázku“, Max Kühn a Heinrich Fanta, 1906–1908, dobová fotografie. Reprodukce z: *Der Architekt XV*, 1909, 15
- [87] **Liberec – Ruprechtice**, kostel Panny Marie „U Obrázku“, Max Kühn a Heinrich Fanta, 1906–1907. Reprodukce z: www.rkc-lbc.cz
- [88] **Liberec**, kostel sv. Máří Magdaleny, Max Kühn a Heinrich Fanta, 1909–1911, půdorys. Reprodukce z knihy: Friedrich RÜCKER 1930, 7
- [89] **Liberec**, kostel sv. Máří Magdaleny, Max Kühn a Heinrich Fanta, 1909–1911, dobová pohlednice. Reprodukce z knihy: Roman KARPAŠ 2004, 257

[90] **Liberec**, kostel sv. Máří Magdaleny, Max Kühn a Heinrich Fanta, 1909–1911. Reprodukce z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Kostel_svMaří_Liberec_3.jpg, vyhledáno 18. 3. 2013

[91] **Liberec**, kostel sv. Máří Magdaleny, Max Kühn a Heinrich Fanta, pohled k presbytáři, 1929. Reprodukce z: SOA Litoměřice, Fond Kapucíni Liberec 1877 – 1950, Album fotografií, inv. č. 41

[92] **Liberec**, kostel sv. Máří Magdaleny, Max Kühn a Heinrich Fanta, 1909–1911, pohled k presbytáři, stav v roce 2009. Reprodukce z: Alena ŘÍČÁNKOVÁ 2009, 21

[93] **Roudnice nad Labem**, evangelický kostel, Otto Kuhlmann, návrh kostela s farou, 1908. Reprodukce z: UHLIG 2003, obr. 151

[94] **Roudnice nad Labem**, evangelický kostel, Otto Kuhlmann, 1908–1909, dobová pohlednice. Reprodukce z: <http://www.freewebs.com/cceroudnicenl/apps/photos/photo?photoid=57114232>, vyhledáno 2. 6. 2013

[95] **Roudnice nad Labem**, evangelický kostel, Otto Kuhlmann, 1908–1909. Foto: archiv autora

[96] **Roudnice nad Labem**, evangelický kostel, Otto Kuhlmann, 1908–1909, porovnání původního a současného stavu, interiér. Reprodukce z: <http://www.freewebs.com/cceroudnicenl/apps/photos/photo?photoid=57114232>, vyhledáno 2. 6. 2013 a Foto: archiv autora

[97] **Štěchovice**, kostel sv. Jana Nepomuckého, Kamil Hilbert, nerealizovaný návrh, 1906. Státní oblastní archiv Praha – Západ. Foto: Lucie Hančilová

[98] **Štěchovice**, kostel sv. Jana Nepomuckého, Kamil Hilbert, půdorys kostela, 1911–1913. Reprodukce z: <http://www.stechovice.info/index.php?nid=10017&lid=cs&oid=2181103>, vyhledáno 28. 3. 2013

[99] **Štěchovice**, kostel sv. Jana Nepomuckého, Kamil Hilbert, 1911–1913, aktuální stav. Foto: archiv autora

[100] **Praha**, kostel sv. Anny na Žižkově, Eduard Sochor, 1911. Foto: archiv autora

[101] **Praha**, kostel sv. Anny na Žižkově, Eduard Sochor, 1911, interiér. Foto: archiv autora

[102] **Praha**, kostel sv. Anny na Žižkově, Eduard Sochor, 1911, presbytář kostela. Foto: archiv autora

[103] **Praha**, kostel sv. Anny na Žižkově, Eduard Sochor, 1911, původní hlavní oltář. Reprodukce z: Pamětní kniha farního úřadu sv. Anny na Žižkově, 42. Foto: Lucie Hančilová

[104] Plzeň, kostel Panny Marie Růžencové Anton Möller, návrh průčelí kostela a klášterní budovy, 1911. Reprodukce z: Archiv dominikánského řádu při kostele Panny Marie Růžencové

[105] Plzeň, kostel Panny Marie Růžencové, Anton Möller, 1912–1914. Foto: archiv autora

[106] Plzeň, kostel Panny Marie Růžencové, Anton Möller, 1912–1914, interiér. Foto: archiv autora

[107] Praha, kostel sv. Václava v Bohnicích, Václav Roštlapil, 1915, návrh. Reprodukce z: Národní technické muzeum. Foto: Lucie Hančilová

[108] Praha, kostel sv. Václava v Bohnicích, Václav Roštlapil, 1914–1916. Foto: archiv autora

[109] Praha, kostel sv. Václava v Bohnicích, Václav Roštlapil, 1914–1916, původní interiér. Reprodukce z: Kostel sv. Václava, informační leták vydaný městskou částí Praha 8, 2012

[110] Praha, kostel sv. Václava v Bohnicích, Václav Roštlapil, 1914–1916, interiér. Foto: archiv autora

[111] Praha, kostel sv. Václava v Bohnicích, Václav Roštlapil, 1914–1916, interiér. Foto: archiv autora